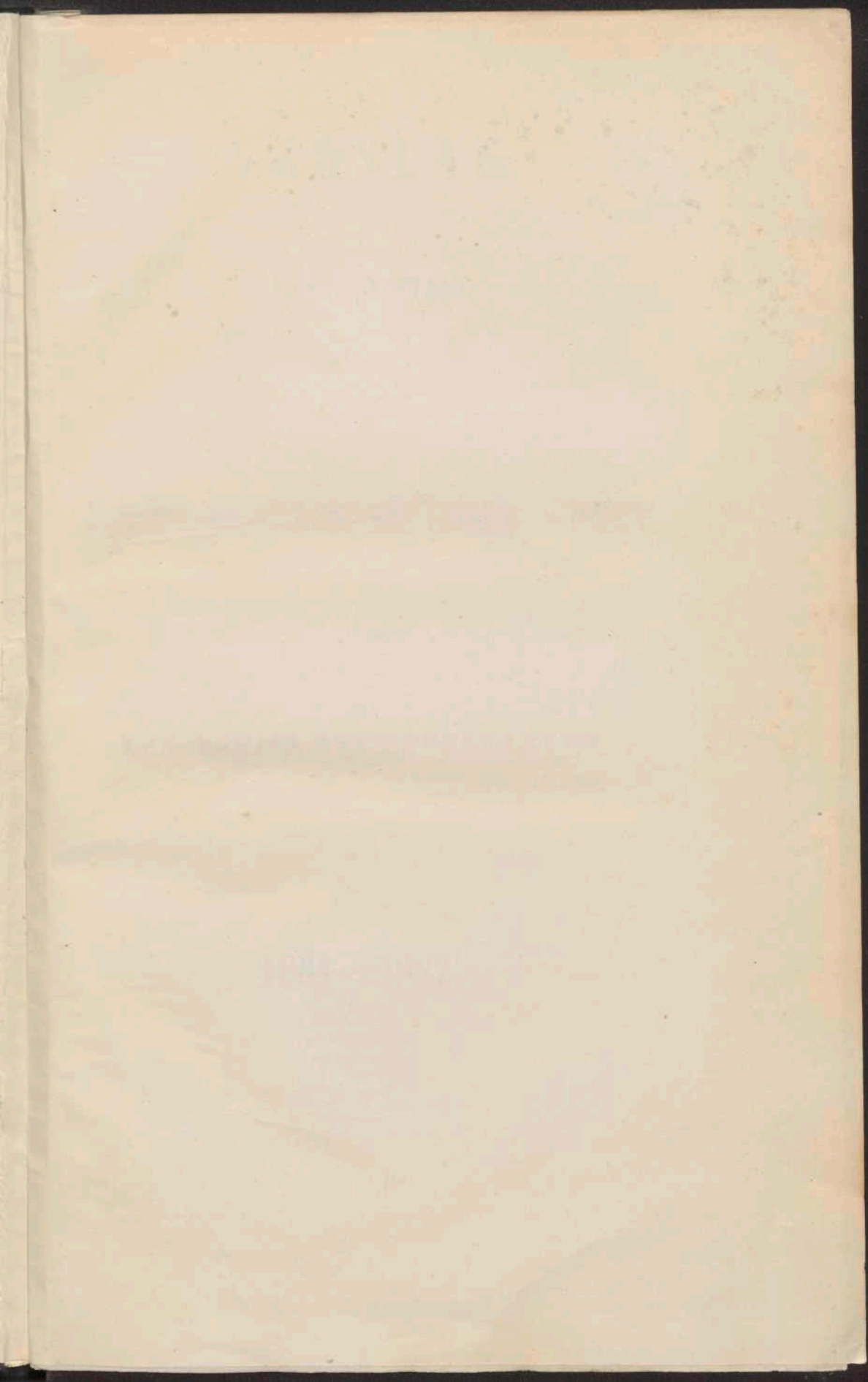
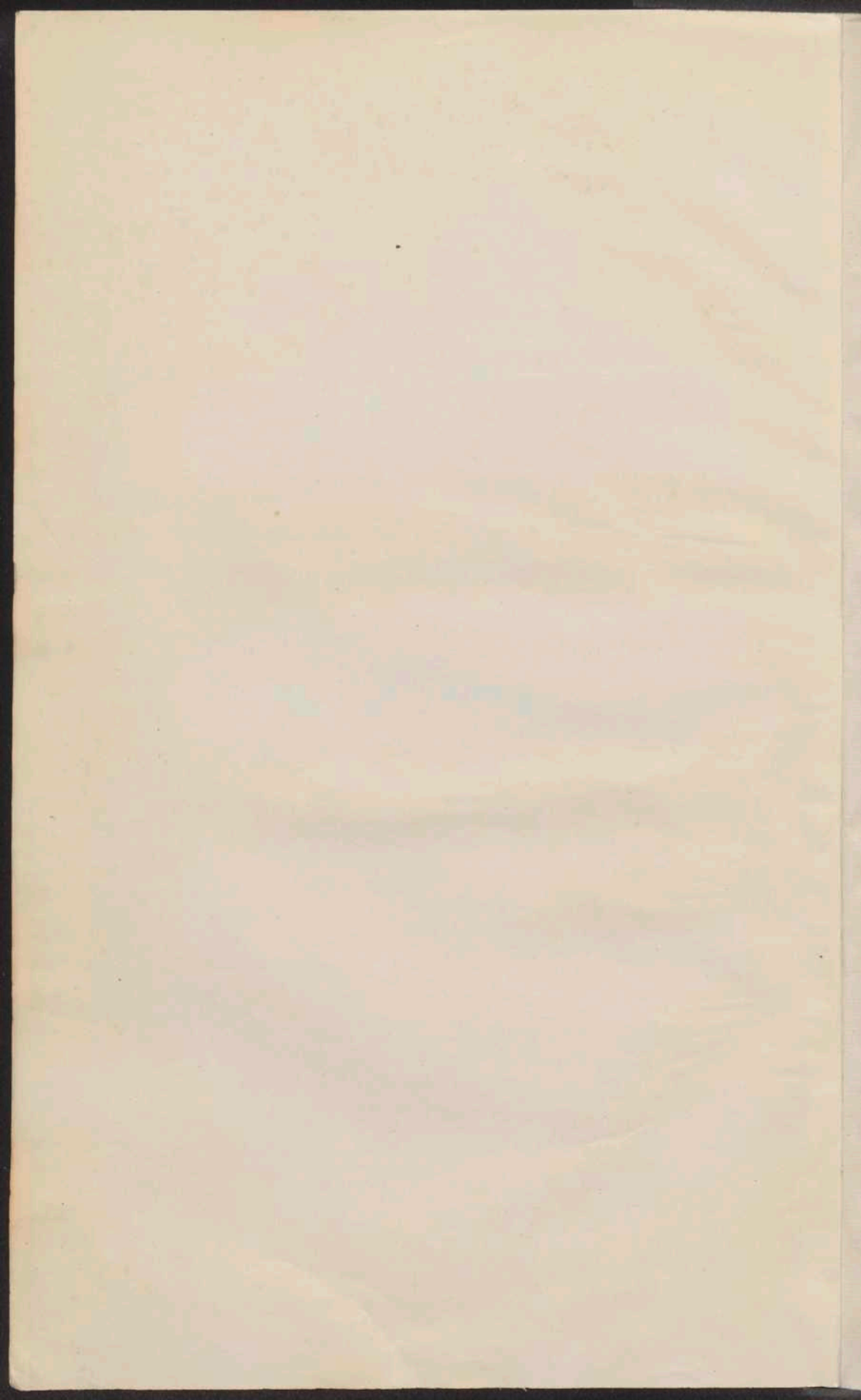

672 151

VERSLAG

VAN DEN STAAT

DER

HOOG-, MIDDELBARE EN LAGERE SCHOLEN

IN HET

KONINGRIJK DER NEDERLANDEN

OVER

1861—1862.

LEBENS

1807-1811

HOCHSCHULE FÜR KUNST UND ARCHITECTUR

KÖNIGLICHE BILDHAUERSCHULE

1807-1811

INLEIDING.

Evenmin als het vorige heeft het tegenwoordig Verslag, dat, wat het lager onderwijs betreft, over het burgerlijk jaar 1861, wat de andere inrigtingen aangaat, van September 1861 tot Augustus 1862 loopt, aanleiding gegeven eenige algemeene beschouwingen te laten voorafgaan. Ook nu scheen het verkieslijk hetgeen meer bijzonder de aandacht verdiende bij het onderdeel waartoe het behoort, te vermelden. Alleen zij op te merken, dat bij het overzicht van het lager onderwijs meer beknoptheid is in acht genomen. De drie eerste verslagen, na het in werking treden der wet uitgebragt, hebben de nieuwe organisatie in al hare bijzonderheden doen kennen. De tijd scheen nu gekomen om de berigten meer samen te vatten: ook in verband met den wensch, voortaan, om de drie jaren, een algemeen overzicht van de ontwikkeling van het schoolwezen in dat tijdvak geven. Daar de wet eerst met 1° Januarij 1861 in acht kan worden volledig in werking te zijn gekomen, zal het eerste driejarig tijdvak met dien dag beginnen. De mededeelingen over elk der drie jaren tot zoodanig tijdvak behorende kunnen dus minder uitvoerig zijn: alleen de statistiek schijnt telken jare volledig te moeten wezen.

HOOGESCHOLEN TE LEIDEN, UTRECHT EN GRONINGEN.

§ 1. COLLEGIEN VAN CURATOREN.

De curator der Leidsche hoogeschool mr. E. J. A. graaf VAN BYLANDT, die eerst het vorig jaar als zoodanig was benoemd, is, bij Koninklijk besluit van den 25sten Julij 1862, n°. 58, op zijn verzoek, eervol uit die betrekking ontslagen, daar zij niet vereenigbaar was met die van lid van den Raad van State, tot welke hij met ingang van 1 Julij 1862 was benoemd. Bij het einde van het akademiejaar was in de vacature nog niet voorzien.

De collegien van curatoren te Utrecht en te Groningen hebben geene wijziging ondergaan.

§ 2. PERSONEEL DER HOOGLEERAREN.

De Leidsche hoogeschool had gedurende het akademiejaar 1861/62 verscheidene treffende verliezen te betreuren. Bij den aanvang van den cursus ontviel haar de hoogleeraar TH. W. J. JUYNBOLL, een geleerde, die zeer veel had bijgedragen tot vestiging en handhaving van den roem der hoogeschool op het gebied der Oostersche letterkunde. Curatoren hebben na zijn overlijden het voorstel aangenomen van de hoogleeraren RUTGERS en DOZY, om de door den overledene gegeven collegien voort te zetten. De Minister van Binnenlandsche Zaken heeft gemeend dezen aanvankelijk slechts tijdelijk genomen maatregel in een definitieven te moeten veranderen, zoodat in plaats van den heer JUYNBOLL geen nieuw hoogleeraar is benoemd.

In Januarij 1862 bezweek de hoogleeraar W. H. DE VRIESE aan eene slepende ongesteldheid, nadat hij eerst sedert weinige maanden van zijne zending naar Oost-Indie was teruggekeerd. De botanische wetenschap en de Leidsche hoogeschool verloren in hem een kundig en ijverig man. De buitengewone hoogleeraar W. F. R. SCRINGER is bij

Koninklijk besluit van 15 Mei 1862, n°. 63, tot gewoon hoogleeraar in plaats van den heer DE VRIESE benoemd, wiens collegien hij gedurende zijne afwezigheid had gegeven.

In Mei 1862 onderging de hoogeschool weder een verlies door het overlijden van den heer J. G. HULLEMAN, die nog in de kracht zijns levens werd ontruikt aan een werkkring, waarin hij slechts sedert korte jaren, maar met ijver en met vrucht, werkzaam was geweest. Bij Koninklijk besluit van 13 Julij 1862, n°. 14, is de heer dr. W. G. PLUYGERS, eerste bibliothekaris der hoogeschool, in zijne plaats tot hoogleeraar benoemd.

Ten gevolge van het emeritaat, hetwelk in Augustus 1862, uit hoofde van zeventig-jarigen leeftijd moest verleend worden aan den hoogleeraar C. PRUYS VAN DER HOEVEN, is bij Koninklijk besluit van den 3den Julij 1862, n°. 55, tot gewoon hoogleeraar in de geneeskundige faculteit benoemd de heer dr. J. M. SCHRANT, geneesheer te Leiden. Deze heeft, even als de nieuw benoemde hoogleeraar PLUYGERS, zijne collegien met het begin van den cursus 1862/63 geopend.

Eindelijk verdient nog vermeld te worden, dat de hoogleeraar J. DE WAL, van de regtsgeleerde faculteit, uit hoofde zijner zwakke gezondheid, welke een tijdelijk verblijf in het buitenland noodig maakte, zijn ontslag aan den Koning heeft verzocht; dat ontslag werd hem evenwel niet verleend, maar is hem in het voorjaar van 1862 een verlof van één jaar tot herstel zijner gezondheid toegestaan.

De Utrechtsche hoogeschool had het verlies te betreuren der beide emeritus hoogleeraren J. ACKERSTADT en B. T. SUERMAN, en in Mei 1862 dat van den hoogleeraar J. L. C. SCHROEDER VAN DER KOLK. Het overlijden van den laatstgenoemde was als een groot verlies voor de geneeskundige faculteit te beschouwen. Bij Koninklijk besluit van 4 Julij 1862, n°. 47, is in zijne plaats benoemd de heer dr. W. KOSTER, tweede prosector bij de hoogeschool te Leiden, die bij het begin van den cursus 1862/63 zijne betrekking heeft aanvaard.

Het personeel der hoogleeraren van de hoogeschool te Groningen onderging dit jaar geene veranderingen.

Het getal der hoogleeraren bij de drie hoogescholen bedroeg bij het einde van het akademiejaar 1861/62, met uitzondering van eenigen, aan welke het emeritaat was verleend, 71, waarvan 27 te Leiden, 22 te Utrecht en 22 te Groningen. Van deze 71 behoorden er 11 tot de theologische faculteit, namelijk 4 te Leiden, 3 te Utrecht en 4 te Groningen; 13 tot de faculteit der regtsgeleerdheid, namelijk 5 te Leiden, 4 te Utrecht en 4 te Groningen; 13 tot de faculteit der geneeskunde, te weten 5 te Leiden, 4 te Utrecht en 4 te Groningen; 17 tot de faculteit der wis- en natuurkundige wetenschappen, namelijk 6 te Leiden, 6 te Utrecht en 5 te Groningen; 17 tot de faculteit der wijsbegeerte en letteren, te weten 7 te Leiden, 5 te Utrecht en 5 te Groningen.

§ 3. BESCHOUWINGEN OVER HET ONDERWIJS.

Even als het vorig verslag bepaalt zich dit tot de mededeeling van eene tabel, waarop alle gedurende den cursus 1861/62 gehouden collegien vermeld zijn, met bijvoeging van het getal studenten, die ze bijwoonden. Bovendien valt nog het volgende op te merken.

a. *Faculteit der godgeleerdheid.*

Bij de godgeleerde faculteit te Leiden was de onderlinge verdeling der vakken dezelfde als het vorig jaar, met het onderscheid, dat de hoogleeraar RAUWENHOFF een het vorig jaar niet gegeven collegie over de encyclopaedie der godgeleerdheid heeft gehouden. Dispuutcollegien hadden er niet plaats; de praktische oefeningen bepaalden zich tot de gewoonlijk onder toezigt van den hoogleeraar PRINS gehoudene.

De berigten betreffende de vorderingen en den ijver der studenten zijn gunstig. Van de 29 candidaats-examens hadden er 7 plaats met den hoogsten, 15 met den tweeden en 7 met den derden graad; 3 kandidaten legden met goeden uitslag het doctoraal examen af. Promotien hadden er 2 plaats, beide met den hoogsten graad, de eene publiek, de andere privaet; van de dissertatien was eene in de latijnsche, de andere in de nederlandsche taal geschreven.

De collegien, door de hoogleeraren der theologische faculteit aan de Utrechtsche hoogeschool gegeven, waren dezelfde als de in het vorig jaar gehoudene. De praktische oefeningen werden geleid door den hoogleeraar DOEDES. De deelneming aan een theologisch dispuut liet, volgens bericht van den hoogleeraar TER HAAR, te wenschen over. De vlijt der studenten wordt over het algemeen lofwaardig genoemd. Het getal der candidaats-examens bedroeg 14, waarvan 8 met den hoogsten, 9 met den tweeden en 2 met den

derden graad; 14 kandidaten legden een voldoende doctoraal examen af. Er hadden 2 promotien plaats, beide met den hoogsten graad, na de publieke verdediging van dissertatie, waarvan de eene in de latijnsche, de andere in de nederlandsche taal was geschreven.

De lessen door de Groningsche hoogleeraren in de godgeleerdheid gegeven zijn op de tabel aangewezen; zij komen nagenoeg overeen met die van het vorige jaar. Het door den hoogleeraar **DRENT LORION** aangekondigde collegie over de patristiek is niet gehouden bij gebrek aan belangstelling bij de studenten. De berichten over de vlijt der studenten luiden zeer gunstig, ook voor zoo veel de praktische oefeningen aangaat, welke onder de leiding van den hoogleeraar **W. MUURLING** plaats hadden. Van de 10 candidaats-examens was er 1 met den hoogsten graad, op 4 werd de tweede en op 5 de derde graad toegekend; 7 kandidaten legden een voldoende doctoraal examen af. Promotien hadden er te Groningen dit jaar bij de godgeleerde faculteit niet plaats.

b. *Faculteit der regtsgeleerdheid.*

De collegien, door de hoogleeraren der regtsgeleerde faculteit te Leiden gegeven, waren volkomen dezelfde als in het vorig jaar; die in de encyclopaedie van het regt, de geschiedenis van het Romeinsche regt en het handelsregt zijn in Maart 1862 gestaakt, ten gevolge van het aan den hoogleeraar **DE WAL** verleende verlof. Onder toezigt van den hoogleeraar **VAN BONEVAL FAURE** werd een pleitcollegie gehouden; onder leiding van den hoogleeraar **GOUDSMIT** om de veertien dagen een dispuutcollegie over Romeinsch regt. De berichten over den ijver en de vordering der studenten zijn vrij gunstig; nogtans werd slechts op 1 van de 45 candidaats-examens de hoogste graad toegekend, op 24 de tweede en op 16 de derde, terwijl 4 studenten werden afgewezen; van de 36 doctorale examens waren er 33 met goeden uitslag. Het getal der promotien in de regten bedroeg te Leiden 37, waarvan 8 met den hoogsten, 21 met den tweeden en 8 met den derden graad; 11 promotien hadden plaats op theses, 1 na verdediging eener latijnsche en 25 na verdediging van eene in de nederlandsche taal geschreven dissertatie; van de laatste waren 15 publiek en 11 privaat.

De lessen, door de hoogleeraren der regtsgeleerde faculteit te Utrecht gegeven, waren dezelfde als de in het vorig jaar gehoudene. Alleen verdient te worden vermeld, dat elk der collegien van den hoogleeraar **VREDE** over staatsregt en volkenregt thans een afzonderlijken cursus uitmaakt, en dat de hoogleeraar **VAN REES** voor het eerst de staatkundige geschiedenis van Europa behandelde. Dispuutcollegien werden er niet gehouden; voor burgerlijk regt en regtsvordering hadden onder leiding van den hoogleeraar **FRUIT** praktische oefeningen plaats, die door 31 studenten werden bijgewoond. De berichten over den ijver der studenten luiden gunstig; de hoogleeraar **VREDE** prijst zeer de opstellen, door de studenten over opgegeven onderwerpen gemaakt. Van de candidaats-examens hadden er 6 plaats met den hoogsten graad, 8 met den tweeden en 12 met den derden; 4 studenten legden een onvoldoend examen af. Van de 21 doctorale examens waren 19 voldoende. Het getal der promotien bedroeg 21, waarvan 14 op theses; op 5 werd de hoogste graad toegekend, op 8 de tweede en op 8 de derde. De 7 dissertaties waren alle in de moedertaal geschreven; van 2 was de verdediging publiek, van 5 privaat.

Door de hoogleeraren der regtsgeleerde faculteit te Groningen zijn dezelfde lessen gegeven als in het vorige jaar. De hoogleeraar **GRATAMA** hield daarenboven het collegie over strafvordering, dat hij het vorige jaar niet gegeven had; ook werden door hem op verzoek der studenten enkele gedeelten van het natuurregt in afzonderlijke lessen meer uitvoerig behandeld. De hoogleeraar **TELLEGEN**, die het vorig jaar alleen collegien had gehouden over staatsregt en volkenregt, gaf dit jaar bovendien lessen in statistiek en staatshuishoudkunde. De berichten over den ijver der studenten zijn zeer voldoende; van de 7 candidaats-examens waren 2 met den hoogsten en 5 met den tweeden graad; de 11 doctorale examens waren alle voldoende. Het getal der promotien bedroeg slechts 6, alle op theses; op 2 werd de tweede, op 4 de derde graad toegekend.

c. *Faculteit der geneeskunde.*

Door de hoogleeraren der geneeskundige faculteit te Leiden en den prosector **J. A. BOOGAARD** zijn blijkens de hierbij gevoegde tabel dezelfde collegien gegeven als in het jaar 1860/61, met uitzondering alleen van dat in de verbandleer, thans niet onder de door den hoogleeraar **KRIJGER** gehoudene vermeld. Van de 51 studenten, die het door

den hoogleeraar gehouden collegie over gerogtelijke geneeskunde bijwoonden, waren 34 juristen. De vorderingen der studenten, ook blijkbaar uit den uitslag der examens, waren over het algemeen prijzenswaardig. Van de 13 candidaats-examens waren er 7 met den hoogsten graad, 4 met den tweeden en 1 met den derden, terwijl er ééne afwijzing plaats had. Van de 24 doctorale examens waren 22 voldoende. Het getal der promotien in de geneeskunde bedroeg 23, alle na verdediging van in de nederlandsche taal geschreven dissertatie; van 10 was de verdediging publiek, van 13 privaet; op 9 werd de hoogste, op 9 de tweede en op 5 de derde graad toegekend. Het getal der promotien in de verloskunde bedroeg 18, in de heilkunde 14; een graad werd op deze niet toegekend.

In Utrecht werden, blijkens de van de hoogleeraren ontvangen opgaven, niet gehouden de in het vorig jaar gegeven collegien van den hoogleeraar DONDERS over ophthalmoskopie en van den hoogleeraar SCHROEDER VAN DER KOLK over de wijze van behandeling van kranksinnigen. De lessen van laatstgenoemde over physiologie zijn gedurende zijne ongesteldheid en na zijn overlijden gegeven door den hoogleeraar DONDERS, die over anatomie door den assistent dr. BRODGEEST. Dit jaar werden door den hoogleeraar VAN GOUDEVEEN collegien gegeven over verhandelaar en de ziekten van kraamvrouwen en kinderen, alsmede door den hoogleeraar DONDERS over geregeltelijke geneeskunde. De berigten over den ijver en de vorderingen der studenten luiden zeer gunstig, vooral van hen die reeds het candidaats-examen hebben doorgestaan. Dit examen werd afgelegd door 8 studenten, van welke 1 den hoogsten graad verkreeg, 5 den tweeden en 1 den derden, terwijl 1 werd afgewezen; de 8 doctorale examens waren alle met goeden uitslag. Promotien in de geneeskunde hadden er 8 plaats, namelijk 5 met den hoogsten, 2 met den tweeden en 1 met den derden graad; de verdediging geschiedde op dissertatie in de moedertaal geschreven, voor 5 publiek, voor 3 privaet. In de verloskunde hadden 7 promotien plaats, waarvan 3 met den hoogsten en 4 met den tweeden graad. Van de 10 promotien in de heilkunde waren 2 met den hoogsten, 6 met den tweeden en 2 met den derden graad.

Te Groningen werden dezelfde lessen gegeven als in het vorige jaar; alleen bepaalden zich die in de verloskunde tot één collegie, daar de afzonderlijke lessen over verloskundige techniek, door den hoogleeraar BAART DE LA FAILLE aangekondigd, uit gebrek aan beschikbare uren dit jaar niet gehouden zijn. De vlijt en vorderingen der studenten werden over het algemeen voldoende genoemd. Van de 4 candidaats-examens hadden er 1 met den tweeden en 3 met den derden graad plaats; 3 candidaten legden een voldoende doctoraal examen af. Promotien in de geneeskunde hadden er 3 plaats na verdediging van in de nederlandsche taal geschreven dissertatie; eene was publiek, de beide andere waren privaet. Op 2 werd de hoogste, op 1 de tweede graad toegekend. Het getal der promotien in de verloskunde bedroeg 7, waarvan 5 met den hoogsten en 2 met den tweeden graad. In de heilkunde werden dit jaar geene promotien gehouden.

Aan twee hoogeschoolen, namelijk te Leiden en te Utrecht, hebben zich personen aangemeld ter aflegging van het examen, voorgeschreven bij het Koninklijk besluit van 25 October 1858 (*Staatsblad* n°. 71), namelijk te Leiden 3, waarvan 1 werd afgewezen; te Utrecht 1, die werd toegelaten.

d. *Faculteit der wis- en natuurkundige wetenschappen.*

Aangaande de collegien, gegeven door de hoogleeraren der wis- en natuurkundige faculteit te Leiden valt niets bijzonders op te merken, dan dat het collegie over meteorologie dit jaar weder door den hoogleeraar RIJKE is gehouden, en dat de lessen over algebra, het vorige jaar aan den hoogleeraar KAISER opgedragen, in 1861/62 door den hoogleeraar VERDAM werden gegeven. De vlijt en de vorderingen der studenten worden over het algemeen zeer voldoende genoemd. Van de 13 candidaats-examens, voorbereidende tot de studie der geneeskunde, had 1 plaats met den hoogsten graad, 7 met den tweeden en 5 met den derden; van de 4, voorbereidende tot het doctoraal examen, waren 1 met den hoogsten en 3 met den tweeden graad; 2 candidaten legden een voldoende doctoraal examen af. Het getal der promotien bedroeg 3, waarvan 2 met den hoogsten en 1 met den tweeden graad; zij hadden alle plaats na verdediging eener in de nederlandsche taal geschreven dissertatie; 2 waren privaet en 1 publiek.

De collegien door de hoogleeraren der Utrechtsche faculteit der wis- en natuurkunde gegeven zijn aangewezen op de tabel. Zij verschillen in zoover van de in het vorige jaar gehoudene, dat thans daarop niet voorkomen analytische mechanica en wiskundige natuurkunde, waarvoor zich bij den hoogleeraar VAN REES geen toehoorders hadden

aangemeld; dat dit jaar door den hoogleeraar BURS BALLOT geen collegie is gehouden over meteorologie, hogere algebra en methode van onderwijs in de wiskunde, doch wel in differentiaal- en integraalrekening en in krystallographie, terwijl het collegie over lagere wiskunde, het vorig jaar door den hoogleeraar HOEK gegeven, thans door den heer BURS BALLOT werd gehouden. De hoogleeraar MULDER gaf collegien over physiologische en pharmaceutische scheikunde; de adsistent, dr. OUDEMANS, behandelde bovendien de analytische, de theoretische en de toxicologische scheikunde met 12 à 16 studenten; de door den lector dr. GUNNING aangekondigde lessen over experimentele en theoretische scheikunde en over de gezondheidsleer zijn niet gehouden. De hoogleeraar HARTING heeft de aangekondigde lessen over physiologie en histologie, alsmede over paleontologie niet gehouden bij gebrek aan beschikbare uren. Evoneens bleef wegens gebrek aan toehoorders achterwege het door den heer MIQUEL toegezegde collegie over de physiographie van Nederlandsch Indie. De vlijt, waarmede de studenten de collegien bijwoonden en van de voor de meeste vakken aangeboden gelegenheid tot praktische oefening gebruik maakten, wordt zeer geprezen. De hoogleeraar HARTING belastte zich weder met de leiding der werkzaamheden van een natuurkundig gezelschap. Het getal der candidaats-examens voorbereidende tot de studie der geneeskunde bedroeg 20; aan 5 studenten werd de hoogste graad toegekend, aan 7 de tweede en aan 7 de derde, terwijl 1 werd afgewezen; van de drie candidaats-examens voorbereidende tot het doctoraal hadden 1 met den hoogsten en 2 met den tweeden graad plaats. Doctorale examens en promotien zijn in dit jaar bij deze faculteit niet gehouden.

Betreffende de collegien door de hoogleeraren der wis- en natuurkundige faculteit te Groningen gegeven valt niets bijzonders op te merken. De vlijt en vorderingen der studenten worden voldoende genoemd. Van de 7 candidaats-examens voorbereidende tot de studie der geneeskunde hadden 3 plaats met den hoogsten, 3 met den tweeden en 1 met den derden graad; 2 studenten legden met den hoogsten graad het candidaats-examen voorbereidende tot het doctoraal af; doctorale examens en promotien hadden er dit jaar niet plaats.

c. Faculteit der wijsbegeerte en letteren.

Bij de letterkundige faculteit te Leiden heeft, zoo als reeds hiervóór is vermeld, ten gevolge van het overlijden van den hoogleeraar JUYNBOLL, eene wijziging in de verdeeling der lessen plaats gehad. De hoogleeraar RUTGENS heeft de lessen in de hebreuwsche taalkunde op zich genomen, de hoogleeraar DOZY die in het arabisch, chaldeeuwsch en syrisch. De collegien van den hoogleeraar HULLEMAN zijn door zijn overlijden afgebroken. De hoogleeraar COBET gaf dit jaar een collegie over oude geschiedenis voor meer gevorderden; de hoogleeraar DOZY behandelde met eenige studenten de geschiedenis der zuid-europasche letterkunde in de middeleeuwen. Het collegie over midden-nederlandsche letterkunde van den hoogleeraar DE VRIES was gesplitst in twee afzonderlijke collegien, waarvan het eene uitsluitend voor meer gevorderden bestemd was. Omtrent de vlijt en vorderingen der studenten is medegedeeld, dat deze over het algemeen voldoende mochten genoemd worden. Het getal der candidaats-examens voorbereidende tot de studie der godgeleerdheid bedroeg 30, waarvan 2 met den hoogsten, 9 met den tweeden en 10 met den derden graad; 9 afwijzingen hadden plaats; dat der candidaats-examens voorbereidende tot de studie der regten bedroeg 71, waarvan 14 met den hoogsten, 15 met den tweeden en 26 met den derden graad, alsmede 16 afwijzingen. Van de 4 candidaats-examens voorbereidende tot het doctoraal was 1 met den hoogsten, 1 met den tweeden en 1 met den derden graad, terwijl een student werd afgewezen. Doctorale examens werden er 3 op voldoende wijze afgelegd. Er hadden 2 promotien, beide met den hoogsten graad, plaats na publieke verdediging van dissertatien, waarvan de eene in het latijn, de andere in het nederlandsch was geschreven.

De collegien door de hoogleeraren der letterkundige faculteit te Utrecht gehouden waren nagenoeg dezelfde als die van het vorig jaar. De hoogleeraar ROVERS hield een collegie over rombische historiographie, de hoogleeraar MILLIES behandelde in plaats van de arabische taal dit jaar de chaldeeuwsche en syrische, alsmede de maleische. Een door den hoogleeraar BAILL aangekondigd collegie over de geschiedenis der nederlandsche letterkunde werd niet gehouden bij gebrek aan daartoe geschikte uren. De berigten der hoogleeraren over de vlijt der studenten luiden over 't algemeen gunstig; er werd een dispuutcollegie gehouden onder de leiding der hoogleeraren KARSTEN en ROVERS; van de 47 candidaats-examens voorbereidende tot de studie der godgeleerdheid had er slechts 1

met den hoogsten graad plaats, 17 met den tweeden en 21 met den derden graad, terwijl 8 studenten werden afgewezen; van de 35 voorbereidende tot de studie der regten waren 3 met den hoogsten graad, 14 met den tweeden en 10 met den derden, alsmede 8 afwijzingen; van de 4 voorbereidende tot het doctoraal waren 2 met den hoogsten en 2 met den tweeden graad; 4 candidaten legden een voldoende doctoraal examen af; promotien in de letteren hadden er dit jaar te Utrecht niet plaats.

Bij de letterkundige faculteit te Groningen gaf, behalve de ook ten vorigen jare gehouden collegien, de hoogleeraar HECKER een collegie over de geschiedenis der grieksche letteren; de hoogleeraar VALETON een collegie voor meer gevorderden, waarop eenige psalmen werden verklaard; de hoogleeraar DE GREUVE collegien over de geschiedenis der oude wijsbegeerte en over STÄTTLER's wijsbegeerte. De door laatstgenoemde aangekondigde lessen over de ethica, die van den hoogleeraar VALETON over het arabisch en syrisch voor meer gevorderden, van den hoogleeraar JOCKBLOET over het midden-nederlandsch, en van den hoogleeraar FRANCKEN over de paedagogiek werden, bij gebrek aan toehoorders, niet gegeven. De berichten over de vorderingen en vlijt der studenten luiden over 't algemeen niet zeer gunstig. Van de 19 candidaats-examens voorbereidende tot de studie der godgeleerdheid hadden er 3 met den hoogsten, 1 met den tweeden en 9 met den derden graad plaats, terwijl 6 studenten werden afgewezen. Van de 15 voorbereidende tot de studie der godgeleerdheid waren er 3 met den tweeden graad en 7 met den derden, terwijl 5 studenten moesten worden afgewezen. Van de 3 candidaats-examens voorbereidende tot het doctoraal had 1 plaats met den tweeden en 1 met den derden graad, terwijl 1 student werd afgewezen; door 1 werd een voldoende doctoraal examen afgelegd; promotien hadden er dit jaar niet plaats.

Het examen, voorgeschreven bij het Koninklijk besluit van 4 Augustus 1853 (*Staatsblad* n°. 31), werd afgelegd door 120 personen, namelijk door 36 te Leiden, waarvan 19 werden toegelaten en 17 afgewezen, door 71 te Utrecht, waarvan 50 werden toegelaten en 21 afgewezen, en door 13 te Groningen, waarvan 9 werden toegelaten en 4 afgewezen.

§ 4. STUDENTEN.

Na hetgeen in de voorgaande paragraaf reeds is medegedeeld omtrent de vorderingen en de vlijt der studenten aan de drie hoogeschoolen valt dienaangaande niets belangrijks mede te deelen. Over het algemeen mogen de berichten gunstig genoemd worden. Het gedrag liet, volgens de verslagen van curatoren, niets te wenschen over.

Het getal der studenten, die op den 31sten December 1861 aan de hoogeschoolen waren ingeschreven, is vermeld in de volgende tabel.

FACULTEITEN.	LEIDEN.		UTRECHT.		GRONINGEN.		TOTAAL.
	Aldaar	Elders	Aldaar	Elders	Aldaar	Elders	
	studerende.		studerende.		studerende.		
Godgeleerdheid. . . .	130	4	190	9	61	"	394
Regtsgeleerdheid . . .	261	8	165	9	73	"	516
Geneeskunde.	100	13	67	1	55	"	236
Wis- en natuurkunde .	18	"	13	"	5	"	36
Letteren	22	1	15	"	4	"	42
Totaal. . .	531	26	450	19	198	"	1224
Algemeen totaal. .	557		469		198		1224

Eene vergelijking van deze cijfers met eene dergelijke opgave in het vorig verslag leidt tot de volgende uitkomsten.

Het getal der te Leiden ingeschreven studenten bedroeg 102 minder dan het vorig jaar. Dit aanzienlijk verschil ligt nagenoeg geheel in het geringe getal van hen die, elders studerende, zich te Leiden hadden doen inschrijven of recenseren. In December 1860 bedroeg het getal van deze 115, in December 1861 slechts 26, dus 89 minder. Dit schijnt alleen daaraan toe te schrijven, dat voor de elders studerende de recensie niet meer verplichtend wordt geoordeeld, en dat zij, wanneer zij niet gerecenseerd worden, niet meer onder de studenten worden medegerekend. Het getal der te Leiden studerende onderging eene vermindering van 13; bij de theologische faculteit werd vermindering waargenomen met 13, bij de rechtsgeleerde met 7, doch vermeerdering bij de medische faculteit met 6 en bij de wis- en natuurkundige met 1.

Te Utrecht waren in 't geheel 32 studenten minder ingeschreven; het getal der aldaar studerende bedroeg 26 minder, dat der aldaar ingeschrevenen doch elders studerende 6 minder. Voor zooveel eerstgenoemden aangaat, had er vermindering plaats bij de godgeleerde faculteit met 5, bij de rechtsgeleerde met 15 en bij de geneeskundige met 10; daarentegen waren er 3 meer ingeschreven voor de studie der letteren en 1 meer voor die der wis- en natuurkunde.

Te Groningen daalde het cijfer van 215 tot 198, allen aldaar studerende; het verminderde dus met 17. Vermindering had er plaats bij de juridische faculteit met 20 en bij de wis- en natuurkundige met 1; vermeerdering bij de theologische met 1 en bij de geneeskundige met 3.

Het geheel getal der studenten aan de drie hoogeschoolen ingeschreven bedroeg in December 1861 1224, dus 151 minder dan het vorig jaar. Van deze vermindering komt echter een getal van 95 voor hen, die niet aan eene hoogeschool de lessen volgden, doch elders hunne studien volbragten.

Het getal der werkelijk aan de hoogeschoolen studerende bedroeg 1179, dus 56 minder. Van dezen waren er bij de theologische faculteiten 17 minder, bij de juridische 42 minder, bij de medische 1 minder, bij de wis- en natuurkundige 1 meer en bij de letterkundige 3 meer. Neemt men ook de elders studerende in aanmerking, dan valt te wijzen op vermindering voor de studie der godgeleerdheid met 40, voor die der rechten met 81, voor die der geneeskunde met 29, voor die der wis- en natuurkunde met 2; alleen bij de letterkundige faculteit had vermeerdering plaats met 1.

Het in de voorgaande paragraaf over de afgelegde examens en promotien medegedeelde kan aldus worden zamengevat.

Het getal der afgelegde candidaats-examens bedroeg te Leiden 209, waarvan 34 met den hoogsten, 78 met den tweeden en 66 met den derden graad, en 31 afwijzingen. Het getal der doctorale examens bedroeg 68, waarvan 5 onvoldoende. Het cijfer der candidaats-examens verschilt slechts weinig van dat van het vorig jaar, toen het 206 bedroeg; daarentegen was het getal der afwijzingen minder aanzienlijk; het getal der doctorale examens was 25 minder, een natuurlijk gevolg van het geringer aantal candidaats-examens gedurende den cursus 1859/60.

Te Utrecht werden 161 candidaats-examens afgenomen, dus 14 meer dan in het vorig jaar. Op 22 werd de hoogste graad toegekend, op 61 de tweede en op 53 de derde, terwijl 22 studenten werden afgewezen; de reden was dus ook hier iets gunstiger.

Het getal der doctorale examens bedroeg 44, waarvan 2 onvoldoende, dus 10 minder dan het vorig jaar.

Te Groningen hadden 67 candidaats-examens plaats, waarvan 11 met den hoogsten graad, 18 met den tweeden, 26 met den derden, en 12 afwijzingen; deze getallen verschillen slechts weinig van die van het vorig jaar. De 22 doctorale examens hadden alle een gunstigen uitslag.

Het geheel getal der candidaats-examens aan de drie hoogeschoolen bedroeg 437, dus 20 meer dan het vorig jaar. Van deze waren er 67 met den hoogsten, 160 met den tweeden en 145 met den derden graad, terwijl er 65 afwijzingen plaats hadden; het getal dezer laatste had in het vorig jaar 78 bedragen. Van de 134 doctorale examens hadden slechts 7 een ongunstigen uitslag.

Het getal der promotien bedroeg te Leiden 99, waarvan 23 met den hoogsten graad, 31 met den tweeden en 13 met den derden, terwijl op 32 promotien in de verloskunde en heilkunde geen graad werd toegekend. Van deze waren er 43 op thesen en 56 op dissertatiën, op 3 na alle in de nederlandsche taal geschreven; van de promotien waren

er 29 publiek en 27 privaat. In vergelijking met het vorig jaar valt op de vrij aanzienlijke vermeerdering met 23 te wijzen.

Bij de regtsgeleerde faculteit hadden er 2 meer plaats, bij de geneeskundige 3 meer in de geneeskunde, 9 meer in de verloskunde en 10 meer in de heekkunde; bij de wis- en natuurkundige 2 meer; daarentegen werd vermindering waargenomen bij de theologische faculteit met 1 en bij de letterkundige met 2.

Te Utrecht hadden 48 promotien plaats, dus 5 meer dan in het vorig jaar. De vermeerdering bedroeg: 1 voor de geneeskunde, 1 voor de verloskunde, 9 voor de heekkunde; de vermindering 3 voor de regten, 1 voor de letteren en 2 voor de theologie. Op 17 promotien werd de hoogste graad toegekend, op 20 de tweede en op 11 de derde; 31 hadden plaats na verdediging van theses, 17 na verdediging van dissertatien, alle, op ééne na, in de nederlandsche taal geschreven; van de laatste waren 9 publiek en 7 privaat.

Te Groningen hadden slechts 16 promotien plaats tegen 22 in het vorig jaar. Vermindering werd waargenomen bij de theologische faculteit met 1, bij de juridische met 7, in de geneeskunde met 1; daarentegen hadden er 3 meer plaats in de verloskunde. Op 7 promotien werd de hoogste graad gegeven, op 5 de tweede, op 4 de derde; 13 hadden plaats op theses, 3 op in de nederlandsche taal geschreven dissertatien; van deze laatste waren 1 publiek en 2 privaat.

Aan de drie hoogeschoolen te zamen bedroeg het getal der promotien 163, waarvan 4 in de godgeleerdheid, 64 in de regten, 34 in de geneeskunde, 32 in de verloskunde, 24 in de heekkunde, 3 in de wis- en natuurkunde en 2 in de letteren; 87 hadden plaats op theses, 76 na verdediging van dissertatien; van deze waren slechts 4 in de latijnsche, 72 in de nederlandsche taal geschreven. In vergelijking met het vorig jaar valt te wijzen op eene totale vermeerdering met 22; bij de theologische faculteit waren er 4 minder, in de geneeskunde 3 meer, in de verloskunde 13 meer, in de heekkunde 19 meer, in de wis- en natuurkunde 2 meer en in de letteren 3 minder. Van de 76 promotien op dissertatien waren 39 publiek en 37 privaat.

Nog verdient hier te worden vermeld dat den 26sten Maart 1862 te Utrecht de navolgende door den Koning uitgeloopte medailles zijn uitgereikt voor de beste antwoorden op prijsvragen door de onderscheidene faculteiten der Utrechtsche hoogeschool uitgeschreven. In de faculteit der geneeskunde eene gouden medaille aan J. W. SCHUYT, student te Leiden; in de wis- en natuurkundige faculteit eene gouden medaille aan J. T. MOUTON, candidaat in de wis- en natuurkunde te Leiden, door loting met H. C. DINIJS, candidaat in de wis- en natuurkunde te Utrecht, aan wien een getuigschrift is uitgereikt; in de letterkundige faculteit eene zilveren medaille aan J. CORNELISSEN, candidaat in de letteren te Leiden. Voor de door de godgeleerde en regtsgeleerde faculteiten uitgeschreven prijsvragen heeft geene bekrooning plaats gehad.

De 15 rijksbeurzen en de inkomsten van 5 vicarijen, door het Rijk te begeben, zijn genoten door 6 studenten te Leiden, 7 te Utrecht, 5 te Groningen en 2 te Amsterdam. Van hen studeerden 14 in de godgeleerdheid, 4 in de regten en 2 in de wis- en natuurkunde. Omtrent hunne vorderingen, hunnen ijver en hun gedrag zijn zeer gunstige berichten ontvangen.

§ 5. HULPMIDDELEN VOOR HET ONDERWIJS.

De Leidsche bibliotheek werd in het academiejaar 1861/62 verrijkt met 889 nieuwe nummers, waarvan 107 door schenking verkregen werden. De herziening der kopij van den catalogus, opgedragen aan dr. W. N. DU RIEU te Leiden, was gevorderd tot de letter *k* en zoude waarschijnlijk het volgend jaar kunnen worden ten einde gebragt. De verbouwing der bibliotheek heeft de overbrenging van een gedeelte der boeken naar een der lokalen van het akademiegebouw noodzakelijk gemaakt.

Voor zooveel de verzameling van oostersche handschriften betreft, is de betrekking van interpres legati warneriani, door het overlijden van den hoogleeraar JUYNBOLL opengevallen, tot dusverre onvervuld gebleven; de functien zijn tijdelijk opgedragen aan den heer dr. P. DE JONG, eersten adjutor interpretis legati warneriani. De verzameling werd met twee merkwaardige codices verrijkt, geschreven in talen van de Kust van Coromandel, en bestaande uit koperen aan ringen zamengerogen platen. Bij den dood van den hoogleeraar JUYNBOLL waren van het 2de deel zijner Annotations in Lexicon geographicum de eerste 60 halve bladen afgedrukt. In overleg met den zoon des overledenen heeft dr. DE JONG zorg gedragen, dat de druk van dit deel werd voltooid, terwijl men de hoop mogt koesteren, dat in het volgend jaar met den druk van het 3de of laatste deel een aanvang zou kunnen

worden gemaakt. In de uitgave der *Anecdota syriaca* van dr. LAND en in die van den catalogus codicum orientalium Bibl. Acad. Reg. scient. is te ontmoet gekomen door eene toelage uit het akademisch fonds. De hoogleeraar DOZY deed met gebruik der handschriften der verzameling zijne *Histoire des Musulmans d'Espagne* het licht zien; dr. DE GOEJE, de tweede adjutor hield zich bezig met de uitgave der *Fortuho'l-Boldân* van Bel'adsorie en dr. DE JONG met die van den *Moschtah* van Dsahabi.

De Utrechtsche bibliotheek behoeft, naar het oordeel van curatoren, vergrooting; bij gebrek aan beschikbare middelen kon daaraan echter nog niet worden voldaan. Met de zamenstelling van een wetenschappelijken catalogus is een aanvang gemaakt.

Te Groningen moest, wegens den bouwvalligen toestand van het gebouw der akademische bibliotheek, nagenoeg de helft der boeken worden overgebracht naar de beneden-localen, die door het gymnasium waren verlaten. Door de zorg van den bibliothekaris heeft de verplaatsing zonder stoornis in de dienst plaats gehad. Aangaande de stichting van een nieuw gebouw waren plannen bij de Regering in overweging; dienaangaande was evenwel bij het einde van het jaar waarover dit verslag loopt, nog niets beslist.

In het akademisch ziekenhuis te Leiden zijn onder toezigt van den hoogleeraar G. C. B. SURINGAR behandeld 79 lijders, waarvan 60 zijn hersteld, 15 overleden en 4 naar elders overgebracht; van de 58 lijderessen, in de vrouwenkliniek van den hoogleeraar PRUYS VAN DER HOEVEY behandeld, zijn 48 hersteld, 9 overleden en 1 naar elders overgebracht. In de heilkundige kliniek van den hoogleeraar KRIEGER zijn 75 lijders behandeld, waarvan 52 zijn hersteld en 15 overleden, terwijl 8 nog in behandeling bleven. In de kraamzaal hadden 83 verlossingen plaats, waarvan 15 met kunsthulp; slechts ééne kraamvrouw is overleden. Op de kinderkliniek van den hoogleeraar PRUYS VAN DER HOEVEY kwamen 427 kinderen in behandeling, van welke 6 zijn overleden. Op de heilkundige polykliniek van den hoogleeraar KRIEGER werden 397 personen behandeld; de kleinere kunstbewerkingen werden alle en van de meer belangrijke vele aan de candidaten in de geneeskunde toevertrouwd. Onder toezigt van den hoogleeraar SIMON THOMAS hadden er 219 verlossingen aan huis plaats; een getal, aanzienlijker dan tot dusverre was bereikt. Op de polykliniek van vrouwen en zuigelingen, onder de leiding van laatstgenoemden hoogleeraar, zijn 28 vrouwen en 204 kinderen behandeld.

De zaak van het nosocomium te Leiden heeft dit jaar nog weinig vorderingen gemaakt. Blijkens de laatste mededeelingen van Regeringswege waren curatoren door den Minister gemagtigd met het gemeentebestuur in onderhandeling te treden over de voorwaarden, waarop de ontbinding der overeenkomst zou kunnen worden tot stand gebracht, in verband met de verbetering van het klinisch onderwijs. Die onderhandelingen gevoerd tusschen eene commissie uit curatoren en eene uit den gemeenteraad gaven aanleiding tot eene wisseling van gedachten, waarbij aan eerstgemelde commissie de noodzakelijkheid bleek om in eene uitvoerige nota op te komen tegen onderscheidene verkeerde voorstellingen en beschouwingen en overdreven bezwaren, voorkomende in een rapport der commissie uit den gemeenteraad van 9 Januarij 1861. Dit leidde tot het uitbrengen van een nader rapport en tot nieuwe overwegingen bij den gemeenteraad, waarop herhaalde onderhandelingen met curatoren volgden, die eindelijk in October 1862 tot het doen van een bepaald voorstel van wege de gemeente hebben geleid. De mededeeling van den verderen loop behoort tot een volgend verslag.

De verzamelingen van pathologische præparaten en van heel- en verloskundige instrumenten bevonden zich in een goeden staat. Het nieuwe anatomisch kabinet beantwoordde bij voortdurend aan zijne bestemming en wordt om zijne doelmatigheid geprezen.

Te Utrecht werd het anatomisch kabinet, ten gevolge van de ongesteldheid en het overlijden van den hoogleeraar SCHRÖDER VAN DER KOLK, niet met zooveel voorwerpen verrijkt, als anders het geval was. Toch zijn er merkwaardige voorwerpen bijgekomen, en heeft ook de bewaring der præparaten aanzienlijke verbeteringen ondergaan. De gelegenheid tot praktische physiologische oefeningen was ook voldoende, hoewel de lokalen zeer veel te wenschen overlieten. Hetzelfde was het geval met de gebrekkige lokalen van het nosocomium; de hoop op verbetering scheen zich echter meer en meer te verlevendigen. Curatoren hebben zich met eene commissie uit den gemeenteraad in betrekking gesteld, ten einde zamen te werken tot bekoming van een doelmatig gemeentelijk en akademisch gasthuis. De overleggingen waren nog niet geëindigd; men koesterde echter de hoop op een gunstigen uitslag. Het klinisch onderwijs mogt, in weerwil van de slechte localiteit, bloeiend genoemd worden. Op de stationaire klinieken en polyklinieken hebben in het jaar, waarover dit verslag verloopt, meer dan 2400 zieken voor het onderwijs gediend.

De berigten aangaande het klinisch onderwijs te Groningen luiden gunstig; in het ziekenhuis werden 559 lijders in verpleging genomen. De verschillende verzamelingen verkeerden in een goeden toestand; die voor physiologie werd verrijkt door eenige hoogst doelmatige embryologische waspraeparaten, een aanzienlijk aantal schematische en andere teekeningen en verscheidene elektrische en andere toestellen.

De natuurkundige kabinetten der drie hoogeschoolen bevonden zich in een goeden toestand en werden in den loop van het jaar met verschillende nieuwe toestellen verrijkt; dat te Leiden met onderscheidene optische instrumenten, waaronder de toestel van FOUCAULT ter bepaling van de snelheid van het licht; dat te Utrecht met een uitmuntenden inductie-toestel van RÜHMKORFF; dat te Groningen met een toestel van REGNAULT voor de uitzetting der luchten, een mikroskoop en eene luchtpomp met oscillerenden cilinder.

Aangaande de scheikundige laboratoria der drie hoogeschoolen valt niets mede te deelen, dan dat over het algemeen met veel lust en ijver door de studenten, als ook door verscheidene pharmaceuten, van de aangeboden gelegenheid tot praktische oefeningen werd gebruik gemaakt.

Aan de Leidsche sterrewacht is met veel ijver en met goede uitkomsten gebruik gemaakt van de nieuwe aldaar geplaatste werktuigen. De hoogleeraar KAISER zelf heeft zich bezig gehouden met mikrometrische waarnemingen met den refractor; de observator KAM en de heer VAN DE SANDE BAKHUYZEN, welke laatste zonder aanstelling of belooning als zoodanig werkzaam was, hebben waarnemingen met den meridiaancirkel verrigt, waaronder in de eerste plaats verdienen vermeld te worden de bepaling van de poolshoogte van de sterrewacht en de nasporing van de bronnen van fouten, voortvloeiende hetzij uit het instrument zelf, hetzij uit andere oorzaken.

Aan de sterrewacht te Utrecht is een universaal-instrument van REPSOLD geplaatst, dat zeer goede diensten bewees.

Bij het museum van natuurlijke historie te Leiden is men door eene aanzienlijker toelage in staat geweest verscheidene laden tot het bergen van insecten te laten maken, waardoor in eene lang gevoelde behoefte werd voorzien. Het opzetten van vogels is met kracht voortgezet, zoodat in het laatste jaar meer dan 2000 stuks in de galerijen werden geplaatst. In het bepalen der voorwerpen werd de directeur voor zooveel de visschen aangaat door dr. P. BLEEKER, en voor de vogels door den luitenant GOFFIN krachtig bijgestaan. In de galerijen der verzameling van lagere dieren zijn, naar het nieuwe stelsel van H. en A. ADAMS, alle mollusken op liquor geordend, als ook de conchylia bivalva, terwijl met de conchylia univalva een begin werd gemaakt. Van de crustacea zijn sommigen herzien en op nieuw bepaald. Ook bij de verzameling van insecten en bij die der delfstoffen heeft men zich met herziening en betere rangschikking bezig gehouden. De betrekkingen met buitenlandsche musea en natuurkundigen zijn op nieuw zeer uitgebreid en gaven tot verscheidene belangrijke geschenken of ruilingen aanleiding. Ook door aankopen verkreeg het museum eene belangrijke aanwinst, vooral voor zooveel de verzameling van insecten aangaat.

Het museum van natuurlijke historie in Utrecht bevond zich in een gunstigen toestand en werd zoowel door geschenken als door aankoop met belangrijke voorwerpen vermeerderd. Dat te Groningen onderging verbetering door eene andere inrigting der kasten en eene doelmatige schikking der voorwerpen, alsmede door aankoop van eenige belangrijke voorwerpen van AUZOUX.

Aangaande de akademische knuidtuinen valt alleen mede te deelen, dat de verbeteringen, aan dien te Utrecht aangebragt, in alle opzigten voldeden, en dat te Groningen eene nieuwe oranjerie zou worden gebouwd.

Het Rijksherbarium te Leiden had dit jaar het verlies te betreuren van den kuudigen directeur, den hoogleeraar C. A. BLUME. Zijn overlijden heeft aanleiding gegeven tot eene andere regeling. Bij Koninklijk besluit van den 15den Mei 1862, n°. 60, is de heer F. A. W. MIQUEL, hoogleeraar te Utrecht, benoemd tot directeur van het herbarium, buiten bezwaar van 's Rijks schatkist; bij beschikking van den Minister van Binnenlandsche Zaken van den 16den Mei 1863, n°. 212, 5de afdeeling, is aan den conservator, dr. H. VAN HALL, een eervol ontslag uit deze betrekking verleend. De nieuw benoemde directeur heeft zich, zooveel de nog in dit jaar beschikbare tijd het toeliet, beijverd om voor deze belangrijke verzameling werkzaam te zijn en van de aldaar aanwezige voorwerpen kennis te nemen. Zijne werkzaamheden hebben hoofdzakelijk bestaan in het insereren van alle voorwerpen, welke daartoe geschikt waren, en het wetenschappelijk bestemmen der talrijke ongedetermineerde planten, tot welk doel de hulp is ingeroepen

van geleerden in speciale rigtingen geoefend, die onder goedkeuring van den Minister van Binnenlandsche Zaken tot het onderzoek van afzonderlijke groepen door den directeur zijn uitgenoodigd. Volgens bericht van den directeur heeft deze wijze van bewerking in de botanische wereld algemeen bijval gevonden. De directeur, uitgaande van het beginsel dat alleen de kennis, door het bestuderen der gedroogde voorwerpen verkregen, voor de wetenschap vruchtbaar kan zijn, heeft het voornemen opgevat alle uitkomsten, welke de nasporingen in het Rijksherbarium zullen opleveren, in een werk te vereenigen, hetwelk onder den titel van *Annales Musei Botanici Lugduno-Batavi* zal worden uitgegeven. Tevens zijn voorbereidende maatregelen genomen om uit den rijken voorraad van dubbelden afzonderlijke verzamelingen af te staan aan instellingen van onderwijs in Nederland, zoo als de hogescholen, athenaea, klinische scholen, inrigtingen voor industrieel en technisch onderwijs enz. De aanwinsten zijn in dit jaar niet aanzienlijk geweest; zij bepaalden zich tot eene verzameling surinaamsche planten, door den heer KAPPLER verzameld, en eenige amerikaansche palmen, door ruiling van den heer H. WENDLAND te Hannover verkregen. Door den directeur zijn pogingen aangewend tot uitbreiding der betrekkingen met instellingen van gelijken aard in het buitenland, van welke men, door aanbieding van dubbelden, belangrijke bezendingen verwachtte.

Het archaeologisch kabinet te Leiden werd weder met eenige voorwerpen verrijkt, waaronder verdienen vermeld te worden eene verzameling, bijeengebragt door den heer D. F. SCHAAP, laatstelijk gouverneur van Celebes, een veertigtal zeer zeldzame voorwerpen in brons, beeldjes, huisraad en munten in de residentien Kadoe en Bagelen opgegraven; alsmede eene collectie van 29 werktuigen van vuursteen, door den heer AMENT in de nabijheid van Batavia gevonden. Aan de afdeling der aegyptische monumenten werd door mr. J. P. AMERSFOORDT, onder voorbehoud van eigendomsregt, eene reeks van 89 voorwerpen in bewaring gegeven, waaronder een lijkpapyrus, die om zijne uitmuntende bewaring bijzondere melding verdient. Bij de afdelingen der grieksche en romeinsche monumenten werden onder meer andere eenige bij Nijmegen opgegraven voorwerpen van gebakken aarde gevoegd, alsmede eenige urnen, te Bergharen gevonden. Eindelijk werd de verzameling van celtische, germaansche en noordsche monumenten hetzij door aankoop, hetzij door geschenk, verrijkt met voorwerpen uit de oude paalwoningen afkomstig, en verscheidene voorwerpen van vuursteen in Gelderland opgedolven. Van het groote werk over de aegyptische monumenten is de 21ste aflevering (de 14de aflevering der 2de afdeling) in gereedheid gebragt om weldra te worden uitgegeven.

Aangaande het munt- en penningkabinet en de verzameling van pleisterbeelden, platen en prenten te Leiden valt alleen mede te deelen, dat zij weder door eenige voorwerpen zijn verrijkt geworden.

ATHENAEUM TE AMSTERDAM.

Het gebouw van den Grooten Doelen is geheel verbouwd en geschikt gemaakt tot een lokaal ten behoeve van het hooger onderwijs; het zoude in het begin van den nieuwen cursus geopend worden. De gemeenteraad heeft besloten tot vermeerdering van het getal der hoogleeraren met twee, waarvan een tot de regtsgeleerde, de andere tot de letterkundige faculteit zoude behooren. Bovendien werd in April 1862 aan den hoogleeraar jhr. mr. J. DE BOSCH KEMPER, op zijn verzoek, uit hoofde van zijne ongunstige gezondheid, een eervol ontslag uit zijne betrekking van hoogleeraar verleend. In Mei 1862 zijn tot hoogleeraren bij de regtsgeleerde faculteit benoemd de heeren mr. J. T. BURS en mr. T. M. C. ASSER, tot hoogleeraar bij de letterkundige faculteit dr. C. A. ENGELBRECHT, welke echter eerst bij het begin van den volgende cursus hunne lessen zouden aanvangen.

De aangekondigde lessen zijn gegeven, met uitzondering van die van den hoogleeraar MATTHES over de sterrekunde, waarvoor zich geene hoorders hadden aangemeld, en de collegien van den hoogleeraar SCHNEEVOOGT, welke eerst gedurende eenigen tijd afwezig en later verhinderd was zijne lessen voort te zetten ten gevolge van het eervol ontslag uit zijne betrekking tot het buitengasthuis, waar tot dusverre die lessen gegeven werden. Daarentegen gaf de hoogleeraar MATTHES een niet aangekondigd collegie over differentiaal en integraalrekening en de hoogleeraar BEIJERMAN een collegie over de midden-nederlandsche taal.

Het getal der studenten in het studiejaar 1861/62 bedroeg:

in de godgeleerdheid	bij recensie 32, voor 't eerst 13, te zamen 45
" " regtsgeleerdheid	" " 16 " " 11 " " 27
" " geneeskunde	" " 8 " " 5 " " 1
" " wis- en natuurkunde	" " " " " 1 " " 1
" " letteren	" " " " " 1 " " 1
Totaal	56 " " 31 " " 87

das weder 12 minder dan het vorig jaar.

De vermindering bedroeg 5 in de godgeleerdheid en 12 in de regten; daarentegen waren er 3 meer in de geneeskunde, 1 meer in de wis- en natuurkunde en 1 meer in de letteren. De berichten over hunne vorderingen, hunne vlijt en hun gedrag luiden gunstig. Bovendien werden verscheidene lessen bijgewoond door 33 leerlingen der klinische school, waaronder 17 pharmaceuten.

Aangaande de verschillende hulpmiddelen voor het onderwijs, zoo als de bibliotheek, het scheikundig laboratorium, het natuurkundig kabinet, het physiologisch laboratorium, het anatomisch museum en den hortus valt niets te melden, dan dat zij zich in een voldoende toestand bevonden en als gewoonlijk met eenige voorwerpen werden verrijkt.

Van de lijders in het binnengasthuis werden voor het klinisch onderwijs in de geneeskunde uitgekozen 273 mannen en 217 vrouwen; voor de diagnostische kliniek 144 mannen en 140 vrouwen; voor het onderwijs in de praktische heilkundige oefeningen 533 mannen en 387 vrouwen; voor het verloskundig onderwijs alle verlossingen van Julij 1861 tot Julij 1862, ten getale van 437.

ATHENAEUM TE DEVENTER.

Het collegie van curatoren had het verlies te betreuren van zijn lid mr. M. E. HOUCK, die gedurende vele jaren de belangen van het athenaeum met ijver behartigd had. Hij werd vervangen door den heer mr. T. W. VAN MARLE. De secretaris van het collegie dr. C. A. ENGELBRECHT ontving tegen het einde van den cursus, ten gevolge van zijne benoeming tot hoogleeraar aan het athenaeum te Amsterdam, zijn eervol ontslag uit deze betrekking, alsmede uit die van bibliothekaris. Bij het einde van het studiejaar was daarin nog niet voorzien.

De aangekondigde lessen zijn geregeld gegeven. Het getal der studenten klom van 21 tot 32, waarvan 2 in de godgeleerdheid, 9 in de regten, 4 in de geneeskunde, 1 in de letteren en 15 in de wis- en natuurkundige wetenschappen, hetzij als toekomstige arts en ingenieur, hetzij met het doel om zich later op eenigen tak van nijverheid of op landbouw toe te leggen.

De verschillende verzamelingen bevonden zich in een gunstigen toestand; voor de bibliotheek werd echter vergrooting der lokalen wenschelijk geoordeeld, waartoe de noodige aanvraag aan den gemeenteraad was geschied.

LATIJSCHESCHOLEN EN GYMNASIEN.

§ 1. ALGEMEEN OVERZICHT.

Het getal der gymnasien en latijnsche scholen in met één vermeerderd, namelijk de latijnsche school te Veendam, waar sedert het jaar 1855/56, zoo als uit het verslag over dat jaar blijkt, geen onderwijs in de oude talen gegeven werd; ten gevolge van de benoeming van eenen rector, aan wien het onderwijs in de oude talen zou worden opgedragen, kon deze inrigting weder onder de latijnsche scholen worden opgenomen. De 33 latijnsche scholen waren derhalve gevestigd te Breda, Bergen op Zoom, Helmond, Uden, Gemert, Eindhoven, Grave, Heusden, Megen, Ravenstein, Arnhem, Tiel, Culenborg, Wageningen, Zevenaar, Groenlo, Elburg, Lochem, Doetinchem, Schiedam, Gorinchem, Hoorn, Utrecht, Amersfoort, Harlingen, Sneek, Dokkum, Bolsward, Zwolle, Enschede, Almelo, Ootmarssum en Veendam.

Het getal der voorloopig erkende gymnasia verminderte met één door de opneming van dat te Zalt-Bommel onder de definitief erkende. De zes overgeblevene waren gevestigd te Boxmeer, Alkmaar, Enkhuizen, Franeker, Kampen en Oldenzaal.

Door de erkenning van het gymnasium te Zalt-Bommel bedroeg het getal der definitief erkende 24, die gevestigd waren te 's Hertogenbosch, Nijmegen, Zutphen, Harderwijk, Doesburg, Zalt-Bommel, Rotterdam, 's Gravenhage, Leiden, Dordrecht, Delft, Gouda, Brielle, Amsterdam, Haarlem, Middelburg, Zierikzee, Leeuwarden, Deventer, Groningen, Winschoten, Meppel, Assen en Maastricht.

Het getal en de rang der docenten, alsmede het getal der leerlingen op 15 Januarij 1862 zijn aangewezen op de volgende tabel:

PROVINCIE.	Gemeenten, waar gymnasien of latijnsche scholen gevestigd zijn.	Bevolking der gemeenten op 31 December 1861.	GETAL DER ONDERWIJZERS.								GETAL DER LEEFLINGEN.			
			Doctor in de letteren.	Doctor in de wis- en natuurkunde.	Candidaat in de letteren.	Candidaat in de wis- en natuurkunde.	Bezitter eener acte van den 1sten rang.	Bezitter eener acte van den 2den rang.	Bezitter eener acte voor levende talen, enz.	Zonder graad of acte.	TOTAAL.	Gemeenſde afdeeling.	1ste afdeeling (oude talen).	2de afdeeling.
NOORDBRABANT.	's Hertogenbosch.	23 353	2	"	"	"	"	"	3	7	"	15	27	42
	Breda	15 089	2	"	"	"	1	"	"	3	"	4	"	9
	Bergen op Zoom.	8 900	1	"	"	"	"	"	1	2	"	6	"	6
	Helmond	6 165	1	"	"	"	"	"	"	2	"	18	"	18
	Uden	5 561	"	"	"	"	"	"	"	2	"	26	"	26
	Gemert.	4 803	"	"	"	"	"	"	"	2	"	11	"	11
	Eindhoven.	3 280	1	"	"	"	"	"	1	1	"	7	"	7
	Grave	2 865	"	"	"	"	"	"	1	1	"	6	"	6
	Hensden.	2 224	1	"	"	"	"	1	1	4	"	18	9	27
	Boxmeer	2 183	1	"	"	"	"	"	1	1	"	10	"	10
	Megen	1 831	"	"	"	"	"	"	"	2	"	10	"	10
	Ravestein	937	"	"	"	"	"	"	2	2	"	"	"	"
	GELDERLAND.	Arnhem.	24 721	2	"	"	"	"	2	2	1	2	27	"
Nijmegen		21 468	5	"	"	"	"	1	1	6	"	18	39	86
Zaapten.		14 170	3	1	"	"	"	"	"	7	"	39	47	86
Tiel.		7 254	1	"	"	"	"	"	"	1	"	6	"	6
Harderwijk		6 659	2	"	"	"	"	2	"	4	"	9	10	19
Culemborg.		5 526	1	"	"	"	"	"	"	1	"	5	"	5
Wageningen		5 325	1	"	"	"	"	1	"	2	"	7	"	7
Doornburg		4 092	2	"	"	"	"	1	1	4	"	8	14	22
Zevenaar		3 634	1	"	"	"	"	"	"	1	"	10	"	10
Zalt-Bommel		3 568	1	"	"	"	1	1	"	3	"	11	27	38
Groenlo.		2 584	1	"	"	"	"	1	"	3	"	9	"	9
Elburg		2 437	1	"	"	"	1	1	"	3	"	9	"	9
Lochem.		2 307	1	"	"	"	"	1	"	2	"	1	"	1
Doetinchem (Stad)	2 246	1	"	"	"	"	"	"	1	"	7	"	7	

De 63 inrigtingen telden derhalve 253 onderwijzers en 1838 leerlingen. Het getal der onderwijzers bedraagt 1 meer dan het vorig jaar. Deze vermeerdering is daaraan toe te schrijven, dat te Doesburg de vacature van een docent in de wiskunde is vervuld geworden, te Delft en te Winschoten een docent meer is benoemd en Veendam met drie docenten thans weder op de tabel voorkomt; vermindering had er plaats met één te Boxmeer, door het vertrek van den rector, in wiens plaats de prorector is benoemd, welke laatstgenoemde betrekking niet is vervuld geworden; te Amsterdam is het getal der docenten met één verminderd ten gevolge van de opdragt van het onderwijs in het hoogduitsch en het hebreeuwsch aan denzelfden onderwijzer; te Dordrecht, Hoorn en Sneek waren vacatures, die op het tijdstip, waarvoor de tabel geldt, nog niet vervuld waren. Van de 253 onderwijzers waren 112 doctoren en 11 candidaat in de letteren, 9 doctoren en 3 candidaat in de wis- en natuurkunde; 8 hadden den eersten en 50 den tweeden onderwijzersrang; onder de laatstgenoemden waren er ook die eene na 1857 verkregen acte van bekwaamheid als hoofdonderwijzer bezaten, terwijl de meesten tevens bevoegd waren onderwijs in levende talen of in wiskunde en natuurkunde te geven; 40 hadden alleen toelating voor een of meer dezer vakken; 20 hadden noch graad, noch acte; daaronder waren 2 candidaten in de godgeleerdheid, 1 meester in de rechten, 3 onderwijzers in het teekenen en een onderwijzer in het schoonschrijven.

Van de 1838 leerlingen behoorden er 1132 tot de eerste en 612 tot de tweede afdeling, terwijl de aan vijf inrigtingen verbonden voorbereidende klassen 94 leerlingen telden. In vergelijking met het vorig jaar waren er dus in 't geheel 21 leerlingen meer. De voorbereidende of gemengde afdelingen telden er 6 meer, de eerste afdelingen 33 minder, de tweede afdelingen 48 meer.

Het getal der leerlingen op de 33 latijnsche scholen bedroeg 473, daaronder begrijpende de 58, welke aan de scholen te Enschede, Almelo en Ootmarssum de lessen in de oude talen niet bijwoonden. Er waren er dus 13 minder dan het vorig jaar; het getal van hen, die de oude talen beoefenden, bedroeg echter 4 meer dan het vorig jaar. Van deze inrigtingen waren er 16 met minder dan tien leerlingen, 9 met tien tot negentien leerlingen, 6 met twintig tot negen en twintig leerlingen, één met 80 en één met 64 leerlingen. Het getal der onderwijzers op deze scholen bedroeg 77, dus gemiddeld op elke tusschen 2 en 3; op 9 scholen was slechts één docent, op 13 waren er twee, op 8 drie, op 1 vier, op 1 vijf en op 1 negen; het gemiddeld getal leerlingen op elke school was 14 en voor elken onderwijzer ruim 6.

De 6 voorloopig erkende gymnasia telden in Januarij 1862 20 docenten en 140 leerlingen. Rekent men het gymnasium te Zalt-Bommel niet bij de in Januarij 1861 aanwezige, dan valt op eene vermindering met 7 leerlingen te wijzen. De voorbereidende afdeling (te Enkhuizen) telde 5 leerlingen meer, de latijnsche afdelingen hadden 24 leerlingen minder, de tweede afdelingen 12 meer. Het getal der leerlingen op deze inrigtingen bedroeg tusschen 19 en 28; op 2 waren twee docenten, op 1 drie, op 2 vier en op 1 vijf. Elk voorloopig erkend gymnasium telde gemiddeld 23 leerlingen en ruim 3 docenten; op elken onderwijzer kwamen gemiddeld 7 leerlingen.

De 24 definitief erkende gymnasia telden 156 onderwijzers en 1225 leerlingen, waaronder 82 op de gemengde, 650 op de latijnsche en 493 op de tweede afdelingen. Rekent men het gymnasium te Zalt-Bommel als ook in 1861 reeds tot de definitief erkende behorende, dan had er eene vermeerdering plaats met 41 leerlingen, waarvan 1 op de gemengde afdelingen en 58 op de tweede afdelingen, terwijl de latijnsche afdelingen 13 leerlingen minder telden. Van deze inrigtingen waren er 3 met minder dan twintig leerlingen, 5 telden er twintig tot negen en twintig, 5 dertig tot negen en dertig, 2 veertig tot negen en veertig, 3 vijftig tot negen en vijftig, 2 zeventig tot negen en zeventig, 2 tusschen tachtig en negentig, 1 had er 135 en 1 telde er 160. Op 3 gymnasia waren drie docenten, op 5 vier, op 2 vijf, op 4 zes, op 4 zeven, op 1 acht, op 3 tien, op 1 elf en op 1 zestien. Elke dezer inrigtingen telde gemiddeld tusschen 6 en 7 docenten en 51 leerlingen; op elken onderwijzer kwamen dus nagenoeg 8 leerlingen.

Noemenswaardige verandering heeft er dus in het schooljaar 1861/62 bij de gymnasia niet plaats gehad; alleen eenige vermindering van leerlingen op de latijnsche afdelingen en eene iets grootere toename op de tweede afdelingen. In het onderwijs heeft over het algemeen geene verandering van eenig belang plaats gevonden.

§ 2. LATIJNSCHE SCHOLEN.

De latijnsche scholen in Noordbrabant telden dit jaar 16 leerlingen minder; de ver-

minderling bedroeg 5 voor Gemert, 5 voor Eindhoven, 3 voor Breda, 3 voor Bergen op Zoom, 1 voor Meegen en 1 voor Ravenstein; te Helmond waren 2 leerlingen meer; te Uden, Grave en Heusden bleef het getal onveranderd. Te Bergen op Zoom werd de leerling der wiskunde, de heer P. D. KONING, vervangen door den heer J. VAN DER HOEVEN. In de vacature der betrekking van corrector te Ravenstein was nog niet voorzien; de rector en de praeceptor hadden het door dezen te geven onderwijs onder zich verdeeld; eerstgenoemde onderwees, behalve de wiskunde, ook de beginselen der natuurkunde.

Het getal der leerlingen op de latijnsche scholen in Gelderland onderging weder eenige vermindering, daar het van 85 tot 81 daalde; dit werd echter alleen daardoor veroorzaakt, dat thans voor Groenlo geene andere leerlingen worden opgegeven, dan die de oude talen leerden, terwijl er het vorige jaar 14 waren opgegeven, die alleen het onderwijs in levende talen en wiskunde volgden. Vermeerdering werd waargenomen te Wageningen, Zevenaar en Doetinchem met 3, te Arnhem en te Groenlo met 1, en alleen vermindering met 1 te Tiel, zoodat het getal van hen, die de eerste afdeeling bezochten, met 10 was toegenomen. Uit Arnhem werd berigt, dat het onderwijs in de levende talen nog veel te wenschen overliet, en dat daarom eene wijziging in de verordening was voorgesteld met het doel om den lector in de levende talen te vervangen door specialiteiten voor elke levende taal. Ook was men voornemens een reglement van orde en tucht in te voeren, waarvan men zich goede vruchten beloofde, daar de orde in de meeste lessen veel te wenschen overliet. Te Elburg is het onderwijs van den lector in de wiskunde J. VAN BRAAMDEK, uit hoofde van zijn vertrek, met Mei 1862 geëindigd. In de vacature was bij het einde van den cursus nog niet voorzien. Te Lochem is de vacature, ontstaan door het vertrek van den rector dr. DE JONGH, vervuld door de benoeming van dr. J. P. POMPE VAN MEERDERVOORT. Aangaande de andere latijnsche scholen in Gelderland is niets meldenswaardigs berigt.

Van de beide latijnsche scholen in Zuidholland, gevestigd te Schiedam en te Gorinchem, valt niets bijzonders mede te deelen; het getal leerlingen van eerstgenoemde groeide aan met één, dat der andere met 2.

Te Hoorn was de betrekking van lector in de wiskunde vacant, ten gevolge van het vertrek van den heer J. DOORNBOOS. Het getal der leerlingen was van 7 tot 13 aangegroeid.

De berigten aangaande de latijnsche scholen te Utrecht en te Amersfoort luiden gunstig. Eerstgenoemde telde dit jaar 9 leerlingen minder dan het vorige; het door den rector gegeven onderwijs in de hebreuwsche taal werd door 7 leerlingen bijgewoond.

De latijnsche school te Sneek had het overlijden te betreuren van haren rector dr. P. J. COSTERUS. Bij beschikking van den Minister van Binnenlandsche Zaken van den 20sten Mei 1862, n°. 147, 5de afd., is in zijne plaats benoemd dr. E. MEHLER, rector van het gymnasium te Enkhuizen; op de tabel komt deze betrekking als vacant voor. Het getal der leerlingen verminderde met 3. Aangaande de latijnsche scholen te Harlingen, Dokkum en Bolsward valt niets te berigten, dan dat eerstgenoemde 8 leerlingen meer telde en dat op laatstgenoemde dit getal van 1 tot 3 was aangegroeid.

Van de latijnsche school te Zwolle werden slechts 6 leerlingen opgegeven, tegen 13 in het vorige jaar. Te Enschede waren geen leerlingen, die de oude talen beoefenden. Het schoollocaal werd bij den brand, welke op den 7den Mei 1862 een groot gedeelte dezer gemeente verwoestte, vernield. Door den onderwijzer der levende talen werd sedert school gehouden in het loaal der bewaarschool; de meeste leerlingen waren echter sedert den brand naar andere plaatsen vertrokken. De hulponderwijzer, de heer IJ. IJEMA, heeft tegen 1 Julij 1862 zijn eervol ontslag gevraagd en verkregen. Aangaande de scholen te Almelo en te Ootmarssum valt niets bijzonders te vermelden.

Tot rector der sedert verscheidene jaren gesloten latijnsche school te Veendam is door den gemeenteraad aangesteld dr. J. H. HELDERMAN. Het onderwijs in de nieuwe talen werd gegeven door den heer W. LANGBEK, bezitter eener acte als hoofdonderwijzer en voor de fransche, hoogduitsche en engelsche talen, en dat in de wiskunde door dr. DE JAGER MEEZENBROEK. Een nieuw reglement is door den raad vastgesteld en door den Minister goedgekeurd, zoodat deze school weder onder de erkende latijnsche scholen heeft plaats genomen. Zij telde dit jaar 8 leerlingen.

§ 3. VOORLOOPIG ERKENDE GYMNASIEN.

De rector van het gymnasium te Boxmeer, dr. F. B. TROSÉE, is door den Koning benoemd tot directeur der Rijkswake-school voor onderwijzers te 's Hertogenbosch, en heeft die betrekking in het najaar van 1861 aanvaard. In zijne plaats is tot rector be-

noemd dr. L. ROBBE, tot dusverre proreector aan dezelfde inrigting. De betrekking van proreector is voorloopig onvervuld gebleven. Hoewel het getal der leerlingen op de eerste afdeling 5 minder bedroeg dan het vorig jaar, luiden de berigten van curatoren allezins gunstig.

Aangaande het gymnasium te Alkmaar valt niets te berigten; de eerste afdeling telde 3 leerlingen minder, de tweede, welke volgens opgave van curatoren niet meer is dan de hoogste klasse der openbare jongensschool, had er 2 meer. Te Enkhuizen werd de rector dr. E. MEHLER, die met den aanvang van den cursus zijne functien had aanvaard, tot rector te Sneek benoemd, werwaarts hij met het begin van het volgende studiejaar zou vertrekken. In zijne plaats is henoemd dr. A. ROMEXN, conrector aan het gymnasium te Middelburg. De berigten aangaande het onderwijs zijn gunstig. De leerlingen zijn in de gelegenheid gesteld om gebruik te maken van de teekenlessen van den gemeente-architect en teekenmeester J. REEKERS; een twaalfal woonden die lessen bij. Het getal der leerlingen nam toe met 5 op de voorbereidende afdeling, doch verminderde met 2 op de latijnsche.

Aangaande de voorloopig erkende gymnasia te Franeker, Kampen en Oldenzaal zijn geene meldenswaardige bijzonderheden tot de kennis der Regering gekomen. Zij verloren gezamenlijk 14 leerlingen op de 1ste afdelingen, doch wonnen er 10 op de tweede; de vermindering bedroeg voor Franeker 1 en voor Kampen 4; Oldenzaal telde in 't geheel één leerling meer.

§ 4. DEFINITIEF ERKENDE GYMNASIEN.

Het gymnasium te 's Hertogenbosch telde dit jaar 42 leerlingen, dus 4 minder dan het vorige jaar; de vermindering bedroeg 1 op de latijnsche en 3 op de tweede afdeling. De uitkomsten van het onderwijs worden gunstig genoemd; twee leerlingen der tweede afdeling werden aan de Militaire Akademie te Breda geplaatst; vier van de eerste afdeling werden tot de hogeschool bevorderd.

Het gymnasium te Nijmegen telde dit jaar 5 leerlingen aan de 1ste afdeling minder; deze vermindering werd grootendeels daardoor veroorzaakt, dat verscheidene leerlingen door bijzondere omstandigheden tusschentijds de school verlieten. Bij het einde van den cursus worden de drie leerlingen der hoogste of vijfde klasse tot de hogeschool bevorderd; bovendien legden drie leerlingen der vierde klasse met goeden uitslag het admisse-examen te Utrecht af. Het in het vorig verslag medegedeelde aangaande de vrees van curatoren was dus bewaarheid geworden, ten nadeele van de inrigting. Van de leerlingen der tweede afdeling werden drie van de hoogste klasse bevorderd, van welke één te Delft werd toegelaten. Bovendien verlieten nog tien leerlingen deze afdeling na Januarij 1862, zoodat het te voorzien was, dat het getal der leerlingen het volgend jaar weér aanmerkelijk minder zou bedragen. Te Zutphen is aan dr. W. JULIUS, die tot directeur van het instituut van den luitenant-admiraal VAN KINSBERGEN te Elburg benoemd was, een eervol ontslag verleend; in zijne plaats is tot leeraar in de levende talen aangesteld de heer B. DINGEMANS, die met den cursus 1862/63 zijne betrekking zou aanvaarden. De berigten van curatoren aangaande het onderwijs luiden zeer gunstig, het getal der leerlingen was vermeerderd met 5 op de eerste en met 6 op de tweede afdeling. Aangaande het Nassau-Veluwsch gymnasium te Harderwijk valt alleen te vermelden dat de tweede afdeling 2 leerlingen minder telde. Te Doesburg is met het begin van den cursus 1861/62, krachtens de door den Minister verleende magtiging, eene tweede afdeling in 't leven geroepen, welke uit drie klassen zoude bestaan; de laagste klasse telde 10 leerlingen, de tweede 4. Het getal der leerlingen aan de eerste afdeling was echter met 5 verminderd. Voorloopig had men reden tot tevredenheid over de nieuwe regeling. In de reeds sedert geruimen tijd bestaande vacature van leeraar in de wiskunde is voorzien door de aanstelling van den heer S. DE VRIES. Te Zalt-Bommel is, zoo als reeds hiervoor is gemeld, bij beschikking van den Minister van 26 September 1861, n°. 164, 5de afdeling, het gymnasium onder de definitief erkende opgenomen, dewijl het blijkens de ontvangen berigten in alle opzigten voldeed aan de verwachtingen, die men daarvan bij de oprigting had gekeesterd; het telde thans 38 leerlingen, waarvan 27 op de tweede afdeling, dus weder 8 meer dan het vorige jaar.

De gymnasia in Zuidholland telden, met uitzondering van die te Gouda en te Brielle, dit jaar minder leerlingen dan het vorige. Te Rotterdam waren er 13 minder op de gemengde afdeling en 3 minder op de tweede, terwijl de eerste er 5 meer telde. Voor 's Gravenhage worden 22 leerlingen minder opgegeven, namelijk 15 voor de eerste en

voor de tweede afdeling. Deze aanzienlijke vermindering is, volgens bericht van curatoren, niet toe te schrijven aan achteruitgang, maar voor zooveel de eerste afdeling betreft aan het buitengewoon groot getal leerlingen, die bij het einde van den vorigen cursus tot de hoogeschool bevorderd werden. Aan het reeds in het vorig verslag besproken voornemen eener reorganisatie van het gymnasium is in den loop van het jaar, waarover dit verslag loopt, gevolg gegeven. Onder dagteekening van den 19den Maart 1862 is door den gemeenteraad eene nieuwe verordening vastgesteld, welke door den Minister van Binnenlandsche Zaken, bij beschikking van 31 Maart 1862, n°. 282, 5de afdeling, is goedgekeurd. Het collegie van curatoren is dien ten gevolge met 1 Mei afgetreden en door een nieuw collegie vervangen. De regeling van het onderwijs is gedurende den cursus 1861/62 nog dezelfde gebleven; ook in het onderwijzend personeel is nog geene verandering gekomen. Volgens de nieuwe verordening zouden alle onderwijzers met 2 September 1862 eervol ontslagen zijn, terwijl zij, die niet op nieuw mogten worden aangesteld, bij voortdurend in het genot zouden blijven van $\frac{3}{4}$ hunner jaarwedde. De rector dr. C. BAX heeft echter, onafhankelijk van deze maatregelen, wegens zijnen gevorderden leeftijd zijn eervol ontslag verzocht, hetwelk hem op de meest eervolle wijze, onder dankbetuiging voor zijne aan het gymnasium bewezen diensten, is verleend. De benoeming van het nieuwe personeel heeft plaats gehad vóór het begin van den cursus 1862/63; daarvan zal in het volgend verslag mededeeling geschieden. De wijzigingen, welke uit de invoering van het nieuwe reglement zouden voortvloeijen, zijn hoofdzakelijk de volgende. Door vereeniging der tweede en derde klasse der eerste afdeling zoude het getal der klassen der afdeling van zes tot vijf verminderd worden; de tweede afdeling zoude uit vier klassen bestaan. Het onderwijzend personeel zou bestaan uit 8 leeraars, nl. *a* voor de grieksche taal en letterkunde; *b* voor de latijnsche taal en letterkunde; *c* voor de nederlandsche taal, letterkunde en geschiedenis; *d* voor de fransche taal en letterkunde; *e* voor de hoogduitsche taal en letterkunde; *f* voor de engelsche taal en letterkunde; *g* voor de wis- en natuurkunde en de wiskundige aardbeschrijving; en *h* voor de oude en nieuwe algemeene geschiedenis en de aardrijkskunde. Voor deze verschillende vakken kunnen, wanneer de omvang van het onderwijs het vordert, hulp-leeraren worden aangesteld. Een der leeraars wordt door burgemeester en wethouders, na gehouden overleg met curatoren, belast met het bestuur van het gymnasium, terwijl een hunner tot plaatsvervanger van den bestuurder wordt aangesteld; laatstgenoemde kan door curatoren met het bijzonder beheer van eene der afdelingen van het gymnasium belast worden. De leerlingen, die tot de laagste klasse der 1ste afdeling worden toegelaten, moeten op 1° September van het loopend jaar hun dertiende jaar vervuld hebben; voor die der tweede afdeling wordt een jaar minder gevorderd. Het toelatings-examen van de 1ste afdeling omvat het gewoon lager onderwijs, volgens de wet van 1857, met uitzondering van het zingen, doch onder bijvoeging van de beginselen van het fransch en de eerste beginselen van het hoogduitsch; voor de tweede afdeling worden de eischen iets lager gesteld.

Het gymnasium te Leiden had het overlijden te betreuren van den 1sten praecceptor dr. H. A. KLEYN; de lessen zijn eenigen tijd waargenomen door de heeren J. RUTGERS en G. SMIT SIBINGA; de heer F. A. DE GRAAFF, tot dusverre 2de praecceptor, is benoemd tot eersten praecceptor; in zijne plaats is tot 2den praecceptor aangesteld de heer H. MULDER, candidaat in de letteren, die eerst met Paschen zijne betrekking heeft kunnen aangaarden. Deze zoude echter ten gevolge van zijne benoeming bij het gymnasium te 's Gravenhage weldra de Leidsche inrigting weder verlaten. De eerste docent der wiskunde dr. J. DE VLAAM, die wegens ongesteldheid geruimen tijd geen onderwijs heeft kunnen geven, heeft bij het einde van den cursus zijn ontslag verzocht en verkregen; de 2de docent, dr. VAN DE VEN, is in zijne plaats aangesteld en vervangen door den heer P. DE GEER. De onderwijzer der hoogduitsche taal, dr. SICHERER, is benoemd tot leeraar aan het gymnasium te 's Gravenhage, doch heeft daarvoor bedankt nadat zijne jaarwedde te Leiden door den gemeenteraad was verhoogd geworden. Aangaande het gegeven onderwijs valt niets bijzonders mede te deelen; het getal der leerlingen verminderde met 3, hoewel de 1ste afdeling er 2 meer telde.

Te Dordrecht is met den aanvang van den cursus 1861/62 een nieuw leerplan ingevoerd; volgens dit plan zijn de twee eerste jaren bestemd om de leerlingen der beide afdelingen voor het verder te ontvangen onderwijs voor te bereiden; zij ontvangen gedurende die beide jaren gezamenlijk onderrigt. Met het 3de jaar wordt al het onderwijs aan de twee afdelingen afzonderlijk gegeven, met uitzondering van dat in de wiskunde; de leerlingen der tweede afdeling ontvangen echter bovendien nog eenig afzonderlijk onder-

wijs in laatstgenoemd vak. De eerste afdeling begint in het derde jaar met de beoefening der oude talen en zet die studie gedurende vier jaren voort. De ondervinding gedurende den afgehoopen cursus opgedaan deel het wenschelijk achten ook den volgenden met dit plan voort te gaan. De leeraar der hoogduitsche taal, C. E. W. FRICKE, heeft uit hoofde zijner zwakke gezondheid zijn ontslag gevraagd en verkregen; in de vacature was nog niet voorzien.

Aan het gymnasium te Delft had de volgende verandering van personeel plaats. Ter vervanging van dr. C. W. C. GRISWIS, benoemd tot leeraar aan de Delftsche akademie, is tot leeraar in de wis- en natuurkunde benoemd dr. F. G. GROENEMAN. Bovendien is tot leeraar der nederlandsche taal, geschiedenis en aardrijkskunde benoemd dr. H. P. SCHRÖDER. Aangaande het onderwijs is niets bijzonders medegedeeld; het getal der leerlingen verminderde met 6. Te Gouda telde de eerste afdeling 6 leerlingen minder, doch de tweede 14 meer. De leeraar in de nederlandsche taal en algemeene geschiedenis, de heer PELT, is vervangen door den heer T. P. H. JORISSEN, candidaat in de letteren. Te Brielle is tot corrector aangesteld dr. H. W. MIDDELAND MONTYX; het getal der leerlingen aan laatstgemelde inrigting was met 6 bij de tweede afdeling toegenomen.

Aangaande het gymnasium te Amsterdam valt mede te deelen, dat het onderwijs in de hoogduitsche taal en in de hebreuwsche taal aan denzelfden docent is opgedragen, en dat de inrigting door het overlijden van den rector dr. D. J. VEEGENS een belangrijk verlies leed. In zijne plaats is tot rector aangesteld de corrector dr. N. J. B. KAPPEYNE VAN DE COPPELLO; de 2de praeceptor dr. J. H. NIEUVEEN is benoemd tot corrector, de 3de praeceptor dr. A. W. DE KLERCK tot 2den praeceptor en dr. H. TH. KARSTEN tot 3den praeceptor. De heer F. J. MILLARD is als leeraar der engelsche taal vervangen door den heer C. H. GUNN. Het getal der leerlingen nam toe met 17. Te Haarlem had geene verandering plaats noch in het personeel, noch in het onderwijs; de inrigting telde 5 leerlingen minder.

Te Middelburg was het getal der leerlingen met 3 toegenomen; men hoopte met den volgenden cursus op eene aanzienlijker vermeerdering. Het gymnasium te Zierikzee telde dit jaar 3 leerlingen minder.

Aan het gymnasium te Leeuwarden zijn aangesteld tot praeceptor dr. J. L. SIRKS, tot leeraar in de wiskunde de heer H. WERKMAN en tot leeraar der nieuwe talen de heer P. H. VAN MOERKERKEN, zoodat alle vacaturen, waarvan in het vorig verslag melding is gemaakt, thans vervuld waren. Het getal der leerlingen bedroeg 29, dus 3 minder dan het vorig jaar.

Te Deventer is aan den 1sten docent der wiskunde dr. A. KIST NCzn. op zijn verzoek, een eervol ontslag verleend; zijne betrekking werd opgedragen aan den 2den docent, den heer W. KRELING, die als zoodanig werd vervangen door den heer PH. BELLO. Ten gevolge van de benoeming van den rector dr. C. A. ENGELBREGT tot hoogleeraar te Amsterdam was het rectoraat bij het einde van den cursus vacant. Het getal der leerlingen verminderde op elke afdeling met 4, dus in 't geheel met 8. De berichten over het onderwijs luiden gunstig.

Het gymnasium te Groningen mogt zich verheugen in eene aanzienlijke vermeerdering van het getal der leerlingen. De voorbereidende afdeling telde er 12 meer, de latijnsche 4 meer, terwijl de tweede afdeling van 2 tot 6 aangroeide; het geheel getal bedroeg 135. De bouwvallige staat van het gebouw liet niet toe daarvan, na de zomervacantie, verder gebruik te maken. Dien ten gevolge is van wege de gemeente tijdelijk een ander gebouw als hulplocaal aangewezen, tot dat definitieve maatregelen zouden zijn genomen. Te Winschoten is de rector dr. W. DOORNHOS, op zijn verzoek, met het einde van den cursus eervol ontslagen, nadat hem, insgelijks op zijn verzoek, door curatoren een verlof van April tot September 1862 was toegestaan. In de vacature was bij het einde van den cursus nog niet voorzien. Het getal der onderwijzers werd vermeerderd met één ten gevolge der benoeming van den heer G. N. SLUYMERS tot tijdelijken 5den leeraar. De berichten aangaande het onderwijs luiden gunstig; het getal der leerlingen was toegenomen met 4 op de latijnsche en met 15 op de tweede afdeling.

Bij het gymnasium te Meppel waren veranderingen op handen ten gevolge van het eervol ontslag van den rector dr. J. D. WETSELS en den docent der wiskunde, den heer H. DE JONGE; in de vacaturen moest bij het einde van den cursus nog voorzien worden. Het getal der leerlingen bedroeg 20, dus 6 meer dan het vorig jaar. Te Assen telde men 56 leerlingen. In het reglement zijn eenige wijzigingen gemaakt, waardoor de kosten der inrigting voor de gemeente vrij aanzienlijk waren toegenomen en waarvan men zich voor het vervolg goede vruchten beloofde.

De berigten betreffende het atheneum te Maastricht luiden wederom gunstig. Aan den professor der grieksche taal dr. KERN en aan den leeraar der laagste klasse der 1ste afdeeling, den heer J. BRULS, is met het einde van den cursus, op hun verzoek, een eervol ontslag verleend. Tot professor der grieksche taal is benoemd dr. J. G. VAN EYKEN, tot dus verre leeraar der 2de klasse; in de vacaturen der beide laagste klassen moest bij het einde van den cursus nog voorzien worden. Bij het verslag is een overzicht gevoegd van de vruchten van het onderwijs bij de leerlingen der 2de afdeeling, opgemaakt door den rector dier afdeeling, ten vervolge op een dergelijk overzicht, bij het einde van den cursus 1856/57 vervaardigd, en waarvan in het Regeringsverslag over dat jaar een uittreksel is medegedeeld. Daarnit blijkt dat, sedert de oprichting der 2de afdeeling in Januarij 1848, 414 leerlingen gemelde afdeeling hebben verlaten, van welke 70 den geheelen vierjarigen cursus ten einde bragten, 70 de 3de klasse verlieten, 159 de 2de en 115 de 1ste of laagste klasse. In 't geheel waren 94 van hen, die op het atheneum onderwijs hadden genoten, werkzaam in de zaken hunner ouders (handel, nijverheid of landbouw); van dezen hadden echter slechts 10 den cursus geheel ten einde gebracht, 5 waren geplaatst als telegraphist, 20 waren werkzaam bij openbare werken, spoorwegen, waterstaat, waarvan 11 die den cursus hadden ten einde gebracht; 24 waren geplaatst bij fabrieken of groote industriële ondernemingen, 36 bij aanzienlijke handelshuizen; van deze 60 hadden 19 den cursus geheel doorloopen; 11 waren toegelaten tot de akademie te Delft, waaronder 7 leerlingen der hoogste klasse; 11 waren geplaatst aan de Militaire Akademie te Breda. Het getal van hen, die buitendien in nederlandsche krijgsmacht waren getreden, bedroeg 45; 69 waren naar eene andere school gegaan, hetzij uit hoofde van het vertrek der ouders naar elders, hetzij om meer speciaal tot het toelatings-examen voor de Militaire Akademie te worden voorbereid.

De verzamelingen bevonden zich in een goeden toestand; die voor warenkunde was door verschillende belangrijke geschenken verrijkt.

KONINKLIJKE AKADEMIE TE DELFT.

In het vorig verslag is medegedeeld, dat de Regering zich bezig hield met het ontwerpen eener nieuwe regeling van de Delftsche akademie. Bij Koninklijk besluit van den 7den September 1861, n°. 52, werd het nieuwe reglement vastgesteld en door den Minister in handen van den directeur gesteld, ten einde daaraan terstond uitvoering te geven en het met den juist aangevangen cursus in te voeren. De bepalingen van het reglement ontmoetten echter zoowel bij eenige docenten als bij de kweekelingen der akademie grooten tegenstand, welke laatsten zich met een adres tot den Koning wendden, strekkende om sommige artikelen in te trekken of op het studentencorps niet van toepassing te doen zijn. Vooral ondervond de bepaling, dat de kweekelingen het reglement behoorden te onderteekenen, groote tegenkanting; in weerwil van de verzoonende maatregelen, door den directeur genomen, maakten nagenoeg allen zwarigheid daaraan te voldoen. Nadat op het adres door den Koning afwijzend was beschikt, werd door den Minister van Binnenlandsche Zaken aan den directeur te kennen gegeven, dat de bedoelde onderteekening moest plaats hebben. De kweekelingen volhardden echter bij hunne weigering, in weerwil van de pogingen, niet alleen door den directeur, maar ook door Zijne Koninklijke Hoogheid den Beschermer in 't werk gesteld om hen van hun besluit terug te brengen. Het gevolg hiervan was, dat de akademie bij Koninklijk besluit van 21 November 1861, aanvankelijk voor den tijd van twee maanden, werd gesloten. Voorts werd door den Koning eene commissie benoemd, zamengesteld uit de heeren W. A. baron SCHIMMELPENNINGK VAN DER OIJDE, dr. I. P. DELFÉAT, jhr. mr. W. T. GEVERS DEYNOUT en jhr. mr. D. A. JUNIUS VAN HEMERT, aan welke werd opgedragen een onderzoek in te stellen naar hetgeen aanleiding tot het voorgvallene had gegeven, en van den uitslag harer bevinding, onder bijvoeging van haren raad, aan de Regering mededeeling te doen. Deze commissie bragt onder dagteekening van 24 December 1861 verslag uit. Zij stelde voor het nieuwe reglement buiten werking te stellen en de lessen te doen hervatten. Hieraan is door den Koning bij kabinets-schrijven van den 16den Januarij gevolg gegeven en het onderwijs kon daarna regelmatig en zonder verdere storing gegeven worden. De stremming der studien gedurende twee maanden schijnt geen ongunstige gevolgen te hebben gehad; de kweekelingen hebben door verdubbeling van ijver en door privaat-onderwijs getracht het verzuimde weder in te halen.

Ter bevordering van het onderwijs in de taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch

Indie werd bij Koninklijk besluit van den 19den Augustus 1861, n°. 63, het personeel der docenten in die vakken met één, den heer J. J. MEINEMA, vermeerderd.

Overigens had de akademie het verlies te betreuren van den hoogleeraar dr. S. BLEEKRODE, die haar in Januarij 1862 door den dood ontviel; zijne betrekking bleef tot aan het einde van den cursus on vervuld.

Ook werd aan den hoogleeraar hoofdingenieur D. J. STORM BUYSING, ten gevolge van zijne benoeming tot lid van den Raad van State, met 1 Julij 1862 een eervol ontslag uit zijne betrekking bij de akademie verleend. Het door hem gegeven onderwijs is in het volgend jaar aan den reeds aan de akademie werkzamen ingenieur, den heer J. LEBRET, opgedragen.

Blijkens het vorig verslag telde de akademie bij het begin van den cursus 200 kweekelingen, makende met 81 nieuw ingeschrevenen een totaal van 281. Van dezen werden er 136 opgeleid voor de algemeene studie, 3 voor het ijkwezen, 6 voor den scheepsbouw, 27 tot Oost-Indisch ambtenaar 1ste klasse, en 109 tot Oost-Indisch ambtenaar 2de klasse. Van dezen verlieten 75 bij het einde van den cursus de akademie, 36 legden een voldoende eindexamen af, namelijk 10 als civiel-ingenieur, 2 voor het ijkwezen, 9 als Oost-Indisch ambtenaar 1ste klasse en 15 als Oost-Indisch ambtenaar 2de klasse; 4 kweekelingen zijn overleden en 35 lieten zich om verschillende redenen niet weder inschrijven.

De volgende tabel geeft een overzicht van het getal der kweekelingen voor ieder studiejaar in 't bijzonder.

STUDIEJAAR EN BESTEMMING.	Bij den aanvang van den cursus aanwezig.	Overleden.	Vertrokken wegens veranderde bestem- ming.	Voldoend examen afgelegd.	Bij het einde van den cursus aanwezig.
<i>1ste studiejaar.</i>					
Algemeene studie	42	1	4	"	37
Oost-Indische ambten. 2de kl.	25	"	2	"	23
IJK en accijnsen	"	"	"	"	"
Scheepsbouw	"	"	"	"	"
<i>2de studiejaar.</i>					
Algemeene studie	46	"	6	"	40
Oost-Indische ambten. 2de kl.	30	"	4	"	26
IJK en accijnsen	3	"	"	2	1
Scheepsbouw	2	"	1	"	1
<i>3de studiejaar.</i>					
Civiel-ingenieurs	31	"	4	"	27
Oost-Indische ambten. 1ste kl.	10	"	3	1	6
" " 2de "	32	2	5	"	25
Scheepsbouw	4	"	"	"	4
<i>4de studiejaar.</i>					
Civiel-ingenieurs	17	"	"	10	7
Oost-Indische ambten. 1ste kl.	17	1	4	8	4
" " 2de "	22	"	2	15	5
TOTAAL	281	4	35	36	206

De overgangs-examens zijn, even als het vorige jaar, afgenomen door commissien van de docenten belast met het onderwijs in de vakken door de examinandi beoefend; daarvan waren alleen vrijgesteld de kweekelingen, die vóór de groote vacantie door die commissien geschikt waren geoordeeld om zonder examen tot een hooger studiejaar bevorderd te worden. De uitslag dier examens was, dat werden afgewezen 7 kweekelingen voor civiel-ingenieur, die niet tot het 2de studiejaar konden worden toegelaten. 18 van het 3de, en 7 van het 4de studiejaar; van hen, die studeerden voor Oost-Indisch ambtenaar, moesten 2 in het 2de en 6 in het 3de studiejaar overblijven.

Van de 12 kweekelingen, die een eind-examen aflegden als civiel-ingenieur, zijn er 2 afgewezen. Het eindexamen tot Oost-Indisch ambtenaar werd dit jaar, ten gevolge van het Koninklijk besluit van 12 Maart 1862, n°. 43, waarvan een afschrift als bijlage B bij dit verslag is gevoegd, vergelijkend afgenomen en de geëxamineerden werden in het proces-verbaal naar volgorde van bekwaamheid gerangschikt. Van de 12 doctoren in de rechten, die zich voor het examen als ambtenaar 1ste klasse hadden aangemeld, zijn 3 afgewezen; van de 22 kweekelingen, die het examen als ambtenaar 2de klasse aflegden, moesten 7 worden afgewezen.

Het onderwijs in de wiskundige vakken heeft in alle studie jaren eenige wijziging ondergaan, vooral om datgene in te halen wat men door de sluiting der akademie gedurende twee maanden was ten achter gekomen. De lessen van den heer COHEN STUART over toegepaste mechanica liepen dit jaar over den wederstand der bouwstoffen, de beweegkrachten tot voortbrenging van arbeid en de theorie der daartoe geëigende werktuigen, alsmede over den arbeid der warmte, in het bijzonder met toepassing op de stoomwerktuigen.

Aan het onderwijs in de natuurkunde heeft men meer zorg kunnen besteden, door de benoeming van den heer dr. GRINWIS tot tweeden docent; de kweekelingen der beide eerste studie jaren zijn in twee gedeelten gesplitst. Genoemde leeraar behandelde met de kweekelingen dier studie jaren de theoretische en experimentele natuurkunde, terwijl de hoogleeraar OVERDUYN aan die van het 3de en 4de studiejaar de toegepaste natuurkunde onderwees; hierin werden voornamelijk behandeld de elektro-statica en dynamica, en meer in bijzonderheden de elektro-magnetische telegraphen.

Aan het scheikundig onderwijs is dit jaar uitbreiding gegeven, doordat de leeraar dr. MULDER met de kweekelingen van het 2de studiejaar de anorganische scheikunde behandelde, met het voornemen om dit onderwijs in het 3de studiejaar op zoodanige wijze voort te zetten, dat alsdan de toepassing op de kennis der bouwmaterialen zou worden verklaard. Aan de kweekelingen van het 2de studiejaar, Oost-Indische ambtenaren, werd even als de beide laatste jaren eenig onderwijs in scheikunde gegeven door den amanuensis. Aan de kweekelingen van het 3de studiejaar, civiel-ingenieurs, is geen geregeld onderwijs in scheikunde gegeven, daar deze taak voor den leeraar te zwaar zou geweest zijn. Het scheikundig onderwijs aan de kweekelingen van het 3de studiejaar, Oost-Indische ambtenaren, is even als vroeger geregeld gegeven; twee kweekelingen, die zich voor de dienst der mijnen in Oost-Indië trachtten bekwaam te maken, hebben ook deze lessen bijgewoond en zich praktisch in het laboratorium geoefend. De lessen aan de kweekelingen van het vierde studiejaar, Oost-Indische ambtenaren, gegeven, bestonden grootendeels uit toepassing der scheikunde op den landbouw.

Het onderwijs in plant- en dierkunde alsmede dat in mineralogie en geologie is slechts gedurende een gedeelte van den cursus gegeven uit hoofde van het overlijden van den hoogleeraar BLEEKRODE.

Door de in het vorig verslag vermelde benoeming van een tweeden docent in de bouwkunde is het onderwijs in dit vak verbeterd. De heer MORRE heeft onderwijs gegeven aan de kweekelingen der drie laagste studie jaren, terwijl de heer TER WINKEL zich met die van het 4de studiejaar onledig hield.

Het onderwijs in de kennis der indische materialen en bouwconstructien is dit jaar gestaakt ten gevolge van het aan den heer VAN LAKERVELD, op zijn verzoek, verleend eervol ontslag.

Het waterbouwkundig onderwijs werd in de drie eerste studie jaren gegeven door den heer LEBRET, in het vierde door den hoogleeraar-hoofdingenieur STORM BUISING.

Het onderwijs in de taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch Indië was zoodanig verdeeld, dat de hoogleeraar ROEDA onderwijs gaf in de javaansche taal aan de kweekelingen van het 3de en 4de studiejaar, de hoogleeraar PIJNAPPEL in het maleisch aan die van het 2de, 3de en 4de studiejaar, de hoogleeraar KEYZER in de kennis van het indisch regt aan de kweekelingen van het 3de en 4de studiejaar, de heer MELINSHA in

het javaansch aan de kweekelingen van het 2de studiejaar, terwijl de heer STOCKHAUSEN, even als het vorig jaar met de kweekelingen van het 4de studiejaar oefeningen hield in het laag maleisch, en bovendien aan die van het 3de en 4de studiejaar onderwijs gaf in de land- en volkenkunde van Nederlandsch Indie.

Aangaande het onderwijs in de overige vakken valt alleen mede te deelen, dat het op dezelfde wijze en door dezelfde personen is gegeven, als in de vorige verslagen is vermeld.

De berichten aangaande de verschillende verzamelingen luiden gunstig; voor de bibliotheek zijn vooral uit de nagelaten verzameling van den heer BLEEKRODE verscheiden belangrijke boekwerken aangekocht.

ONDERWIJS BIJ DE LAND- EN ZEEMAGT.

§ 1. KONINKLIJKE MILITAIRE AKADEMIE.

De speciale commissie van inspectie over het militair onderwijs heeft in den loop van het studiejaar geen veranderingen ondergaan. Bij het onderwijzend personeel van de akademie heeft echter gedurende dit tijdvak meer mutatie plaats gehad dan gewoonlijk. Vijf officieren, die ten gevolge van bevordering of verplaatsing de inrigting verlieten, zijn door anderen vervangen.

Ten vorigen jare is een zeer uitgebreid verslag gegeven omtrent de inrigting, de regeling en de verdeling van het onderwijs. Sedert is daarin geen meldenswaardige wijziging gebragt en men vermeent derhalve omtrent die punten naar dat verslag te mogen verwijzen.

De uitkomsten van het onderwijs zijn intusschen zeer gunstig te noemen. verdient het gedrag der kadetten over het algemeen met bijzonderen lof te worden vermeld, de ijver waarmede zij zich op de studie hebben toegelegd verdient zulks niet in mindere mate en heeft dan ook zeer gunstige uitkomsten opgeleverd.

Bij den aanvang van het studiejaar 1861/62 waren de 321 kadetten volgenderwijze over de verschillende studiejaren verdeeld: 80 in het 1ste, 82 in het 2de, 84 in het 3de, 75 in het 4de studiejaar. Van deze zijn, in den loop van dat jaar, 5 op verzoek ontslagen, 1 verwijderd en 3 overleden. Van de overblijvende 312 kadetten zijn 73 tot officier bevorderd, en wel 50 bij het leger hier te lande en 23 bij dat in Oost-Indie, terwijl 220 kadetten in een hooger studiejaar zijn overgegaan, zoodat slechts 19 wegens onvoldoende vorderingen of wegens ziekte en daarmede voortgevloeide langdurige afwezigheid met verlof in hun studiejaar zijn gebleven, namelijk 10 in het 1ste, 3 in het 2de, 4 in het 3de en 2 in het 4de studiejaar.

Wanneer men in aanmerking neemt, dat in het vorige jaar bijna 12 ten honderd der kadetten niet aan de gevorderde examina hebben voldaan, terwijl thans niet meer dan ruim 6 ten honderd in dat geval hebben verkeerd, dan vallen de gunstige uitkomsten van het onderwijs, in dit jaar verkregen, nog meer in het oog.

Is men bij het vorig verslag genoodzaakt geweest op de weinig bevredigende uitkomsten te wijzen, die toenmaals de aspirant-examens hebben opgeleverd, het is te aangenamer thans te kunnen mededeelen, dat de uitkomsten van die examens dit jaar aanmerkelijk gunstiger zijn geweest. Het volgende vergelijkend overzicht zal dit duidelijk maken.

Van de 191 aspiranten, die zich in dit jaar tot het afleggen van dat examen hadden aangemeld, hebben er 4 daarvan afgezien, is er 1 overleden en werden er 18 door de geneeskundige commissie ongeschikt bevonden voor de militaire dienst, zoodat er ten slotte 168 jongelingen tot het examen werden toegelaten, van welke 93 aan de vereischten hebben voldaan, die op ééne enkele uitzondering na, allen als kadet zijn geplaatst, terwijl van de 142 jongelingen, die ten vorigen jare aan het hier bedoelde examen hebben deel genomen, 78, dat is de grootste helft, wegens onvoldoende kennis moesten worden afgewezen.

Van de aspiranten, die niet aan het examen hebben voldaan, werden achterlijk bevonden:

in 1861, 52 en in dit jaar 48 in de rekenkunde,	
" " 54 " " " " 56 " " evenredigheden,	
" " 45 " " " " 44 " " maten en gewigten,	
" " 52 " " " " 50 " " stekunst,	
" " 52 " " " " 51 " " meetkunst,	
" " 23 " " " " 47 " " aardrijkskunde,	
" " 43 " " " " 40 " " geschiedenis,	
" " 34 " " " " 32 " " nederlandsche taal,	
" " 49 " " " " 43 " " fransche taal,	
" " 24 " " " " 21 " " hoogduitsche taal,	

voor zooveel namelijk betreft de aspiranten bestemd voor de dienst hier te lande, zijnde in 1861 38 en thans 37; en van 1861 25 en in dit jaar 27 in de engelsche taal voor zooveel aangaat de aspiranten, die voor de dienst in de kolonien hadden gewenscht in aanmerking te komen, bedragende een getal van 40 in 1861 en van 38 in 1862.

Uit deze opgave blijkt dat weder gemiddeld $\frac{2}{3}$ der te zwak bevonden aspiranten in al de vakken van onderwijs onvoldoende waren en dat alleen de beoefening der nederlandsche taal eenigzins betere vruchten heeft gedragen.

De hulpmiddelen voor het onderwijs aan de akademie werden in het verstreken studiejaar weder vermeerderd, zoo door het aanschaffen van boekwerken voor de bibliotheek als door het geven van herdrukken van verscheidene leercursussen.

Met de officieren uit het leger is aan de akademie geen cursus voor toegepaste studien gehouden.

Het onderwijs aan de hoefsmidschool, welke nog aan de akademie was toegevoegd, werd geregeld voortgezet. Vier leerlingen zijn naar onderscheiden bereden corpsen gezonden, om er als hulpsmeden dienst te doen en tevens op ruimer schaal praktisch in het beslaan van paarden te worden onderwezen.

§ 2. INSTRUCTIE-BATAILLON.

Het bataillon had op den 31sten October 1862 eene sterkte van 33 officieren en 616 onderofficieren, korporaa's en manschappen, terwijl daarbij nog 169 onderofficieren, korporaa's en soldaten waren gedetacheerd, hetzij tot het geven van onderwijs, hetzij om opgeleid te worden voor den graad van onderofficier hier te lande, en voor dien van korporaal of onderofficier in Oost-Indie, alsmede tot voorziening in eenige bijzondere diensten.

Van 1°. December 1861 tot 31 October 1862 werden bij het bataillon 380 jongelingen aangenomen, en wel 366 voor de dienst hier te lande en 14 voor die in Oost-Indie.

Van die jongelingen waren:

34	uit de provincie Noordbrabant,
38	" " " Gelderland,
88	" " " Zuidholland,
79	" " " Noordholland,
16	" " " Zeeland,
20	" " " Utrecht,
12	" " " Friesland,
26	" " " Overijssel,
20	" " " Groningen,
5	" " " Drenthe,
14	" het hertogdom Limburg,
19	" de Indische bezittingen en
9	vreemdelingen.

Hieronder waren :

28	zoons van officieren ,
10	" " onderofficieren en soldaten ,
100	" " ambtenaren ,
185	" " mindere beambten , winkeliers enz. ,
57	" " ambachtslieden.

Wat in de drie klassen, waarbij de leerlingen der school zijn ingedeeld, en op den cursus wordt onderwezen, is in het vorig verslag uitvoerig medegedeeld. Het schijnt derhalve thans voldoende de sterkte van die klassen en van den cursus op te geven in het volgend overzicht:

GETAL LEERLINGEN DER	1 December 1861.	1 April 1862.	1 Julij 1862.	1 October 1862.
3de klasse	79	101	83	66
2de klasse	270	251	245	264
1ste klasse	234	283	304	278
cursus	77	68	70	87
	660	703	702	695

Van 1°. December 1861 tot 31 October 1862 zijn van de 3de naar de 2de klasse overgegaan 128, van de 2de naar de 1ste klasse 158, en van de 1ste klasse naar den cursus 24 leerlingen.

Gedurende dit tijdvak zijn door het instructie-bataillon verstrekt :

aan de corpsen van het leger hier te lande: 7 sergeanten en 301 korporaa's; en

aan het leger in Oost-Indië: 23 sergeanten, 1 fourrier en 6 korporaa's, terwijl bovendien van de 48 gedetacheerde korporaa's, na genoten onderwijs en afgelegd examen, 33 als sergeant en 5 als fourrier naar de corpsen, waarvan zij afkomstig waren, werden teruggezonden.

Ook de uitkomsten van het wetenschappelijk onderwijs, dat bij het bataillon aan 77 onderofficieren werd gegeven, zijn gunstig geweest; 7 onderofficieren zijn, na aflegging van het officiers-examen tot 2den luitenant bij de infanterie hier te lande en 2 tot 2den luitenant bij de infanterie in Oost-Indië bevorderd.

§ 3. WETENSCHAPPELIJKE CURSUS BIJ DE CORPSEN.

Het wetenschappelijk onderwijs bij de regementen van het leger werd door de officieren, die met deze belangrijke taak waren belast, met ijver en in het algemeen op eene zeer doeltreffende wijze gegeven.

Bij het regiment grenadiers en jagers en de acht regementen infanterie werd het bijgevoond door 345, bij de regementen cavalerie door 23 en bij de regementen artillerie door 28 onderofficieren.

Dat van 84 onderofficieren, die in het laatst van het vorig jaar tot het afleggen van het officiers-examen zijn toegelaten, 72 tot officier zijn aangesteld, strekt tot bewijs dat dit onderwijs voortdurend goede vruchten draagt.

§ 4. SCHOLEN BIJ DE CORPSEN.

De rapporten omtrent dit onderwijs zijn allergunstigst.

Zoowel van de zijde der onderwijzers als van de leerlingen is in het onderrigt eene gewenschte belangstelling aan den dag gelegd.

De volgende tabel geeft een beknopt overzicht van den toestand der scholen bij de corpsen.

CORPS		SCHOOL		TOESTAND	
NOMMEE		NOMMEE		TOESTAND	
1		2		3	
4		5		6	
7		8		9	
10		11		12	
13		14		15	
16		17		18	
19		20		21	
22		23		24	
25		26		27	
28		29		30	
31		32		33	
34		35		36	
37		38		39	
40		41		42	
43		44		45	
46		47		48	
49		50		51	
52		53		54	
55		56		57	
58		59		60	
61		62		63	
64		65		66	
67		68		69	
70		71		72	
73		74		75	
76		77		78	
79		80		81	
82		83		84	
85		86		87	
88		89		90	
91		92		93	
94		95		96	
97		98		99	
100		101		102	
103		104		105	
106		107		108	
109		110		111	
112		113		114	
115		116		117	
118		119		120	
121		122		123	
124		125		126	
127		128		129	
130		131		132	
133		134		135	
136		137		138	
139		140		141	
142		143		144	
145		146		147	
148		149		150	
151		152		153	
154		155		156	
157		158		159	
160		161		162	
163		164		165	
166		167		168	
169		170		171	
172		173		174	
175		176		177	
178		179		180	
181		182		183	
184		185		186	
187		188		189	
190		191		192	
193		194		195	
196		197		198	
199		200		201	
202		203		204	
205		206		207	
208		209		210	
211		212		213	
214		215		216	
217		218		219	
220		221		222	
223		224		225	
226		227		228	
229		230		231	
232		233		234	
235		236		237	
238		239		240	
241		242		243	
244		245		246	
247		248		249	
250		251		252	
253		254		255	
256		257		258	
259		260		261	
262		263		264	
265		266		267	
268		269		270	
271		272		273	
274		275		276	
277		278		279	
280		281		282	
283		284		285	
286		287		288	
289		290		291	
292		293		294	
295		296		297	
298		299		300	
301		302		303	
304		305		306	
307		308		309	
310		311		312	
313		314		315	
316		317		318	
319		320		321	
322		323		324	
325		326		327	
328		329		330	
331		332		333	
334		335		336	
337		338		339	
340		341		342	
343		344		345	
346		347		348	
349		350		351	
352		353		354	
355		356		357	
358		359		360	
361		362		363	
364		365		366	
367		368		369	
370		371		372	
373		374		375	
376		377		378	
379		380		381	
382		383		384	
385		386		387	
388		389		390	
391		392		393	
394		395		396	
397		398		399	
400		401		402	
403		404		405	
406		407		408	
409		410		411	
412		413		414	
415		416		417	
418		419		420	
421		422		423	
424		425		426	
427		428		429	
430		431		432	
433		434		435	
436		437		438	
439		440		441	
442		443		444	
445		446		447	
448		449		450	
451		452		453	
454		455		456	
457		458		459	
460		461		462	
463		464		465	
466		467		468	
469		470		471	
472		473		474	
475		476		477	
478		479		480	
481		482		483	
484		485		486	
487		488		489	
490		491		492	
493		494		495	
496		497		498	
499		500		501	
502		503		504	
505		506		507	
508		509		510	
511		512		513	
514		515		516	
517		518		519	
520		521		522	
523		524		525	
526		527		528	
529		530		531	
532		533		534	
535		536		537	
538		539		540	
541		542		543	
544		545		546	
547		548		549	
550		551		552	
553		554		555	
556		557		558	
559		560		561	
562		563		564	
565		566		567	
568		569		570	
571		572		573	
574		575		576	
577		578		579	
580		581		582	
583		584		585	
586		587		588	
589		590		591	
592		593		594	
595		596		597	
598		599		600	
601		602		603	
604		605		606	
607		608		609	
610		611		612	
613		614		615	
616		617		618	
619		620		621	
622		623		624	
625		626		627	
628		629		630	
631		632		633	
634		635		636	
637		638		639	
640		641		642	
643		644		645	
646		647		648	
649		650		651	
652		653		654	
655		656		657	
658		659		660	
661		662		663	
664		665		666	
667		668		669	
670		671		672	
673		674		675	
676		677		678	
679		680		681	
682		683		684	
685		686		687	
688		689		690	
691		692		693	
694		695		696	
697		698		699	
700		701		702	
703		704		705	
706		707		708	
709		710		711	
712		713		714	
715		716		717	
718		719		720	
721		722		723	
724		725		726	
727		728		729	
730		731		732	
733		734		735	
736		737		738	
739		740		741	
742		743		744	
745		746		747	
748		749		750	
751		752		753	
754		755		756	
757		758		759	
760		761		762	
763		764		765	
766		767		768	
769		770		771	
772		773		774	
775		776		777	
778		779		780	
781		782		783	
784		785		786	
787		788		789	
790		791		792	
793		794		795	
796		797		798	
799		800		801	
802		803		804	
805		806		807	
808		809		810	
811		812		813	
814		815		816	
817		818		819	
820		821		822	
823		824		825	
826		827		828	
829		830		831	
832		833		834	
835		836		837	
838		839		840	
841		842		843	
844		845		846	
847		848		849	
850		851		852	
853		854		855	
856		857		858	
859		860		861	
862		863		864	
865		866		867	
868		869		870	
871		872		873	
874		875		876	
877		878		879	
880		881		882	
883		884		885	
886		887		888	
889		890		891	
892		893		894	
895		896		897	
898		899		900	
901		902		903	
904		905		906	
907		908		909	
910		911		912	
913		914		915	
916		917		918	
919		920		921	
922		923		924	
925		926		927	
928		929		930	
931		932		933	
934		935		936	
937		938		939	
940		941		942	
943		944		945	
946		947		948	
949		950		951	
952		953		954	
955		956		957	
958		959		960	
961		962		963	
964		965		966	
967		968		969	
970		971		972	
973		974		975	
976		977		978	
979		980		981	
982		983		984	
985		986		987	
988		989		990	
991		992		993	
994		995		996	
997		998		999	
1000		1001		1002	
1003		1004		1005	
1006					

Scholen bij de corpsen gedurende het schooljaar 1861—1862.

CORPSEN.	AANTAL ONDERWIJZERS.			AANTAL LEERLINGEN.				Aantal leerlingen, die bij hunne toelating niet of zeer gebrekkig konden lezen en schrijven.
	Zonder het radicaal.	Met het radicaal.	TOTAAL.	Onder-officieren en korporala.	Soldaten (staande armée) tamboers enz.	Miliciens.	TOTAAL.	

INFANTERIE.

Regement grenadiers en jagers	6	"	6	219	59	"	278	5
1ste regiment infanterie	15	2	17	195	99	158	452	88
2de "	21	"	21	138	91	92	321	128
3de "	15	"	15	163	141	240	544	62
4de "	17	"	17	172	105	57	334	51
5de "	11	"	11	156	89	163	408	80
6de "	17	2	19	163	93	166	422	77
7de "	14	1	15	172	150	55	377	67
8ste "	9	2	11	130	122	44	296	"
Koloniaal wettdepot.	"	1	1	44	15	"	59	6
Totaal.	125	8	133	1552	964	975	3491	564

CAVALERIE.

1ste regiment dragonders.	3	"	3	26	23	"	49	23
2de "	4	"	4	14	41	"	55	9
3de "	6	"	6	4	84	1	89	20
4de "	2	"	2	10	25	"	35	12
5de "	5	"	5	35	17	"	52	19
Totaal.	20	"	20	89	190	1	280	83

ARTILLERIE.

Regement veld-artillerie	7	"	7	24	79	"	103	57
1ste regiment vesting-artillerie	6	"	6	15	22	"	37	"
2de "	5	"	5	10	65	"	75	"
3de "	7	"	7	24	75	"	99	"
Regement rijdende artillerie	3	"	3	3	33	"	36	"
Corps pontonniers	3	"	3	3	9	"	12	"
Totaal.	31	"	31	79	283	"	362	57

MINEURS EN SAPEURS.

Bataillon mineurs en sapeurs	6	"	6	10	48	"	58	2
Algemeen totaal	182	8	190	1730	1485	976	4191	706

Ten slotte wordt nog medegedeeld, dat bij Koninklijk besluit van den 11den Mei 1862, n°. 51, de oprigting van eene artillerie-instructie-compagnie is vastgesteld.

Die inrigting zal in werking treden zoodra de noodige gebouwen in gereedheid zullen zijn.

§ 5. KONINKLIJK INSTITUUT VOOR DE MARINE TE WILLEMSTADT.

a. Personeel.

Het bevel over het instituut bleef opgedragen aan den kapitein ter zee H. CAMP, en de betrekking van eersten officier van het wachtschip aan den kapitein-luitenant ter zee J. A. H. SCHREUDER.

Het onderwijsgevend personeel, zoo wat betreft de officieren-instructeurs als de leeraren, onderging geene verandering.

Voor het eerst kon het voor de uitoefening der politie vereischt getal officieren aan het instituut worden verbonden, en was het mogelijk hen niet zoo dikwerf te vervangen als tot dusverre het geval was. Bij den aanvang van het studiejaar werd die dienst waargenomen door de luitenants ter zee der 2de klasse J. SPANJAARD, D. G. E. WOLTERBEEK MULLER en J. M. L. A. P. WIERIX; voor de beide eerstgenoemden traden met den 21sten Mei in de plaats de luitenants ter zee der 2de klasse W. F. MEIJEN en jhr. A. J. VAN GEEN.

Over het algemeen gaf het personeel, zoo door ijverige pligtsbetrachting als door de aanwending van alles wat strekken kon om de inrigting aan hare bestemming te doen beantwoorden, veel stof tot tevredenheid. Enkelen daarvan maakten zich verdienstelijk door de bewerking van leerboeken, waaraan meer of minder behoefte bestond, zoo als de luitenant ter zee der 1ste klasse D. J. BROUWER, de luitenant ter zee der 2de klasse H. VAN GOENS en de leeraar in de wis- en natuurkunde P. M. BRUTEL DE LA RIVIÈRE, die respectievelijk *zeevaartkundige tafels*, *eene handleiding tot de kennis der zee-artillerie* en *eene natuurkunde* het licht deden zien.

Van het mindere personeel bekwam een der onderofficieren als belooning voor naauwgezette pligtsvervulling den titulair rang van adjudant-onderofficier; daarentegen moesten drie anderen, wegens ongeschiktheid voor hunne dienst en den omgang met de adelborsten, tegen het einde des jaars naar hun corps terugkeeren.

De cursus begon met 45 adelborsten der 2de klasse in de eerste, en 72 der 3de klasse, waarvan 40 in de tweede en 32 in de derde afdeling, dus te zamen met 117 adelborsten.

Hiervan werden er in den loop des jaars 3 wegens zeer berispelijk gedrag, voortdurenden en steeds toenemenden onwil, gepaard aan gemis aan leerlust, genoodzaakt zich van het instituut te verwijderen.

b. Onderwijs.

Dezelfde regeling en verdeling van het onderwijs, behoudens eenige weinig betekenende wijzigingen, bleven in werking.

Reeds meermalen was de noodzakelijkheid erkend om den eersten officier-instructeur een woonhuis aan te wijzen in de onmiddellijke nabijheid der leerzalen, doch had de verwezenlijking op bezwaren van finantielen aard schipbreuk geleden. De tegenwoordige Minister van Marine vond die bezwaren minder overwegend en gaf spoedig na zijne optreding last tot den aanbouw, zoodat sedert Mei 1862 eene woning, grenzende aan het instituut, door den titularis is betrokken, en deze in de gelegenheid gesteld het aan hem opgedragen toezigt meer onafgebroken en met minder moeite te kunnen uitoefenen.

Om de redenen in het verslag van het vorige jaar reeds vermeld, werd uit het reglement de bepaling geligt, dat de adelborsten van het 2de studiejaar in de maand Junij met het instructievaartuig moeten kruisen in de Zuiderzee. Hierdoor won het onderwijs niet slechts die maand in tijd, maar kon het meer geregeld worden voortgezet, en werden de nadeelen vermeden die aan het afbreken van den cursus verbonden waren. Om het praktisch onderrigt zoo min mogelijk door dien maatregel te doen lijden, werd van het instructievaartuig, zoolang het in de haven lag, tot het doen uitvoeren van verschillende oefeningen menigvuldig gebruik gemaakt.

Uit hoofde de beschikbare ruimte op het instructievaartuig onvoldoende was om al de adelborsten der 1ste afdeling behoorlijk te embarqueren, werd aan hetzelfde toegevoegd Zijner Majesteits brik *Ternate*, onder bevel van den luitenant ter zee der 1ste klasse A. J. VAN MANSVELT, bijgestaan door den luitenant ter zee der 2de klasse J. M. BREVET.

Het instructievaartuig *Urania* zelf werd gekommandeerd door den luitenant ter zee der 1ste klasse D. J. BROUWER, aan wien de luitenant ter zee der 2de klasse W. F. MEIJEN tot hulp werd afgestaan.

Het jongste studiejaar bestond thans uit knapen, die gemiddeld een jaar ouder waren dan vroeger en bij de toelating blijken hadden gegeven de wiskunde tot zekere hoogte te hebben beoefend. Ofschoon de uitkomsten, welke die wijziging van de voorwaarden had opgeleverd, nog te wenschen overlieten, bleven toch de vruchten niet achterwege. Zonder eenig bezwaar kon het onderwijs in de wiskunde worden uitgebreid en op voldoende hoogte gebragt, om den cursus van het 2de studiejaar wat betreft de beginselen der sterrekunde en mechanica geregeld te kunnen volgen.

Voor het toelatings-examen boden zich dit jaar belangrijk meer aspiranten aan dan in het vorige, en overtrof het getal dergenen, die aan de eischen konden voldoen, dat hetwelk geplaatst kon worden. Zoodanige gunstige uitkomst had zich sedert de oprigting van het instituut nog niet voorgedaan.

Over het algemeen waren het gedrag en de geest, die onder de adelborsten heerschten, zeer goed, blijkbaar uit het aanzienlijk getal onderscheidingsteekenen en getuigschriften van tevredenheid, die bij verschillende gelegenheden konden worden uitgereikt.

De gezondheidstoestand was in het geheel zeer voldoende en de fysieke ontwikkeling in het oog loopend gunstig. Het personeel van het instituut bleef gelukkig vrij van de op de schepen heerschende oogziekte. Slechts één adelborst werd in zooverre ernstig aangetast, dat zijne herstelling een geruimen tijd vorderde en hij daardoor buiten de mogelijkheid kwam het gemiste onderwijs in te halen.

Nadat de adelborsten van de 1ste afdeling in het laatst van Junij hun theoretisch en op het einde van Augustus, na afloop van den kruistogt, hun praktisch examen hadden afgelegd, werden 35 hunner den 16den September 1862 tot adelborst der 1ste klasse bevorderd.

Tot nog toe hadden al de adelborsten van de beide jongste studiejaren, onverschillig welke vorderingen elk hunner gemaakt had, overgangs-examens moeten afleggen. Ten einde hierin eenig onderscheid te maken en een nieuwen prikkel aan hunnen leerlust te geven, werd alleen van de zoodanigen een examen afgenomen, die, met betrekking tot de in verschillende vakken verkregen kennis, beneden eene bepaalde grens gebleven waren. Al de overigen daarentegen kregen verlof met ingang van den dag, waarop die examens begonnen, van welk voorregt 39 adelborsten konden gebruik maken.

Van de 2de afdeling werden 24 adelborsten tot een hooger rang bevorderd en van de 3de afdeling aan 24 toegestaan in de 2de over te gaan. Onder degenen, die niet verhoogd konden worden, bevonden er zich twee, die voor de tweede maal een onvoldoend overgangs-examen hadden afgelegd en derhalve tot verwijdering in aanmerking kwamen.

Deze uitkomsten zijn wederom niet gunstig, en blijven het gevolg van vroeger te laag gestelde eischen bij de toelating, en van het toegeven aan den wensch om het corps zee-officieren zoo spoedig mogelijk aan te vullen. Hierdoor zijn een aantal jongelingen geplaatst met geestvermogens beneden het middelmatige, die alleen met veel inspanning en ijver het onderwijs zouden hebben kunnen volgen. Deze voorwaarde werd bij de meesten zelfs niet gedeeltelijk aangetroffen en baatte dikwerf degenen niet, bij wie zij bestond.

Het rapport der commissie tot inspectie van het instituut was ook dit jaar gunstig. Die commissie bestond uit den vice-admiraal G. VOGELFOOT als president, den hoogleeraar C. VAN HEYNSBERGEN, den kapitein ter zee C. P. DE BRAUW en de kapitein-luitenants ter zee E. M. C. BAAK en J. Vos, als leden.

§ 6. OPLEIDING VAN BOOTSMANSLEERLINGEN AAN BOORD VAN HET WACHTSCHIP TE VLISSINGEN.

De opleiding van bootsmansleerlingen aan boord van dit wachtschip heeft geene noemenswaardige veranderingen ondergaan. De winter- en zomercursus zijn zonder bijzondere voorvallen, geregeld en naar wensch afgevoerd.

In den wintercursus werden de leerlingen, lichtmatrozen en jongens, als naar gewoonte in twee klassen verdeeld, door de bepaalde onderwijzers of onder opzigt van officieren en onderofficieren van dit wachtschip dagelijks bij afwisseling geoefend in het lezen, schrijven en rekenen, in het roeijen, zeilen of pagaaijen met sloepen; in het exerceren met scheeps- of veldgeschut en met handwapens; in het splitsen, knoojen, stroppen, bindselen, kleeden en ander schiemanswerk; in het gymnastiseren, zwadronneren, batoonneren en trekken; in het vervaardigen van patronen, in het vullen van slagpijpen

en in het zeilenmaken, in het schieten naar de schijf met het scheepsgeschut en met getrokken geweer; in een woord, in al hetgeen een bekwaam scheeps-onderofficier grondig behoort te kennen.

In het voorjaar werd door hen weder op den gewonen tijd aanvang gemaakt met het optuigen van Zijner Majesteits brik *Wesp*, beginnende met het inzetten der masten, en werd dit instructievaartuig verder geheel in gereedheid gebragt om de leerlingen daarop te doen overgaan tot het volgen van den zomercursus, hoofdzakelijk weder bestaande in het doen van allerhande exercitien en manoeuvres met dit vaartuig op de Schelde gedurende de zomermaanden, ten einde het reeds geleerde praktisch te doen toepassen en het onderwijs zoo volledig mogelijk te maken.

Na op de reede eene inspectie ondergaan te hebben, werd de brik weder in het dok gehaald en door eene commissie het examen voor bevordering tot bootsmansleerling 1ste klasse afgenomen van diegenen der jongelieden, die gedurende twee jaren deze voorbereidende opleiding genoten hadden.

Tot het geven van een geregelden en doelmatigen loop aan de gemelde oefeningen werd hoofdzakelijk bijgedragen door den maatregel van den Minister, waarbij aan een officier en aan een onderofficier eene vaste plaatsing bij de opleiding aangewezen werd; beiden, de luitenant ter zee der 1ste klasse J. J. B. DE JONGE OUDRAAT en de opperschipper IJ. BAANSTRA, hebben zich goed van hunne taak gekweten en daardoor tot het welgelukken van dezen maatregel bijgedragen.

De vruchten dezer opleiding over het afgeloopen leerjaar zijn dan ook, dat weder 26 jongelieden tot bootsmansleerlingen 1ste klasse bevorderd of voorgedragen, en beschikbaar gesteld zijn voor plaatsing op zeeschepen; dat gewis, in vervolg van tijd, eenigen dezer jongelieden zeer bekwame en geschikte scheeps-onderofficiëren (waaraan de marine dringende behoefte heeft) zullen worden, en dat de kosten en zorgen aan het onderwijs van de overigen besteed, al ware het dat zij nimmer scheeps-onderofficier wierden, toch niet als verloren aan te merken zijn, maar voorzeker zullen strekken, tot verspreiding van kennis en beschaving onder de mindere schepelingen, waarmede die leerlingen in aanraking zullen komen.

De mutatie, sedert 25 November 1861 bij de opleiding voorgevallen, zijn opgenomen in den hierna volgende staat:

	Leerlingen 1ste kl.	Leerlingen 2de kl.	Ligtmatroos.	Jongen.	Totaal.
Op 26 November 1861 waren aan boord. .	21	41	1	2	65
Bij de opleiding geplaatst	"	"	1	15	
Door bevordering of voordragt daartoe . .	26	12	"	"	
	47	53	2	17	
Na examen bevorderd tot 1ste klasse of daartoe voorgedragen	"	26	"	"	
Idem idem tot 2de klasse	"	"	2	10	
Door overplaatsing op <i>Medusa</i> en <i>Zoutman</i> .	20	"	"	"	
Afgekeurd voor de dienst	1	"	"	"	
Niet voldaan aan examen en verwijderd .	"	2	"	"	
Gedegradeerd en verwijderd wegens slecht gedrag en onwil	"	2	"	1	
	21	30	2	11	
Waren dus aan boord op 25 September 1862.	26	25	"	6	56

§ 7. OPLEIDING VAN STUURMANSLEERLINGEN EN JONGENS AAN BOORD VAN
HET WACHTSCHIP TE AMSTERDAM.

In de opleiding van stuurmansleerlingen en scheepsjongens is geen verandering gemaakt, zoodat hiervoor kan verwezen worden naar de beide voorgaande verslagen.

Het getal van hen, die onderwijs genoten, bedroeg 21 stuurmansleerlingen en 22 scheepsjongens.

Twee 4de stuurlieden zijn overgeplaatst op het wachtschip te Willemsoord; één is overgeplaatst op Zijner Majesteits schoonerschip *Medusa*; bovendien zijn nog 6 jongens na afgelegd examen bevorderd tot 4den stuurman en op het wachtschip te Willemsoord geplaatst, terwijl 10 scheepsjongens en 6 burgerjongelieden tot stuurmansleerling zijn bevorderd. Wat de jongens aangaat, waren er volgens het laatste verslag 18 aan boord; daarbij zijn er 64 gekomen van de scholen te Leiden en te Groningen, terwijl er 60 zijn bevorderd en overgeplaatst op de active bodems. Behalve de hiervóór vermelde, die tot stuurmansleerling zijn bevorderd en 12, die bij de opleiding tot bootsmansleerlingen te Vlissingen zijn geplaatst, zijn er 8 bevorderd tot ligtmatroos en op de active schepen overgeplaatst. De berigten omtrent de uitkomsten van het gegeven theoretisch en praktisch onderwijs luiden gunstig.

§ 8. OPLEIDING VAN MACHINIST-LEERLINGEN AAN BOORD VAN HET
WACHTSCHIP TE HELLEVOETSLUIS.

Zoo als dit in de vroegere verslagen is medegedeeld, is het doel der opleiding van machinist-leerlingen hetzelfde gebleven, en voornamelijk strekkende om een zoowel theoretisch als praktisch kundig personeel van machinisten te verkrijgen, aan wie bij de uitbreiding van ons oorlogstoomwezen het kostbare materieel aan boord van 's Rijks schepen ten volle kan worden toevertrouwd.

Ook dit jaar zijn zij op het wachtschip gehuisvest gebleven, en bij voortdurend onder de bevelen gesteld van den bevelhebber van dien bodem; een aan boord doelmatig ingerigt lokaal bood eene allergunstigste gelegenheid aan voor hunne theoretische oefeningen, die onder eene behoorlijke leiding en een onverpoosd toezigt plaats hadden.

Jaarlijks wordt er eene oproeping gedaan tot een vergelijkend examen voor hen, die naar de opengevallen plaatsen wenschen mede te dingen; bij een eventueel gelukken hebben zij, met eene bezoldiging van f 10 's maands, den rang van machinist-leerling der 2de klasse, genieten buiten dit nog vrijen kost, doch zijn verplicht zich eene door het Gouvernement bepaalde montering aan te schaffen en de kosten te dragen van onder- en bedden-goed, bij hunne aan-boord-komst mede te brengen; de tijd van hun verblijf op het wachtschip is onbepaald en naar gelang hunner vorderingen een of twee jaren; een voldoende examen afgelegd hebbende worden zij tot machinist-leerlingen der 1ste klasse bevorderd en aan boord van de in dienst zijnde stoomschepen geplaatst.

Het theoretisch onderrigt dat zij, door eene veranderde dienstbepaling, nu onder het oppertoezicht van den hoofdingenieur van den scheepsbouw en onder de leiding van den officier bij de stoomvaartdienst, geholpen door twee op het wachtschip geplaatste machinisten, ontvangen, bestaat in: het rekenen, de eerste grondbeginselen der wis- en werktuigkunde, het maatschetsen en in teekening brengen van machinedeelen naar voorbeelden, doch voornamelijk in het beoefenen van de verschillende handwerken, die bij het aanmaken en herstellen der machinedeelen te pas komen, zoo als het smeden, vijlen, draaijen, hakken, solderen enz.

Het onderrigt in militaire en scheepszaken geschiedt aan boord van het wachtschip, en bestaat in: het leeren roeijen, het exerceren met het geschut en met de handwapenen, de gymnastiek enz.; terwijl het aanleeren van het fransch en engelsch tegen betaling van eene geringe vergoeding bij een bijzonderen onderwijzer plaats heeft.

Op den 1sten Januarij 1862 waren aan boord op het wachtschip 14 machinist-leerlingen 2de klasse, welk getal in April met één der 1ste klasse is vermeerderd en alzoo 15 bedroeg; daarvan werden er 7 na voldoende afgelegd examen tot leerling der 1ste klasse bevorderd, en de 8, toen in dien rang aan boord aanwezig zijnde, omstreeks de helft van Mei naar Vlissingen en naar Willemsoord overgeplaatst.

Na eene oproeping in de *Staats-courant* deden zich verscheidene sollicitanten op, en werden er na afgelegd examen op nieuw 12 machinistleerlingen 2de klasse aan deze inrigting verbonden, die, met 7 nog aan boord overig zijnde, bij het einde van den cursus eene getalsterkte van 19 uitmaakten.

§ 9. 'S RIJKS KWEEKSCHOOL VOOR MILITAIRE GENEESKUNDIGEN TE UTRECHT.

In het personeel der leeraren is zeer weinig verandering gekomen. Slechts één officier van gezondheid moest, bij den aanvang van den cursus, ten gevolge van bevordering, worden vervangen.

Daar in het vorig verslag in het breede is uiteengezet in welke vakken en op welke wijze het onderwijs wordt gegeven en sedert daarin geene wijziging is gebracht, wordt omtrent die punten naar het vorig verslag verwezen.

Het gedrag en de gezondheid der kweekelingen waren voldoende. Van de 79 kweekelingen, die bij den aanvang van het jaar het onderwijs bijwoonden, hebben 17 hun eind-examen afgelegd; slechts één van hen heeft bij dat examen niet voldaan en is derhalve verplicht de lessen van het laatste studiejaar te herhalen. De 16 overigen zijn tot officier van gezondheid der 3de klasse aangesteld en wel 3 bij het leger hier te lande, 8 bij dat in Oost-Indie en 5 bij de zeemagt.

Van een getal van 62 kweekelingen van het 3de, 2de en 1ste studiejaar zijn 54 tot een hooger studiejaar overgegaan; — een zevental echter niet dan nadat zij een nader tentamen hadden ondergaan; — 5, behoorende tot het 3de of 2de studiejaar, hebben aan het overgangs-examen niet voldaan; — terwijl eindelijk 3 kweekelingen, welke allen voor de geneeskundige dienst in Oost-Indie werden opgeleid, uit hunne betrekking zijn ontslagen wegens gebrek aan aanleg en ijver, waardoor zij reeds twee maal de lessen van hun studiejaar vruchteloos hadden bijgewoond.

Deze uitkomsten leveren weinig verschil op met die van het vorig jaar, toen van 26 kweekelingen, die hun eind-examen hadden gedaan, 23 daaraan voldeden, en van de 61 overigen 53 na afgelegd examen in een hooger studiejaar overgingen.

Hetzelfde kan omtrent den uitslag van de aspirant-examens gezegd worden. In dit jaar hebben zich 43 aspiranten tot het afleggen van examens opgegeven; 2 van hen werden ter zake van lichaamsgebreken niet toegelaten, van de 41 overigen hebben 28 aan het examen voldaan, terwijl het vorige jaar van de 22 aspiranten, die examens hebben afgelegd, 15 tot kweekeling konden worden aangesteld.

Van hen, die niet voldeden, werden achterlijk bevonden.

4	in 1861 en 4	in 1862 in de	nederlandsche taal,
4	" " " 8	" " " "	fransche "
3	" " " 6	" " " "	hoogduitsche "
4	" " " 10	" " " "	engelsche "
4	" " " 13	" " " "	latijnsche "
6	" " " 13	" " " "	grieksche "
3	" " " 12	" " " "	algemeene geschiedenis,
5	" " " 13	" " " "	vaderlandsche "
3	" " " 9	" " " "	aardrijkskunde,
6	" " " 10	" " " "	rekenkunde,
7	" " " 12	" " " "	stelkunde,
6	" " " 9	" " " "	meetkunde.

Gedurende het tijdvak, waarover dit verslag loopt, zijn nog de volgende examens afgenomen. Voor officier van gezondheid der 1ste klasse bij het leger hier te lande 5; voor officier van gezondheid der 2de klasse 6, waarvan 5 voor hier te lande en 1 voor West-Indie;

voor apotheker der 1ste klasse voor de dienst hier te lande 2.

Deze examens zijn met gunstig gevolg afgelegd.

Verder zijn voor apotheker der 3de klasse voor de dienst in Oost-Indie 7 examens afgelegd, waarvan 5 met gunstig gevolg, en ter bevordering van een apotheker der 3de tot 2de klasse, voor de dienst in West-Indie, 1 met gunstig gevolg.

Gedurende dit tijdvak zijn voorts één officier van gezondheid der 3de klasse en één apotheker der 3de klasse van de dienst in West-Indie bij de school tot voortzetting van hunne studien en tot voorbereiding tot het afleggen van examens voor hooger rang gedetacheerd geweest. Beiden hebben hunne studien volbragt en hun examen met goed gevolg afgelegd.

§ 10. OPLEIDING VAN MILITAIRE APOTHEKERS VOOR HET LEGER IN OOST-INDIË.

De cursus voor militaire apothekers voor het leger in Oost-Indië is even als in vorige jaren te Utrecht onder toezigt van den hoogleeraar G. J. MULDER gehouden. Hij werd gedurende het jaar 1861/62 gevolgd door 8 kweekelingen, van welke 4 behoorden tot het laagste of eerste studiejaar, 2 tot het tweede en 2 tot het derde studiejaar; terwijl er in het 4de of hoogste jaar geen kweekelingen waren. Zij hebben met ijver de voor hen bestemde lessen gevolgd en gebruik gemaakt van de gelegenheid tot praktische oefeningen in drie apotheken te Utrecht. De berigten aangaande hunne vorderingen luiden vrij gunstig; bij een op het einde van den cursus gehouden examen gaven zij blijken de lessen over scheikunde over 't algemeen met vrucht te hebben bijgewoond; minder gunstig was het oordeel over hunne vorderingen in natuurkunde, plantkunde, dierkunde, geologie en mineralogie. Vooral de bij die gelegenheid gegeven antwoorden van de kweekelingen van het laagste studiejaar lieten in vele opzichten te wenschen over, hetgeen echter hoofdzakelijk aan eene ongenoegzame ontwikkeling, wanneer zij tot de lessen worden toegelaten, moet worden toegeschreven. In den regel blijkt het dan ook, dat zij later de schade van het eerste jaar vrij wel inhalen.

KLINISCHE SCHOLEN.

Gedurende den cursus 1861/62 bedroeg het aantal der leerlingen aan de klinische school te Rotterdam 49, namelijk 46 mannelijke en 3 vrouwelijke. In den vacantietyd werd, even als vroegere jaren, de kliniek van dr. MOLEWATER en dr. POLANO regelmatig bezocht door enkele studenten in de geneeskunde aan de hoogeschoolen, die van deze gelegenheid wenschten gebruik te maken tot uitgebreider praktische oefening dan de akademische ziekenhuizen hier te lande die tot nog toe kunnen aanbieden.

Van de 46 mannelijke leerlingen waren voor de genees-, heel- en verloskunde ingeschreven 38 en voor de artseneijbereidkunde 8, terwijl het getal der aanstaande vroedvrouwen met één vermeerderd en derhalve tot 3 geklommen was.

Deze cijfers komen met die van het vorige jaar bijna geheel overeen. Het totaal der kweekelingen is één hooger. De leerlingen in de genees-, heel- en verloskunde waren met 3 verminderd; terwijl de aanstaande pharmaceuten even zooveel meer in aantal waren.

De commissie van bestuur verloor door den dood den heer SCHADEE en door vertrek naar elders den heer VAN STIPRIAAN LUTSCIUS. De eerste werd vervangen door den heer F. VAN VOLLENHOVEN, de laatste door den heer B. EICKMA.

In het personeel der docenten daarentegen had geene verandering plaats. Allen hebben hun onderwijs geregeld en onafgebroken blijven voortzetten en werden even als vroeger daarin ondersteund door de belangloze hulp van verschillende genees-, heel- en artseneijbereidkundigen, die onverplicht bijstand verleenden tot leiding der studien in sommige vakken, waarvoor door de lectoren onmogelijk de noodige tijd kan worden afgezonderd en waarbij het gedeeltelijk of geheel op dagelijksche praktische oefening aankomt.

Negen leerlingen legden een voldoende examen af; drie als stedelijk vroedmeester, twee als stedelijk en plattelandsvroedmeester, twee als plattelandsheelmeester, twee als plattelands- en scheepsheelmeester.

Door den lector dr. GROSHANS werd van drie tot zes malen 's weeks onderwijs gegeven in de algemeene ziektekunde in haren geheelen omvang, terwijl van de algemeene geneesleer de voornaamste hoofdstukken werden besproken. Ook de behandeling van de ziekten der schepelingen en der bewoners van tropische gewesten maakte een onderwerp zijner lessen uit. Het onderwijs werd zooveel mogelijk door aanschouwelijke voorstellingen toegelicht.

De lector dr. RAUWENHOFF gaf ditmaal voor het eerst zijn onderwijs in de plantkunde en pharmakognosie den geheelen cursus door in de lokalen van den kruidtuin, hetgeen voor het onderwijs veel voordeelen aanbod, daar het nu mogelijk was ook in den winter het betoogde door levende voorbeelden op te helderen en aanschouwelijk te maken. Bij de lessen over de dierkunde werd nuttig gebruik gemaakt van eene belangrijke verzameling insecten door het Rijksmuseum van Natuurlijke Historie te Leiden ten dienste van het onderwijs afgestaan. Naar gewoonte hielden de leerlingen in de pharmacie twee malen 's maands wetenschappelijke bijeenkomsten onder leiding van dr. RAUWENHOFF tot het bespreken van belangrijke onderwerpen uit de plant- of dierkunde.

Bij het onderwijs in de scheikunde heeft de lector, de heer VAN DER BURG, bijzonder de zoogenaamde organische behandeld. De lessen over artseneijberekunde werden als vroeger geheel in verband gebracht met de pharmacopoea neerlandica.

De lector dr. GODDARD behandelde bij zijne lessen over de natuurkunde van den mensch hoofdzakelijk de verrigtingen van het dierlijke leven; vooral werd de aandacht gevestigd op de mechanica der bewegingen, zoowel op het levend ligchaam als op het cadaver. Later werden de verschillende zintuigen achtereenvolgens uitvoerig behandeld. Van de beschrijvende ontleedkunde werd de leer der vaten en der zenuwen besproken.

Voor de praktische oefeningen op het cadaver waren slechts weinig lijken beschikbaar.

De lessen over bijzondere ziektekunde en geneesleer werden door den lector dr. MOLE-WATER gegeven. Hij behandelde in dezen cursus de ziekten der adembalings- en spijsverteringswerktuigen. De kliniek, loopende over een aantal van omstreeks 1200 zieken, waarvan de meest belangrijke voor het onderwijs werden uitgekozen, was rijk aan de meest uiteenlopende gevallen en het ontbrak bijna nimmer aan de gelegenheid om het in de theoretische lessen behandelde onmiddellijk aan het ziekbed in toepassing te brengen.

Ook het heilkundig onderwijs en de heilkundige kliniek van den lector dr. POLANO hebben regelmatig plaats gehad. De groote rijkdom van het klinisch materieel dat hem ter beschikking stond, niet minder dan ongeveer 720 lijders bedragende, bood eene uitstekende gelegenheid tot de praktische vorming der kweekelingen. Bijzonder zijn de meer dan gewone hulpmiddelen gebruikt tot toepassing van verschillende nieuwe geneeswijzen, tot aanwending van velerlei heilkundige toestellen en werktuigen en tot het uitvoeren van onderscheidene kunstbewerkingen, waaronder zeer belangrijke. Ook de oefeningen op het cadaver hadden regelmatig plaats.

De lessen van den lector in de verloskunde dr. VAN DER LOOY werden bijgewoond door 17 mannelijke en 4 vrouwelijke leerlingen. Over het algemeen werd erg goed gebruik van gemaakt. Voor de meer gevorderden was er gelegenheid bij een aantal verlossingen, zoowel kunstmatige als natuurlijke, tegenwoordig te zijn.

De oefeningen in pathologische anatomie, dusverre geleid door den heer dr. F. I. J. SCHMIDT, zijn in dezen cursus ten gevolge zijner toenemende ambtsbezigheden bestuurd door den heer dr. JACOBUS, assistent-geneesheer in het ziekenhuis, die zich van die taak op zeer verdienstelijke wijze heeft gekweten. De heer dr. A. C. HANTEVELT werd met April 1862 als assistent-heelmeester in het ziekenhuis vervangen door den heer B. H. PESANT, die zich evenzeer belastte met de zorg voor het onderwijs in de verbandleer. De heer BROUWER, apotheker in het gesticht, verschaft als vroeger aan de meest gevorderde leerlingen de gelegenheid om zich onder zijne leiding te oefenen in de bereiding van zamengestelde geneesmiddelen; dr. H. v. VOLLENHOVEN bood op nieuw den ouderen kweekelingen de gelegenheid aan om zich praktisch bekend te maken met de diagnose en behandeling der syphilitische ziekten bij vrouwen.

Over het gedrag der leerlingen had men in 't algemeen weinig klagten.

Bij de klinische school te Amsterdam bedroeg het aantal der leerlingen gedurende den cursus 1861/62 33, waaronder 17 pharmaceuten.

Aan het onderwijs in de bijzondere therapie en de chirurgie namen 7 leerlingen van het derde en vierde studiejaar en 3 kandidaten in de geneeskunde deel. De lessen over de algemeene ziektekunde, pathologische ontleedkunde en algemeene therapie werden gevolgd door 6 leerlingen van het tweede studiejaar en een student in de geneeskunde. Aan de oefeningen in de diagnostische kliniek namen drie leerlingen der school en drie kandidaten in de geneeskunde deel. Zoowel deze lessen als die over chirurgische oefeningen aan het ziekbed en in kunstbewerkingen werden tevens gevolgd door drie platte-lands- en stedelijke heelmeesters, in Friesland toegelaten. Bovendien hebben onderscheidene heelmeesters en gegradueerden bij afwisseling een gedeelte van den klinischen cursus gevolgd. Het onderwijs in de verloskunde door dr. LEHMANN, na afloop van den cursus tot buitengewoon hoogleeraar benoemd, gegeven, werd gevolgd door 8 leerlingen van het derde en vierde studiejaar, 7 kandidaten in de geneeskunde en 27 vrouwelijke leerlingen, waaronder die der Rijkskweekschool voor vroedvrouwen.

Voor het klinisch onderwijs werd wederom een ruim gebruik gemaakt van de lijders, die in aanzienlijken getale in het binnengasthuis werden verpleegd.

De hulpmiddelen voor het onderwijs werden vermeerderd. Eene reeks der praeparaten is door dr. J. L. DUSSEAU, directeur van het kabinet, in het 1ste deel van zijn handboek der bijzondere heilkunde afgebeeld.

De klinische school te Hoorn telde bij den aanvang van den cursus 10 leerlingen, waaronder drie vrouwelijke; later kwam er nog één bij. Daarentegen verliet één de school.

De lessen werden geregeld gegeven en over 't algemeen getrouw gevolgd. Tot praktische oefening in de studie der ontleed- en heekunde was ook ditmaal ruime gelegenheid: evenzeer tot oefening aan het ziekbed. De aanbouw van een gemeentelijk gasthuis, waarbij tevens op de behoefte der klinische school werd gelet, gaf uitzigt op verbetering van het onderwijs.

Het vertrek van den lector in de heekunde K. F. BROMAN, die gedurende een tal van jaren deze betrekking met ijver en bekwaamheid had waargenomen, werd als een groot verlies voor de inrigting aangemerkt.

Bij de klinische school te Haarlem werden in den loop van den cursus tien leerlingen voor alle vakken ingeschreven, drie voor de artseneijbereidkunde, benevens twee mannelijke en ééne vrouwelijke voor de verloskunde, zoodat in den cursus 1861/62 16 personen van het onderwijs gebruik maakten. Gedurende dat tijdvak zijn vier leerlingen na afgelegd examen tot de uitoefening der verschillende takken van geneeskunde toegelaten. Bij het einde van December 1861 waren ingeschreven 9 leerlingen voor alle vakken, 3 voor de pharmacie en ééne vrouwelijke voor de verloskunde; dus in 't geheel 13 leerlingen.

Aan het einde van den cursus werden de leerlingen na het gewoon jaarlijksch examen in onderscheidene studiejaren gerangschikt, met dien uitslag, dat van de 9 leerlingen voor alle vakken 2 in het eerste, 3 in het tweede, 2 in het derde en 2 in het vierde studiejaar werden geplaatst. Van het drietal leerlingen voor de pharmacie was 1 reeds bij het einde van den vorigen cursus tot het laatste studiejaar bevorderd; de beide anderen bleven in het eerste studiejaar.

Het onderwijzend personeel onderging geene verandering. Het onderwijs werd geregeld gegeven en doorgaans getrouw bijgewoond. De vorderingen der leerlingen waren over 't algemeen voldoende.

De klinische school te Alkmaar onderging geene verandering. De lessen werden geregeld gegeven. Het aantal leerlingen bedroeg op den laatsten December 1861 dertien, waaronder drie vrouwelijke. Het jaarlijksch examen, dat gewoonlijk in Mei gehouden wordt, heeft om bijzondere redenen eerst in Augustus bij den aanvang van den nieuwen cursus plaats gehad; de uitslag daarvan behoort dus tot een volgend verslag. Het praktisch onderwijs in de ontleedkunde is naar gewoonte, zoo dikwijls daartoe gelegenheid was, gegeven. Voor het klinisch onderwijs was ruimschoots gelegenheid. De lust en ijver der leerlingen waren over 't geheel voldoende. Ook dit jaar hadden er geene bevorderingen plaats.

Ook de klinische school te Middelburg bleef dit jaar nagenoeg in denzelfden toestand. Het getal der leerlingen bedroeg op den laatsten December 1861 26, namelijk 16 aanstaande heel- en vroedmeesters, 9 aanstaande apothekers en 1 aanstaande vroedvrouw. Ten gevolge van afgelegd examen en vertrek naar elders verminderde dit getal met 6. Daarentegen werd bij den volgenden cursus een gelijk getal van nieuwe kweekelingen ingeschreven. De lessen werden getrouw bezocht; ijver en gedrag gaven stof tot tevredenheid.

De klagen over het gemis van lijken voor het onderwijs in de ontleed- en in de heekunde deden zich op nieuw hooren. Voor het klinisch onderwijs was een voldoende getal zieken beschikbaar. Ook het polyklinicum, dat door vele zieken bezocht werd, bood den kweekelingen ruime stof tot oefening. Onderscheidene verlossingen werden door hen verrigt. Door de oudste kweekelingen werden scheikundige praeparaten gemaakt en onderscheidenen hunner oefenden zich onder de leiding van den gemeente-apotheker in het onderzoeken van geneesmiddelen. De hulpmiddelen voor het onderwijs werden vermeerderd, de verzamelingen niet onbelangrijk uitgebreid.

'S RIJKS KWEESCHOOL VOOR VROEDVROUWEN.

De eerste cursus dezer school, in de helft van September 1861 begonnen, is den laatsten Junij 1862 geëindigd, nadat vóór de sluiting een vergelijkend examen over alle leerlingen door den directeur, in tegenwoordigheid der commissie van toezigt en der meesteressen-vroedvrouwen, gehouden was.

Met het begin van den cursus hebben 12 leerlingen de lessen bijgewoond; ééne van haar heeft wegens familie-omstandigheden haar ontslag verzocht en vóór 1° Januarij 1862 verkregen. Na 1° Mei 1862 zijn er nog 3 nieuwe bijgekomen, zoodat het gezamenlijk getal der leerlingen, die gedurende het laatste kwartaal van den cursus de lessen hebben gevolgd, 14 bedroeg. Behalve deze 14 werden de lessen nog door 12 bijge-

woond, die als vrouwelijke leerlingen der klinische school bij de provinciale commissie van geneeskundig onderzoek en toezicht waren ingeschreven.

De theoretische lessen werden geregeld gegeven en getrouwd door alle leerlingen bijgevoond. Evenzoo werden de huiselijke werkzaamheden der Rijkskweekelingen, die meestal bestonden in het herhalen der lessen onder het bestuur der meesteres-vroedvrouw, met naauwgezetheid verricht. Deze laatste heeft sedert Mei een huis betrokken, waarin een grooter getal leerlingen kan worden opgenomen. Aldaar zijn met uitzondering eener gehuwde leerlinge, die elders woont, alle kweekelingen gehuisvest. Met de praktische oefeningen op de kraamzaal in het binnengasthuis is door ééne leerling, die reeds vroeger privaandonderwijs elders had genoten, en aan wie slechts voor een jaar de Rijksstoelage was verleend, terstond na het openen van den cursus, door de andere 10 sedert 1° Februarij 1862 een begin gemaakt. Gedurende elke week werd bij afwisseling telkens door twee leerlingen, van 's morgens 10 tot 's avonds 10, onder toezigt van den directeur of der aldaar inwonende meesteres-vroedvrouw, al hetgeen tot bijstand en verzorging van zwangeren, barenden, kraamvrouwen en jonggeborenen betrekking had, verricht. Gedurende dien tijd werd zoo doende door de 11 leerlingen aan ruim 100 zwangeren het verloskundig onderzoek in het werk gesteld, aan 80 barenden bijstand verleend en de verzorging en behandeling van ruim 200 kraamvrouwen gadegelegen.

Over het gedrag, de ijver en de vorderingen van alle 14 leerlingen is een gunstig getuigenis afgelegd. Vier vooral hebben zich bijzonder onderscheiden, twee waren middelmatig en wat achterlijk gebleven, maar gaven niettemin gegronde hoop voor eene betere ontwikkeling. Ééne leerling hoopte in de eerstkomende zitting der provinciale commissie van geneeskundig onderzoek en toezicht in Gelderland haar examen van vroedvrouw af te leggen en zou derhalve met den nieuwen cursus niet weder terugkeeren.

Voor dien cursus bleven er dus 13 leerlingen over, waarbij zich in September 1862 14 nieuwe voegden.

'S RIJKS VEEARTSENJESCHOOL.

Het onderwijs is op denzelfden voet gegeven als in vroegere verslagen meer uitvoerig is medegedeeld. Het werd regelmatig en onafgebroken voortgezet; 26 kweekelingen namen er deel aan. Hun ijver was zeer voldoende. Drie hunner hebben zich, na volbragten cursus, in Julij 1862 aan het eind-examen onderworpen. De blijken van bekwaamheid en ijver, daarbij aan den dag gelegd, gaven aan de leden der commissie, belast met het afnemen van het examen, aanleiding zich zoowel over het onderwijs als over de gemaakte vorderingen gunstig te verklaren.

Ook de vorderingen bij de overgangs-examens waren zeer voldoende, zoodat aan geen der kweekelingen het bijwonen der lessen van een volgend leerjaar behoefde geweigerd te worden. Hun gedrag was over het algemeen betamelijk en gepast.

Het klinisch onderwijs heeft in ruime mate kunnen strekken om aan de kweekelingen der beide laatste studiejaren gelegenheid te geven, zich met de bij de huisdieren voorkomende ziekten en met de geneeskundige behandeling bekend te maken.

Evenzeer werd den kweekelingen ruime gelegenheid aangeboden zich in het doen van operaties, op dieren voor het onderwijs aangekocht, te oefenen.

Het getal der recepten in de apotheek der inrigting gereed gemaakt bedroeg 3163.

Voor de lessen in de ontleedkunde, het hoefbeslag en de operatieler werden 29 paarden, 5 runderen en 3 geiten aangekocht. Ook hebben de aan de inrigting gestorven dieren voor eerstgenoemde lessen gediend.

De hulpmiddelen voor het onderwijs zijn behoorlijk onderhouden en aangevuld.

Aan het zoölogisch en physiologisch kabinet en aan dat voor ziektekundige ontleedkunde werden onderscheidene preparaten toegevoegd. De eerstgenoemde verzameling bevat thans 3729 en de tweede 1046 nummers.

De bibliotheek werd door aankoop of schenking met onderscheiden boekwerken vermeerderd.

De plantentuin onderging eene aanmerkelijke verbetering. De planten, die hoofdzakelijk tot de inheemsche geneeskrachtige behooren, of tot die welke wegens hare voedende of schadelijke eigenschappen gekend moeten worden, waren vroeger volgens het stelsel van LINNAEUS geordend; thans zijn zij naar dat van ENDLICHER gerangschikt. In het toezigt over het onderhoud en de juiste determinatie der planten was de hortulanus van den akademischen kruidtuin behulpzaam.

De gebouwen, inzonderheid het schoolgebouw, zijn voor zooveel noodig hersteld en vernieuwd.

LANDHUISHOUDKUNDIGE SCHOOL TE GRONINGEN.

De berigten aangaande de landhuishoudkundige school te Groningen en Haren ontvangen mogen gunstig genoemd worden. De nieuwe regeling, waarvan in het vorig verslag melding is gemaakt, heeft tot goede uitkomsten geleid.

Voor het winterhalfjaar was het onderwijs thans zoodanig ingerigt, dat het over vier studiejaar was verdeeld; voor de beide hoogste was het programma hetzelfde.

De kweekelingen van het eerste studiejaar ontvingen onderwijs in de natuurkunde en scheikunde van dr. VAN BEMMELEN, in de dierkunde van den hoogleeraar Cl. MULDER, in de plantenkunde en landhuishoudkunde van den hoogleeraar H. C. VAN HALL, in de volkshuishoudkunde van den heer S. VAN HOUTEN, in het teekenen van den heer S. BERGHUIS en in de wiskunde van den heer JACOMETTI, die bovendien met hen fransche handboeken las. De kweekelingen van het tweede studiejaar ontvingen onderwijs in de natuurkunde en scheikunde van dr. VAN BEMMELEN, in de toegepaste scheikunde van den hoogleeraar VAN KERCKHOFF, in de dierkunde van den hoogleeraar Cl. MULDER, in de aardkunde van dr. G. A. STRATINGH, in de kruidkunde, de landhuishoudkunde en den kolonialen landbouw van den hoogleeraar VAN HALL, in de wiskunde en werktuigkunde van dr. G. T. W. BAEHR, in de kennis der huisdieren van den heer J. C. BILLROTH, in de volkshuishoudkunde van den heer S. VAN HOUTEN, in het teekenen van den heer S. BERGHUIS, in den praktischen landbouw en de landbouwwerktuigkunde van den heer J. BOEKE; bovendien las laatstgenoemde met de kweekelingen hoogduitsche en engelsche handboeken.

De kweekelingen van het 3de en van het 4de studiejaar ontvingen van dezelfde docenten onderwijs in de werktuigkunde, de scheikunde, zoowel technische als praktische, alsmede in de landbouwscheikunde, in de kruidkunde, de dierkunde, de kennis der huisdieren, de landhuishoudkunde, de aardkunde, den kolonialen landbouw, den praktischen landbouw, de landbouwwerktuigkunde en het teekenen, terwijl het lezen van duitsche handboeken met hen werd voortgezet.

In het zomerhalfjaar werd onderwijs gegeven door den bouwmeester E. LEENDERS en in het landmeten door den heer JACOMETTI.

Het getal der leerlingen bedroeg in het winterhalfjaar eerst 30, doch door het vertrekken van 2 leerlingen in het begin van 1862, daarna 28. In het in Maart 1862 aangevangen zomerhalfjaar waren er 16, welk getal in Julij met 3 toenam.

In Maart 1862 hebben 4 kweekelingen het laatste gedeelte van hun eind-examen met goed gevolg afgelegd; 7 anderen legden het eerste gedeelte af, met het voornemen om na verloop van een jaar het laatste gedeelte daaraan toe te voegen. Van 6 hunner was het examen voldoende; de 7de heeft verlof verkregen om in October op nieuw examen af te leggen.

INRICHTING VOOR ONDERWIJS IN KOOPHANDEL EN NIJVERHEID TE AMSTERDAM.

De staat dezer inrigting was gunstig en getuigde van toenemende belangstelling. De afdeeling van het handelsonderwijs telde 62, die voor het nijverheidsonderwijs 10 leerlingen.

Het onderwijs aan de eerste afdeeling werd door eene uitbreiding van het onderwijs in de wis- en natuurkundige wetenschappen meer en meer dienstbaar gemaakt aan de wetenschappelijke vorming voor den handel, zoo als die tegenwoordig geëischt wordt. Het nijverheidsonderwijs moest meer voorbereidend blijven, omdat de localiteit geene uitbreiding gedooide en omdat het in overeenstemming moest zijn met de vatbaarheid der aanwezige leerlingen. In het onderwijzend personeel had geene verandering plaats; de lokalen lieten in veel opzichten te wenschen over.

SCHOLEN VOOR DE ZEEVAART.

Bij den aanvang van den cursus der kweekschool voor de zeevaart te Amsterdam waren daar aanwezig 52 onbevaren en 2 bevaren kweekelingen; terwijl er zich op dat tijd-

stip 47 op zeereizen bevonden, namelijk 24 op hunne eerste en 23 op hunne tweede reis. Van de 52 onbevaren kweekelingen zijn in den loop van den cursus 15 tot het doen hunner eerste reis naar zee gezonden en 3 met eervol ontslag overgegaan als stuurmansleerlingen op de gouvernementsschoeners en kruisbooten in Nederlandsch Oost-Indië, zoodat zij den verlangden cursus van $2\frac{1}{2}$ jaar volbragt hadden. Bij het einde van den cursus bleven 34 onbevaren kweekelingen in het gesticht.

Van de 24 kweekelingen, die zich bij den aanvang op hunne eerste reis bevonden en de 15, die hunne eerste reis hebben aanvaard, zijn 24 na volbragte reis teruggekeerd, zoodat 15 kweekelingen bij het einde van den cursus nog op hunne eerste reis waren.

Van de 24 teruggekeerde jongelingen zijn 2 eervol als kweekeling ontslagen, omdat zij gedurende hunne langdurige reizen den leeftijd van 20 jaren hadden bereikt, terwijl de overige 22, als ook de 2 bevaren kweekelingen, bij den aanvang van den cursus aanwezig, allen voor hunne tweede reis zijn uitgerust en naar zee gezonden. Met de 23, die bij den aanvang van den cursus zich op hunne tweede reis bevonden, waren er alzoo 47 op tweede reizen, van welke 21 die reis volbragten en in het gesticht terugkeerden; aan deze allen is een eervol ontslag als kweekeling verleend. Ten gevolge van schipbreuk is een kweekeling, die zich op zijne tweede reis bevond, door drang van omstandigheden te Batavia gebleven en op zijn verzoek eervol ontslagen. Bij het einde van den cursus waren 25 kweekelingen op hunne tweede reis; terwijl zich geen bevaren kweekelingen in het gesticht bevonden.

De jongelieden, die van de reis terugkeerden, hebben steeds de meest gunstige getuigschriften van de gezagvoerders medegebragt; de plaatsing der kweekelingen op de koopvaardischepen ontmoette dan ook bij reederijen en gezagvoerders geen zwarigheid.

De gunstige verwachtingen, die men van de vroeger medegedeelde nieuwe regeling van het onderwijs koesterde, hebben zich volkomen bevestigd.

Van de 40 jongelingen, die zich tot plaatsing in 1862 hebben aangeboden, zijn er 18 aangenomen. De nieuwe cursus is den 3den September 1862 aangevangen met 52 onbevaren kweekelingen in het gesticht, terwijl zich 40 op reis bevonden.

Aan de school voor zeevaartkunde te Harlingen bevonden zich dit jaar 79 kweekelingen, waarvan 9 een examen hebben afgelegd; 2 verkregen den rang van 1sten stuurman, 4 dien van 2den stuurman en 3 dien van 3den stuurman, allen voor de groote vaart. Aangaande het onderwijs valt niets bijzonders mede te deelen. Omtrent het zeevaartkundig onderrigt te Nes op Ameland zijn gunstige berigten ontvangen.

Het zeevaartkundig onderwijs bij de akademie *Minerva* te Groningen werd in het eerste halfjaar bijgewoond door 23 kweekelingen, in het tweede door 30. De inrigting had dit jaar het verlies te betreuren van den lector J. VAN CLEEF, die sedert 40 jaren daaraan met ijver werkzaam was geweest. Zijne werkzaamheden zijn tijdelijk opgedragen aan den assistent-onderwijzer J. BLOUW. Door de commissie tot examen werden onderzocht en toegelaten 2 als eerste stuurman voor de groote vaart, 13 als tweede stuurman voor de groote vaart, 4 als tweede stuurman voor de inlandsche vaart en 2 als derde stuurman voor de groote vaart.

De kweekschool voor zeevaart te Leiden mogt zich over toenemenden bloei verheugen. De erkenning der inrigting als regtspersoon, sinds lang door haar bestuur wenschelijk geacht, had plaats bij Koninklijk besluit van 4 Januarij 1862 (*Staatsblad* n°. 12), nadat eenige wijziging in de organisatie en in het algemeen reglement was voorafgegaan. Het getal subcommissien, dat in 1861 17 bedroeg, werd in 1862 met 10 vermeerderd, grootendeels als het gevolg van eenen exercitietogt in dat jaar met een van Zijner Majesteits kanonneerbooten, bemand met een twintigtal der kweekelingen, ondernomen ten einde de inrigting vooral in sommige gemeenten van Noordbrabant en Gelderland meer bekend te doen worden; welke togt niet weinig heeft bijgedragen om de belangstelling in de kweekschool te verhoogen.

Het onderwijs is geregeld voortgezet en heeft goede vruchten gegeven.

In Januarij 1862 waren er weder 10 kweekelingen en 12 ond-kweekelingen. In den loop van het jaar hadden wederom zes keuringen plaats; van de 153 jongelieden, die zich hadden aangemeld, zijn 90 tot dienstneming toegelaten, terwijl 8 door bemiddeling der commissie ter koopvaardij zijn geplaatst. Het hoofdgebouw bleef op den duur zeer bevalen; aan het stichten eener nieuwe leerzaal was dringende behoefte; van eene gelegenheid, die zich aanbood om het terrein te vergrooten, werd partij getrokken. Het aantal kweekelingen, die zich sedert de oprigting der kweekschool met 1 Januarij 1856 tot het einde van 1861 hebben aangegeven, bedroeg 573. Van dezen zijn afgekeurd, verlieten de inrigting om andere redenen of werden door de tusschenkomst der commissie ter koopvaardij

geplaatst 231; van de overige 342, in 's Rijks zeedienst getreden, zijn 291 geplaatst als scheepsjongens, 46 als ligmatrozen, 2 als matrozen 3de klasse, 2 als mariniers 3de klasse en 1 als schoolmeester.

Ook de kweekschool voor zeevaart te Groningen verkeerde in gunstigen toestand. In het schooljaar 1861/62 hebben zich 56 jongens ter plaatsing aangeboden, waarvan 27 werden toegelaten. Van dezen zijn 24 in 's Rijks zeedienst overgegaan en vond 1 eene plaats bij de koopvaardij. Over 't algemeen was er reden van tevredenheid over de kweekelingen en bleef de inrigting van vele zijden belangstelling ondervinden.

LAGER ONDERWIJS.

§ 1. GETAL EN AARD DER SCHOLEN.

Bij het einde van het jaar 1861 telde men in de onderscheidene provincien het volgende getal openbare en bijzondere scholen voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs:

PROVINCIEËN.	OPENBARE SCHOLEN			BIJZONDERE SCHOLEN.			Algemeen totaal.
	waar alleen gewoon lager onderwijs gegeven wordt.	waar bovendien één of meer vakken van het meer uitgebreid lager onderwijs worden onderwezen.	Totaal.	Gesubsidieerde.	Niet gesubsidieerde.	Totaal.	
Noordbrabant .	235	59	294	9	133	142	436
Gelderland . . .	263	53	316	24	105	129	445
Zuidholland. . .	226	80	306	13	212	225	531
Noordholland. .	251	39	290	11	242	253	543
Zeeland	103	34	137	9	28	37	174
Utrecht	73	7	80	10	81	91	171
Friesland	324	24	348	5	17	22	370
Overijssel	178	21	199	11	46	57	256
Groningen. . . .	211	6	217	11	41	52	269
Drenthe	142	2	144	3	10	13	157
Limburg.	133	37	170	0	52	52	222
Totaal. . .	2139	362	2501	106	967	1073	3574

Vergelijkt men deze opgave met die op bladz. 59 van het vorig verslag, waarin de toestand bij het einde van 1860 werd aangewezen, dan vindt men eene vermeerdering met 11 openbare scholen en met 39 gesubsidieerde bijzondere, terwijl het getal der niet gesubsidieerde bijzondere met 15 verminderde; in 't geheel bedroeg het getal der lagere scholen dus 35 meer. In Noordbrabant waren 5 scholen meer, in Gelderland 1, in Zuidholland 20, in Noordholland 3, in Zeeland 3, in Overijssel 4, in Groningen 4 en in Drenthe 5; daarentegen in Utrecht 1 minder, in Friesland 6 en in Limburg 3.

Beschouwt men alleen de openbare scholen, dan vindt men vermeerdering voor Zuidholland met 22, Noordholland met 2, Groningen met 1 en Drenthe met 5; vermindering voor Noordbrabant met 3, Gelderland met 1, Zeeland met 5, Utrecht met 2, Friesland met 6 en Overijssel met 2, terwijl het getal in Limburg hetzelfde bleef. Nieuwe openbare scholen werden er in den loop van 1861 opgericht 62, namelijk 7 in Noordbrabant, 10 in Gelderland, 17 in Zuidholland, 11 in Noordholland, 1 in Utrecht, 1 in Friesland,

2 in Overijssel, 5 in Groningen, 5 in Drenthe en 4 in Limburg; 1 gesubsidieerde bijzondere school in Zuidholland werd in eene openbare veranderd; 10 niet gesubsidieerde bijzondere werden krachtens de bevoegdheid, door art. 68 aan de gemeenteraden verleend, als openbare overgenomen, namelijk 7 in Zuidholland en 1 in elke der provincien Gelderland, Noordholland en Friesland. Daarentegen werden 28 openbare scholen opgeheven, namelijk 2 in Noordbrabant, 6 in Gelderland, 5 in Noordholland, 1 in Zeeland, 5 in Friesland, 4 in Overijssel, 1 in Groningen en 4 in Limburg; 31 werden veranderd in gesubsidieerde bijzondere, namelijk 4 in Noordbrabant, 6 in Gelderland, 3 in Zuidholland, 5 in Noordholland, 4 in Zeeland, 3 in Utrecht, 3 in Friesland en 3 in Groningen; bovendien werden nog 4 openbare in Noordbrabant veranderd in niet gesubsidieerde bijzondere scholen. Hierbij valt op te merken, dat de opgeheven openbare scholen alle inrigtingen waren, die zonder verlies voor het onderwijs konden gemist worden, terwijl het vrij aanzienlijk getal inrigtingen, die thans in verband met de regeling in gesubsidieerde bijzondere veranderd waren, eigenlijk, wat haren aard aangaat, vóór 1858 niet anders geweest waren, hoewel zij toen, volgens de letter der wet van 1806, als openbare waren te beschouwen.

Voor de gesubsidieerde bijzondere scholen valt op vermeerdering te wijzen: in de provincie Noordbrabant met 5, Gelderland met 8, Zuidholland met 4, Noordholland met 5, Zeeland met 7, Utrecht met 2, Friesland met 2 en Groningen met 8; in Overijssel waren er 2 minder, in Drenthe evenveel en in Limburg even als in 1860 geen. De totale vermeerdering met 39 was toe te schrijven aan de hiervóór gemelde verandering van 31 openbare scholen in gesubsidieerde bijzondere; bovendien werden er 4 nieuwe opgericht, namelijk 1 in Zuidholland, 1 in Friesland en 2 in Groningen; 13 niet gesubsidieerde bijzondere scholen ontvingen in 1861 voor het eerst een subsidie, namelijk 1 in Noordbrabant, 3 in Gelderland, 3 in Zuidholland, 2 in Noordholland, 3 in Zeeland en 1 in Groningen; bovendien werden 3 scholen in laatstgemelde provincie, vroeger als middelbare beschouwd, thans als gesubsidieerde bijzondere scholen voor meer uitgebreid lager onderwijs opgeheven. Daarentegen werd 1 gesubsidieerde bijzondere school in Zuidholland in eene openbare veranderd; 5 verloren het vroeger genoten subsidie, namelijk 1 in elke der provincien Gelderland, Zuidholland, Noordholland, Utrecht en Overijssel, terwijl er 6 werden opgeheven, te weten 2 in Friesland en 1 in elke der provincien Zuidholland, Noordholland, Overijssel en Groningen.

Niet gesubsidieerde bijzondere scholen waren er in 't geheel 15 minder. Vermeerdering had er plaats in Noordbrabant met 3, in Zeeland met 1 en in Overijssel met 8; vermindering in Gelderland met 6, in Zuidholland met 6, in Noordholland met 4, in Utrecht met 1, in Friesland met 2, in Groningen met 5 en in Limburg met 3, terwijl het getal in Drenthe onveranderd bleef. Het getal der nieuw opgerigte scholen bedroeg 69, namelijk 7 in Noordbrabant, 11 in Gelderland, 13 in Zuidholland, 10 in Noordholland, 7 in Zeeland, 5 in Utrecht, 9 in Overijssel, 3 in Groningen, 2 in Drenthe en 2 in Limburg; 4 in Noordbrabant waren vroeger openbare, en aan 5 hiervóór gemelde werd het vroeger verleend subsidie ontnomen. Daarentegen werden er 70 niet gesubsidieerde scholen opgeheven, namelijk 7 in Noordbrabant, 14 in Gelderland, 10 in Zuidholland, 12 in Noordholland, 3 in Zeeland, 7 in Utrecht, 1 in Friesland, 2 in Overijssel, 7 in Groningen, 2 in Drenthe en 5 in Limburg; zoo als hiervóór gemeld is werden 10 bijzondere scholen krachtens art. 68 der wet in openbare veranderd en werd aan 13 vroeger niet gesubsidieerde scholen in 1861 een subsidie verleend.

Neemt men alle bijzondere scholen te zamen, dan valt in de meeste provincien op vermeerdering te wijzen. Zij bedroeg in Noordbrabant 8, in Gelderland 2, in Noordholland 1, in Zeeland 8, in Utrecht 1, in Overijssel 6, in Groningen 3; het getal bleef onveranderd in Friesland en Drenthe; de vermindering bedroeg 2 in Zuidholland en 3 in Limburg. Behalve de hiervóór vermelde lagere scholen werden, als bij het einde van 1861 bestaande, nog opgegeven 103 herhalingscholen en 97 zondagscholen. Van deze vindt men eene opgave aan het slot van § 3.

Om de reden in het vorig verslag medegedeeld heeft het tegenwoordige zich onthouden van eene opgave der in 1861 opgerigte of opgeheven scholen. Daargelaten het mindere belang van zoodanige mededeeling, zou zij zich thans en ook voortaan tot zeer weinig moeten bepalen, daar na de algemeene regeling ingevolge de nieuwe wet, welke uit haren aard eene belangrijke beweging ook in het cijfer der openbare en bijzondere scholen heeft te weeg gebracht, de toestand normaal is geworden en er in het vervolg slechts hier en daar eene openbare of bijzondere school zal ontstaan of vervallen.

De verwachting, dat de wet volledig zou zijn in werking gekomen op den 1sten

Januarij 1861, het einde van den driejarigen termijn bij art. 70 toegestaan, is niet in allen deele bevredigd. Wel was de wet op dat tijdstip in verreweg de meeste gemeenten geheel ingevoerd, maar in enkele deden zich nog moeilijkheden voor, die eene eindregeling in den weg stonden. Er was evenwel gegrond vooruitzigt, dat die zwaarigheden weldra uit den weg zouden worden geruimd. In allen geval heeft deze leemte niet belet, dat dit verslag den toestand door de nieuwe regeling in het leven geroepen voldoende deed kennen, zoo als uit de hierachter volgende mededeelingen blijken zal.

Met verwijzing wat de onderscheidene rubrieken betreft tot de daartoe betrekkelijke paragrafen, is hier alleen nog te vermelden hetgeen door de inspecteurs is medegedeeld omtrent het ontbreken of het ontoereikende der regeling in enkele gemeenten, en de toepassing der artt. 20 en 51, 3de lid.

Het in 1861 in de provincie Noordbrabant aanwezig getal scholen mogt, behoudens enkele uitzonderingen, voor de behoefte voldoende worden geacht. Onder die uitzonderingen telde men 's Hertogenbosch, waar met de opening van eene 4de openbare school werd gewacht tot dat er een bepaald besluit genomen was aangaande de leerschool, te verbinden aan de Rijksskweekschool. In de tot dusver ontbroken hebbende regeling der scholen van de gemeenten Emmikhoven en Heusden, van eene der openbare scholen te Oirschot, van de gemeenschappelijke school te St. Willebrord (behoorende tot de gemeenten Ruphen, Eiten en Hoeven) werd dit jaar voorzien. De regeling der school te Slikgat kwam nog niet tot stand.

De wet kan gezegd worden in alle gemeenten der provincie Gelderland te zijn ten uitvoer gelegd door de nadere regeling van het ontbrekende in het jaar 1861. Het werd noodig geoordeeld te Arnhem buiten de kom der gemeente nog eene school op te rigten, benevens nog eene te Nijmegen en te Tiel. De gemeenteraden aldaar hebben onder goedkeuring van Gedeputeerde Staten bepaald, dat deze in 1862 tot stand zouden komen. De behoefte aan onderwijs tijdens den watersnood heeft de oprigting van eene geheel onregelmatige, tijdelijke en daarom ook niet op de tabellen voorkomende openbare school te Nijmegen ten gevolge gehad, waarover nog later onder §. 4 zal gesproken worden.

Gemeenschappelijke regeling van scholen werd door Gedeputeerde Staten van Gelderland goedgekeurd voor de school te Stichts Veenendaal tusschen de gemeenten Ede en Veenendaal, benevens voor de school te Zetten tusschen de gemeenten Hemmen en Valburg.

De nieuwe regeling in de provincie Zuidholland heeft geen enkele openbare school opgeheven; het getal scholen kan voldoende genoemd worden behalve te Zavenhuizen en Stolkwijk, in welke gemeenten reeds voor lang was aangedrongen op eene tweede school, welker oprigting door Gedeputeerde Staten bevolen was. Een beroep van laatstgemelde gemeente op den Koning is afgewezen.

In Noordholland wachtte de vastgestelde verordening voor Amsterdam nog steeds op volledige uitvoering; 't geen in die gemeente in 1861 is geschied bepaalt zich tot het toevoegen van twee scholen aan de openbare armenschoolen, welker oprigting een gevolg was der opheffing van de twee armenschoolen van de Nederlandsch-Israelitische gemeente, benevens tot de oprigting van eene openbare tusschenschool. Ook in de gemeente Bussum is de volledige regeling nog niet geschied. Het getal scholen in deze provincie werd voldoende geacht, behalve in de gemeenten de Beemster, Berkhout, Haarlemmermeer, Zaandam en Haarlem.

Voor de provincie Zeeland kwam de nog ontbrekende regeling te Bommenode tot stand door het sluiten eener overeenkomst met de gemeente Zonnemaire, zoodat sinds 1 Januarij 1861 de school in de laatste als eene gemeenschappelijke is te beschouwen. De oprigting van eene openbare school te Duivendijke was nog niet geschied, evenmin als bij het einde van 1861 gevolg was gegeven aan het bevel van Gedeputeerde Staten tot oprigting eener openbare school te Heille en eene tweede openbare school te Nieuwe Sluis (gemeente Breskens). Nog is door den Koning bij besluit van den 29sten September 1861, n°. 5, vermeerdering bevolen van het getal scholen in de gemeente Kerkwerpe: hietegen zijn door den gemeenteraad bezwaren ingediend, zoodat daaraan nog geen uitvoering is gegeven. Behoudens deze opmerkingen is het getal scholen in de provincie Zeeland voldoende.

De regeling van het openbaar onderwijs ontbrak voor de provincie Utrecht nog in de gemeenten Maarn, Montfoort en Tienhoven. De volledige regeling kwam in de twee eerste gemeenten niet vóór 1862 tot stand. De gemeenten Tienhoven, Maarssen en Breukelen St. Pieters zijn eindelijk in overeenstemming gekomen aangaande hare gemeenschappelijke school te Tienhoven. De besluiten tot regeling zijn echter eerst in 1862 genomen en in werking gebragt. Nog werden in 1861 geregeld eene gemeenschappelijke school te Noorden door de gemeenten Nieuwkoop, Zevenhoven en Wilnis, en eene te

Polsbroek tusschen de gemeenten Polsbroek en Vlist (Zuidholland). Met de regeling van 't onderwijs in de provincie Utrecht kon over 't algemeen genoegen worden genomen.

In de provincie Friesland was de nieuwe regeling van het lager onderwijs op het einde van 1861 in alle gemeenten, uitgezonderd Dantumadeel en Franekeradeel, tot stand gekomen. De moeilijkheden in deze gemeenten bestonden alleen ten opzichte van de jaarwedden van enkele hoofdonderwijzers, doch zijn later uit den weg geruimd.

In de provincie Overijssel had de regeling in de nog ontbrekende gemeenten plaats. Stad Almelo was de eenige, wier voorstellen nog niet voor goedkeuring vatbaar werden geacht.

Voor de provincie Groningen ontbrak nog in de hoofdplaats eene gemeenteschool der tweede klasse. Ten gevolge der opheffing van de school te Midwolde (gemeente Leek) heeft het schooltoezigt aangedrongen op eene vereeniging der scholen van Lettelbert en Midwolde (beide gemeente Leek) in een nieuw tusschen beide plaatsen te bouwen lokaal. Over het algemeen werd het getal scholen voldoende geacht.

De nieuwe regeling is in Drenthe in 't begin van 1861 overal ingevoerd; van deze provincie valt niets bijzonders te berigten.

In Limburg was de regeling nog niet ten uitvoer gelegd voor de gemeenten Schin op Geul en Strucht; deze hadden gemeenschappelijk geregeld, doch aangezien het schoollocaal nog moest gebouwd worden, was in 1861 voor de kinderen dier gemeenten geene andere gelegenheid tot het ontvangen van onderwijs dan in eene bijzondere school te Schin op Geul. De gemeente Rijkholt was de eenige, die noch op zich zelf, noch in gemeenschap met andere eene school bezat; de kinderen werden in de openbare school te Gronsveld toegelaten, doch de raad dier gemeente was ongenegen zich tot huane toelating bij overeenkomst te verbinden.

Behalve de hierboven vermelde zijn geene gemeenschappelijke scholen in den loop van 1861 tot stand gekomen; wel werden door onderscheidene gemeenten onderling overeenkomsten gesloten omtrent de opnemng van kinderen, zonder dat nogtans de daartoe aangewezen scholen in de categorie der gemeenschappelijke vielen.

Bij de regeling heeft nog eenigo malen plaats gehad de toepassing van art. 20, volgens hetwelk in gemeenten, waarin wegens de uitgebreidheid van haar grondgebied, bij verspreide bevolking, een grooter aantal scholen vereischt wordt dan anders noodig zou zijn, aan het hoofd van eene of eenige dier scholen een hoofd- of hulponderwijzer kan worden geplaatst, wiens jaarwedde minstens f 200 bedraagt. Dat wets-artikel is toegepast in Gelderland voor eene school te Arnhem en voor eene te Wijchen, beide buiten de kom der gemeente; in Zeeland voor twee scholen te Hontenisse; in Utrecht voor eene school te Tull en 't Waal; in Friesland voor drie scholen te Baarderadeel en eene te Menaldumadeel; in Overijssel voor vijf scholen der gemeente Ambt Ommen; in Groningen voor eene school te Muntendam; in Drenthe voor eene school te Odoorn en in Limburg voor eene school te Elsloo, twee scholen te Limbricht, eene school te Oirsbeek, eene te Wanssum, twee scholen te Weert en eene te Wittem.

Ten gevolge van verhooging der jaarwedden van onderwijzers in 1861 waren vijf scholen in Groningen en eene in Drenthe, waarop vroeger art. 20 was toegepast, sedert dat jaar niet meer in dit geval.

Toepassing van het 3de lid van art. 51, volgens hetwelk, behalve in het geval voorzien bij art. 20, de acte van hulponderwijzer, onder de door den Koning te bepalen voorwaarden, regt kan geven om aan het hoofd eener openbare school te staan, heeft plaats gevonden in de provincie Drenthe voor 2 scholen te Anlo, 3 te Coevorden, 1 te Diever, 1 te Emmen, 1 te Norg, 2 te Roden, 1 te Rolde, 1 te Ruinerwold, 1 te Vledder, 2 te Vries en in de provincie Groningen voor 2 scholen te Haren.

§ 2. ONDERWIJZENDE PERSONEEL.

Het getal der hoofd- en hulponderwijzers, hoofd- en hulponderwijzeressen en mannelijke en vrouwelijke kweekelingen, die op het einde van 1861 werkzaam waren aan de openbare, gesubsidieerde en niet gesubsidieerde bijzondere scholen in de onderscheidene provincien, is aangewezen is de volgende tabel.

PROVINCIA							CANTON
ANOS	1900	1901	1902	1903	1904	1905	
1	100	100	100	100	100	100	1
2	100	100	100	100	100	100	2
3	100	100	100	100	100	100	3
4	100	100	100	100	100	100	4
5	100	100	100	100	100	100	5
6	100	100	100	100	100	100	6
7	100	100	100	100	100	100	7
8	100	100	100	100	100	100	8
9	100	100	100	100	100	100	9
10	100	100	100	100	100	100	10
11	100	100	100	100	100	100	11
12	100	100	100	100	100	100	12
13	100	100	100	100	100	100	13
14	100	100	100	100	100	100	14
15	100	100	100	100	100	100	15
16	100	100	100	100	100	100	16
17	100	100	100	100	100	100	17
18	100	100	100	100	100	100	18
19	100	100	100	100	100	100	19
20	100	100	100	100	100	100	20
21	100	100	100	100	100	100	21
22	100	100	100	100	100	100	22
23	100	100	100	100	100	100	23
24	100	100	100	100	100	100	24
25	100	100	100	100	100	100	25
26	100	100	100	100	100	100	26
27	100	100	100	100	100	100	27
28	100	100	100	100	100	100	28
29	100	100	100	100	100	100	29
30	100	100	100	100	100	100	30
31	100	100	100	100	100	100	31
32	100	100	100	100	100	100	32
33	100	100	100	100	100	100	33
34	100	100	100	100	100	100	34
35	100	100	100	100	100	100	35
36	100	100	100	100	100	100	36
37	100	100	100	100	100	100	37
38	100	100	100	100	100	100	38
39	100	100	100	100	100	100	39
40	100	100	100	100	100	100	40
41	100	100	100	100	100	100	41
42	100	100	100	100	100	100	42
43	100	100	100	100	100	100	43
44	100	100	100	100	100	100	44
45	100	100	100	100	100	100	45
46	100	100	100	100	100	100	46
47	100	100	100	100	100	100	47
48	100	100	100	100	100	100	48
49	100	100	100	100	100	100	49
50	100	100	100	100	100	100	50
51	100	100	100	100	100	100	51
52	100	100	100	100	100	100	52
53	100	100	100	100	100	100	53
54	100	100	100	100	100	100	54
55	100	100	100	100	100	100	55
56	100	100	100	100	100	100	56
57	100	100	100	100	100	100	57
58	100	100	100	100	100	100	58
59	100	100	100	100	100	100	59
60	100	100	100	100	100	100	60
61	100	100	100	100	100	100	61
62	100	100	100	100	100	100	62
63	100	100	100	100	100	100	63
64	100	100	100	100	100	100	64
65	100	100	100	100	100	100	65
66	100	100	100	100	100	100	66
67	100	100	100	100	100	100	67
68	100	100	100	100	100	100	68
69	100	100	100	100	100	100	69
70	100	100	100	100	100	100	70
71	100	100	100	100	100	100	71
72	100	100	100	100	100	100	72
73	100	100	100	100	100	100	73
74	100	100	100	100	100	100	74
75	100	100	100	100	100	100	75
76	100	100	100	100	100	100	76
77	100	100	100	100	100	100	77
78	100	100	100	100	100	100	78
79	100	100	100	100	100	100	79
80	100	100	100	100	100	100	80
81	100	100	100	100	100	100	81
82	100	100	100	100	100	100	82
83	100	100	100	100	100	100	83
84	100	100	100	100	100	100	84
85	100	100	100	100	100	100	85
86	100	100	100	100	100	100	86
87	100	100	100	100	100	100	87
88	100	100	100	100	100	100	88
89	100	100	100	100	100	100	89
90	100	100	100	100	100	100	90
91	100	100	100	100	100	100	91
92	100	100	100	100	100	100	92
93	100	100	100	100	100	100	93
94	100	100	100	100	100	100	94
95	100	100	100	100	100	100	95
96	100	100	100	100	100	100	96
97	100	100	100	100	100	100	97
98	100	100	100	100	100	100	98
99	100	100	100	100	100	100	99
100	100	100	100	100	100	100	100

PROVINCIA

PROVINCIE.	Openbare scholen.	Gesub- sidieerde bijzondere scholen.	Niet gesub- sidieerde bijzondere scholen.	TOTAAL.	Openbare scholen.	Gesub- sidieerde bijzondere scholen.	Niet gesub- sidieerde bijzondere scholen.	TOTAAL.
	Hoofdonderwijzers.				Hulponderwijzers.			
Noordbrabant	291	7	44	342	126	7	55	1
Gelderland	307	17	63	378	148	18	59	2
Zuidholland	292	7	151	450	328	7	246	5
Noordholland	287	9	168	464	249	5	238	4
Zeeland	129	7	20	156	81	1	9	
Utrecht	78	6	59	143	54	5	69	1
Friesland	335	5	14	354	152	2	8	1
Overijssel	197	5	29	231	100	4	18	1
Groningen	217	9	34	260	95	6	14	1
Drenthe	136	1	9	146	38	"	2	
Limburg	168	"	20	188	87	"	17	1
Totaal . .	2437	73	611	3121	1458		735	25
	Hoofdonderwijzeressen.				Hulponderwijzeressen.			
Noordbrabant	"	2	86	88	6	4	200	2
Gelderland	6	7	39	52	15	3	67	
Zuidholland	9	6	60	75	26	6	101	1
Noordholland	7	3	87	97	4	6	135	1
Zeeland	4	2	6	12	5	"	5	
Utrecht	"	3	21	24	"	5	27	
Friesland	6	"	3	9	10	"	1	
Overijssel	2	5	12	19	2	7	14	
Groningen	"	2	6	8	1	4	12	
Drenthe	"	2	"	2	"	3	"	
Limburg	1	"	31	32	8	"	53	
Totaal . .	35	32	351	418	77	38	615	
Algemeen totaal .	2472	105	962	3539	1535	93	1350	2

TOTAAL.	Openbare scholen.	Gesub- sidieerde bijzondere scholen.	Niet gesub- sidieerde bijzondere scholen.	TOTAAL.	Openbare scholen.	Gesub- sidieerde bijzondere scholen.	Niet gesub- sidieerde bijzondere scholen.	TOTAAL.
Kweekelingen. (Mannelijke)					Totaal.			
188	168	4	20	192	585	18	119	722
225	152	10	51	213	607	45	173	825
581	297	4	222	523	917	18	619	1554
492	276	2	148	426	812	16	554	1382
91	107	3	21	131	317	11	50	378
128	74	2	59	135	206	13	187	406
162	135	2	8	145	622	9	30	661
122	147	6	26	179	444	15	73	532
115	137	3	34	174	449	18	82	549
40	70	"	6	76	244	1	17	262
104	128	"	1	129	383	"	38	421
2248	1691	36	596	2323	5586	164	1942	7692
Kweekelingen. (Vrouwelijke)					Totaal.			
210	"	"	15	15	6	6	301	313
85	2	1	5	8	23	11	111	145
133	24	1	46	71	59	13	207	279
145	5	"	51	56	16	9	273	298
10	"	"	"	"	9	2	11	22
32	"	2	3	5	"	10	51	61
11	3	"	"	3	19	"	4	23
23	"	1	"	1	4	13	26	43
17	3	"	10	13	4	6	28	38
3	"	"	"	"	"	5	"	5
61	"	"	16	16	9	"	100	109
730	37	5	146	188	149	75	1112	1336
2978	1728	41	742	2511	5735	239	3054	9028

Het getal hoofdonderwijzers, in deze tabel opgegeven, bedraagt 3121, dus 26 meer dan bij het einde van 1860. Op de openbare scholen telde men er 2437, dus 20 meer; op de gesubsidieerde bijzondere 73, dus 27 meer; op de niet gesubsidieerde bijzondere 611, dus 21 minder dan in het vorige jaar. Het getal hoofdonderwijzeressen bedroeg 418, dus 10 meer; waarvan op de openbare scholen 35, dus 6 minder; op de gesubsidieerde bijzondere 32, dus 11 meer en op de niet gesubsidieerde bijzondere 351, dus 5 meer dan bij het einde van 1860. Het gezamenlijk getal hoofdonderwijzers en hoofdonderwijzeressen bedroeg voor de openbare scholen 2472, voor de gesubsidieerde bijzondere 105 en voor de niet gesubsidieerde bijzondere 962, in het geheel 3539. Alzoo waren er op de openbare scholen 14 en op de gesubsidieerde bijzondere 38 meer, en op de niet gesubsidieerde bijzondere 16 minder; in het geheel ontstond eene vermeerdering van 36 gedurende het jaar 1861. Volgens het overzicht in § 1 waren er 3574 scholen, dus minstens 35 vacante, aangezien aan het hoofd van sommige bijzondere scholen meer dan één hoofdonderwijzer of hoofdonderwijzeres geplaatst was.

Het getal hulponderwijzers bedroeg 2248, waarvan op de openbare scholen 1458, op de gesubsidieerde bijzondere 55 en op de niet gesubsidieerde bijzondere 735. Het totaal cijfer was sinds 1860 toegenomen met 123; dat voor de openbare scholen met 113, voor de gesubsidieerde bijzondere met 28 en dat voor niet gesubsidieerde bijzondere verminderd met 18. Het getal hulponderwijzeressen bedroeg 730, waarvan op de openbare scholen 77, op de gesubsidieerde bijzondere 38 en op de niet gesubsidieerde bijzondere 615. Het totaal-cijfer van deze is dus toegenomen met 41; voor de openbare scholen met 18, voor de gesubsidieerde bijzondere met 13 en voor de niet gesubsidieerde bijzondere met 10. Het gezamenlijk getal hulponderwijzers en hulponderwijzeressen bedroeg 2978, waarvan op de openbare scholen 1535, op de gesubsidieerde bijzondere 93 en op de niet gesubsidieerde bijzondere 1350. Dit gedeelte van het onderwijzend personeel is dus sinds 1860 toegenomen met 164, waarvan op de openbare scholen met 131, op de gesubsidieerde bijzondere met 41; daarentegen is het op de niet gesubsidieerde bijzondere met 8 verminderd.

Het totaal mannelijke kweekelingen bedroeg 2323, waarvan op de openbare scholen 1691, op de gesubsidieerde bijzondere 36 en op de niet gesubsidieerde bijzondere 596. Wees het vorige verslag op eene aanzienlijke vermeerdering van dit gedeelte van het onderwijzend personeel, het tegenwoordige mag nog sterker toename aangeven; het totaal-cijfer nam toe met 436, waarvan op de openbare scholen met 410, op de gesubsidieerde bijzondere met 23 en op de niet gesubsidieerde bijzondere met 3. Onder de 1691 kweekelingen, op de openbare scholen aanwezig, waren er 549, die geen toelage uit de gemeentekas trokken, daaronder begrepen de kweekelingen bij de normaallessen. Van deze 549 waren er in Noordbrabant 53, Gelderland 44, Zuidholland 52, Noordholland 88, Zeeland 31, Utrecht 29, Friesland 51, Overijssel 56, Groningen 34, Drenthe 42 en in Limburg 69. Het getal vrouwelijke kweekelingen bedroeg 188, waarvan op de openbare scholen 87, op de gesubsidieerde bijzondere 5 en op de niet gesubsidieerde bijzondere 146, zoodat het op de openbare scholen met 15 vermeerdeerde, doch op de gesubsidieerde bijzondere hetzelfde bleef en op de niet gesubsidieerde bijzondere met 19 verminderde, en dus het totaal-cijfer eene vermindering van 4 aanwees. Van de 37 aan de openbare scholen aanwezige vrouwelijke kweekelingen genoten 6 geene toelage uit de gemeentekas. Het algemeen totaal der kweekelingen, zoowel mannelijke als vrouwelijke, bedroeg 2511, waarvan op de openbare scholen 1728, op de gesubsidieerde bijzondere 41 en op de niet gesubsidieerde bijzondere 742; dit geeft eene vermeerdering op de openbare scholen met 425, op de gesubsidieerde bijzondere met 23 en eene vermindering op de niet gesubsidieerde bijzondere met 16, dus eene totale vermeerdering van 432. Het geheele hulp-personeel, hulponderwijzers, hulponderwijzeressen, mannelijke en vrouwelijke kweekelingen bedroeg bij het einde van 1861 5489, waarvan op de openbare scholen 3263, op de gesubsidieerde bijzondere 134 en op de niet gesubsidieerde bijzondere 2092. Vergeleken met het vorige jaar vindt men eene vermeerdering op de openbare scholen met 556, op de gesubsidieerde bijzondere met 64 en eene vermindering op de niet gesubsidieerde bijzondere met 24; dus eene totale vermeerdering van 596.

Neemt men het gansche onderwijzend personeel te zamen, dan verkrijgt men op de openbare scholen 5586 hoofdonderwijzers, hulponderwijzers en mannelijke kweekelingen, op de gesubsidieerde bijzondere 164 en op de niet gesubsidieerde bijzondere 1942, te zamen 7692; voorts op de openbare scholen 149 hoofdonderwijzeressen, hulponderwijzeressen en vrouwelijke kweekelingen, op de gesubsidieerde bijzondere 75 en op de niet gesubsidieerde bijzondere 1112, te zamen 1336. Voor het mannelijke personeel bedroeg

de vermeerdering op de openbare scholen 548, op de gesubsidieerde bijzondere 78; daarentegen verminderde het getal op de niet gesubsidieerde bijzondere met 36, zoodat de totale vermeerdering was 585. Voor het vrouwelijk personeel bedroeg de vermeerdering op de openbare scholen 27, op de gesubsidieerde bijzondere 24; daarentegen verminderde het op de niet gesubsidieerde bijzondere met 4, zoodat de totale vermeerdering 47 was.

Het gansche onderwijzend personeel bedroeg, mannen en vrouwen te zamen, 9028, waarvan op de openbare scholen 5735, op de gesubsidieerde bijzondere 239 en op de niet gesubsidieerde bijzondere 3054. De totale vermeerdering sedert het vorig jaar was 632, namelijk op de openbare scholen 570, op de gesubsidieerde bijzondere 102; daarentegen vond op de niet gesubsidieerde bijzondere eene vermindering van 40 plaats.

Over 't algemeen geven de voorgaande cijfers eene vrij belangrijke vermeerdering aan. De toename van het getal hulponderwijzers met 123, in vergelijking met het vorige jaar, toen deze slechts 44 was, verwezenlijkt eenigermate de hoop in het vorig verslag uitgedrukt, dat in het gebrek aan hulponderwijzers binnen een betrekkelijk gering getal jaren zal zijn voorzien door de gelegenheden ter opleiding van wege de Regering opengesteld.

Het volgend overzicht geeft de totale vermeerdering of vermindering van het mannelijk en vrouwelijk personeel over iedere provincie afzonderlijk aan:

	Mannelijk.	Vrouwelijk.
Noordbrabant	69	— 1
Gelderland	57	— 2
Zuidholland	81	53
Noordholland	93	— 13
Zeeland	32	2
Utrecht	25	— 6
Friesland	52	"
Overijssel	67	"
Groningen	45	12
Drenthe	24	— 4
Limburg	40	6
Totaal	585	47

Omtrent de bekwaamheid, den ijver en het gedrag der onderwijzers werd door alle inspecteurs, behouders enkele uitzonderingen, een loffelijk getuigenis afgelegd. Onderscheidene bejaarde, minder voor hun vak geschikte onderwijzers werden door jeugdigere vervangen. Vooral bij de kweekelingen werd de ijver zeer geprezen, waarmede zij van de gelegenheid om zich te oefenen gebruik maakten. Steeds bleef ten platten lande, waar gelegenheid tot verdere opleiding voor hen ontbrak, moeilijkheid bestaan om bekwame kweekelingen te verkrijgen. Sommige inspecteurs klaagden over de gedurige afwisseling van het hulppersoneel, omdat daardoor het onderwijs lijdt, vooral door het dien ten gevolge vacant blijven, soms voor geruimen tijd, van hulponderwijzersplaatsen.

In den loop van het jaar 1861 is door den Koning de zilveren medaille verleend aan twee openbare onderwijzers, die gedurende vijftig jaren met bijzonderen ijver hun ambt hadden bekleed, namelijk E. S. Woudstra te Warns in Friesland en J. de Wijs, te West-zaan in Noordholland.

Slechts zeer weinige overtredingen van wetsbepalingen, voor zoover betreft het geven van onderwijs en daarop gevolgde regterlijke veroordeelingen, hadden in 1861 plaats; in Zeeland 2 en in Limburg 2 wegens het onbevoegd geven van lager onderwijs, en in Noordholland 1 wegens het weigeren van inlichtingen aan het schooltoezigt.

Het getal huisonderwijzers en huisonderwijzeressen kan niet met juistheid worden opgegeven.

§ 3. GETAL DER LEERLINGEN.

De volgende tabellen bevatten het gemiddeld getal der leerlingen in de maanden Januarij en Julij 1861 op de openbare en bijzondere lagere scholen. Door *leerlingen op de dagschool* worden, even als in het vorig verslag, bedoeld die, welke de dagschool bezochten, onverschillig of zij al dan niet op de avondschool gingen. In de kolom, waar boven de woorden *op de avondschool* geplaatst zijn, worden alleen vermeld die leerlingen, welke *uitsluitend* de avondschool bezochten. Het totaal der leerlingen in de laatste kolom wordt dus gevonden door de som van de eerste en tweede kolom te nemen. Bovendien wordt nog in de derde kolom, waarboven staat *op dag- en avondschool*, het getal opgegeven van *die* dagscholieren, welke tevens van de avondlessen gebruik maakten.

GEMIDDELD GETAL DER LEERLINGEN OP DE OPENBARE SCHOLEN.

PROVINCIE.

OP DE DAGSCHOOL.				OP DE AVONDSCHOOL.			OP DAG- EN AVONDSCHOOL.			TOTAAL.		
Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	
In Januarij.												
Noordbrabant . . .	20 074	10 964	31 038	2 524	210	2 734	1 607	216	1 823	22 598	11 174	33 772
Gelderland . . .	20 997	15 078	36 075	2 341	338	2 679	1 683	386	2 069	23 338	15 416	38 754
Zuidholland . . .	24 683	20 141	44 824	3 253	931	3 184	2 788	1 058	3 846	26 936	21 072	48 008
Noordholland . . .	20 782	16 987	37 769	1 171	653	1 824	1 719	760	2 479	21 953	17 640	39 593
Zeeland . . .	9 145	6 548	15 693	803	354	1 157	1 808	663	2 471	9 943	6 902	16 850
Utrecht . . .	5 285	4 164	9 449	366	94	460	148	24	172	5 651	4 258	9 909
Friesland . . .	17 497	13 659	31 156	1 745	1 497	3 242	4 791	2 865	7 656	19 242	15 166	34 408
Overijssel . . .	13 920	11 284	25 204	843	352	1 195	1 432	424	1 856	14 763	11 636	26 399
Groningen . . .	12 720	10 497	23 217	1 031	423	1 454	3 368	1 911	5 279	13 751	10 920	24 671
Drenthe . . .	6 297	5 262	11 559	882	372	1 254	1 165	491	1 656	7 179	5 634	12 813
Limburg . . .	11 063	7 383	18 446	258	49	307	132	34	166	11 321	7 432	18 753
TOTAAL	162 463	121 977	284 440	14 217	5 273	19 490	20 641	8 832	29 473	176 680	127 250	303 930
In Juli.												
Noordbrabant . . .	16 081	9 249	25 330	265	140	405	1 252	268	1 520	16 346	9 389	25 735
Gelderland . . .	16 608	13 528	30 136	219	113	332	862	263	1 125	16 827	13 641	30 468
Zuidholland . . .	24 542	21 658	46 200	418	290	708	1 897	808	2 705	24 960	21 948	46 908
Noordholland . . .	22 343	18 959	41 302	213	293	416	688	263	951	22 556	19 162	41 718
Zeeland . . .	6 897	5 589	12 416	33	93	186	785	265	1 050	6 920	5 682	12 602
Utrecht . . .	5 562	4 797	10 359	128	11	139	111	77	188	5 690	4 808	10 498
Friesland . . .	16 354	14 049	30 403	476	604	1 080	2 316	400	2 716	16 830	14 653	31 483
Overijssel . . .	11 335	9 657	20 992	550	266	816	943	348	1 291	11 885	9 923	21 808
Groningen . . .	11 776	10 507	22 283	119	88	207	2 285	1 023	3 308	11 895	10 595	22 490
Drenthe . . .	4 971	4 537	9 508	305	214	519	452	256	708	5 276	4 751	10 027
Limburg . . .	9 299	6 379	15 678	27	25	52	76	16	92	9 826	6 404	15 730
TOTAAL	145 598	118 909	264 607	2 813	2 047	4 860	11 667	3 987	15 654	148 511	120 956	269 467

GEMIDDELD GETAL DER LEERLINGEN OP DE GESUBSIDIEERDE BLZONDERE SCHOLEN.

PROVINCIE.	OP DE DAGSCHOOL.			OP DE AVONDSCHOOL.			OP DAG- EN AVONDSCHOOL.			TOTAAL.		
	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
In Januarij.												
Noordbrabant	361	149	510	31	3	34	174	47	221	392	152	544
Gelderland	842	470	1312	108	25	133	389	66	455	950	495	1445
Zuidholland	185	232	417	8	1	9	89	5	94	193	233	426
Noordholland	230	186	416	"	"	"	6	3	9	230	186	416
Zeeland	298	258	556	24	12	36	24	10	34	322	270	592
Utrecht	144	109	253	"	"	"	31	33	64	144	109	253
Friesland	99	3	102	8	"	8	87	"	87	107	3	110
Overijssel	151	262	413	2	"	2	80	70	150	153	262	415
Groningen	380	223	603	16	7	23	112	51	163	396	230	626
Drenthe	32	61	93	"	"	"	"	21	21	32	61	93
Limburg	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
TOTAAL.	2722	1953	4675	197	48	245	992	306	1398	2919	2001	4920
In Juli.												
Noordbrabant	375	134	509	9	2	11	181	35	216	384	136	520
Gelderland	697	431	1128	15	10	25	331	62	393	712	441	1153
Zuidholland	202	262	464	1	"	1	95	17	112	203	262	465
Noordholland	231	216	447	"	"	"	8	4	12	231	216	447
Zeeland	235	218	453	4	9	13	14	5	19	239	227	466
Utrecht	126	109	235	"	"	"	23	33	56	126	109	235
Friesland	64	13	77	6	"	6	52	5	57	70	13	83
Overijssel	153	212	365	1	"	1	86	63	149	154	212	366
Groningen	325	209	534	16	8	24	59	26	85	341	217	558
Drenthe	27	59	86	"	"	"	"	19	19	27	59	86
Limburg	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
TOTAAL	2435	1863	4298	52	29	81	849	269	1118	2487	1892	4377

GEMIDDELD GETAL DER LEERLINGEN OP DE NIET GESUBSIDIEERDE BIJZONDERE SCHOLEN.

PROVINCIE.	OP DE DAGSCHOOL.			OP DE AVONDSCHOOL.			OP DAG- EN AVONDSCHOOL.			TOTAAL.	
	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Meisjes.	Totaal.
In Januarij.											
Noordbrabant . . .	2 835	9 130	11 966	170	75	245	1033	368	1401	3 006	9 205
Gelderland . . .	3 103	3 538	6 641	400	88	488	767	132	899	3 563	3 626
Zuidholland . . .	9 468	8 896	18 364	759	571	1330	1355	526	1881	10 237	9 467
Noordholland . . .	9 875	9 324	19 199	605	525	1130	619	100	719	10 480	9 849
Zeeland . . .	806	730	1 536	99	51	150	152	25	177	905	781
Utrecht . . .	3 162	3 070	6 232	233	208	441	439	123	562	3 395	3 278
Friesland . . .	532	436	968	85	86	171	175	57	232	617	522
Overijssel . . .	1 740	1 663	3 403	290	135	425	339	103	442	2 090	1 798
Groningen . . .	1 795	1 299	3 094	248	196	444	664	365	1029	2 043	1 495
Drenthe . . .	401	298	699	102	89	191	62	31	93	503	387
Limburch . . .	1 588	2 907	4 495	94	31	125	5	2	7	1 682	2 938
TOTAAL . .	35 306	41 291	76 597	3085	2055	5140	5610	1832	7442	38 391	43 346
July.											
Noordbrabant . . .	2 654	8 238	10 912	96	65	161	1052	438	1490	2 750	8 323
Gelderland . . .	2 978	3 378	6 356	176	56	232	724	96	820	3 154	3 434
Zuidholland . . .	10 160	9 452	19 612	575	528	1103	1067	287	1354	10 735	9 980
Noordholland . . .	10 117	9 677	19 794	382	216	598	534	115	649	10 499	9 893
Zeeland . . .	880	812	1 692	60	44	104	169	37	206	940	856
Utrecht . . .	3 367	3 133	6 500	241	173	414	494	293	787	3 668	3 306
Friesland . . .	549	446	995	48	90	138	162	38	200	597	536
Overijssel . . .	1 783	1 695	3 478	323	148	471	312	105	417	2 106	1 813
Groningen . . .	1 696	1 275	2 971	148	165	313	593	292	885	1 844	1 440
Drenthe . . .	413	282	695	95	71	166	24	12	36	508	353
Limburch . . .	1 358	2 773	4 131	86	31	117	11	2	13	1 444	2 804
TOTAAL . .	35 955	41 181	77 136	2230	1587	3817	5142	1715	6857	38 185	52 768
											80 953

Deze cijfers zijn vergeleken met de bevolking op 1 Januarij 1861 en het vermoedelijk aantal kinderen van 6 tot 12 jaren. Om dat vermoedelijk aantal kinderen te vinden heeft men bij gebrek aan beteren maatstaf tot grondslag genomen het getal kinderen op den 31sten December 1859. Bij het vorig verslag is opgemerkt dat dit getal kinderen vroeger berekend naar de uitkomsten der volkstelling op 19 November 1849, voor de laatste jaren althans niet meer als naauwkeurig mogt worden aangenomen. Thans, nu de berekening gegrond is op de volkstelling van 31 December 1859, zal het daaruit gevonden getal kinderen tusschen 6 en 12 jaren vrij naauwkeurig zijn, doch de opmerking mag niet achterwege blijven dat met ieder volgend jaar de berekening eenigermate in naauwkeurigheid verliezen zal. De volgende tabel geeft een overzicht van de verkregen uitkomsten:

PROVINCIEËN.	WERKELIJKE BEVOLKING OP DEN 1STEN JANUARIJ 1861.			GETAL DER KINDEREN TUSSEHEN 6 EN 12 JAREN.		
	Mannen.	Vrouwen.	TOTAAL.	Mannel.	Vrouwel.	TOTAAL.
Noordbrabant . .	204 327	205 748	410 075	24 169	23 608	47 777
Gelderland . . .	205 250	202 016	407 266	26 252	25 388	51 640
Zuidholland . . .	300 262	326 908	627 170	39 475	39 967	79 442
Noordholland . .	252 024	274 659	526 683	34 539	34 345	68 884
Zeeland	82 565	85 773	168 338	10 859	10 983	21 878
Utrecht	79 183	82 159	161 342	9 897	9 698	19 595
Friesland	137 086	138 309	275 395	18 770	18 057	36 827
Overijssel	120 331	116 995	237 326	15 518	14 760	30 278
Groningen	103 011	105 713	208 724	14 252	13 651	27 903
Drenthe	50 093	47 036	97 129	6 334	6 119	12 453
Limburg	109 789	107 192	216 981	13 773	13 163	26 936
TOTAAL .	1 643 921	1 692 508	3 336 429	213 874	209 739	423 613

Uit deze cijfers zijn afgeleid de verhoudingscijfers van het getal kinderen tot het getal, dat lager onderwijs genoot, zoo als vermeld is in de volgende tabel.

PROVINCIE.	REDEN VAN HET GETAL DER KINDEREN TUSSEN DE 6 EN 12 JAREN TOT HET GETAL VAN HEN DIE LAGER ONDERWIJS HEBBEN GENOTEN.								
	Op de dagschool.			Op de avondschoon.			Op dag- en avondschoon.		
	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
	Als 1000 tot			Als 1000 tot			Als 1000 tot		
Noordbrabant.	981	853	917	113	12	63	1094	865	980
Gelderland.	954	752	852	108	18	64	1062	770	916
Zuidholland.	869	732	801	76	38	57	945	770	858
Noordholland.	894	771	833	51	34	43	945	805	876
Zeeland.	941	686	813	85	38	61	1026	724	874
Utrecht.	868	757	813	60	31	46	948	788	859
Friesland.	960	781	875	98	88	93	1058	869	968
Overijssel.	1018	895	958	73	33	54	1091	928	1012
Groningen.	1044	880	965	91	46	69	1135	926	1034
Drenthe.	1062	919	992	155	75	116	1217	994	1108
Limburg.	918	782	852	26	6	16	944	788	868
Gemiddeld.	937	788	863	82	35	59	1019	823	923

Stellige gevolgen kunnen uit deze cijfers niet getrokken worden, doordat tot nog toe de opgaven van het getal leerlingen zich niet uitstrekken tot hun leeftijd; de reden der jongens was gunstiger dan die der meisjes, doch deze genoten meer huisonderwijs dan gene. Sommige cijfers zijn hooger dan 1000, 't geen ontstaat door het schoolbezoek van kinderen beneden de zes en boven de twaalf jaren. Door de uitkomsten, te verwachten uit de nieuwe voorschriften betreffende de schoolstatistiek, zal het volgende verslag in staat zijn hieromtrent vollediger opgaven te doen.

Het vorig verslag onthield zich van het maken eener vergelijking tusschen de verhoudingscijfers voor het jaar 1860 en het jaar 1859, omdat die vergelijking, door de mindere naauwkeurigheid der cijfers over 1859, tot onjuiste gevolgtrekkingen leiden zoude. Bij het tegenwoordig verslag heeft men gemeend die vergelijking wel te kunnen maken; want, zoo als hierboven is opgemerkt, zal het *vermoedelijk* getal kinderen tusschen de zes en twaalf jaren zeer weinig van het werkelijk getal afwijken; het getal kinderen over 1860 was gevonden uit de vierde tienjarige volkstelling. De reden van het aantal jongens tot dat 't welk de lagere school bezocht toont, vergeleken met het jaar 1860, eene vermindering aan van 39 op de 1000, te weten in Noordbrabant 54, Gelderland 54, Zuidholland 31, Noordholland 28, Zeeland 22, Utrecht 34, Friesland 23, Overijssel 19, Groningen 44, Drenthe 122 en Limburg 147. De reden van het aantal jongens voor het cijfer der avondschoolen is iets gunstiger. Men vindt eene totale vermeerdering van 3 op 1000 over het geheele Rijk, te weten: in Noordbrabant 45, Zuidholland 3, Noordholland 9,

Friesland 15 en Limburg 6 per duizend; daarentegen eene vermindering in Gelderland van 8, Zeeland van 16, Utrecht van 14, Overijssel van 16, Groningen van 21 en Drenthe van 50 per 1000. Deze cijfers duiden evenwel alleen hen aan, die de avondschool bezochten zonder van de dagschool gebruik te maken.

Het gezamenlijk getal jongens, die dag- of avondschool of wel beide bezochten, nam over 'tgeheele Rijk met 36 op de 1000 af, te weten: in Noordbrabant met 9, Gelderland met 62, Zuidholland met 28, Noordholland met 9, Zeeland met 38, Utrecht met 27, Friesland met 8, Overijssel met 35, Groningen met 65, Drenthe met 168 en in Limburg met 40 per 1000.

De reden voor het getal meisjes op de dagscholen over het geheele Rijk nam met 31 op de 1000 af, te weten: in Noordbrabant met 74, Gelderland met 62, Zuidholland met 8, Noordholland met 7, Utrecht met 13, Friesland met 2, Overijssel met 30, Groningen met 60, Drenthe met 127 en Limburg met 44; daarentegen vermoederde zij in Zeeland met 5 per 1000. De reden van het getal meisjes nam voor de avondscholen met 3 per 1000 toe, te weten: in Noordbrabant met 3, Zuidholland met 3, Noordholland met 11, Friesland met 27, Drenthe met 3 en Limburg met 3; daarentegen verminderde zij in Gelderland met 3, Zeeland met 12, Utrecht met 7, Overijssel met 11 en Groningen met 12 per 1000.

De dag- en avondscholen bij elkander genomen geven voor de reden van het getal schoolgaande meisjes eene totale vermindering van 28 per 1000, te weten: voor Noordbrabant 71, Gelderland 65, Zuidholland 5, Zeeland 7, Utrecht 20, Friesland 25, Overijssel 41, Groningen 72, Drenthe 124, Limburg 41; daarentegen eene vermeerdering in Noordholland van 4 per 1000.

Neemt men de jongens en meisjes te zamen dan vindt men de volgende uitkomsten: voor de dagscholen eene totale vermindering van 35 per 1000, te weten Noordbrabant 65, Gelderland 61, Zuidholland 19, Noordholland 12, Zeeland 8, Utrecht 23, Friesland 10, Overijssel 24, Groningen 50, Drenthe 22 en Limburg 45; voor de avondscholen eene totale vermeerdering van 3 per 1000, te weten: Noordbrabant 14, Zuidholland 3, Noordholland 10, Friesland 21, Limburg 5; daarentegen eene vermindering in Gelderland met 5, Zeeland met 14, Utrecht met 10, Overijssel met 13, Groningen met 17 en Drenthe met 23 op 1000.

De reden van de jongens en meisjes op dag- en avondscholen te zamen genomen geeft eene totale vermindering van 32 op 1000, te weten: in Noordbrabant 41, Gelderland 66, Zuidholland 17, Noordholland 2, Zeeland 22, Utrecht 33, Overijssel 37, Groningen 67, Drenthe 145 en Limburg 40; daarentegen in Friesland eene vermeerdering van 11 op 1000. Het verschil van het volstrekt getal schoolgaande kinderen in 1861 met dat in 1860 is aangewezen in de twee volgende tabellen.

A.

VERMEERDERING ⁽¹⁾ VAN HET GETAL DER SCHOOLGAANDE KINDEREN VAN
JANUARIJ 1860 TOT JANUARIJ 1861.

PROVINCIE.	OP DE DAGSCHOLEN.						OP DE DAG- EN AVONDSCHOLEN TE ZAMEN.											
	Op de openbare scholen.			Op de bijzondere scholen.			Op alle lagere scholen te zamen.			Op de openbare scholen.			Op de bijzondere scholen.			Op alle lagere scholen te zamen.		
	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Noordbrabant	—1735	—1698	—3433	124	170	294	227	—	31	196	374	115	489	601	84	685		
Gelderland	—1425	—1375	—2800	141	15	156	226	51	277	159	80	79	385	29	356			
Zuidholland	117	471	588	—891	—404	—1295	556	408	964	90	156	246	646	564	1210			
Noordholland.	—45	215	170	—387	—309	—696	164	203	367	—133	—143	—276	31	60	91			
Zeeland	80	21	59	—23	135	112	465	276	741	—21	7	14	444	283	727			
Utrecht.	—97	—95	—192	—160	30	—130	16	1	17	—	41	79	38	25	80	55		
Friesland	—305	119	184	62	—99	—37	1318	1342	2660	43	131	88	1361	1211	2572			
Overijssel	—220	—417	—637	90	103	193	15	82	67	27	39	12	44	121	79			
Groningen	—612	—779	—1391	98	21	119	897	863	1760	—5	4	9	892	859	1751			
Drenthe.	—714	—710	—1424	130	53	173	148	121	27	37	2	35	—	111	119	8		
Limburg	—294	—407	—701	—261	—104	—365	—26	8	34	—	5	10	15	31	18	49		
TOTAAL	—5408	—4655	—10063	—1087	—419	—1506	3710	3144	6854	525	52	473	4235	3032	7327			

⁽¹⁾ Het teken — duidt *vermindering* aan in plaats van *vermeerdering*.

Hoewel de dagschool in Januarij 1861 eene vermindering van niet minder dan 11 569 leerlingen had ondergaan, oordeele men over dit cijfer toch niet te ongunstig. Die vermindering heeft bepaalde oorzaken gehad en was van zeer tijdelijken aard. De buitengewoon strenge winter van 1861, de in dien tijd geheerscht hebbende mazel-, roodvonken keelepidemien en de watersnood in Gelderland hebben te zamen tot dat lage cijfer medegewerkt. De inspecteur van Zeeland berigt onder andere dat in Januarij alleen te Tholen 170 kinderen minder ter school kwamen. Welligt heeft tot dat lage cijfer iets bijgedragen de mindere prikkel, dien de onderwijzers, welke alleen eene vaste jaarwedde genoten, na de definitieve regeling gevoelden om het aantal schoolgaande kinderen zoo hoog mogelijk op te voeren. De avondschool telde daarentegen 6851 leerlingen meer en het cijfer van hen, die dag- en avondschool bezochten, was 7327 hooger dan in Januarij 1860.

Het cijfer der schoolbevolking in Julij 1861 toont een gunstig verschil aan in vergelijking met datzelfde tijdstip in 1860, zoo als blijkt uit de volgende tabel.

B.

VERMEERDERING (1) VAN HET GETAL DER SCHOOLGAANDE KINDEREN VAN
JULIJ 1900 TOT JULIJ 1901.

PROVINCIE.	OP DE DAGSCHOLEN.						OP DE DAG- EN AVONDSCHOLEN TE ZAMEN.					
	Op de openbare scholen.			Op de bijzondere scholen.			Op alle lagere scholen te zamen.			Op de openbare scholen.		
	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Noordbrabant.	54	639	585	45	146	191	99	493	394	37	2	35
Gelderland.	107	424	531	388	258	646	495	632	1177	89	30	59
Zuidholland	691	1194	1885	113	91	22	578	1285	1863	138	164	36
Noordholland.	629	604	1233	427	226	653	202	378	580	153	109	262
Zeeland	153	101	254	40	135	175	133	236	429	144	107	251
Utrecht	356	373	729	31	22	9	325	395	720	50	56	106
Friesland	—	179	291	4	84	88	133	207	24	461	427	27
Overijssel	101	94	195	167	118	285	268	212	480	113	62	175
Groningen.	—	64	151	1	69	70	65	230	285	208	663	866
Drenthe	6	8	14	171	99	270	177	107	284	23	3	26
Limburg	712	514	1226	430	45	385	282	559	841	16	22	38
TOTAAL.	2566	2813	5379	195	535	340	2371	3348	5719	1679	552	2231
										114	380	266
										1793		1965

(1) Het teeken — duidt vermindering aan in plaats van vermeerdering.

Hieruit volgt dat het getal dagscholieren in Julij 1861 5719 hooger was dan in Julij 1860, namelijk 2371 jongens en 3348 meisjes, en het getal van hen, die dag- en avond-school bezochten, 1965 hooger, namelijk 1793 jongens en 172 meisjes.

In vele gemeenten werd met Januarij 1861 het schoolgeld gewijzigd of wel eene mildere toepassing in het geven van kosteloos onderwijs gemaakt. De opneming van nieuwe leerlingen heeft veelal met April plaats. Welligt kan dit de reden wezen dat de maand Julij van het jaar 1861 zulk een bijzonder gunstig cijfer in tegenstelling van de maand Januarij geeft.

De volgende tabel geeft de reden aan van het getal der dagscholieren in Januarij 1861 tot dat in Julij 1861.

PROVINCIE.	REDEN VAN HET GETAL DER DAGSCHOLIEREN IN JANUARIJ 1861 TOT DAT IN JULIJ 1861.								
	Op de openbare scholen.			Op de bijzondere scholen.			Op alle lagere scholen te zamen.		
	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
	Als 100 tot			Als 100 tot			Als 100 tot		
Noordbrabant	80	83	82	95	90	92	82	87	84
Gelderland	79	90	84	93	95	94	81	91	85
Zuidholland	99	108	103	107	106	107	102	107	104
Noordholland	108	111	109	102	104	103	105	109	107
Zeeland	75	85	79	101	104	103	77	88	82
Utrecht	105	115	110	106	102	104	105	109	107
Friesland	93	103	98	97	105	100	93	103	97
Overijssel	81	86	83	102	99	101	84	87	85
Groningen	93	100	96	93	97	95	93	100	96
Drenthe	79	86	82	102	95	99	80	87	83
Limburg	84	86	85	86	95	92	84	89	85
Gemiddeld	88	97	93	101	99	100	92	98	95

Eene vergelijking dezer tabel met dezelfde in het vorig verslag toont aan, dat op de openbare scholen de reden 3 ten honderd gunstiger was voor de jongens, 5 voor de meisjes en 5 voor al de schoolgaande kinderen. Op de bijzondere scholen was de reden 2 ten honderd gunstiger voor de jongens, 2 voor de meisjes en 2 voor al de schoolgaande kinderen. Voor al de lagere scholen te zamen was de reden voor de jongens 4, voor de meisjes 5 en voor al de schoolgaande kinderen 5 ten honderd gunstiger geworden.

Over de verschillende provincien was de verandering, wanneer men alle lagere scholen te zamen neemt, voor Noordbrabant 4, Gelderland 7, Zuidholland 4, Noordholland 2, Zeeland 2, Utrecht 6, Overijssel 2, Groningen 3, Drenthe 9, Limburg 6 ten honderd gunstiger; daarentegen bleef de reden in Friesland dezelfde als in 't vorig jaar.

De reden tusschen het getal leerlingen in Januarij 1861 op de openbare en op de bijzondere dagscholen is aangewezen in het volgende overzicht.

PROVINCIE.	VAN DE 100 LEERLINGEN, DIE IN JANUARIJ 1861 DE DAGSCHOOL BEZOCHTEN, WAREN OP DE					
	openbare scholen.			bijzondere scholen.		
	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Noordbrabant.	86	54	71	14	46	29
Gelderland.	85	79	82	15	21	18
Zuidholland	72	69	70	28	31	30
Noordholland.	67	65	66	33	35	34
Zeeland.	89	87	88	11	13	12
Utrecht.	62	57	59	38	43	41
Friesland	97	97	97	3	3	3
Overijssel	88	85	87	12	15	13
Groningen	85	87	86	15	13	14
Drenthe.	94	94	94	6	6	6
Limburg	87	72	80	13	28	20
Gemiddeld	81	73	78	19	27	22

Even als ten vorigen jare onderging deze reden weinig of geene verandering; zij bleef gemiddeld geheel dezelfde, behalve dat zij voor de openbare scholen nagenoeg 1 ten honderd ongunstiger is.

De volgende tabel wijst aan het getal der leerlingen, die in 1861 kosteloos onderwijs hebben ontvangen. Onder dezen zijn gerekend niet alleen de kinderen van bedeeiden of van ouders, onvermogen om het schoolgeld te betalen, maar ook die kinderen, welke scholen bezochten waar geen schoolgeld werd betaald. De in deze tabel voorkomende getallen hebben verder betrekking zoowel op de avond- als op de dagschool en moeten dus vergeleken worden met het totaal der leerlingen, die hetzij alleen de dagschool, hetzij alleen de avondschool, hetzij beide bezochten.

Eene vergelijking van dit overzicht met een dergelijk op bladz. 85 van het vorige verslag, geeft de volgende uitkomst:

PROVINCIEËN.	VERMEERDERING (1) VAN HET GETAL DER KOSTELOOS ONDERWEZENEN VAN JANUARIJ 1860 TOT JANUARIJ 1861.								
	Op de openbare scholen.			Op de bijzondere scholen.			Op alle lagere scholen te zamen.		
	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Noordbrabant . . .	5 673	3 107	8 780	— 159	11	— 148	5 514	3 118	8 632
Gelderland . . .	4 965	2 500	7 465	344	281	625	5 309	2 781	8 090
Zuidholland . . .	3 574	2 936	6 510	41	205	246	3 615	3 141	6 756
Noordholland . . .	2 453	2 203	4 656	504	584	1088	1 949	1 619	3 568
Zeeland . . .	1 688	1 162	2 850	70	59	129	1 758	1 221	2 979
Utrecht . . .	537	536	1 073	— 267	— 122	— 389	270	414	684
Friesland . . .	6 918	5 707	12 625	— 45	— 55	— 100	6 873	5 652	12 525
Overijssel . . .	1 277	948	2 225	58	47	105	1 335	995	2 330
Groningen . . .	2 697	1 965	4 662	11	48	37	2 708	1 917	4 625
Drenthe . . .	382	368	750	— 258	— 234	— 492	124	134	258
Limburg . . .	112	63	175	— 456	106	— 350	— 344	169	— 175
TOTAAL . .	30 276	21 495	51 771	— 1165	— 334	— 1499	29 111	21 161	50 272

Het getal der kosteloos onderwezenen heeft op de bijzondere scholen eene totale vermindering van 1499 ondergaan, namelijk 1165 jongens en 334 meisjes; alleen in de provincien Gelderland, Zuidholland, Zeeland en Overijssel nam het in geringe mate toe. Daarentegen heeft de definitieve regeling van het lager onderwijs eene buitengewone toename der kosteloos onderwezenen op de openbare scholen ten gevolge gehad; het verschil met 1860 bedraagt een aantal van 51 771 kinderen. Wanneer men over de jaren 1859 en 1860 de kleine toename van het percentsgewijze aangeduide getal der kosteloos onderwezenen nagaat (zij bedroeg over 1859 2,3 en over 1860 1,5 ten honderd), dan springt vooral de vermeerdering over 1861 met 13,7 ten honderd in het oog. Over de verschillende provincien is dit nader in het volgend overzicht aangewezen:

(1) Het teeken — duidt vermindering aan in plaats van vermeerdering.

PROVINCIEËN.	VAN DE 100 SCHOOLGAANDE KINDEREN GENOTEN KOSTELOOS ONDERWIJS IN DE MAAND JANUARIJ VAN HET JAAR				Percentsgewijze toename in Januarij 1861.
	1858.	1859.	1860.	1861.	
Noordbrabant	30	29	31	51	20
Gelderland	29	31	33	50	17
Zuidholland	45	46	48	59	11
Noordholland	48	53	50	56	6
Zeeland	32	36	35	51	16
Utrecht	40	40	42	58	16
Friesland	31	34	31	68	37
Overijssel	28	39	43	51	8
Groningen	28	31	26	46	20
Drenthe	28	22	31	37	6
Limburg	30	31	32	33	1
Gemiddeld	35,1	37,4	38,9	52,6	13,7

De vermeerdering der kosteloos onderwezenen van Julij 1860 tot Julij 1861 bedroeg 37 143 jongens en 33 367 meisjes, te zamen 70 510 kinderen, zijnde 52,3 ten honderd tegenover 38,6 ten honderd in Julij 1860. Zij is dus nagenoeg dezelfde als in Januarij. Hieruit schijnt de gevolgtrekking geoorloofd, dat vooral de kosteloos onderwezenen zich minder aan schoolverzuim schuldig maakten.

Eindelijk volgt hier eene opgave van het getal leerlingen en van het onderwijzend personeel op de Zondag- en herhalingscholen, benevens het getal dezer laatste.

PROVINCIE.	HERHALINGSSCHOLEN.										ZONDAGSCHOLEN.										TOTAAL.				
	IN JANUARI.					IN JULI.					IN JANUARI.					IN JULI.					IN JANUARI.				
	Getal der onderwijzers.	Mannelijk.	Vrouwelijk.	Totaal.	Kosteloos.	Getal der onderwijzers.	Mannelijk.	Vrouwelijk.	Totaal.	Kosteloos.	Getal der onderwijzers.	Mannelijk.	Vrouwelijk.	Totaal.	Kosteloos.	Getal der onderwijzers.	Mannelijk.	Vrouwelijk.	Totaal.	Kosteloos.	Getal der onderwijzers.	Mannelijk.	Vrouwelijk.	Totaal.	Kosteloos.
Noordbrabant.	5	9	297	21	318	318	75	18	93	93	36	109	1463	1765	3228	1879	1770	3149	3149	3149	41	118	1760	1786	3546
Gelderland.	18	34	612	123	735	622	154	25	179	123	11	15	207	243	450	147	208	355	355	355	29	49	819	366	1185
Zuidholland.	12	28	432	327	759	570	118	297	355	355	13	41	537	590	1127	1127	497	532	1049	1049	25	69	969	917	1886
Noordholland.	10	15	285	151	436	363	29	68	97	97	4	6	179	51	230	230	135	12	147	147	14	21	464	202	666
Zeeland.	5	8	72	88	160	160	21	84	105	105	6	15	109	104	218	183	117	112	239	209	11	23	181	192	373
Utrecht.	5	6	99	13	112	36	"	"	"	"	5	13	123	95	218	218	119	94	213	213	10	19	222	108	330
Friesland.	15	20	412	322	734	734	78	73	151	151	7	17	291	268	559	559	50	87	137	137	22	37	703	590	1293
Overijssel.	8	23	374	125	499	280	162	70	232	232	5	15	164	108	272	272	104	82	186	186	13	38	538	233	771
Groningen.	18	19	296	208	504	489	137	112	249	237	8	13	179	135	314	314	126	83	209	209	26	32	475	343	818
Drenthe.	1	1	14	17	31	31	"	"	"	"	1	1	55	45	100	100	44	35	79	79	2	2	69	62	131
Limburg.	6	11	180	136	339	175	159	158	317	169	1	1	51	"	51	51	51	"	51	51	7	12	231	159	390
TOTAAL.	103	174	3073	1554	4627	3778	933	845	1778	1562	97	246	3358	3404	6762	2769	3035	5804	5784	5784	200	430	6431	4958	11389

(¹) Waaronder 76 onderwijzeressen.
(²) Waaronder 81 onderwijzeressen.

(³) Waaronder 3 onderwijzeressen.
(⁴) Waaronder 2 onderwijzeressen.

(⁵) Waaronder 5 onderwijzeressen.
(⁶) Waaronder 71 onderwijzeressen.

Eene vergelijking van deze tabel met dezelfde in het vorig verslag duidt voor het getal en personeel der herhalingscholen over het algemeen eene vermeerdering aan, te weten: het getal herhalingscholen nam in Januarij toe met twee, dat der onderwijzers met 23 en dat der mannelijke leerlingen met 229; daarentegen verminderde het getal vrouwelijke leerlingen met 59; het totaal der leerlingen vermeerderde met 3; het getal der kosteloos onderwezenen met 389. In Julij waren er 146 mannelijke en 120 vrouwelijke, te zamen 266 leerlingen en 474 kosteloos onderwezenen meer dan op hetzelfde tijdstip in het vorig jaar. De zondagscholen ondergingen in getal en personeel in vergelijking met 1860 vermindering, te weten: in Januarij nam het getal der scholen af met 17, dat der onderwijzers met 16, dat der mannelijke leerlingen met 767, der vrouwelijke leerlingen met 443, het totaal der leerlingen met 1210, het getal der kosteloos onderwezenen met 999. In Julij 1861 waren 549 mannelijke en 140 vrouwelijke, te zamen 689 leerlingen en 677 kosteloos onderwezenen minder dan in Julij 1860.

Neemt men herhaling- en zondagscholen te zamen, dan vindt men eene vermindering van 15 in het getal der scholen en eene vermeerdering van 7 in het getal der onderwijzers; in Januarij eene vermindering van 588 mannelijke en 502 vrouwelijke, totaal 1040 leerlingen en van 610 kosteloos onderwezenen. In Julij eene vermindering van 403 mannelijke en 20 vrouwelijke, totaal 423 leerlingen en 203 kosteloos onderwezenen. Gelijk in het vorig jaar was de vermindering het sterkst in Noordholland. In die provincie verminderde het getal herhalingscholen met 4, dat der zondagscholen met 13; in Januarij het getal der mannelijke leerlingen met 609, dat der vrouwelijke leerlingen met 410, het gezamenlijk getal der leerlingen met 1019, het getal der kosteloos onderwezenen met 1044; in Julij verminderde het getal der mannelijke leerlingen met 424, het getal der vrouwelijke met 199, het totaal der leerlingen even als dat der kosteloos onderwezenen met 628.

§ 4. OMVANG EN TOESTAND VAN HET LAGER ONDERWIJS.

Het volgende overzicht is ontleend aan de verslagen der inspecteurs van het lager onderwijs over het jaar 1861.

Noordbrabant. Op ver de meeste openbare scholen werd van elk der vakken *a-i* der wet eenig werk gemaakt, 't welk in menige bijzondere school navolging vond. Voor ieder vak algemeene uitkomsten te geven is bijna niet mogelijk en men komt de waarheid het meest nabij door te vermelden, dat er in deze provincie eenige openbare scholen waren, waar al de vakken van het gewoon lager onderwijs degelijk en oordeelkundig werden behandeld, dat men in een veel grooter aantal scholen met vrucht deed wat de omstandigheden toelieten, en dat er sommige scholen waren, waar slechts de letter der wet werd nageleefd, en, zonder verandering van personeel, haar geest bezwaarlijk zal worden.govat en in toepassing gebragt.

Het overgangstijperk had op het 9de district, volgens het verslag van 1860, nadeelig gewerkt, doch de grootere belangstelling in 't onderwijs, het talrijker schoolbezoek en de invloed der normalessen te Eindhoven deden veronderstellen, dat dit district binnen weinig jaren voor de andere districten dezer provincie niet meer zal behoeven onder te doen.

In het 10de district vond eene zeer belangrijke verbetering plaats door de oprigting van twee openbare scholen te Breda, waaraan de grootste behoefte was en waardoor het openbare onderwijs daar is opgeheven uit den staat van diep verval, waarin het sinds jaren zich bevond.

Behalve in het 1ste, 5de, 7de en 11de district, waar de toestand van het onderwijs ongeveer dezelfde bleef, was in de overige districten vooruitgang zichtbaar. Onderscheidene gemeentebesturen hebben tot dien vooruitgang veel bijgedragen door de openbare school van al het noodige op onbekrompen wijze te voorzien. Minder lof komt den gemeentebesturen toe ten opzichte van het aanstellen van hulponderwijzers, waar 't belang van het onderwijs zulks vorderde, doch het gemiddeld getal der leerlingen het cijfer van 100 niet bereikte. De klagen over het vroegtijdig verlaten der school herhaalden zich, zelfs daar waar het onderwijs geheel kosteloos werd gegeven.

De leestoon onderging, wat het stootende betreft, verbetering; van het lezen tot oefening van het verstand werd meer werk gemaakt en hier en daar met goed gevolg. In het 9de district ging dit vak eer achter dan vooruit. De beoefening van meer vakken wordt als oorzaak daarvan aangegeven.

In het vorig verslag is gesproken over een wedstrijd der leerlingen in het schrijven en de daaromtrent uitgebragte verslagen in de algemeene vergaderingen van onderwijzers in

ieder district. Deze verslagen leverden het bewijs, dat de prikkel, hierdoor ontstaan, gunstig heeft gewerkt. Hoewel men nog zeer slechte schrijvers vindt, heeft toch in dit vak, zoo op de openbare als op vele bijzondere scholen, vooral op sommige onder de leiding van geestelijke zusters, vooruitgang plaats gevonden.

Omtrent het rekenen viel ook op vooruitgang te wijzen; veel bragt hiertoe bij het verschaffen der hulpmiddelen, als leijen, griffels en rekenboekjes door de gemeentebeheerders. De meisjesscholen waren in dit vak achterlijk.

Voor al de vormleer vond bij onderwijzers en leerlingen bijval. Hiervan werd op de openbare scholen veel werk gemaakt, hoewel de oefeningen niet altijd eene praktische strekking hadden; op ver de meeste bijzondere scholen werd dit vak nog niet onderwezen; op enkele openbare scholen evenmin, doordat sommige onderwijzers het vak niet meester waren en andere nog wachtten op de daarbij behoorende voorwerpen.

Het onderwijs in de beginselen der nederlandsche taal liet op de meeste scholen nog zeer veel te wenschen over, hoewel eenige verbetering hier en daar werd waargenomen. Eene werktuigelijke taal- en redkundige ontleding gold veelal voor taalkennis, bij onbekendheid met de meest bekende spel- en taalregels; van daar dat zoo vele leerlingen de school verlieten, zonder behoorlijk hunne gedachten op schrift te kunnen overbrengen.

De vorderingen in de aardrijkskunde waren over 't algemeen zeer voldoende. In de meeste scholen trof men kaarten aan; in vele die van de provincie, van Nederland en van Europa.

Ofschoon hier en daar iets verbeterd, liet het onderwijs in de geschiedenis in den regel het meest te wenschen over. Het bepaalde zich vaak tot de gewijde of tot iets van de vaderlandsche geschiedenis.

In de kennis der natuur, hoewel op vele scholen nog zeer onbeduidend, is door eenige onderwijzers een meer geregeld onderrigt gegeven.

De zang is nog ver van beschaafd; theoretisch en praktisch werd het onderwijs nog slechts in weinige scholen gegeven; in vele bepaalde het zich tot eenige zangoefeningen of de kennis van het notenschrift.

Bij voortdurend schenen de bijzondere scholen in de behoefte aan meer uitgebreid lager onderwijs te zullen moeten voorzien; op de openbare school bepaalde het zich meestal tot de beginselen der fransche taal. Veel vooruitgang in de levende talen is niet te bespeuren; in het 9de district was daarin, bepaaldelijk voor de fransche taal, achteruitgang, vermoedelijk omdat men zich daar meer op de vakken van het gewoon lager onderwijs heeft toegelegd. De uitspraak liet meestal te wenschen over. De staat van het onderwijs in de wiskunde was vrij goed, hoewel het op slechts zeer weinige scholen gegeven werd. Van het onderwijs in handwerken voor meisjes werden zeer gunstige uitkomsten verkregen, eveneens van het gebruik der teekenmodellen van Druis.

Gelderland. De watersnood, waaraan deze provincie in het begin van 1861 is blootgesteld geweest, heeft op den toestand van het lager onderwijs, vooral in het 8ste, 9de en 10de district, een zeer nadeeligen invloed gehad. In vele gemeenten moest het onderwijs voor korteren of langeren tijd geheel stilstaan. De schoolopziener van het 9de district verklaarde, dat de besommeringen van allerlei aard, waarmede het schooltoezigt belast was, alsmede de behulpzame hand, die vele onderwijzers te bieden hadden, aanleiding gaven dat alles wat het onderwijs betrof als iets van zeer ondergeschikt belang werd behandeld. Bij de waterramp hebben zich gevoegd kinderziekten van allerlei aard, zoodat het jaar 1861 voor een goed deel der provincie als een ongelukkig schooljaar moet worden beschouwd.

Men heeft evenwel getracht in de behoefte aan onderwijs te voorzien voor de kinderen van hen, die bij den watersnood uit hunne gemeente ter verpleging te Nijmegen waren opgenomen. Er is tijdelijk in deze plaats eene openbare school opgericht. De buitengewone omstandigheden maakten het afwijken van sommige wettelijke bepalingen onvermijdelijk; de goedkeuring der Regering werd hierop gevraagd en zonder bezwaar verleend. Deze school heeft gedurende van 7 Februarij tot 7 April. Aanvankelijk bedroeg het getal der leerlingen 130. Door achtereenvolgend vertrek was het getal op 6 April zoo zeer afgenomen, dat de overblijvende jongens op de derde stadsschool en de meisjes op de naai- en breischool van het Rooms-katholiek armbestuur konden worden opgenomen.

De beantwoording der vraag, welken invloed de nieuwe wet op den toestand van het onderwijs gedurende 1861 heeft gehad, is in dezen staat van zaken niet wel mogelijk. Voor het materiele gedeelte van het onderwijs was bepaald vooruitgang merkbaar door de verbetering der schoollocalen, schoolmeubelen, schoolbehoeften en inkomsten van de onderwijzers, alsmede door vervanging van de hoogbejaarde, minder geschikte onderwijzers door jeugdiger en bekwaam personeel.

De inspecteur vermeldde geene bijzonderheden aangaande ieder leervak afzonderlijk dan alleen betreffende het lezen, waarin zoowel wat aangaat den leestoon als het lezen tot oefening van het verstand vooruitgang was te bespeuren, daaraan toe te schrijven, dat dit vak meer bijzonder door den hoofdonderwijzer werd behandeld, in plaats van zoo als vroeger door jeugdige kweekelingen, en het schrijven, waarbij men van de vrij algemeene invoering van THUREN's schoolschriften zich gunstige uitkomsten voorstelde.

Zuidholland. Naar mate de onderwijzers zelve meer ontwikkeld werden, nam hunne zucht toe om aan het onderwijs eene meer eenvoudige, goed praktische en tevens oordeelkundige rigting te geven. Dagelijks werd bij het lezen meer gebruik gemaakt van werkjes, die goed in elkander sluiten en tevens eene goede leerstof bevatten, hoewel het te wenschen ware dat langzamerhand onderscheidene thans gebruikte leesboekjes, wier inhoud zulke vreemde voorstellingen van maatschappelijke toestanden bevat, van de scholen verdwenen. Te weinig was nog de aandacht van den onderwijzer gevestigd op de gebreken in de uitspraak.

Het onderwijs in het rekenen was nog te werktuigelijk. Het werd beter, waar de onderwijzer zelf in bekwaamheid won en vooral daar, waar hij genoegzame hulp had.

De kennis der natuur vroeg naar goede handleidingen; in verscheidene plaatsen dezer provincie is bevestigd gezien, dat het mogelijk was aan de oudste leerlingen van dit vak zoo veel te leeren, als hun nuttig en noodig is en de wet verlangt.

Meer en meer werd het verband der verschillende vakken van onderwijs erkend en dat dus in de school geen enkel der vakken *a—i* der wet kan of behoeft overgeslagen te worden.

Het zangonderwijs was op vele plaatsen gebrekkig en daarin is nog niet veel verbetering te wachten, dan alleen waar de onderwijzer zelf de toonkunst beoefent.

Het onderwijs in levende talen werd iets beter, omdat er een zeker getal onderwijzers opkwam, die inderdaad de taal kenden die zij onderwezen. Dit onderwijs beteekende op avondscholen ten platten lande gewoonlijk weinig.

Wiskunde werd meer en meer op prijs gesteld, zelfs bij de landbouwende bevolking in sommige streken, doch vooral op de zeedorpen, bepaaldelijk Katwijk en Noordwijk.

Het nut der gymnastiek begon meer gevoeld te worden. Te 's Gravenhage was in 1861 de gymnastiekschool der gemeente geheel in werking gekomen, de leerlingen der openbare scholen namen daarin voor een gedeelte les; te Rotterdam werd naast de twee bestaande eene nieuwe gymnastiekschool geopend; te Schiedam werd die inrigting zeer talrijk, ook door meisjes, bezocht; te Gouda werd bij de in aanbouw zijnde meisjesschool een lokaal voor de gymnastiek ontworpen; te Brielle kwam zoodanige inrigting tot stand en te Gorinchem werd de zaak op nieuw geregeld.

De avondschool was toegenomen, hoewel zij, naar 't oordeel van den inspecteur, nog ver was van hetgeen zij worden kan en moet: eene degelijke herhalingschool. Haar karakter van volksschool ging volgens diens oordeel verloren waar zij bestemd was om aan zeer enkelen les te geven in de fransche taal of de wiskunde.

Noordholland. De vakken van het gewoon lager onderwijs werden op alle scholen in dit gewest, behoudens eene enkele uitzondering, onderwezen.

Het lezen geschiedde op vele scholen nog te werktuigelijk, de uitspraak was ver van beschaafd en de leestoon niet passend en zuiver. Het teruggeven van het gelezene door den leerling werd te veel verzuimd. Geen vak werd zoo weinig ter harte genomen als dit.

De methode van CALLEWAERT werd bij het schrijven meer en meer gevolgd en deze scheen spoedig goede uitkomsten te geven. Aan het rekenen werd bijna overal genoegzame zorg besteed, hoewel het onderrigt hier en daar te werktuigelijk was. Steeds wordt door het schooltoezigt aangedrongen om het uit het hoofd rekenen niet te verzuimen en dit met het schriftelijk rekenen te verbinden. Niets werd verzuimd om heldere denkbeelden omtrent de vormleer bij de onderwijzers te verspreiden en alzoo het doel, waarmede dit leervak in de wet is opgenomen, meer en meer te bereiken. De nederlandsche taal werd niet algemeen zoodanig onderwezen, als dit leervak vordert. Men rekende het niet zelden voldoende wanneer den leerling eenig begrip van de zamenstelling der taal was in 't hoofd geprent, zonder te letten op het vormende voor het verstand en de toepassing der regels op het gebruik van de taal in het dagelijksch leven. De aardrijkskunde werd overal met zorg onderwezen, te weten de staatkundige aardrijksbeschrijving, die echter in de meeste scholen ten platten lande hoofdzakelijk Nederland omvatte. Op de scholen in meer aanzienlijke gemeenten werd ook de wis- en natuurkundige aardrijksbeschrijving beoefend, maar klaagde men zelfs in de hoofdstad over gemis aan

kaarten en globes. De geschiedenis bepaalde zich ten platten lande meestal tot die van 't vaderland. De kennis der natuur werd meer en meer door de onderwijzers ter harte genomen. Men verwachtte veel goeds van het handboek dat over dit vak door het Nederlandsch Onderwijzersgenootschap werd uitgegeven. Hoewel niet alle onderwijzers genoegzame kennis en kunstvaardigheid in het zingen bezitten, bestond evenwel over 't algemeen liefde genoeg voor het beoefenen der zangkunst om te dezen opzigte spoedig een goed en grondig onderrigt in de scholen te mogen verwachten.

Het meer uitgebreid lager onderwijs, in 't bijzonder de kennis der levende talen en der wiskunde, werd voornamelijk op de bijzondere scholen en op sommige openbare voor de meer gegoede standen bestemd gegeven, ofschoon ook in enkele openbare scholen ten platten lande eenig onderrigt in vreemde talen gegeven werd.

Zeeland. Eenige vooruitgang in den toestand van 't onderwijs was zichtbaar, hoewel de klagen over ongeregd en kortstondig schoolbezoek en gebrek aan hulppersoneel zich herhaalden. In eenige scholen, vooral in het 2de en 3de district, waren proeven genomen met de schoolschriften van THIEME, die aanvankelijk wel voldeden. Met het lezen was het hier en daar wat beter gesteld, doch op vele scholen ten platten lande was het nog zeer middelmatig. Het rekenonderwijs, ofschoon zeer voldoende op onderscheidene scholen, bleef op vele andere nog te werktuigelijk en aan het uit 't hoofd rekenen werd niet genoeg gedaan. Dikwerf bleken de leerlingen weinig ervaren te zijn in het metrieke stelsel der maten en gewigten en was hun het verband dat tusschen deze onderling en tusschen de munten bestaat vreemd. Het onderwijs in de vormleer ging nog slechts langzaam vooruit. De mathematische lichamen, welke thans in de meeste scholen dezer provincie aanwezig zijn, hadden echter wel eenige verbetering in de behandeling van dit leervak te weeg gebracht en de belangstelling daarvoor doen toenemen. De kennis der nederlandsche taal liet, ofschoon daaraan op onderscheidene scholen nog al tijd en zorg besteed werden, over het algemeen nog veel te wenschen over. Het onderwijs in de aardrijkskunde was op vele plaatsen aanmerkelijk verbeterd. Hier en daar werd het door oefeningen in het kaartteekenen krachtig ondersteund. In de geschiedenis werden ook wel eenige vorderingen gemaakt, doch op vele scholen werd dit vak nog zeer oppervlakkig en zonder genoegzamen samenhang onderwezen. In de kennis der natuur was het onderwijs over het algemeen ook nog niet van veel beteekenis. Voor het zingen scheen bij vele onderwijzers nog al voorliefde te bestaan, doch het onderwijs daarin beantwoordde op weinig scholen aan de vereischten.

Aangaande het meer uitgebreid lager onderwijs is alleen te vermelden dat de landbouwkunde op de openbare school te Aardenburg onder de leervakken was opgenomen, doch dat daarin tot dusver alleen aan een tweetal leerlingen onderwijs werd gegeven; verder dat de gymnastiek en het teekenen in eenige afzonderlijk daarvoor bestemde inrigtingen werden onderwezen.

Utrecht. Na hetgeen omtrent het onderwijs in de verschillende vakken in vorige verslagen is medegedeeld, gaf dit onderwerp slechts tot weinig nieuwe opmerkingen stof.

Op verscheidene scholen werd goed gelezen, op bijna alle vond men enkele goede lezers; het scheen echter dat de tijd, dien men genoodzaakt was aan andere vakken te besteden, op meer dan één school afbreuk deed aan dit vak. Niet zonder invloed was de verandering, die langzamerhand in de leerboekjes plaats vindt. De oudere bevatten verhalen, de nieuwere onderwerpen van natuurkennis en nijverheid. Voor de vorming van den leestoon waren de nieuwere boekjes, volgens het gevoelen van den inspecteur, doorgaans minder geschikt.

Slechts op enkele scholen vond men eene bepaalde schrijfmethode; op vele was de slordige toestand der schriften het bewijs van gemis aan behoorlijk toezigt gedurende het schrijven. Het rekenen werd op enkele scholen goed onderwezen; het klaar begrip der theorie, die alleen den onderwijzer in staat kan stellen goed praktisch onderrigt te geven, was echter nog niet algemeen.

Op verscheidene scholen waren de vruchten van een verstandig onderwijs in de vormleer merkbaar. Het onderwijs in aardrijkskunde, geschiedenis en vooral in kennis der natuur droeg nog weinig vruchten. Het onderwijs in de gymnastiek was nog op geene volkschool in werking gebracht. Het teekenonderwijs, volgens de methode van DUPUIS, werd met goed gevolg op drie openbare en op verscheidene bijzondere scholen te Utrecht gegeven. Aan de leerscholen te Utrecht en te Amersfoort is de lust voor dat vak bij

de jongere onderwijzers wel ontwikkeld en verscheidenen hadden reeds examen daarin gedaan of waren voornemens het te doen.

Friesland. Ten gevolge der nadere regeling van het onderwijs zijn aan eenige scholen te Leeuwarden, Harlingen, Sneek en Franeker bepaalde oefeningen in het teekenen, de beginselen der wiskunde en de vrouwelijke handwerken aan de gewone leervakken toegevoegd. Sommige onderwijzers, die vroeger nog weinig of geen werk maakten van de vormleer en de natuurkennis, gaven daarin geregeld onderwijs, en de lessen in de nederlandsche taal, geschiedenis en aardrijkskunde ondergingen door het gebruiken van meer geschikte handboeken eenige uitbreiding. Bij de schoolbezoeken bleek dat het onderwijs over 't algemeen vooruitging en de strekking had om de leerlingen verstandelijk te ontwikkelen en zedelijk te vormen. In de leermethode was sedert het vorige jaar weinig veranderd.

Bij het lezen werd meer op de uitspraak en den leestoon gelet. Het schrijfonderwijs ging vooruit, zoowel door de invoering van meer geschikte voorbeelden als door eene betere inrigting der aanvankelijke oefeningen. In de meeste scholen cijferden de leerlingen wel met eene door aanhoudende oefening verkregen vaardigheid, maar nog niet genoeg met oordeel. Bij het rekenen uit het hoofd was op sommige plaatsen vooruitgang te zien. Het onderwijs in de vormleer had hier en daar verbetering ondergaan door de invoering van geschikte leermiddelen. Op de beste scholen werd niet verzuimd bij het leesonderwijs de juiste beteekenis der woorden met hunne verschillende vormveranderingen te verklaren en met het schrijfonderwijs stijl oefeningen en het verbeteren van faultieve opstellen te verbinden. Door het invoeren in verscheidene scholen van landkaarten en in enkele zelfs van aardgloben werd het onderwijs in de aardrijkskunde niet slechts algemeener, maar ook verbeterd. Bij het leesonderwijs werden de leerlingen met het belangrijkste uit de algemeene en vaderlandsche geschiedenis bekend gemaakt. Alleen op de grootere leerinrigtingen werd dit vak afzonderlijk behandeld met behulp van handboeken en chronologische tafels.

Hier en daar ging het onderwijs in de kennis der natuur vooruit. Op vele plaatsen bepaalde het zich echter bij het lezen van boekjes over de natuurlijke geschiedenis. Het zangonderwijs, nagenoeg in alle scholen gegeven, bepaalde zich hoofdzakelijk tot praktische oefeningen, met bekendmaking aan de leerlingen der noten, sleutels, maatsorten en muziekteekens. Behalve in de zogenaamde fransche scholen werden de beginselen van fransch, hoogduitsch en engelsch in een paar scholen voor gewoon lager onderwijs medegedeeld. De uitspraak en de wijze, waarop de taalregels werden aangeleerd en toegepast, lieten op vele plaatsen nog te wenschen over. Bij het onderwijs in de beginselen der wiskunde en het teekenen werd over 't geheel vooruitgang waargenomen. Voor het onderwijs in de gymnastiek bestonden te Leeuwarden, Harlingen, Sneek, Franeker en Dragten inrigtingen, die alleen in de twee laatstgenoemde plaatsen met openbare scholen verbonden waren.

Overijssel. De toestand van het onderwijs in deze provincie was nergens achteruitgaande, op vele plaatsen verbeterende. De bezwaren voortvloeiende uit onvoldoend onderwijzend personeel, onvoldoend in gehalte en in getal, deden zich voortdurend gevoelen en ook de staat der hulpmiddelen en lokalen bleef hier en daar vrij wat te wenschen overlaten, doch over geen hinderpaal tegen eene volledige uitvoering van art. 1 der wet bleef de klacht algemeener dan over het kort en ongeregeld schoolgaan der leerlingen. Aangaande de verschillende leervakken is niets bijzonders medegedeeld.

Groningen. Over 't algemeen kon men een langzamen vooruitgang in den toestand van het onderwijs bespeuren, behalve in enkele vakken, bijv. de vormleer. Die vooruitgang bestond wel niet overal, maar dat was ook hier toe te schrijven aan het zeer ongeregeld schoolgaan van velen. Hoewel bij het onderwijs in het lezen zich de klankmethode meer uitbreidde, waren er echter nog geheele streken waar het lezen volgens de spelmethode werd aangeleerd. Het goed lezen werd ook wel eens opgeofferd aan het veel lezen. Bij het schrijven werden meer dan vroeger schrijfboeken gebruikt, waarin eens in de week of maand wordt geschreven en waardoor men de vorderingen van de leerlingen met een oogopslag kan nagaan. De proeven hier en daar met THIEME's schoolschriften genomen waren nog van te korten duur om daarvan uitkomsten op te geven. Het rekenen werd meest overal met zorg en ijver beoefend, ofschoon met ongelijken uitslag. Meer dan vroeger werd het rekenen uit de boeken afgewisseld door oefeningen op het leerbord. Het rekenen uit het hoofd werd meer dan vroeger behartigd, hoewel niet overal genoeg

voor de behoeften van 't leven en de opscherping van 't oordeel. Slechts bij uitzondering werd voldoende onderwijs in de vormleer gegeven, doordat vele onderwijzers of dat vak niet verstonden of er het regte gebruik niet van maakten. Hoewel in sommige scholen het opzettelijk taalkundig onderwijs nog geheel achterwege bleef, maakte de beoefening van dit vak over 't algemeen vorderingen. Sommige onderwijzers schenen te groote voorliefde voor het redekundig ontleiden te hebben. In sommige scholen werd voor de aardrijkskunde alleen de staatkundige beschrijving van Nederland behandeld, vereenigd met vragen uit de geschiedenis. Op vele andere werd ook de wis- en natuurkundige aardrijksbeschrijving geleerd, benevens de kennis der voortbrengselen en van den aard der gronden van ons vaderland en vooral van de provincie. Bij het onderwijs in de geschiedenis stonden de gewijde en vaderlandsche op den voorgrond. Het onderwijs in de kennis der natuur won hier en daar in degelijkheid, doch sommige onderwijzers behandelden dit vak als of er natuurkunde stond en gebruikten daardoor boekjes, meer bepaald voor dit doel bestemd. De zang werd vrij algemeen beoefend; in vele scholen werden geregelde zangoefeningen gehouden, in andere bepaalde men zich tot het openen en sluiten der schooluren met een zangstukje. Inzonderheid hadden de schoolopzieners van het 5de, 6de en 7de district gaarne gezien, dat men in sommige gemeenten meer uitgebreid lager onderwijs onder de verplichte leervakken had gesteld. De laatste gaf te kennen dat men daaromtrent te Veendam en te Oude- en Nieuwe Pekela wel bepalingen had opgenomen, maar zoo bezwarend, dat het te betwijfelen was of zulks wel ernstig was gemeend.

Drenthe. Over 't geheel kan gezegd worden, dat de leerlingen redelijk wel het gelezene verstonden en de onderwijzers voortgaande beter inzicht verkregen in dit hoofddeel van het lager onderwijs. Het verspreiden en aanbevelen van THEEME's schoolschriften, het geven van prijsjes aan de beste schrijvers en het aandringen op fraai schrift bij onderwijzers en kweekelingen bleef niet zonder gevolg. Het overbrengen der gedachten op het papier was de zwakke zijde van het onderwijs, 't geen door een vroegtijdig verlaten der school verergerd werd. Het rekenen ging bij de onderwijzers en leerlingen vooruit. Bijna overal werd aan de vormleer iets gedaan, hoewel het aan juistheid van inzicht in dat vak bij den onderwijzer vaak ontbrak. In 't bijzonder werd de staatkundige aardrijksbeschrijving niet zonder gevolg beoefend. De geschiedenis was 't minst bedeelde vak; men wist over 't algemeen niet wat men er van wilde; een verband tusschen geschiedenis en aardrijkskunde ontbrak. In de kennis der natuur werden meer vorderingen gemaakt. Met enkele uitzonderingen legde men zich evenwel meer uitsluitend op natuurkunde toe. Van 't meer uitgebreid lager onderwijs valt weinig te melden: het fransch, engelsch en hoogduitsch werd bij voorkeur nog als het hoofddeel daarvan beschouwd.

Limburg. In het lezen en schrijven was vooruitgang te bespeuren. Het onderwijs in het rekenen kan als vrij gunstig vermeld worden; dat in de nederlandsche taal werd nog niet op voldoende wijze gegeven. Het getal scholen, waar de vormleer en de kennis der natuur werden onderwezen, vermeerderde. Het onderwijs in de aardrijkskunde, de geschiedenis en het zingen was nog niet algemeen. Het meer uitgebreid onderwijs bepaalde zich meestal tot de fransche en de hoogduitsche taal en handwerken voor meisjes. In enkele gevallen sloot zich het teekenen hiernaan.

Voor eene vergelijking van de openbare met de bijzondere scholen bestaan dezelfde bezwaren als in het vorig verslag zijn aangegeven. De toen medegedeelde beschouwingen zijn ook nu van toepassing. Het jaar 1860 wees gemiddeld voor iedere openbare school op 1,09 hulppersoneel, voor iedere bijzondere op 2,08; het jaar 1861 op een hulppersoneel van 1,3 voor iedere openbare school en van 2,1 voor iedere bijzondere. De cijfers waren voor dit jaar dus iets gunstiger; bovendien was het cijfer voor beide kategorien van scholen in gelijke reden toegenomen.

Neemt men den ganschen toestand en omvang van het onderwijs te zamen, dan mag het verslag op een langzamen vooruitgang wijzen. Ging het onderwijs in enkele streken, zoo als in sommige districten van Gelderland, achteruit, dan was dat het gevolg van eene geheel tijdelijke oorzaak; duidde het cijfer der schoolbevolking in Januarij eene sterke vermindering aan, dit cijfer is, blijkens de hierboven gegeven inlichtingen, geenszins als normaal te beschouwen. Overigens was het schoolverzuim — eene kwaal, waartegen dus verre vruchteloos een geneesmiddel werd gezocht — grootendeels oorzaak, dat het aanleeren van gepaste en nuttige kundigheden en de ontwikkeling van de verstandelijke vermogens der kinderen ook in 1861 niet die hoogte bereikten, welke wenschelijk was te achten.

Het voorschrift ter opleiding tot alle christelijke en maatschappelijke deugden werd meer en meer ten uitvoer gelegd, naar mate de juiste zin daarvan beter werd begrepen. Sommige onderwijzers meenden hiervan als 't ware een afzonderlijk leervak te moeten maken, zonder in aanmerking te nemen, dat ieder onderrigt daartoe dienstbaar zijn kan. Het schooltoezigt verzuimde niet de onderwijzers hierop opmerkzaam te maken.

Tot gemoeidsbezwaren gaf art. 23 slechts zelden aanleiding. De plaatselijke schoolcommissie te Arnhem heeft een leesboek van de openbare scholen geweerd, waartegen klagen waren ingekomen; zij heeft voorts een onderzoek ingesteld betreffende eene klacht van de Nederduitsch-Israëlitische sub-schoolcommissie omtrent het gebed bij den aanvang en het eindigen der openbare armenscholen en bevonden, dat die gebeden niets bevatten, wat aanstoot geven kon; hierna is een afschrift van de beide gebeden aan die commissie gezonden, waarin men toen heeft berust. Tusschenkomst der Regering is slechts in één geval noodig geweest. In de provincie Groningen had de wijze, waarop de districts-schoolopziener zich, bij de inwijding eener nieuwe school te Winssum, had uitgelaten over de toepassing naar zijn inzien aan art. 23 te geven, tot bezwaren vooral van de zijde der Israëlitische geleid, en toen de schoolopziener, schoon door den Minister te regt gewezen, weinige maanden daarna, bij de openbare sluiting der departementskweekschool te Groningen, andermaal beschouwingen en opmerkingen had medegedeeld, geheel overeenstemmende met de vroegere, en dus evenzeer in strijd met de zienswijze der Regering, werd hij door den Minister uitgenoodigd zijn eervol ontslag te verzoeken, het welk hem vervolgens is verleend.

§ 5. KOSTEN VAN HET OPENBAAR LAGER ONDERWIJS.

De kosten van het openbaar lager onderwijs betreffen thans het eerste jaar waarin de wet, op enkele uitzonderingen na, volledig in werking is getreden. Er is dus een vollediger en naauwkeuriger overzicht te geven: vollediger omdat de wet genoegzaam overal is ingevoerd; naauwkeuriger, omdat de niet altijd even juiste opgaven der onderwijzers aangaande hunne inkomsten in den vorm van schoolgelden, thans door officiële cijfers zijn vervangen.

In de eerste plaats volgt een algemeen overzicht van de uitgaven voor het lager onderwijs in 1861 van wege het Rijk.

UITGAVEN ten behoeve van het lager onderwijs in 1861 door het Rijk.

ONDERWERPEN.	Noord- brabant.	Gelderland.	Zuid- holland.	Noord- holland.	Zeeland.	Utrecht.	Friesland.	Overijssel.	Groningen.	Drenthe.	Limburg.	Totaal.
Jaarwedden van onderwijzers . . .	f 35 840,47	f 9 939,23	f 2 171,52	f 1 929,87	f 3 833,80	f 1 082,35	704,97	f 7 083,46	f 9 119,53	f 394,82	"	f 72 150,10
Gratificatie aan . . .	1 100,00	445,00	25,00	50,00	"	"	50,00	130,00	75,00	"	120,00	2 015,00
Pensioenen . . .	4 528,50	4 708,93	6 774,00	9 173,28	487,77	1 821,80	6 822,96	2 901,11	759,11	1 823,71	2 255,79	42 036,96
Bijdragen krachtens art. 36 der wet . . .	11 108,30	12 997,71	24 489,80	27 160,96	4 085,08	5 032,50	2 057,00	250,00	"	5 035,00	7 705,00	99 921,36
Rijks- lagere scholen.	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	3 901,41	3 901,41
Kosten van het onderwijs in de ge- stichten Ommeerschans en Veen- huizen	"	"	"	"	"	"	"	906,50	"	4 805,33	"	5 711,83
Opleiding van onderwijzers . . .	12 783,22	2 523,80	10 948,47	15 888,80	4 258,23	3 650,00	7 520,50	3 022,22	12 717,33	4 858,11	3 225,00	81 395,69
Onderwijzergeselschappen . . .	715,00	550,00	435,00	660,00	330,00	275,00	495,00	385,00	385,00	275,00	440,00	5 005,00
Jaarwedden der inspecteurs . . .	2 500,00	2 500,00	2 500,00	2 500,00	2 000,00	2 000,00	2 300,00	2 300,00	2 300,00	2 000,00	2 300,00	25 200,00
Reis- en verblijf kosten der in- specteurs	267,45	610,95	358,90	751,45	392,40	365,10	874,65	229,20	435,10	395,10	396,05	5 076,35
Reis- en verblijf kosten der school- opzieners	5 853,00	4 667,75	5 071,00	5 847,24	2 781,75	2 082,50	4 048,00	3 148,25	3 134,00	2 240,25	3 477,75	42 351,49
TOTALEN . . .	f 74 695,94	f 38 943,95	f 52 833,70	f 63 961,61	f 18 219,03	f 16 309,25	f 24 873,09	f 20 375,74	f 28 925,13	f 21 827,33	f 23 821,00	f 384 785,23
Hierbij moet nog gevoegd worden: f 362,50 voor beurzen aan onderwijzers en f 945 voor het tijdschrift " Nieuwe Bijdragen ", te zamen												
											Te zamen	
											f 386 092,73	
Hiervan af te trekken: het batig slot der examengelden, ad f 840,57 en de bijdragen der onderwijzers voor hun pensioen, ad 39 878,26												
											40 718,83	
Totaal der uitgaven . .											f 345 373,90	

Bij deze tabel valt nog het volgende op te merken :

Van de som van f 3901,41 voor de Rijks- lagere scholen te Maastricht en Roermond waren f 1858,33 bestemd voor jaarwedden aan onderwijzers, f 1800 voor een buitengewoon subsidie aan de school te Maastricht en f 243,08 voor eenige noodzakelijke herstellingen aan de gebouwen aldaar; de overige kosten van de beide inrigtingen zijn uit de opbrengsten der schoolgelden gevonden.

De kosten van het onderwijs aan de Rijksgestichten te Ommerschans en Veenhuizen, ten bedrage van f 5711,83, werden besteed als volgt:

te Ommerschans aan jaarwedden f 745, aan schoolbehoefte f 86,50, aan gebouwen enz. f 75, totaal f 906,50;

te Veenhuizen aan jaarwedden f 3527,70, aan schoolbehoefte f 426,82, aan gebouwen f 850,81, totaal f 4805,33.

Een overzicht van de kosten van opleiding van onderwijzers vindt men in de volgende tabel.

OVERZICHT der kosten van opleiding van onderwijzers van weg. het Rijk in 1861.

ONDERWERPEN.	Noord-brabant.	Gelderland.	Zuid-holland.	Noord-holland.	Zeeland.	Utrecht.	Friesland.	Overijssel.	Groningen.	Drenthe.	Limburg.	TOTAAL.
Kweekscholen	f 9 076,97	"	"	f 4 238,80	"	"	"	"	f 9 300,67	"	"	f22 616,44
Normalessen	2 406,25 f	2 088,80 f	8 748,47	9 400,00 f	3 728,23 f	3 000,00 f	6 570,50 f	2 742,22	1 966,66	f4 208,11	f3 225,00	48 084,25
Art. 12, 2de lid	1 300,00	435,00	2 000,00	1 650,00	530,00	300,00	950,00	280,00	850,00	650,00	"	8 945,00
Verschillende uitgaven	"	"	200,00	600,00	"	350,00	"	"	600,00	"	"	1 750,00
TOTALEN.	f 12 783,22 f	2 523,80 f	10 948,47	f 15 888,80	f4 258,23	f3 650,00	f7 520,50	f3 022,22	f12 717,33	f4 858,11	f3 225,00	f81 395,69

Het volgende tabellarisch overzicht wijst de uitgaven in 1861 van wege de provincie aan.

UITGAVEN ten behoeve van het lager onderwijs in 1861 door de provincien.

ONDERWERPEN.	Noord- brabant.	Gelderland.	Zuid- holland.	Noord- holland.	Zeeland.	Utrecht.	Fries- land.	Over- ijssel.	Gro- ningen.	Drenthe.	Lim- burg.	TOTAAL.
Pensioenen aan onderwijzers. . .	"	"	f 725,00	"	"	"	"	"	"	f 40,00	"	f 765,00
Subsidien krachtens art. 36 (1). .	f 11 108,30	f 12 997,71 ⁵	24 489,80	f 27 160,96 ⁵	f 4085,08	f 5032,50	f 2057,00	f 250,00	"	5035,00	f 7705,00	99 991,36
Buitengewone subsidien of voor- schotten	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1000,00	"	1 000,00
Opleiding van onderwijzers . .	"	"	"	"	"	900,00	"	"	f 333,33	"	"	1 233,33
Subsidien aan weduwen, weezen, enz.	"	"	2 000,00	"	"	"	300,00	"	"	"	"	2 300,00
TOTALEN. . .	f 11 108,30	f 12 997,71 ⁵	f 27 214,80	f 27 160,96 ⁵	f 4085,08	f 5332,50	f 2357,00	f 250,00	f 333,33	f 6075,00	f 7705,00	f 105 219,69
(1) Door Gedeputeerde Staten is opgegeven.	f 10 927,40	f 11 571,84	f 14 994,24	f 28 173,71 ⁵	f 4085,08	f 3836,50	f 2057,00	f 250,00	"	f 5035,00	f 7530,00	f 88 400,77 ⁵

Het volgende diene tot nadere toelichting.

Zoo als in het vorig verslag is aangemerkt, waren de sommen van f 725 en f 40, in Zuidholland en Drenthe voor pensioenen aan onderwijzers reeds toegekend vóór het in werking treden der wet van 1857. Eveneens geldt dezelfde opmerking als in het vorig verslag ten aanzien van de subsidien krachtens art. 36. Deze worden in de tabel opgegeven als f 99 921,36, door Gedeputeerde Staten als f 88 460,775. Dit verschil ontstaat doordat sommige dier uitgaven niet voorkomen op de rekeningen der provincien over 1861, en andere, reeds in 1860 toegekend, eerst in 1861 betaald zijn geworden. Men heeft evenwel gemeend die subsidien, welke in 1861 behoorden uitbetaald te zijn, als in dat jaar geschied te moeten vermelden, zoodat het totaal overeenkomt met dat van de door het Rijk verleende subsidien, opgegeven in de tabel op bladz. 75. De som van f 1000, voorkomende onder de buitengewone subsidien of voorschotten der provincie Drenthe, is over 1861 aan de gemeente Smilde verleend uit het bijzonder provinciaal fonds, *de kas ad pios usus voor Kloosters en Hijkersmilde*. De som van f 900, voorkomende onder de bijdragen der provincie Utrecht voor opleiding van onderwijzers, was verdeeld over de leerscholen te Utrecht en te Amersfoort; de eerste ontving f 600, de tweede f 300; op gelijke wijs was de som van f 333,33, voorkomende als bijdrage van de provincie Groningen voor hetzelfde doel, bestemd tot beurzen ten behoeve van kweekelingen aan de departements-kweekschool voor onderwijzers te Groningen.

Alsnu volgt de opgave van de uitgaven der gemeenten, waarvan zijn afgetrokken de inkomsten door deze ten behoeve van het lager onderwijs genoten. Het verschil in den ondersten regel der tabel voorkomende wijst alzoo de werkelijk ten laste der gemeenten gebleven kosten aan.

UITGAVEN ten behoeve van het lager onderwijs in 1861 door de gemeenten.

ONDERWERPEN.	Noord-brabant.	Gelderland.	Zuidholland.	Noord-holland.	Zeevand.	Utrecht.	Friesland.	Overijssel.	Groningen.	Drenthe.	Limburg.	Totaal.
Jaarwelden van onderwijzers .	f 103 208,96	f 220 310,94	f 415 387,38	f 319 080,46	f 127 056,94	f 74 967,72	f 241 176,16	f 130 006,52	f 132 214,02	f 50 182,00	f 88 068,79	f 1 970 809,81
Kosten van onderhoud van schoolcafen	24 237,82	25 638,76	68 338,37	46 063,92	13 071,55	10 213,43	41 235,92	20 107,77	26 472,67	6 274,20	6 223,33	287 537,98
Kosten van nieuwe schoollo- calen	42 062,63	114 530,32	307 306,04	303 891,35	40 646,67	26 472,67	22 182,41	62 167,32	44 538,62	16 824,02	36 937,32	977 604,35
Vergoeding voor vrije woning enz.	1 397,16	11 425,66	19 633,68	16 034,36	5 465,62	2 231,50	4 883,93	7 819,80	2 008,83	2 553,63	2 116,11	75 309,76
Schoolmeubelen en schoolbe- hoefden	50 070,83	61 029,74	70 547,46	47 471,83	21 311,43	15 746,38	39 764,77	21 262,00	32 278,21	15 088,32	16 133,32	330 643,78
Schoolcommissien	783,20	1 470,92	4 054,40	2 622,78	632,85	383,88	2 263,17	1 100,46	1 156,21	79,27	122,90	14 661,15
Pensioenen (a. nieuwe	2 264,23	2 354,46	3 387,00	4 584,03	243,89	910,90	3 411,46	1 450,53	379,55	911,85	1 137,88	21 028,45
Subsidien aan bijzondere scholen (b. oude (vóór 1858))	1 097,33	1 825,00	5 028,00	100,00	1 320,00	350,00	2 832,50	1 320,00	—	580,00	—	15 462,83
Opleiding van onderwijzers	1 066,18	6 077,32	3 025,49	4 073,57	1 555,00	1 250,00	1 131,60	5 103,33	1 265,15	610,00	846,77	29 675,28
Uitkeeringen aan andere ge- meenten	1 975,40	1 788,71	6 650,16	1 440,51	200,00	2 750,63	546,93	1 757,62	678,37	282,70	375,45	18 470,61
Andere uitgaven	324,90	1 740,27	13 296,12	6 387,83	4 007,84	2 550,87	2 245,43	703,76	1 785,46	241,62	686,40	35 255,65
Totaal	f 289 321,15	f 448 022,12	f 878 321,42	f 753 103,38	f 216 319,89	f 197 889,99	f 393 704,39	f 232 006,34	f 241 845,11	f 102 589,61	f 132 638,47	f 3 888 715,90
Inkomsten der gemeenten	80 701,68	105 320,59	205 486,24	148 140,77	61 214,45	44 010,97	91 640,64	48 971,56	41 267,07	34 834,89	47 012,90	908 224,56
Zuiver bedrag der uitgaven	f 208 619,46	f 342 701,53	f 672 835,18	f 604 962,60	f 155 065,44	f 153 879,02	f 302 063,75	f 183 034,78	f 200 578,04	f 67,754,72	f 165 625,48	f 2 980 491,05

Aangaande deze tabel is nog het volgende op te merken:

Op de rekeningen van sommige gemeenten komen ten opzichte van de pensioenen van onderwijzers andere cijfers voor dan die, welke in bovenstaande tabel zijn opgegeven, 't geen daaraan moet worden toegeschreven, dat sommige reeds over 1860 loopende pensioenen eerst in 1861 zijn uitbetaald, en andere, in 1861 ingaande, eerst op de rekening van 1862 konden worden vermeld. Hier zijn evenwel die sommen vermeld, die werkelijk over 1861 moesten betaald zijn en over dat jaar door het Rijk van de gemeenten zijn ontrangen. De som van f 846,775, wegens subsidie aan bijzondere scholen in Limburg, is gedeeltelijk besteed aan tijdelijke toelagen voor bijzondere scholen te Hengem (gemeente Grondsveld) en te Roermond, gedeeltelijk tot bestrijding der kosten van oprigting eener bewaarschool in laatstgemelde gemeente, waarin tevens lager onderwijs wordt gegeven.

De laatste post »andere uitgaven» bevat uitgaven van zoo verschillenden aard, dat zij moeilijk onder afzonderlijke kategorien te brengen waren. De voornaamste zijn: aflossing en rentebetaling van leeningen, aangegaan tot het bouwen van schoollocalen; aflossing van renteloos voorschot door de provincie verleend; schadeloosstelling aan onderwijzers voor personele belasting; kosten van onderwijs aan minvermogenen; kosten op het innen der schoolgelden; assurantiepenningen van schoollocalen en onderwijzerswoningen; toelagen aan onderwijzersweduwen of aan ondersteuningsfondsen voor weduwen en weezen van onderwijzers; kosten van oproepingen in de nieuwsbladen en van vergelijkende examens; kosten van prijsuitdeelingen en prijzen; aankoop van het tijdschrift *Nieuwe Bijdragen* enz.; kosten der scholen voor gymnastiek of van teekenscholen; enz.

De volgende tabel geeft een overzicht van de inkomsten der gemeenten ter bestrijding der kosten van het lager onderwijs. Dezelfde som die op de tabel van bladz. 80 voorkomt onder »uitkeeringen aan andere gemeenten», komt op deze tabel voor onder »bijdragen van andere gemeenten», beide tot een bedrag van f 18 470,615. Daarna volgt een overzicht der verrekeningen tusschen de gemeenten onderling, zoowel tusschen gemeenten in dezelfde provincie als in andere provincien.

INKOMSTEN der gemeenten, ter bestrijding der kosten van het lager onderwijs in 1861.

ONDERWERPEN.	Noordbrabant.	Gelderland.	Zuidholland.	Noordholland.	Zeeland.	Utrecht.	Friesland.	Overijssel.	Groningen.	Drenthe.	Limburg.	Totaal.
Ophrengst der schoolgeiden. . .	f 56 329.68	f 77 052.52	f 144 469.43	f 82 214.34	f 50 341.46 ^a	f 29 908.01 ^a	f 45 777.73 ^a	f 43 546.46 ^a	f 39 130.70	f 23 505.10 ^a	f 30 756.30	f 623 586.75 ^a
Ophrengst van bijzondere fondsen	280.00	668.40 ^a	5 218.18	10 303.00	2 532.82 ^a	557.04 ^a	41 189.95	2 746.22	1 290.00	177.00	371.24	65 324.76 ^a
Bijdragen van andere gemeenten.	1 875.40 ^a	984.21	6 819.03 ^a	1 301.50 ^a	200.00	3 485.01 ^a	538.95 ^a	1 621.87 ^a	898.37 ^a	62.79	475.45	18 470.61 ^a
Subsidien krachtens art. 35 . .	22 215.60	25 965.43	48 973.60	54 321.93	8 170.15	10 065.00	4 114.00	500.00	—	10 070.00	15 410.00	199 842.72
Andere subsidien van de provincie.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1 000.00	—	1 000.00
Totaal	f 0 701.68 ^a	f 105 329.56 ^a	f 295 495.24 ^a	f 148 140.77 ^a	f 61 344.45	f 44 010.97 ^a	f 91 040.64	f 48 574.56	f 41 257.07 ^a	f 34 834.89 ^a	f 47 012.99	f 998 224.85 ^a

VERREKENING der kosten van het lager onderwijs tusschen gemeenten onderling in 1861.

PROVINCIE.	Betaald aan gemeenten in de provincie.	Betaald aan gemeenten in andere provincien.	Totaal der uitgaven.	Ontvangen van gemeenten in de provincie.	Ontvangen van gemeenten in andere provincien.	Totaal der ont- vangsten.
Noordbrabant . . .	f 1 875,40 ^a	f 100,00	f 1 975,40 ^a	f 1 875,40 ^a	"	f 1 875,40 ^a
Gelderland . . .	754,46	1 034,25	1 788,71	754,46	f 229,75	984,21
Zuidholland . . .	6 659,15 ^a	"	6 659,15 ^a	6 659,15 ^a	159,88	6 819,03 ^a
Noordholland . . .	1 301,50 ^a	145,01	1 446,51 ^a	1 301,50 ^a	"	1 301,50 ^a
Zeeland . . .	200,00	"	200,00	200,00	"	200,00
Utrecht . . .	2 370,00 ^a	389,63	2 759,63 ^a	2 370,00 ^a	1 115,01	3 485,01 ^a
Friesland . . .	546,95 ^a	"	546,95 ^a	546,95 ^a	12,00	558,95 ^a
Overijssel . . .	1 757,62 ^a	"	1 757,62 ^a	1 757,62 ^a	64,25	1 821,87 ^a
Groningen . . .	666,37 ^a	12,00	678,37 ^a	666,37 ^a	200,00	866,37 ^a
Drenthe . . .	82,79	200,00	282,79	82,79	"	82,79
Limburg . . .	375,45	"	375,45	375,45	100,00	475,45
TOTALEN . . .	f 16 589,72 ^a	f 1 880,89	f 18 470,61 ^a	f 16 589,72 ^a	f 1 880,89	f 18 470,61 ^a

De volgende tabel geeft een *algemeen* overzicht van de kosten van het lager onderwijs in 1861. Het bedrag van f 39 411,53^a, 't welk van het totaal is afgetrokken, bestaat uit de som van de pensioensbijdragen der onderwijzers en het batig slot der examengelden, verminderd met de kosten van het tijdschrift » Nieuwe Bijdragen enz. » en van eenige beurzen voor onderwijzeressen, zoo als is omschreven bij de tabel op bladz. 75.

Eene vergelijking der kosten voor het lager onderwijs in 1861 met die in het vorig jaar toont eene aanzienlijke vermeerdering. De uitgaven van het Rijk klommen, de onderdeelen van guldens buiten rekening gelaten, van f 311 370 tot 345 373; eene vermeerdering van f 34 003. Die voor onderwijzersjaarwedden bedroegen f 75 205 en voor gratificaties f 3233 minder; eerstgemelde vermindering was het gevolg van het besluit der Tweede Kamer der Staten-Generaal om alleen gelden toe te staan ter bezoldiging van onderwijzers, wier jaarwedden dagteekenen van den tijd, voorafgegaan aan 1 December 1813 en waarop geacht kon worden zekere aanspraak verkregen te zijn; laatstgemelde vermindering was een uitvloeisel der nieuwe wet, welke, aan elken onderwijzer eene behoorlijke jaarwedde waarborgende, slechts in zeer bijzondere gevallen de wenschelijkheid eener gratificatie deed ontstaan. Het aandeel van het Rijk in de pensioenen aan onderwijzers klom van f 27 651 tot f 42 056, eene vermeerdering van f 14 405; de onderwijzers zelve droegen tot hun pensioen de som van f 39 878 bij, zoodat werkelijk ten laste van het Rijk bleef een bedrag van f 2178. De bijdragen, door het Rijk krachtens art. 36 verleend, beliepen f 99 921, tegenover f 22 664 in 1860; eene vermeerdering van f 77 257. De kosten van opleiding van onderwijzers bedroegen f 81 395, tegenover f 52 030 in 1860; eene vermeerdering van f 29 365. Voor het onderwijs in de gestichten te Ommerschans en Veenhuizen werd f 435 meer, voor onderwijzersgezelschappen f 55 minder, voor reizen verblijfskosten der inspecteurs f 1487 meer en voor die der schoolopzieners f 261 minder uitgegeven dan in 1860.

Door de provincien werd in 1861 ten behoeve van het lager onderwijs uitgegeven eene som van f 105 219, tegen f 34 861 in het vorig jaar; dus f 70 358 meer, hoofdzakelijk ontstaan door de belangrijke vermeerdering van f 77 257 aan subsidien krachtens art. 36.

Aanzienlijk grooter waren de uitgaven der gemeenten in 1861, vergeleken bij het vorig jaar. De jaarwedden van onderwijzers bedroegen f 1891 104, tegenover f 1 074 343 in het vorig jaar; dus f 816 761 meer. Het onderhoud van schoollocalen enz. bedroeg f 287 537 tegen f 246 141, dus f 41 396 meer. De kosten van nieuwe schoollocalen waren f 977 604 tegen f 706 525, dus f 271 079 meer. De vergoedingen voor vrije woning bedroegen f 75 309 tegen f 47 507, dus f 27 802 meer. Aan schoolmenbelen en schoolbehoefden werd uitgegeven f 390 643 tegen f 143 094, dus f 247 549 meer. De kosten der plaatselijke schoolcommissien waren f 14 661 tegen f 12 580, dus f 2081 meer. Het aandeel der gemeenten in de pensioenen aan onderwijzers verleend bedroeg f 36 481 tegen f 28 286, dus f 8195 meer. De subsidien aan bijzondere scholen bedroegen f 26 675 tegen f 17 528, dus f 9147 meer. Aan opleiding van onderwijzers van wege de gemeenten werd uitgegeven f 607 en aan andere uitgaven, omschreven op bladz. 81, f 25 817 minder dan in 1860. De inkomsten der gemeenten ter bestrijding der kosten van het lager onderwijs bedroegen f 908 224 tegen f 429 445 in het vorig jaar; eene vermeerdering alzoo van f 478 779. Hiervan beliepen de schoolgelden f 309 121 meer, en de bijdragen van het Rijk en de provincien f 154 514 meer dan in 1860. De totale zuivere uitgaven der gemeenten bedroegen de som van f 2 930 491 tegen f 1 913 504, zijnde eene vermeerdering in 1861 van f 1 016 987.

Neemt men alle uitgaven ten behoeve van het lager onderwijs in 1861 te zamen, dan bevindt men, dat deze bedroegen de som van f 4 101 685, en in het jaar 1860 de som van f 3 234 606; er is dus in het geheel meer uitgegeven de som van f 867 079; in vergelijking met 1859 is de vermeerdering f 1 416 991, en met 1858 f 1 720 705.

§ 6. SCHOOLGELDEN.

De gemeenten, waar eenige verandering ten aanzien van het schoolgeld in 1861 heeft plaats gevonden, zijn in het volgende overzicht opgegeven:

Noordbrabant. Te Baardwijk en te Giessen is tot de heffing van schoolgeld op dagen- en avondschool besloten; te Schayk is een schoolgeld voor de avondschool ingevoerd; te Bergen op Zoom, Best, Fijnaart, Heeswijk, Loon op Zand, Moergestel, Stratum en Zundert werd tot vermindering van het schoolgeld overgegaan. Kosteloos onderwijs voor de dagschool werd in 1861 in geene gemeente dezer provincie ingevoerd, doch ook nergens, waar het onderwijs voor de dagschool in 1860 kosteloos werd gegeven, is in 1861 schoolgeld-heffing vastgesteld.

Gelderland. Te Hoevelaken is verandering in de heffing van schoolgeld gebragt, ten einde haar minder drukkend te doen zijn; te Arnhem is de verordening omtrent de heffing

van schoolgeld meer in verband gebragt met de nieuwe regeling van het getal en den aard der scholen; te Nijkerk is de heffing van het schoolgeld bij de maand, in plaats van bij de drie maanden, vastgesteld; te Winterswijk is het schoolgeld voor meer uitgebreid onderwijs verminderd. In geene gemeente dezer provincie is in het jaar 1861 voor de dagschool kosteloos onderwijs ingevoerd; daarentegen is schoolgeldheffing ingevoerd te Dinxperlo en te Rossum, alwaar in 1860 kosteloos onderwijs werd gegeven.

Zuidholland. Te Aarlanderveen werd schoolgeld geheven voor het bezoeken der scholen te Alphen en Zwammerdam; te Delft en te Moordrecht is schoolgeldheffing ingevoerd voor kinderen welke, behalve gewoon, ook meer uitgebreid lager onderwijs ontvingen; te Goudswaard en te Hoogvliet werd ook van kinderen binnen de gemeente schoolgeld geheven; te Hagestein werd schoolgeld voor de avondschoon ingevoerd; te Maasland werd in het bedrag van het schoolgeld verandering gebragt; te Nieuwkoop en te Zevenhoven werd schoolgeld ingevoerd voor het bezoeken der school te Noorden; te Noordwijk werd voor de avondschoon in het schoolgeld wijziging gebragt; te Schiedam vond eene nadere regeling plaats; te Sliedrecht is voor eene der scholen schoolgeld geheven; te Sommeldijk werd schoolgeld ingevoerd op de avondschoon voor onderwijs in de vreemde talen. In de navolgende gemeenten in Zuidholland is in 1861 voor de dagschool kosteloos onderwijs ingevoerd: Alphen, behalve voor kinderen buiten de gemeente, Arkel, Benthuizen, Bleiswijk, Bleskensgraaf, Brandwijk, Delft, alleen voor gewoon lager onderwijs a — i der wet, 's Gravendeel, Haastrecht, behalve voor kinderen buiten de gemeente, Hazerswoude, Hendrik-Ido-Ambacht, voor kinderen tot hun twaalfde jaar, Koudekerk, behalve voor kinderen buiten de gemeente, Langerak, Lexmond, Groote Lindt, Maasdam, Meerkerk, Molenaarsgraaf, Monster en Ooltgensplaat, beide behalve voor kinderen buiten de gemeente, Oudshoorn, Papendrecht, Rhijnsburg, Ridderkerk, Rozenburg, Spijkenisse, Strijen, Oude Tonge, Veur, allen voor kinderen beneden dertien jaar, Vierpolders, behalve voor kinderen buiten de gemeente, Vlist, Voorhout, Noordwaddinxveen, Zuidwaddinxveen, Warmond, Wijngaarden, IJsselmonde, Zegwaard en Zoetermeer. In de navolgende gemeenten van Zuidholland werd in 1860 kosteloos onderwijs op de dagschool gegeven, doch is in 1861 schoolgeldheffing ingevoerd, namelijk: Ter Aar, Abbenbroek, Oud Alblas, Alblasserdam, Ameide, Asperen, Oost- en West-Barendrecht, Brielle, Broek, Capelle a/d IJssel, Charlois, Dirksland, Everdingen, Geervliet, Giessendam, Giessen-Nieuwkerk, Gorinchem, Gouderak, Goudriaan, Groot-Ammers, Haastrecht, alleen voor kinderen buiten de gemeente, Hazerswoude, Heenvliet, Heerjansdam, Heien Boeicop, Hekelingen, Hendrik-Ido-Ambacht, Herkingen, Heukelom, deze drie voor kinderen boven twaalf jaren, Hekendorp, Hellevoetsluis, Hof van Delft, Hoorbaar, Katendrecht, Katwijk, Kedichem, Kethel en Spaland, Klaaswaal, Kralingen (in de 2de en 3de afdeeling der school), Krimpen aan de Lek, Krimpen aan den IJssel, Leerbroek, Lekkerkerk, Nieuw Lekkerland, Leiden, de Lier, alleen voor kinderen buiten de gemeente, Lisse, Maasdam, alleen voor kinderen buiten de gemeente en voor die kinderen, welke eene openbare school bezoeken, niet gevestigd in de afdeeling waar zij wonen, Molissant, Moercapele, Nieuwenhoorn, Nieuwkerk aan den IJssel, Nieuwkoop, Nieuwland, Nieuwpoort, Nieuwveen, Noordeloos, Noordwijk, Noordwijkerhout, Nootdorp, Ooltgensplaat, alleen voor kinderen buiten de gemeente, Oost-Voorne, Otterland, Ouddorp, Oudshoorn, alleen voor kinderen buiten de gemeente, Ouderkerk aan den IJssel, Pernis, Peursum, Piershil en Pijnacker, beide voor kinderen buiten de gemeente, Reeuwijk, Rhoon, Rhijnsburg, alleen voor kinderen buiten de gemeente, Ridderkerk, alleen voor kinderen, die eene der scholen bezoeken, niet gevestigd in de afdeeling waar zij wonen, Rockanje, Sassenheim, Schelluinen, Schipluiden, alleen voor kinderen buiten de gemeente, Schoonhoven, Schoonrewoerd, Sluipwijk, Stad aan 't Haringvliet, Stellendam, Stompwijk, Streefkerk, Tienhoven, Nieuwe Tonge, alleen voor kinderen boven dertien jaar, Vianen, Vierpolders, alleen voor kinderen buiten de gemeente, Vlaardingen, Langernugeweide, Woerden, IJsselmonde, alleen voor kinderen buiten de gemeente en voor die kinderen, welke eene school bezoeken, niet gevestigd in de afdeeling waar zij wonen, Zevenhoven, Zuidland, Zwammerdam en Zwartewaal.

Noordholland. Te Akersloot, alwaar het onderwijs tot in 1860 kosteloos werd verstrekt, is in 1861 schoolgeld geheven; in den loop van dat jaar is evenwel daarin weder eenige wijziging gebragt, die met 1° Januarij 1862 in werking zou treden; te Beverwijk, Castricum, Heemskerk en Noord-Scharwoude is in de heffing van het schoolgeld verandering gekomen; te Grootebroek en te IJpendam, waar vroeger kosteloos onderwijs

werd gegeven, zou met 1°. Januarij 1862 tot heffing van schoolgeld worden overgegaan; te Oosthuizen, Wijdenes, Wijk aan Zee en Zuid- en Noord-Schermer is in 1861 kosteloos onderwijs ingevoerd; te Oterleek is met 1°. Januarij 1861 eene nieuwe schoolgeldheffing vastgesteld; te Texel is het schoolgeld eenigzins verminderd.

Zeeland. Te Boschkapelle is voor de avondschool schoolgeldheffing ingevoerd; te Brouwershaven, Bruinisse, Nieuwerkerk, Veere, Vrouwepolder, Wemeldinge en Zonne-maire is het schoolgeld eenigzins verminderd; te Oostburg is het schoolgeld voor leerlingen van 16 jaren en daarboven verhoogd en uitgebreid. Kosteloos onderwijs is voor de dagschool ingevoerd te Axel, Boschkapelle, Clinge, Dreischor, Graauw, Hengstdijk, Hontenisse, Kortgene, Oostburg (tot 16 jaren), Oosterland, Ossenisse, Oud-Vossemeer, Poortvliet, St. Kruis, St. Maartensdijk, Sluis, Stoppeldijk, Tholen, Waterlandkerkje, Westdorpe, Wissekerke, Zaamslag en Zuidzande. In 1861 werd voor de dagschool nergens schoolgeldheffing ingevoerd, waar te voren deze niet plaats vond.

Utrecht. Te Nigtevecht, alwaar vroeger kosteloos onderwijs werd gegeven, is, te beginnen met 1861, de heffing van schoolgeld ingevoerd.

Friesland. Alleen te Opsterland heeft eene wijziging in de betaling der schoolgelden plaats gevonden.

Overijssel. Te Avereest is voor de avondschool een schoolgeld vastgesteld; te Dalfsen, Goor, Markelo, Heino, Holten, Staphorst en IJsselmuiden is het schoolgeld eenigzins gewijzigd; te Gramsbergen, alwaar het onderwijs in 1861 kosteloos was, zou met 1 Januarij 1862 het schoolgeld weder worden ingevoerd; te Hasselt werd het schoolgeld voor de dagschool afgeschaft en ingevoerd op de school voor meer uitgebreid lager onderwijs; te Kamperveen, Olst, Ootmarssum, Wyhe en Zalk is voor de dagschool kosteloos onderwijs ingevoerd.

Groningen. Te Nieuwe Pekela is de heffing van schoolgeld per maand vervangen door die per week; te Aduard, Baflo, Bedum, Eenrum, Grootegast, Hoogezand, Kantens, Marum, Meeden, Oldekerk, Sappemeer, Uithuizen, Winsum en Zuidbroek is voor de dagschool kosteloos onderwijs ingevoerd. Te Finsterwolde, waar het onderwijs in 1860 kosteloos verstrekt werd, is met 1 Julij 1861 schoolgeldheffing ingevoerd; te Uithuistermeeden is tot 1°. Januarij 1861 schoolgeld geheven en daarna tot 1°. Januarij 1862 kosteloos onderwijs, bij wijze van proefneming, ingevoerd.

Drenthe. In alle gemeenten kwam verandering behalve te Assen en Meppel. Zij bestond, behalve in eene wijziging, die nagenoeg algemeen eene vermindering was, in de wijs van heffing per halfjaar, per kwartaal of per maand in plaats van per jaar. Tevens was voor sommige gemeenten daarbij gevoegd eene regeling van het schoolgeld op de avondschool.

Limburg. Te Beesel, Houthem en Meijel is in de heffing van het schoolgeld eenige wijziging gebragt; te Herkenbosch en Melick, alwaar het onderwijs in 1860 nog kosteloos was, is met 1°. Maart 1861 schoolgeldheffing ingevoerd.

Over den invloed van kosteloos onderwijs op het schoolbezoek blijft zeer veel verschil van meening heerschen. In paragraaf 3 (blz. 66) werd de gevolgtrekking gemaakt, dat vooral de kosteloos onderwezenen zich minder aan schoolverzuim schuldig maakten; volgens het gevoelen van sommige inspecteurs neemt door het kosteloos onderwijs wel het gemiddeld getal schoolgaande kinderen toe, geenszins echter het geregeld schoolgaan. Men schijnt, volgens hen, te weinig prijs te stellen op 't geen men kosteloos ontvangt. Volgens anderen was het schoolverzuim het sterkst bij de kinderen van die ouders, welke, zonder juist behoefte te zijn, het schoolgeld met meere opbrengen. Ten opzichte van dezen is de maatregel van vele gemeentebesturen prijzenswaardig, om mild te zijn in het geven van vrijstelling van de opbrengst van het schoolgeld.

In 1861 werd geen schoolgeld geheven in 238 gemeenten, verdeeld over de onderscheidene provincien, als volgt: Noordbrabant 51, Gelderland 16, Zuidholland 55, Noordholland 34, Zeeland 25, Utrecht 14, Friesland 15, Overijssel 13, Groningen 15 en Limburg 3. Onder deze gemeenten waren er 41, waar gelegenheid tot bijzonder onderwijs bestond, namelijk in Noordbrabant te Asten, Cuyk, Diessen, Engelen, Vlijmen en Ossendrecht

alle door geestelijke zusters gehouden, benevens te Emmen, Dinther en Huibergen; in Gelderland te Aalten, Renkum, Tiel, Wisch en Zelhem; in Zuidholland te Alphen, Zegwaard, Zoetermeer, Rijswijk, Voorburg en Wateringen; in Noordholland te Helder; in Zeeland te Zaamslag; in Utrecht te Maarssen, Maarssenveen, Benschop en Rijnsburg; in Friesland te Idaarderadeel en te Kollumerland en Nieuwkruisland; in Overijssel te Ambt Almelo, Ambt Hardenberg, Hengelo, Oldenzaal, Wijhe, en Zwartsluis; in Groningen te Bedom, Eenrum, 'Sappemeer, Uithuizen, Uithuizerveen, Zuidbroek en Hoogezaand; in Limburg bestonden geene bijzondere scholen in gemeenten waar op de openbare kosteloos onderwijs werd gegeven. Slechts in enkele gemeenten van dien aard in de overige provincien waren gesubsidieerde bijzondere scholen, namelijk te Helder, Zaamslag, Maarssen, Maarssenveen en Hoogezaand. Vele der opgegeven bijzondere scholen waren kostscholen en inrigtingen voor meer uitgebreid of verder voortgezet lager onderwijs; sommige strekten meer bepaald tot voorbereidingsscholen voor de akademien van Delft en Breda en het instituut te Willemsoord.

De opgave der opbrengst van de schoolgelden over 1861 kan met meer naauwkeurigheid dan vroeger geschieden; het bedrag door de onderwijzers ontvangen was zeer gering en ontstond, hetzij doordat de definitieve regeling nog niet het geheele jaar 1861 in werking was, hetzij doordat de onderwijzers buiten de gewone schooltijden nog eenig onderrigt in de vakken van het meer uitgebreid lager onderwijs gaven. In 154 gemeenten werden door de onderwijzers eenige gelden ontvangen, namelijk in Noordbrabant 18, Gelderland 2, Zuidholland 15, Noordholland 18, Zeeland geene, Utrecht 5, Friesland 4, Overijssel 8, Groningen 57, Drenthe 6 en Limburg 7. Het volgend overzicht bevat het bedrag der schoolgelden geheven door de gemeenten en door de onderwijzers.

PROVINCIE.	Bedrag van het schoolgeld door de gemeenten geheven.	Bedrag van het schoolgeld door de onderwijzers geheven.	Totaal bedrag der op de openbare school geheven schoolgelden.
Noordbrabant.	f 56 329,68	f 536,37 ⁵	f 56 866,05 ⁵
Gelderland.	77 652,52	7 083,00	84 735,52
Zuidholland	14 469,43	1 607,85	16 077,27
Noordholland.	82 214,34	7 564,90	89 779,24
Zeeland.	50 341,46 ⁵	"	50 341,46 ⁵
Utrecht.	29 903,01 ⁵	539,45	30 442,46 ⁵
Friesland	45 777,73 ⁵	474,95	46 252,68 ⁵
Overijssel	43 506,46 ⁵	3 234,17 ⁵	46 740,64
Groningen	39 130,70	2 402,42	41 533,12
Drenthe.	23 505,10 ⁵	1 093,35	24 598,45 ⁵
Limburg	30 756,30	1 833,32	32 589,62
Totaal	f 623 586,75 ⁵	f 26 369,79	f 649 956,54 ⁵

Eene vergelijking van het totaalcijfer met dat van het voorgaand jaar geeft, de onderdeelen van guldens buiten rekening gelaten, eene vermindering van f 226 556, grootendeels het gevolg der ruimere toepassing van kosteloos onderwijs. Door de onderwijzers werd f 535 678 minder, door de gemeentebesturen f 309 121 meer ontvangen dan in het jaar 1860.

Ten einde een overzicht te geven van de gemiddelde bijdrage in de kosten van het onderwijs door ieder kind, is het bedrag der schoolgelden, vermeld op blad. 82, gedeeld door het aantal niet kosteloos onderwezenen op de openbare scholen. Dit laatste getal is gevonden door het aantal kosteloos onderwezenen op de openbare scholen af te trekken van het geheel getal scholieren in dezelfde inrigtingen, zoo als aangewezen is in de volgende tabel:

PROVINCIE.	Getal schoolgaande kinderen op de openbare scholen.	Getal kosteloos onderwezenen op de openbare scholen.	Getal niet kosteloos onderwezenen op de openbare scholen.	Opbrengst der schoolgelden in 1861.	Gemiddelde bijdrage van ieder kind op de openbare scholen in 1861.
Noordbrabant	33 772	17 857	15 915	f 56 866,05 ⁵	f 3,57
Gelderland	38 754	21 014	17 740	84 735,52	4,78
Zuidholland	48 008	32 210	15 798	146 077,28	9,25
Noordholland	39 593	25 877	13 716	89 779,24	6,54
Zeeland	16 850	9 278	7 572	50 341,46 ⁵	6,65
Utrecht	9 909	5 507	4 402	30 442,46 ⁵	6,92
Friesland	34 408	24 192	10 216	46 252,68 ⁵	4,53
Overijssel	26 399	14 807	11 592	46 740,64	4,03
Groningen	24 671	12 946	11 725	41 533,12	3,54
Drenthe	12 813	5 003	7 810	24 598,45 ⁵	3,15
Limburg	18 753	5 370	13 383	37 909,37	2,83
Totaal	303 930	174 061	129 869	f 655 276,29 ⁵	f 5,05

Het verschil van het bedrag van het schoolgeld in Limburg met de vorige tabel is daaraan toe te schrijven, dat bij de laatste is gevoegd de opbrengst der schoolgelden aan de Rijks- lagere school te Maastricht ad f 5319,75.

Uit deze tabel blijkt dat het aanzienlijkste schoolgeld werd geheven in Zuidholland, het laagste daarentegen in Limburg. Maar ook in Zuidholland is de ruimste toepassing van kosteloos onderwijs op de openbare scholen gemaakt en in geene provincie werd zoo weinig kosteloos onderwijs verstrekt als in Limburg. In Zuidholland namelijk bedroeg het aantal kosteloos onderwezenen 67, in Limburg 28 ten honderd op de openbare scholen. Neemt men verder in aanmerking, dat er in Zuidholland 80 openbare scholen voor meer uitgebreid lager onderwijs waren, een getal naar evenredigheid aanzienlijk hooger dan in iedere andere provincie, waar voor enkele het schoolgeld tot f 60 klom, dan kan uit het hooge cijfer voor deze provincie nog geen gevolgtrekking gemaakt worden, althans kan men hieruit niet afleiden, dat de bijdrage per kind in deze provincie hooger is dan elders. Wel is waar de provincie Limburg komt met hare 37 openbare lagere scholen voor meer uitgebreid lager onderwijs voor deze inrigtingen betrekkelijk het naast bij Zuidholland, doch de meeste dezer scholen in Limburg vallen in die categorie alleen omdat eenig fransch of hoogduitsch aldaar wordt onderwezen.

Neemt men alle provincien te zamen, dan blijkt dat over geheel Nederland het schoolgeld van ieder niet kosteloos onderwezen kind op de openbare school ruim vijf gulden bedroeg. Men houde echter in het oog, dat 362 der 2501 lagere scholen inrigtingen voor meer uitgebreid lager onderwijs waren, waaromtrent men mag aannemen, dat voor de meesten, die deze bezochten, de eenigzins hoogere bijdrage niet te zwaar viel. Indien dus het bedrag der schoolgelden van de scholen voor gewoon lager onderwijs genomen wierd, zoude men voor elken leerling eene nog lagere gemiddelde bijdrage vinden. Zoodanige opgave kan echter niet met juistheid geschieden. Op de meeste scholen voor meer uitgebreid lager onderwijs wordt tevens gewoon lager onderwijs gegeven. Men zou dus, om tot een juist cijfer te geraken, niet alleen de betalende schoolbevolking moeten nemen van de scholen voor gewoon lager onderwijs, maar tevens het getal leerlingen op de scholen voor meer uitgebreid lager onderwijs, die uitsluitend gewoon lager onderwijs genoten. Dat getal nu is niet opgegeven. In allen gevalle schijnt uit bovenstaande cijfers te blijken, dat het openbaar onderwijs voor allen genoegzaam toegankelijk is.

§ 7. SUBSIDIËN DOOR HET RIJK EN DE PROVINCIËN VERLEEND KRACHTENS
ART. 36 DER WET.

De twee volgende tabellarische overzigten bevatten eene opgave van alle gemeenten waarop art. 36 der wet is toegepast. Het getal dier gemeenten, hetwelk in de drie vorige jaren gering was, heeft bij de definitieve regeling eene aanmerkelijke uitbreiding ondergaan. Eene opgave van het geheele getal gesubsidieerde gemeenten scheen niet van belang ontbloot, met vermelding tevens van de opbrengst der aldaar geheven schoolgelden en van het bedrag dat te haren laste gebleven is.

GEWONE SUBSIDIËN.

NAMEN DER GEMEENTEN.	Totaal bedrag der kosten.	Opbrengst der schoolgelden.	Bedrag van het subsidie van het Rijk.	Bedrag van het subsidie van de provincie.	Bedrag van hetgeen ten laste der gemeente is gebleven.
Noordbrabant.					
Almkerk.	f 1 487,99	"	f 375,00	f 375,00	f 737,99
Baarle-Nassau.	805,84 ⁵	f 266,25	100,00	100,00	339,59 ⁵
Besouwen.	1 470,83 ⁵	277,38	385,00	385,00	423,45 ⁵
Bladel.	685,75	"	100,00	100,00	485,75
Deursen.	346,48	"	75,00	75,00	196,48
Drongelen.	740,96 ⁵	36,82 ⁵	287,50	287,50	129,14 ⁵
Duizel.	449,64 ⁵	110,59	75,00	75,00	189,05 ⁵
Emmikhoven.	822,47 ⁵	"	150,00	150,00	522,23
Gemert.	1 434,47 ⁵	357,12 ⁵	325,00	325,00	427,35
Giessen.	709,24	"	75,00	75,00	559,24
Grave.	1 868,62 ⁵	477,58	500,00	500,00	391,04 ⁵
Halsteren.	1 166,40 ⁵	163,80	175,00	175,00	652,60 ⁵
Heesbeem.	1 470,46 ⁵	44,70	450,00	450,00	525,76 ⁵
Herpen.	648,78 ⁵	"	125,00	125,00	398,78 ⁵
Herpt.	618,62	"	75,00	75,00	468,62
Hoogeloon.	1 183,00	196,91 ⁵	75,00	75,00	836,08 ⁵
Hooge- en Lage-Mierde.	774,22	175,94	125,00	125,00	348,28
Huiberngen.	556,49	"	175,00	175,00	206,49
Huisseling.	619,04 ⁵	"	75,00	75,00	469,04 ⁵
Linden.	925,92	"	200,00	200,00	525,92
Made.	2 154,66 ⁵	630,00	75,00	75,00	1 374,66 ⁵
Meeuwen.	1 134,30	"	250,00	250,00	634,30
Nieuw-Vosmeer.	874,73 ⁵	128,93 ⁵	100,00	100,00	535,80
Nistelrode.	1 359,23	"	50,00	50,00	1 259,23
Nunen.	1 646,17 ⁵	312,60	100,00	100,00	1 133,57 ⁵
Oostelbeers.	682,72 ⁵	124,55	50,00	50,00	458,17 ⁵
Oploo.	1 066,03	303,95	100,00	100,00	562,08

NAMEN DER GEMEENTEN.	Totaal bedrag der kosten.	Opbrengst der schoolgelden.	Bedrag van het subsidie van het Rijk.	Bedrag van het subsidie van de provincie.	Bedrag van hetgeen ten laste der gemeente is gebleven.
Ossendrecht.	f 993,01 ⁵	"	f 100,00	f 100,00	f 793,01 ⁵
Oud- en Nieuw-Gastel.	1 829,10	f 583,90 ⁵	100,00	100,00	1 045,19 ⁵
Putte.	721,38	"	145,40	145,40	430,58
Rucphen.	2 655,42	802,15	600,00	600,00	653,27
Rijsbergen.	395,04	"	200,00	200,00	594,04
Rijswijk.	640,53	"	75,00	75,00	490,53
Sehayk.	716,04	"	75,00	75,00	566,04 ⁵
Strijp.	472,82	81,69	75,00	75,00	241,13
Terheyden.	2 421,15 ⁵	578,90	150,00	150,00	1 542,25 ⁵
Veen.	1 092,70	239,70	262,50	262,50	328,00
Velp.	335,86 ⁵	"	50,00	50,00	235,86 ⁵
Vessem.	1 072,96	193,80	150,00	150,00	579,16
Werken.	1 479,13 ⁵	"	200,00	200,00	1 079,13 ⁵
Woensdrecht.	812,30	"	150,00	150,00	512,30
Woudrichem.	1 858,72 ⁵	729,60	250,00	250,00	629,12 ⁵
Wijk.	1 649,16	187,40	237,50	237,50	986,76
Zeelst.	463,86 ⁵	138,78	50,00	50,00	225,08 ⁵
Zandert.	1 937,08	314,20	237,50	237,50	1 147,88
Zwaluwe.	2 926,64	932,00	200,00	200,00	1 594,64
		Totaal	f 7 955,40	f 7 955,40	
Zuidholland.					
Beijerland. (Nieuw-)	1 797,52	5,10	f 250,00	f 250,00	1 292,42
Hekendorp.	783,69	300,92 ⁵	75,00	75,00	332,76 ⁵
Hoogvliet.	1 259,17	10,00	75,00	75,00	1 099,17
Katendrecht.	1 639,36	529,90	150,00	150,00	809,46
Kedichem.	1 470,53 ⁵	227,26 ⁵	200,00	200,00	693,27
Nieuw-Lekkerland.	3 017,20 ⁵	1 287,83	425,00	425,00	879,37 ⁵
De Lier.	1 078,08 ⁵	15,96	85,00	85,00	892,12 ⁵

NAMEN DER GEMEENTEN.	Totaal bedrag der kosten.	Opbrengst der schoolgelden.	Bedrag van het subsidie van het Rijk.	Bedrag van het subsidie van de provincie.	Bedrag van hetgeen ten laste der gemeente is gebleven.
Groote Lindt.	f 722,58 ⁵	f "	f 50,00	f 50,00	f 622,58 ⁵
Maasdam.	2 187,33 ⁵	172,00	330,00	330,00	1 355,33 ⁵
Molenaarsgraaf.	836,13 ⁵	"	150,00	150,00	536,13 ⁵
Noordwijkerhout.	1 776,42	463,75	100,00	100,00	1 112,67
Ottoland.	789,67	225,30	100,00	100,00	364,37
Papekop.	985,01 ⁵	147,70	150,00	150,00	557,31 ⁵
Pernis.	2 273,57	604,43 ⁵	150,00	150,00	1 369,13 ⁵
Peursum.	401,32 ⁵	90,10	50,00	50,00	211,22 ⁵
Piershil.	1 109,65	"	50,00	50,00	1 009,65
Rhijnsburg.	1 996,91	7,00	250,00	250,00	1 489,91
Rozenburg.	1 766,68 ⁵	"	225,00	225,00	1 316,68 ⁵
Schelluinen.	465,63 ⁵	168,97 ⁵	75,00	75,00	146,66
Schiebroek.	669,28	347,37 ⁵	100,00	100,00	121,90 ⁵
Stad aan het Haringvliet.	1 491,12	470,11 ⁵	125,00	125,00	771,00 ⁵
Stellendam.	990,20 ⁵	370,60	100,00	100,00	419,60 ⁵
Weide. (Lange Ruige)	791,28 ⁵	242,75	125,00	125,00	298,53 ⁵
Zegwaard.	1 144,22	"	250,00	250,00	644,22
Zwartewaal.	997,77	259,40	300,00	300,00	138,37
		Totaal	f 3 940,00	f 3 940,00	
Noordholland.					
Ankeveen.	866,75 ⁵	205,68	f 179,00	f 179,00	303,07 ⁵
Egmond aan Zee.	1 844,60	"	580,00	580,00	684,60
Graft.	2 451,40	427,00	500,00	500,00	1 024,40
Haarlemmermeer.	7 067,55	1 367,55	2 850,00	2 850,00	"
Huizen.	2 201,71	662,97	300,00	300,00	938,74
Kortenhoef.	865,74	74,85	150,00	150,00	490,89
Petten.	1 005,29 ⁵	106,60	400,00	400,00	98,69 ⁵
Spaarndam.	858,91	69,70	317,50	317,50	154,21

NAMEN DER GEMEENTEN.	Totaal bedrag der kosten.	Opbrengst der schoolgelden.	Bedrag van het subsidie van het Rijk.	Bedrag van het subsidie van de provincie.	Bedrag van hetgeen ten laste der gemeente is gebleven.
Terschelling.	f 5 760,01 ⁵	f 2 162,50	f 875,00	f 875,00	1 847,51 ⁵
Urk.	914,38	"	317,50	317,50	279,88
Vlieland.	1 905,65 ⁵	260,84 ⁵	400,00	400,00	44,81
Wormer.	2 615,32 ⁵	482,90	400,00	400,00	1 332,42 ⁵
Wijk aan Zee en Duin.	402,46 ⁵	"	50,00	50,00	302,46 ⁵
		Totaal	f 7 319,00	f 7 319,00	
Zeeland.					
Clinge.	777,94	26,65	f 150,00	f 150,00	451,29
Eede.	805,44	161,45	200,00	200,00	243,99
Hengstdijk.	589,80	3,60	37,50	37,50	511,20
Nieuwvliet.	1 041,52	194,85	185,00	185,00	655,11 ⁵
Philippine.	611,98	"	37,50	37,50	536,98
St. Anna ter Muiden.	640,85 ⁵	100,52 ⁵	92,50	92,50	335,33
		Totaal	f 702,50	f 702,50	
Utrecht.					
Achttienhoven.	360,73	133,40	f 25,00	f 25,00	177,33
Bunschoten.	964,58 ⁵	503,48	100,00	100,00	261,10 ⁵
Kockengen.	1 449,12	815,00	200,00	200,00	234,12
Loosdrecht.	3 092,22 ⁵	633,49	150,00	150,00	2 158,73 ⁵
Odijk.	504,07	120,50	125,00	125,00	131,57
Renswoude.	1 146,95	215,10	125,00	125,00	681,85
Tull en 't Waal.	550,81	50,81	250,00	250,00	"
Westbroek.	721,46	266,81	50,00	50,00	354,65
Willige Langerak.	1 401,72 ⁵	510,45	200,00	200,00	491,27 ⁵
		Totaal	f 1 225,00	f 1 225,00	

NAMEN DER GEMEENTEN.	Totaal bedrag der kosten.	Opbrengst der schoolgelden.	Bedrag van het subsidie van het Rijk.	Bedrag van het subsidie van de provincie.	Bedrag van hetgeen ten laste der gemeente is gebleven.
Friesland.					
Ameland.	f 2 827,80 ⁵	"	f 811,00	f 811,00	f 1 205,80 ⁵
Hindeloopen.	1 160,84	f 168,84	496,00	496,00	"
Stavoren.	913,54 ⁵	213,54 ⁵	350,00	350,00	"
Schiermonnikoog.	905,01 ⁵	288,56 ⁵	200,00	200,00	216,45
IJlst.	1 863,14 ⁵	464,50	200,00	200,00	998,64 ⁵
		Totaal	f 2 057,00	f 2 057,00	
Overijssel.					
Wanneperveen.	1 221,13	269,10	f 250,00	f 250,00	452,03
		Totaal	f 250,00	f 250,00	
Drenthe.					
Anlo.	4 116,31	949,75	f 265,00	f 265,00	2 636,56
Beilen.	3 142,07 ⁵	962,85	270,00	270,00	1 639,22 ⁵
Borger.	4 043,21	1 156,50	245,00	245,00	2 396,71
Coevorden.	4 146,30 ⁵	620,00	415,00	415,00	2 676,30 ⁵
Dalen.	3 591,38 ⁵	1 174,40	195,00	195,00	2 026,98 ⁵
Diever.	1 329,41	508,80	135,00	135,00	550,61
Dwingelo.	1 666,17 ⁵	481,17 ⁵	80,00	80,00	1 025,00
Eelde.	1 142,94	448,75	35,00	35,00	624,19
Emmen.	3 996,91	945,40	310,00	310,00	2 431,51
Gasselte.	1 917,87	954,50	85,00	85,00	793,37
Gieter.	1 811,08	756,95	80,00	80,00	894,13
Havelto.	2 387,49	575,50	145,00	145,00	1 521,99
Hoogeveen.	7 707,57	2 263,60 ⁵	590,00	590,00	4 263,96 ⁵
Meppel.	9 235,08	1 978,70	405,00	405,00	6 446,38
Nijeveen.	1 131,37 ⁵	257,25	95,00	95,00	684,12 ⁵
Odoorn.	3 291,96	512,80	275,00	275,00	2 229,15

NAMEN DER GEMEENTEN.	Totaal bedrag der kosten.	Opbrengst der schoolgelden.	Bedrag van het subsidie van het Rijk.	Bedrag van het subsidie van de provincie.	Bedrag van hetgeen ten laste der gemeente is gebleven.
Oosterhesselen.	f 6 151,68 ⁵	f 587,25	f 140,00	f 140,00	f 5 284,43 ⁵
Peize.	941,04	331,00	50,00	50,00	510,04
Rolde.	1 523,18	478,50	65,00	65,00	914,68
Ruinen.	2 564,55 ⁵	909,00	175,00	175,00	1 305,55 ⁵
Sleen.	1 702,02 ⁵	580,35	155,00	155,00	811,67 ⁵
Smilde.	2 883,36 ⁵	1 242,62 ⁵	105,00	105,00	1 430,74 ⁵
Vledder.	1 351,73	267,70	110,00	110,00	864,03
Vries.	3 447,21 ⁵	617,50	190,00	190,00	2 449,71 ⁵
Westerbork.	3 290,24 ⁵	668,00	235,00	235,00	2 152,24 ⁵
De Wijk.	1 824,73	547,50	90,00	90,00	1 097,23 ⁵
Zweelo.	3 602,55 ⁵	434,50	95,00	95,00	2 978,05 ⁵
		Totaal	f 5 035,00	f 5 035,00	
Limburg.					
Amstenrade.	540,00	100,00	125,00	125,00	190,00
Baexem.	458,18	84,00	125,00	125,00	124,18
Bemelen.	445,00	98,00	100,00	100,00	147,00
Bingelrade.	581,93	74,80	125,00	125,00	257,13
Broekhuizen.	736,13	161,42	75,00	75,00	424,71
Brunssum.	572,36	110,00	125,00	125,00	212,36
Bunde.	655,30	194,38	125,00	125,00	210,92 ⁵
Cadier en Keer.	498,00	162,55	50,00	50,00	235,45 ⁵
Elsloo.	595,33	133,55	150,00	150,00	161,78 ⁵
Eygelshoven.	490,10 ⁵	97,85	125,00	125,00	142,25 ⁵
Eysden.	855,00	186,80	100,00	100,00	468,20
Grathem.	511,70	65,10	100,00	100,00	246,60
Gulpen.	4 641,99	377,87	400,00	400,00	3 462,12 ⁵
Haalen.	360,79	75,20	60,00	60,00	165,59 ⁵
Heel.	500,86	133,20	125,00	125,00	117,66 ⁵

NAMEN DER GEMEENTEN.	Totaal bedrag der kosten.	Opbrengst der schoolgelden.	Bedrag van het subsidie van het Rijk.	Bedrag van het subsidie van de provincie.	Bedra van hetgeen ten laste der gemeente is gebleven.
Herkenbosch en Melick.	f 849,94	"	f 50,00	f 50,00	f 749,94
Heythuysen.	469,76	f 105,40	50,00	50,00	264,36
Hoensbroek.	483,00	121,75	90,00	90,00	181,25
Houthem.	547,62 ^s	138,20	100,00	100,00	209,42 ^s
Hulsberg.	748,29	248,50	100,00	100,00	299,79
Hansel.	797,26	147,03	100,00	100,00	423,23
Itteren.	497,45	94,41	50,00	50,00	303,04
Jabeek.	541,00	13,91	150,00	150,00	227,09
Kerkrade.	1 210,78	625,40	75,00	75,00	435,38
Kessel.	880,24	347,70	150,00	150,00	232,54
Klimmen.	715,36	160,90	150,00	150,00	254,46
Limbricht.	1 037,46	129,69	150,00	150,00	609,77
Margraten.	468,43	110,75	100,00	100,00	157,68
Meerlo.	1 787,57 ^s	272,57	100,00	100,00	1 313,00 ^s
Merkelbeek.	1 983,32 ^s	112,65	125,00	125,00	1 620,67 ^s
Mesch.	470,00	100,83	125,00	125,00	119,17
Montfort.	501,50	119,71	75,00	75,00	231,79
Mook en Middelaar.	1 148,10	145,77	100,00	100,00	802,33
Munstergeleen.	508,98	111,30	100,00	100,00	197,68
Neer.	804,68 ^s	241,60	50,00	50,00	463,08 ^s
Nieuwenhagen.	558,53	104,32 ^s	125,00	125,00	204,20 ^s
Nieuwstadt.	487,66	107,09	100,00	100,00	180,57
Nunhem.	121,69	34,00	40,00	40,00	7,69
Nuth.	722,69	264,75	50,00	50,00	357,94
Ohe en Laak.	479,99	88,00	50,00	50,00	291,99
Oirsbeek.	828,31 ^s	247,10	125,00	125,00	331,21 ^s
Oud-Valkenburg.	"	"	(*) 175,00	(*) 175,00	"
Oud-Vroenhoven.	682,32 ^s	342,60	75,00	75,00	189,72 ^s
Rimburg.	600,00	93,30	100,00	100,00	306,70

(*) Deze subsidien zijn niet uitbetaald, naardien de regeling van het onderwijs nog niet tot stand gekomen was, ten gevolge van het ontbreken van een schoolgebouw waarvoor het terrein niet gevonden kon worden.

NAMEN DER GEMEENTEN.	Totaal bedrag der kosten.	Opbrengst der schoolgeldcn.	Bedrag van het subsidie van het Rijk.	Bedrag van het subsidie van de gemeente.	Bedrag van hetgeen ten laste der gemeente is gebleven.
Roggel.	f 971,38 ⁵	f 85,02	f 100,00	f 100,00	f 686,36 ⁵
Schaesberg.	545,00	169,50	50,00	50,00	275,50
St. Geertruid.	532,13	186,70	100,00	100,00	145,43
St. Odilienberg.	479,33	118,00	75,00	75,00	211,33
Slenaken.	464,27	54,70	175,00	175,00	59,57
Spanbeek.	2 096,18	123,69	125,00	125,00	1 722,49
Stein.	484,45	124,29	150,00	150,00	60,16
Susteren.	1 210,00	249,05	100,00	100,00	760,95
Swalmen.	714,03 ⁵	346,16	100,00	100,00	167,87 ⁵
Ubach over Worms.	532,35	180,85	100,00	100,00	151,50
Ulestraten.	667,87	113,24	75,00	75,00	404,63
Urmond.	665,21	90,00	125,00	125,00	325,21
Valkenburg.	932,94 ⁵	512,91	100,00	100,00	200,03 ⁵
Vlodrop.	415,55	"	125,00	125,00	165,55
Voerendaal.	1 476,55	408,45	100,00	100,00	868,10
Wanssum.	716,42 ⁵	101,00	115,00	115,00	385,42 ⁵
Weert.	3 955,07 ⁵	1 261,25	1 000,00	1 000,00	693,82 ⁵
Wittem.	1 871,33 ⁵	417,05	125,00	125,00	1 204,28 ⁵
Wijnandsrade.	559,55 ⁵	123,39	125,00	125,00	176,16 ⁵
		Totaal	f 7 705,00	f 7 705,00	
		Algemeen totaal	f 36 188,90	f 36 188,90	

BUITENGEWONE SUBSIDIËN.

NAMEN DER GEMEENTEN.	Totaal bedrag der kosten.	Bedrag van het subsidie van het Rijk.	Bedrag van het subsidie van de provincie.	Bedrag van hetgeen ten laste der gemeente is gebleven.
Noordbrabant.				
Standdaarbuiten.	f 4 549,00	f 989,50	f 989,50	f 2 570,00
Dongen.	3 890,00	1 117,50	1 117,50	1 655,00
Dieden.	661,80	180,90	180,90	300,00
Ossendrecht.	5 580,00	865,00	865,00	3 850,00
	Totaal	f 3 152,90	f 3 152,90	
Gelderland.				
Ambt Doetinchem.	f 13 725,00	4 902,50	4 902,50	3 920,00
Appeltern.	4 338,68	1 569,34	1 569,34	1 200,00
Hedel.	12 800,00	4 100,00	4 100,00	4 600,00
Laren.	7 143,00	2 425,875	2 425,875	2 291,25
	Totaal	f 12 997,715	f 12 997,715	
Zuidholland.				
Delfshaven.	f 13 653,54	3 305,77	3 305,77	7 042,00
Heerjansdam.	3 247,00	1 123,50	1 123,50	1 000,00
Herkingen.	9 562,98	3 131,49	3 131,49	3 300,00
Goudswaard.	2 499,50	949,75	949,75	600,00
Naaldwijk.	7 560,00	3 780,00	3 780,00	"
Papekop.	2 315,00	887,50	887,50	540,00
Pijnacker.	3 956,00	1 378,00	1 378,00	1 200,00
Warmond.	15 344,01	3 159,79	3 159,79	9 024,43
Westmaas.	5 868,50	1 884,25	1 884,25	2 100,00
Zuid-Beijerland.	2 499,50	949,75	949,75	600,00
	Totaal	f 20 549,80	f 20 549,80	
Noordholland.				
Andijk.	f 9 490,00	3 495,00	3 495,00	2 500,00

NAMEN DER GEMEENTEN.	Totaal bedrag der kosten.	Bedrag van het subsidie van het Rijk.	Bedrag van het subsidie van de provincie.	Bedrag van hetgeen ten laste der gemeente is gebleven.
Limmen.	f 9 030,43	f 3 015,215	f 3 015,215	f 3 000,00
Sloten.	8 790,00	2 895,00	2 895,00	3 000,00
Terschelling.	12 512,50	6 265,25	6 265,25	"
Zijpe.	11 261,00	4 180,50	4 180,50	2 900,00
	Totaal	f 19 841,965	f 19 841,965	
Zeeland.				
Zuidzande.	6 054,71	2 237,58	2 237,58	1 579,555
Krabbendijke.	4 490,00	1 145,00	1 145,00	2 200,00
	Totaal	f 3 382,58	f 3 382,58	
Utrecht.				
Mijdrecht.	7 700,00	2 520,00	2 520,00	2 660,00
Harmelen.	5 875,00	1 287,50	1 287,50	3 300,00
	Totaal	f 3 807,50	f 3 807,50	
	Algemeen totaal	f 63 732,46	f 63 732,46	
	Te zamen	99 921,36	f 99 921,36	

Bij deze tabellen valt het volgende op te merken. De eerste bevat de gewone subsidien, namelijk ter voorziening in de gewone kosten van het lager onderwijs. Deze zijn over 1861 van wege het Rijk en de provincien, elk in 't bijzonder, verleend tot een bedrag van f 36 188,90. De tweede tabel bevat de buitengewone subsidien, meer bepaaldelijk bestemd voor den opbouw van schoollocalen en onderwijzerswoningen. Deze zijn over 1861 van wege het Rijk en de provincien, elk in 't bijzonder, verleend tot een bedrag van f 63 732,46, zoodat het totaal der subsidien bedroeg f 99 921,36.

§ 8. INKOMSTEN VAN ONDERWIJZERS.

Het volgend tabellarisch overzicht bevat eene zamentrekking van hetgeen in de vorige paragrafen vermeld is als door het Rijk, de provincien, de gemeenten en de ouders der schoolgaande kinderen besteed tot bezoldiging van de onderwijzers aan de openbare lagere scholen.

INKOMSTEN van onderwijzers in 1861.

ONDERWERPEN.	Noord-brabant.	Gelderland.	Zuid-holland.	Noord-holland.	Zeeland.	Utrecht.	Friesland.	Overijssel.	Groningen.	Drenthe.	Limburg.	TOTAAL.
Vaste jaarwedden van het Rijk.	f 35 840,47	f 9 939,23 ²	f 2 172,52 ²	f 1 929,87 ²	f 3 883,80	f 1 083,35 ²	f 704,97	f 7 083,43 ²	f 9 119,58 ²	f 394,82 ²	"	f 72 150,10 ²
Vaste jaarwedden van de gemeenten	151 081,55	211 755,62	396 331,20	310 741,63 ²	122 387,69	72 668,38	232 231,60	119 749,54	128 456,54	58 650,10 ²	87 048,90	1 891 104,33
Veranderlijke jaarwedden van de gemeenten	11 901,21	7 860,02 ²	17 683,91 ²	7 780,82 ²	3 972,58	1 864,59 ²	8 010,92 ²	9 410,29 ²	2 892 23 ²	335,30	828,89	72 430,09 ²
Gratification van het Rijk. .	1 100,00	445,00	25,00	50,00	"	"	50,00	150,00	75,00	"	120,00	2 015,00
Gratification van de gemeenten.	286,20	695,30	1 422,26	567,00	696,67	464,75	934,33 ²	897,12 ²	923,25	197,50	191,00	7 275,39
Opbrengst der schoolgelden. .	536,37 ²	7 083,00	1 607,85	7 564,90	"	539,45	474,95	3 234,17 ²	2 402,42	1 083,35	1 833,32	26 369,79
Jaarwedden bij de Rijks-lagere scholen	"	"	"	"	"	"	"	745,00	"	3 527,70	7 197,82	11 470,52
TOTALEN. . .	f 200 745,80 ²	f 237 778,18	f 419 191,76	f 328 634,23 ²	f 130 940,74	f 76 619,53	f 242 406,08	f 141 269,16	f 143 811,03	f 64 198,78	f 97 219,93	f 2 082 815,23

Eene vergelijking dezer opgaven met die van bladz. 112 van het vorige verslag toont eene totale vermeerdering van f 283 294; zij vond plaats over alle provincien, namelijk in: Noordbrabant f 26 126, Gelderland f 48 843, Zuidholland f 52 231, Noordholland f 21 552, Zeeland f 9088, Utrecht f 7877, Friesland f 26 001, Overijssel f 31 295, Groningen f 24 138, Drenthe f 12 069 en Limburg f 25 069. De toestand is dus gedurende het jaar 1861 merkelyk gunstiger geworden. Ten einde, naar aanleiding der toezegging in het vorig verslag, een overzicht te geven van de regeling der jaarwedden van de onderwijzers in verband met de voorschriften der wet, volgen hier in de eerste plaats twee tabellen, bevattende het getal hoofdonderwijzers en hoofdonderwijzresses aan de openbare lagere scholen in 1861, met aanwijzing in de eerste tabel hunner vaste jaarwedde, en in de tweede hunner vaste zoowel als hunner vaste en veranderlijke jaarwedden te zamen. In sommige provincien staat een hooger cijfer voor het getal hoofdonderwijzers dan in de opgave op bladz. 46; dit is daaraan toe te schrijven, dat sommige scholen openstonden of door een hulponderwijzer tijdelijk werden waargenomen.

OVERZICHT van de hoofdonderwijzers en hoofdonderwijzeressen aan de openbare lagere scholen, met aanwijzing inner vast jaarwedde.

PROVINCIE.	Van f 200 — f 399.	Van f 400 — f 499.	Van f 500 — f 599.	Van f 600 — f 699.	Van f 700 — f 799.	Van f 800 — f 899.	Van f 900 — f 999.	Van f 1000 — f 1099.	Van f 1100 — f 1199.	Van f 1200 — f 1299.	Van f 1300 — f 1399.	Van f 1400 — f 1499.	Van f 1500 — f 1599.	Van f 1600 — f 1699.	Van f 1700 — f 1799.	Van f 1800 — f 1899.	Van f 1900 — f 1999.	Van f 2000 — f 2099.	Van f 2100 — f 2199.	Van f 2200 — f 2299.	Van f 2300 — f 2399.	Van f 2400 — f 2499.	Van f 2500 — f 2599.	Totaal.	
	294	815	359	286	197	160	77	108	27	48	31	12	11	6	11	10	4	2	2	"	"	"	"	1	2461
Noordbrabant	42	125	40	32	21	11	10	7	1	2	1	"	2	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	294
Gelderland	47	113	54	31	29	26	8	5	2	1	"	2	1	1	"	"	"	"	"	"	"	"	1	316	
Zuidholland	2	19	37	43	36	46	28	30	3	29	7	2	4	4	1	10	8	"	2	"	"	"	"	306	
Noordholland	7	36	52	53	39	23	11	25	7	7	13	3	2	"	8	"	1	"	"	"	"	"	"	287	
Zeeland	"	19	26	35	19	3	10	12	3	2	2	2	1	"	2	"	"	1	"	"	"	"	"	137	
Utrecht	1	10	14	18	5	15	8	3	3	"	1	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	79	
Friesland	45	148	47	31	19	18	5	19	3	2	5	2	1	1	"	"	"	1	"	"	"	"	"	347	
Overijssel	42	93	22	12	14	6	1	2	2	3	2	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	199	
Groningen	40	95	37	17	13	4	1	4	3	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	215	
Drenthe	51	37	17	10	1	5	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	121	
Limburg	17	120	13	4	1	3	"	1	"	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	160	
TOTAAL	294	815	359	286	197	160	77	108	27	48	31	12	11	6	11	10	4	2	2	"	"	"	"	1	2461

OVERZICHT der hoofdonderwijzers en hoofdonderwijzeressen aan de openbare lagere scholen, met aanwijzing hunner vaste en veranderlijke jaarwedden.

PROVINCIE.	Van f 200 — f 399.	Van f 400 — f 499.	Van f 500 — f 599.	Van f 600 — f 699.	Van f 700 — f 799.	Van f 800 — f 899.	Van f 900 — f 999.	Van f 1000 — f 1099.	Van f 1100 — f 1199.	Van f 1200 — f 1299.	Van f 1300 — f 1399.	Van f 1400 — f 1499.	Van f 1500 — f 1599.	Van f 1600 — f 1699.	Van f 1700 — f 1799.	Van f 1800 — f 1899.	Van f 1900 — f 1999.	Van f 2000 — f 2099.	Van f 2100 — f 2199.	Van f 2200 — f 2299.	Van f 2300 — f 2399.	Van f 2400 — f 2499.	Van f 2500 — f 2599.	Van f 2600 — f 2699.	Van f 2700 — f 2799.	TOTAAL.
Noordbrabant . .	40	108	42	33	25	10	11	13	6	2	1	1	5	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	294
Gelderland . . .	46	108	52	30	31	25	6	7	3	2	1	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	316
Zuidholland . .	1	15	35	40	33	44	30	31	8	26	14	4	5	3	2	4	6	2	2	1	1	1	1	1	1	306
Noordholland . .	3	26	41	53	44	31	18	19	16	5	13	4	5	1	7	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	287
Zeeland	1	19	27	31	19	4	10	10	5	3	2	2	2	1	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	137
Utrecht	1	10	13	17	5	17	7	3	2	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	79
Friesland	23	143	60	35	22	22	6	20	4	2	3	3	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	347
Overijssel	39	83	25	16	12	6	5	2	3	3	1	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	199
Groningen	41	87	42	20	16	3	1	4	1	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	217
Drenthe	51	35	17	9	3	4	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	121
Limburg	17	113	17	7	1	3	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	160
TOTAAL	202	747	371	291	211	169	95	110	49	47	35	19	16	6	12	5	8	3	4	1	1	1	1	1	1	2463

In de provincie Drenthe waren er nog krachtens art. 51, 3de lid, 15 onderwijzers werkzaam aan scholen op eene jaarwedde van minder dan f 200. In de provincie Groningen waren er nog twee hoofdonderwijzers werkzaam op eene vaste jaarwedde van minder dan f 200. Deze zijn in de eerste tabel niet vermeld, doch vallen door het medetellen hunner veranderlijke wedde in de eerste kolom der tweede tabel. Onder de veranderlijke jaarwedden der onderwijzers zijn niet gerekend de inkomsten, door hen uit anderen hoofde genoten. De eerste kolom van beide bovenstaande tabellen bevat de onderwijzers aan de scholen op welke art. 20 der wet is toegepast. Ten einde een denkbeeld te geven van het gemiddeld inkomen van iederen hoofdonderwijzer en hoofdonderwijzeres, is uit de laatste tabel het middencijfer voor iedere provincie in het geheel afgeleid: bij die berekening is uitgegaan van de onderstelling, dat het gemiddeld inkomen der onderwijzers, in de eerste kolom voorkomende, bedroeg f 300, van die in de 2de f 450, in de 3de f 550, in de 4de f 650 enz. Op deze wijs is gevonden, dat het gemiddeld inkomen van iederen hoofdonderwijzer of hoofdonderwijzeres bedroeg: in Noordbrabant f 591, Gelderland f 586, Zuidholland f 940, Noordholland f 829, Zeeland f 767, Utrecht f 740, Friesland f 603, Overijssel f 555, Groningen f 506, Drenthe f 445, Limburg f 474 en over het geheel f 665. Rekent men de onderwijzers aan scholen waarop art. 20 is toegepast niet mede, dan verkrijgt men voor het gemiddeld inkomen van iederen hoofdonderwijzer f 708. De meer ongunstige toestand, waarin de onderwijzers in Noordbrabant, Gelderland, Overijssel, Groningen en Drenthe, in vergelijking met de overige provincien, verkeerden, is toe te schrijven aan het groot getal scholen waarop art. 20 der wet was toegepast: in Noordbrabant en Gelderland bedroeg dit getal een zevende van het geheel getal scholen, in Overijssel en Groningen een vijfde en in Drenthe een derde. Opmerkelijk is het bedrag der gemiddelde jaarwedde van iederen onderwijzer in de provincie Zuidholland, hetwelk daaraan is toe te schrijven, dat slechts ééne school onder toepassing van art. 20 viel en er niet minder dan 80 openbare scholen voor meer uitgebreid lager onderwijs waren, waarvan de onderwijzers in den regel eene goede bezoldiging genieten.

Onderscheidene malen werd in 1861 in beroep gekomen omtrent de vaststelling der jaarwedden. In Noordbrabant vond dit plaats door de hoofdonderwijzers te Hilvarenbeek, Heusden en Roosendaal; in Gelderland door die te Druten, Ophemden, Velddriel, Ede, Hoenzadriel en Huissen; in Zuidholland door de hoofdonderwijzers te Ottoland en Spijkenisse, benevens door den gemeenteraad te Veur en door die van Zegwaard en Zoetermeer, de twee laatste wegens hun gemeenschappelijk besluit, houdende vaststelling der jaarwedde van den hoofdonderwijzer; een dergelijk beroep vond nog in Zuidholland plaats door de gemeenteraden van Ameide en Tienhoven; in Zeeland door de hoofdonderwijzers te Montenisse, Hoedekenskerke en Kloetinge, en door den gemeenteraad van Axel; in Utrecht door den hoofdonderwijzer te Tull en 't Waal en den gemeenteraad te Montfoort; in Friesland door de hoofdonderwijzers te Metslawier, Langezwaag en Buren; in Overijssel door den gemeenteraad te Borne en de hoofdonderwijzers te Avereest, Ambt Delden, Heino, Oldemarkt en Diepenheim; in Groningen door de hoofdonderwijzers te Oudeschip, Roodeschool, Uithuistermeeden, Harkstede, Tinallinge, Baffo, Aduard, Appingedam, Losdorp, Winssum, Eppenhuizen, Middelbert, Saaxumhuizen, Heiligerlee, Borgsweer en Westerwijtwerd; in Drenthe door de hoofdonderwijzers te Drouwenerveen, Dwingelo en Nieuw Buinen; in Limburg door een der hoofdonderwijzers te Bergen en door den gemeenteraad te Heerlen. Al de bovengenoemde beroepen werden afgewezen. Daarentegen hebben de volgende zich met gunstig gevolg tot Gedeputeerde Staten of den Koning gewend. In Zuidholland de hoofdonderwijzer te Bleiswijk, wiens bezoldiging de gemeenteraad weigerde uit te betalen, en die te IJsselmonde, die eene hoogere bezoldiging verlangde; in Noordholland de hoofdonderwijzers te Diemen, Watergraafsmeer, Opmeer en Kortenhof; in Friesland een der hoofdonderwijzers te Heerenveen, benevens die te Oostwellingervier en Hindelopen; in Overijssel de hoofdonderwijzers te Lonneker en Raalte; in Groningen de hoofdonderwijzers te Sebaldeboren, Nieuwe Pekela, Loppersum en Midwolde; in Drenthe de hoofdonderwijzers te Gasselte, Eelde, Hoogeveen en Grollo; in Limburg de hoofdonderwijzers te Schimmert en Noorbeek.

Bij zamenvatting blijkt, dat in 1861 met ongunstig gevolg in beroep werd gekomen door 44 hoofdonderwijzers en 8 gemeenteraden, met gunstig gevolg door 21 hoofdonderwijzers.

In navolging der hoofdonderwijzers geven de twee volgende tabellen een overzicht van de regeling der jaarwedden van het hulponderwijzend personeel aan de openbare lagere scholen; de eerste van hunne vaste, de tweede zoowel van hunne vaste als van hunne vaste en veranderlijke jaarwedden te zamen.

OVERZIGT der hulponderwijzers en hulponderwijzeressen aan de openbare lagere scholen, met aanwijzing hunner vaste jaarcedde.

PROVINCIE.	Beneden f 200.	f 200 — f 299.	f 300 — f 399.	f 400 — f 499.	f 500 — f 599.	f 600 — f 699.	f 700 — f 799.	f 800 — f 899.	f 900 — f 999.	Totaal.
Noordbrabant	6	84	27	13	2	"	"	"	"	132
Gelderland	"	48	82	24	3	1	"	"	"	158
Zuidholland	"	43	122	142	53	13	"	3	"	376
Noordholland	3	11	131	72	3	26	3	"	"	249
Zeeland	1	8	58	10	5	3	"	"	"	85
Utrecht	"	15	28	11	"	"	"	"	"	54
Friesland	6	57	65	18	8	1	"	"	"	155
Overijssel	"	27	53	13	4	2	3	"	"	102
Groningen	"	35	51	9	"	"	"	"	"	95
Drenthe	2	25	11	"	"	"	"	"	"	38
Limburg	"	50	10	10	1	1	"	"	1	73
Totaal.	18	403	638	322	79	47	6	3	1	1517

OVERZIGT der hulponderwijzers en hulponderwijzeressen aan de openbare lagere scholen, met aanwijzing hunner vaste en veranderlijke jaarcedden.

PROVINCIE.	Beneden f 200.	f 200 — f 299.	f 300 — f 399.	f 400 — f 499.	f 500 — f 599.	f 600 — f 699.	f 700 — f 799.	f 800 — f 899.	f 900 — f 999.	Totaal.
Noordbrabant	6	83	28	13	2	"	"	"	"	132
Gelderland	"	43	87	23	4	1	"	"	"	158
Zuidholland	"	43	122	142	53	13	"	3	"	376
Noordholland	3	11	131	72	3	26	3	"	"	249
Zeeland	1	7	57	11	6	3	"	"	"	85
Utrecht	"	15	28	11	"	"	"	"	"	54
Friesland	6	57	65	18	8	1	"	"	"	155
Overijssel	"	26	54	13	4	2	3	"	"	102
Groningen	"	33	53	9	"	"	"	"	"	95
Drenthe	2	25	11	"	"	"	"	"	"	38
Limburg	"	50	10	10	1	1	"	"	1	73
Totaal.	18	393	646	322	81	47	6	3	1	1517

Op bladz. 46 zijn voor de provincie Gelderland vermeld 163 hulponderwijzers en onderwijzeressen. Het verschil tusschen de opgave in bovenstaande tabellen is daaraan toe te schrijven dat eene hulponderwijzeres in die provincie dienst deed als kweekeling en vier hulponderwijzeressen werkzaam waren in de meisjesschool te Tiel, welke met 1°. Januarij 1862 ophield eene openbare te zijn. De hulponderwijzers, welke eene jaarwedde van minder dan f 200 genoten, waren tijdelijk werkzaam aan scholen in gemeenten, waar de verplichting tot aanstelling van een hulponderwijzer niet bestond. In Zeeland waren nog onbezoldigd werkzaam eene hulponderwijzeres en een hulponderwijzer; evenzeer deed in twee gemeenten van Overijssel een hulponderwijzer zonder bezoldiging dienst. Slechts twee malen kwamen in 1861 hulponderwijzers in beroep wegens hunne vastgestelde jaarwedden, namelijk 1 in Noordbrabant en 1 in Overijssel, beiden met ongunstig gevolg.

Uit de laatste tabel is, even als bij de hoofdonderwijzers, het gemiddeld inkomen voor iederen hulponderwijzer of hulponderwijzeres in de onderscheidene provincien afgeleid. Het bedroeg in Noordbrabant f 249, Gelderland f 344, Zuidholland f 419, Noordholland f 410, Zeeland f 376, Utrecht f 361, Friesland f 362, Overijssel f 362, Groningen f 325, Drenthe f 271, Limburg f 310, en over het geheele Rijk f 365. Aanmerkelijk overschreed dus in alle provincien het gemiddeld inkomen der hulponderwijzers het door de wet gestelde minimum.

De volgende tabel bevat een

OVERZICHT der toelagen aan kweekelingen bij de openbare lagere scholen van wege de gemeente.

PROVINCIE.	f 25 — f 49.	f 50 — f 99.	f 100 — f 149.	f 150 — f 199.	f 200 — f 249.	f 250 — f 299.	f 300 — f 349.	TOTAAL.
Noordbrabant . .	98	9	3	4	"	"	1	115
Gelderland . . .	73	33	2	"	2	"	"	110
Zuidholland . . .	134	100	23	4	4	"	"	265
Noordholland . .	70	95	21	"	1	"	1	188
Zeeland	60	13	2	1	"	"	"	76
Utrecht	29	14	1	"	"	"	1	45
Friesland	37	31	7	4	2	1	"	82
Overijssel	74	9	2	5	1	"	"	91
Groningen	59	18	13	1	3	1	"	95
Drenthe	23	1	"	2	1	"	"	27
Limburg	55	3	1	"	"	"	"	59
Totaal . .	712	326	75	21	14	2	3	1153

Onder deze zijn niet begrepen de kweekelingen bij de normalessen.

Van de onderwijzers, die bij het einde van het jaar 1861 aan het hoofd van openbare scholen waren geplaatst, hadden er 1635, dus 18 meer dan het vorige jaar, vrije woning als onderwijzer. Het getal van hen, die eene vergoeding van de gemeente kregen wegens gemis van vrije woning, bedroeg 527, dus 303 meer dan in 1860; 291 hadden uit eenigen

anderen hoofde eene vrije woning en 56 hadden noch vrije woning, noch vergoeding voor het gemis daarvan. De volgende tabel geeft van een en ander een overzicht:

PROVINCIE.	Vrije woning van wege de gemeente.	Vergoeding voor huishuur.	Vrije woning uit anderen hoofde.	Geen vrije woning, noch vergoeding voor huishuur.	TOTAAL.
Noordbrabant .	266	21	6	1	294
Gelderland . . .	173	98	43	3	317
Zuidholland . .	272	30	3	"	305
Noordholland . .	256	35	"	5	296
Zeeland	87	50	"	"	137
Utrecht	70	6	3	1	80
Friesland	221	48	77	2	348
Overijssel . . .	60	130	2	7	199
Groningen . . .	69	17	133	"	219
Drenthe	39	67	24	14	144
Limburg	122	42	"	6	170
Totaal . .	1635	544	291	39	2509

Beroep volgens het 3de lid van art. 19 der wet, omtrent de vergoeding voor huishuur, vond in 1861 plaats in 1 gemeente van Gelderland en 4 gemeenten van Overijssel, telkens met gunstig gevolg voor den onderwijzer: daarentegen werd in 2 gemeenten der provincie Groningen ten nadeele van den onderwijzer beslist.

Bij of na de definitieve regeling van het lager onderwijs is overeenkomstig art. 24 der wet aan 1420 onderwijzers door de Gedeputeerde Staten vergunning verleend tot het gelijktijdig waarnemen van andere ambten en bedieningen. Over de verschillende provincien was hun getal aldus verdeeld: in Noordbrabant 74, Gelderland 244, Zuidholland 221, Noordholland 178, Zeeland 121, Utrecht 20, Friesland 275, Overijssel 62, Groningen 170, Drenthe 4 en Limburg 51. Van deze betrekkingen waren er 1287 van kerkelijken aard, namelijk in Noordbrabant 51, Gelderland 205, Zuidholland 207, Noordholland 157, Zeeland 110, Utrecht 19, Friesland 265, Overijssel 59, Groningen 169, Drenthe 2 en Limburg 43, zoodat slechts 133 onderwijzers eene betrekking van anderen aard bekleedden. Hiervan blijkt, dat de Gedeputeerde Staten over het algemeen vrijgevig waren in het verleenen der vergunning tot het gelijktijdig bekleeden van kerkelijke bedieningen. In Noordbrabant evenwel stonden zij het beginsel voor, dat de combinatie niet dan uiterst zeldzaam behoort te worden toegestaan, omdat daardoor de vrije mededinging wordt beperkt. Daar echter weigering oorzaak kon zijn, dat sommige onderwijzers minder inkomen zouden genieten dan vóór de invoering der wet, werd aan 51 in dat geval verkeerende onderwijzers de waarneming tot 1° Januarij 1864 toegestaan, doch aan de overigen geweigerd. Van dit laatste besluit kwamen eenige predikanten, uitmakende den ring van Geertruidenberg (classis Breda), bij den Koning in beroep, uit hoofde der ongelegenheid, die de kerkbesturen ondervonden in het vervullen der bedieningen van voorlezer, voorzanger en koster. De adressanten zijn naar Gedeputeerde Staten verwezen en dezen uitgenoodigd in overweging te nemen in hoe ver de vergunning tijdelijk kon verleend worden, ter voor-

koming van ongerief voor kerkelijke gemeenten. Dien ten gevolge is door Gedeputeerde Staten op hunne aanvankelijke weigering teruggokomen en de vergunning tot 1°. Januarij 1863 verleend.

Van de inkomsten der bijzondere onderwijzers kan evenmin als in de vorige verslagen hier iets worden medegedeeld.

§ 9. PENSIOENEN VERLEEND AAN EERVOL ONTSLAGEN ONDERWIJZERS.

Overeenkomstig de bepalingen der wet is in den loop van 1861 aan 62 onderwijzers en 2 onderwijzeressen pensioen verleend, bij onderscheidene Koninklijke besluiten, waarvan enkele eerst in 1862 genomen zijn. Van deze waren er in Noordbrabant 3, in Gelderland 9, in Zuidholland 7, in Noordholland 16, in Zeeland 3, in Utrecht 1, in Friesland 8, in Overijssel 6, in Groningen 3, in Drenthe 4 en in Limburg 4.

Het bedrag dezer pensioenen was als volgt: 6 onderwijzers verkregen een pensioen beneden f 100, 10 tusschen f 100 en f 200; 15 tusschen f 200 en f 300; 10 tusschen f 300 en f 400; 7 tusschen f 400 en f 500; 8 tusschen f 500 en f 600; 3 tusschen f 600 en 700; 2 tusschen f 700 en f 800; 1 tusschen f 800 en f 900 en 2 tusschen f 900 en f 1000.

De volgende tabel geeft een overzicht van het bedrag der uitbetaalde pensioenen, zoo- wel van de pensioenen van wege het Rijk en de gemeenten na invoering der wet, als van die welke vóór 1858 't zij door de provincie, 't zij door de gemeenten zijn verleend:

PENSIOENEN verleend aan onderwijzers in 1861.

ONDERWERPEN.	Noord-brabant.	Gelderland.	Zuid-holland.	Noord-holland.	Zeeland.	Utrecht.	Friesland.	Overijssel.	Groningen.	Drenthe.	Limburg.	TOTAAL.
<i>Nieuwe pensioenen :</i>												
a. van het Rijk . . .	f 4528,50 ^s	f 4708,93 ^s	f 6774,00	f 9173,28	f 487,77 ^s	f 1821,80	f 6822,96 ^s	f 2901,11	f 759,11 ^s	f 1823,71 ^s	f 2255,79 ^s	f 42056,99 ^s
b. van de gemeenten. . .	2264,26 ^s	2354,46 ^s	3387,00	4586,63 ^s	243,89	910,90	3411,46	1450,55 ^s	379,55	911,85	1127,88 ^s	21028,45 ^s
<i>Oude pensioenen :</i>												
a. van de provincie . . .	"	"	725,00	"	"	"	"	"	"	40,00	"	765,00
b. van de gemeenten. . .	1097,93 ^s	1825,00	5028,00	100,00	1320,00	350,00	3832,50	1320,00	"	580,00	"	15452,83 ^s
Totalen. . .	f 7890,10 ^s	f 8888,40	f 15914,00	f 13859,91 ^s	f 2051,66 ^s	f 3082,70	f 14066,92 ^s	f 5671,66 ^s	f 1138,66 ^s	f 3355,56 ^s	f 3388,68	f 79303,28 ^s

De volgende tabel bevat een overzicht van het bedrag der pensioenen door het Rijk over de dienst van 1861 uitbetaald; van het gedeelte, 't welk door de gemeenten krachtens art. 29 der wet aan het Rijk is terugbetaald; van het bedrag dat ten laste van het Rijk is gebleven, alsmede van de opbrengst der bijdragen krachtens art. 28 der wet van de onderwijzers zelve.

PROVINCIE.	Bedrag der pensioenen, uitbetaald door het Rijk over 1861.	Bedrag van het een derde gedeelte, door de gemeenten aan het Rijk terugbetaald.	Zuiver bedrag van hetgeen ten laste van het Rijk is gebleven.	Opbrengst van de bijdragen der onderwijzers voor hun pensioen.
Noordbrabant . . .	f 6 792,77	f 2 264,26 ⁵	f 4 528,50 ⁵	f 3 552,70 ⁵
Gelderland	7 063,40	2 354,46 ⁵	4 708,93 ⁵	4 226,79 ⁵
Zuidholland	10 061,00	3 387,00	6 774,00	7 624,04 ⁵
Noordholland	13 759,91 ⁵	4 586,63 ⁵	9 173,28	6 138,93
Zeeland	731,66 ⁵	243,89	487,77 ⁵	2 414,03 ⁵
Utrecht	2 732,70	910,90	1 821,80	1 478,86
Friesland	10 234,42 ⁵	3 411,46	6 822,96 ⁵	6 780,62 ⁵
Overijssel	4 351,66 ⁵	1 450,55 ⁵	2 901,11	2 328,60 ⁵
Groningen	1 138,66 ⁵	379,55	759,11 ⁵	2 552,07
Drenthe	2 733,56 ⁵	911,85	1 823,71 ⁵	1 121,37 ⁵
Limburg	3 383,68	1 127,88 ⁵	2 255,79 ⁵	1 660,22
Totaal . . .	f 63 085,45	f 21 028,45 ⁵	f 42 056,99 ⁵	f 39 878,26 ⁵

De uitgaven van het Rijk voor de pensioenen hebben dus over 1861 f 2178,73 meer bedragen dan de ontvangsten. Hierbij valt nog op te merken dat onder de bijdragen van onderwijzers in Friesland zijn begrepen de sommen van f 1028,46⁵ en f 2080,17⁵, respectievelijk gekweten over de dienstjaren 1858 en 1859, en verder eene som van f 303,31⁵ over het dienstjaar 1860; dus te zamen een bedrag van f 3411,95⁵. Door 2 onderwijzers in Drenthe en door 1 in Limburg is aangaande den grondslag van hun pensioen in beroep gekomen; de zaak is aan 's Konings beslissing onderworpen, doch in 1861 nog niet afgedaan. In Zuidholland is een onderwijzer over het hem toegekend pensioen in beroep gekomen, ten gevolge waarvan dit verhoogd is.

De bestaande weduwen- en weezenkassen van onderwijzers bleven in stand; de deelname daaraan was over het algemeen ruim. In Zuidholland en Friesland werd daarvoor nog door de provincie bijgedragen; in sommige provincien gaven enkele gemeenten daarvoor ook nog eenig subsidie.

§ 10. SCHOOLLOCALEN, SCHOOLMEUBELN, ENZ.

Indien men zamenvat hetgeen door de inspecteurs van het lager onderwijs omtrent den toestand der schoollocalen enz. gezegd wordt, dan mag in vergelijking met 1860 het jaar 1861 over het algemeen op verbetering wijzen, vooral toe te schrijven aan de vele buitengewone subsidien door het Rijk en de provincien verleend.

Het aantal gemeenten, waar in 1861 nieuwe schoollocalen en onderwijzerswoningen gesticht werden, bedroeg 101; waarvan in Noordbrabant 10, Gelderland 13, Zuidholland 24, Noordholland 13, Zeeland 5, Utrecht 3, Friesland 10, Groningen 10, Drenthe 5, Limburg 8. In de meeste dezer nieuwe scholen had reeds het onderwijs een aanvang genomen; alleen sommige waren nog in aanbouw met het vooruitzicht dat zij met Januarij 1862 beschikbaar zouden zijn.

In 1861 werden 38 schoollocalen vergroot, verbeterd of vernieuwd, namelijk in Noordbrabant 10, Gelderland 6, Zuidholland 2, Noordholland 5, Utrecht 8, Friesland 13 en Groningen 4. Hierbij zijn alleen in aanmerking gebracht de gemeenten waar aanzienlijke veranderingen hebben plaats gehad. Afgekeurd krachtens art. 4 der wet werden in 1861 15 localen, namelijk in Gelderland 8, Zuidholland 1, Noordholland 4 en Groningen 2. Onder deze is begrepen het lokaal eener bijzondere school in Noordholland. Hieruit is evenwel niet af te leiden, dat alle overige localen zich in voldoende staat bevonden; het schooltoezigt huijverde dikwerf tot eene afkeuring over te gaan, uit hoofde van den stilstand in het onderwijs, die daarvan het gevolg zijn kon, of wel gaf de toezegging van de gemeentebesturen tot spoedige verandering aanleiding om het uiterste middel niet te schielijk aan te wenden. De voorschriften omtrent het bouwen in de provincie Zuidholland en Friesland werkten gunstig; zij gaven gelegenheid om gebouwen te verkrijgen die door vorm, indeeling, verlichting en ventilatie inderdaad modellen zijn. Navolging verdient ook het voorschrift in de provincie Groningen om de plannen en bestekken steeds aan het schooltoezigt ter beoordeeling te zenden. Eene vergelijking tusschen den staat der localen voor het openbaar en het bijzonder onderwijs doet op vele plaatsen aan de laatste de voorkeur geven; vooral in Noordbrabant stonden zij ver boven de openbare.

Het aantal schoollocalen in 1861 tevens voor het onderwijs in de godsdienst buiten de schooluren gebezigt bedroeg 544, namelijk in Noordbrabant 23, Gelderland 35, Zuidholland 44, Noordholland 67, Zeeland 20, Utrecht 16, Friesland 112, Overijssel 29, Groningen 104, Drenthe 28 en Limburg 66. Het vorig verslag gaf voor dit getal ongeveer 300.

§ 11. BENOEMING, SCHORSING EN ONTSLAG VAN OPENBARE ONDERWIJZERS.

Het getal vacatures in 1861 als hoofdonderwijzer of hoofdonderwijzeres aan de openbare scholen en der daarop gevolgde examens bedroeg 191, verdeeld over de onderscheidene provincien als volgt: Noordbrabant 22, Gelderland 22, Zuidholland 29, Noordholland 21, Zeeland 9, Utrecht 4, Friesland 31, Overijssel 11, Groningen 17, Drenthe 13 en Limburg 12.

Uit Noordbrabant werd gemeld dat van de 22 scholen, slechts 13 ten gevolge van een vergelijkend examen konden worden vervuld; in 9 gemeenten bood zich, ondanks eene herhaalde oproeping en eene verhooging van jaarwedde, slechts één sollicitant aan. Waar vergelijkend examen kon plaats vinden, bestond het getal candidaten eens uit 2, 4 malen uit 3, 4 malen uit 4, eenmaal uit 5, 2 malen uit 7 en eenmaal uit 13 personen. Bijna zonder uitzondering viel de keus op dengeen, die door den schoolopziener in 't belang van het onderwijs werd verlangd.

Uit Gelderland werd medegedeeld dat voor 6 vacatures telkens slechts één persoon zich had aangemeld. Bij 10 der overige viel de keuze der gemeenteraden op de personen die bovenaan op de voordragt stonden; vier malen werd de tweede, ééns de derde gekozen. Bij ééne vervulling is niet opgegeven welk nummer de gekozene op de voordragt had verkregen.

Van de 29 keeren dat in Zuidholland een vergelijkend examen werd gehouden, kwam slechts eenmaal één candidaat. Het gemiddeld getal candidaten bij de overige examens was 7, eenmaal klom het zelfs tot 30. In den regel werd de eerste der voordragt gekozen; in enkele gevallen ook de vijfde of zesde.

Uit Noordholland zijn geene bijzonderheden betreffende de aanstelling van hoofdonderwijzers medegedeeld.

Bij de examens in Zeeland zijn opgekomen van 2 tot 8 personen. Zes malen waren de benoemden de eersten der voordragt; twee keeren viel de keus, in strijd met het advies van het schooltoezigt, op den tweede. In één geval ging men tot het opmaken der voordragt over ondanks het oordeel van den schoolopziener, die geen der candidaten van genoegzame bekwaamheid achtte.

Aan de vier vergelijkende examens in de provincie Utrecht werd voor elk in 't bijzonder deel genomen door 14, 7, 30 en 3 personen. Benoemd werden de 5de, 1ste, 3de en 2de der voordragt.

Uit Friesland werd alleen gemeld, dat aan de vergelijkende examens door een voldoende en op enkele plaatsen zelfs door een vrij groot aantal candidaten werd deel genomen, zoodat er gelegenheid tot het opmaken eener behoorlijke voordragt en het doen eener goede keuze bestond; slechts eenmaal was één persoon tot het examen opgekomen. In eenige gemeenten geschiedde de benoeming eerst nadat omtrent de praktische geschiktheid, den ijver en het gedrag van den voorgedragene in zijne woonplaats en school een onderzoek was ingesteld.

In Overijssel boden zich bij eene vacature 6 personen aan, bij eene andere 5, bij 3 vacatures 4, bij 3 andere 3, bij eene vacature 2 en bij nog eene 1. Zes malen (het laatste geval hieronder begrepen) werd de eerst voorgedragene benoemd, twee malen de tweede, eens de derde en eens de vierde.

Uit Groningen werd alleen vermeld, dat de examens door onderscheidene belanghebbers werden bijgewoond en gunstigen indruk maakten.

Uit Drenthe is hieromtrent niets medegedeeld.

Bij de 12 examens in Limburg bood zich zeven malen slechts één candidaat aan; de overige keeren namen van 2 tot 6 personen er deel aan.

Bij de benoeming van hulponderwijzers was het in vele gevallen moeilijk eene voordragt van 3 personen te maken; dikwijls moest men tevreden zijn als slechts één zich aanmeldde.

Over 't algemeen getuigden de verslagen der inspecteurs van de meeste eenstemmigheid bij het opmaken der voordragt tusschen het gemeentebestuur en het schooltoezigt. In den regel werden de examens met veel belangstelling bijgewoond.

Zes gevallen van schorsing deden zich in 1861 voor, namelijk in Zeeland en Groningen 1 hoofdonderwijzer, in Overijssel 2 hoofdonderwijzers, en in Utrecht en Overijssel 1 hulponderwijzer. Bovendien is in Zeeland en Limburg één hoofdonderwijzer niet eervol ontslagen.

§ 12. OPLEIDING VAN ONDERWIJZERS.

In het verslag over 1860 is een overzicht gegeven van hetgeen dusverre met betrekking tot de regeling der Rijkskweekscholen voor onderwijzers was voorgevallen. Tevens werd vermeld, dat de Regering voornemens was die kweekscholen in te rigten tot internaten. Bij de discussien in de Tweede Kamer der Staten-Generaal over de Staatsbegrooting voor 1862 bleek het echter, dat bij vele leden aanvankelijk daartegen bezwaar bestond. De som voor de Rijkskweekscholen uitgetrokken werd dan ook bij amendement tot zoodanig bedrag teruggebracht, dat daardoor eene gemeenschappelijke huisvesting der kweekelingen verviel. Het gevolg hiervan was, dat de jongelieden, even als bij de voormalige Rijkskweekschool te Haarlem, van Rijkswege toelagen moesten ontvangen om zich huisvesting en voeding te verschaffen bij ingezetenen der gemeenten, daartoe door de directeurs der kweekscholen aan te wijzen. In afwachting der beslissing omtrent dit punt had de Regering, doordrongen van de noodzakelijkheid om de opleiding van onderwijzers van wege het Rijk niet langer uit te stellen, gemeend te moeten overgaan tot aanvankelijke uitvoering van hetgeen de wet hieromtrent voorschreef.

Hetgeen in dit opzigt geschied is, zij hier kortelijk vermeld.

Ten dienste van het onderwijs is te 's Hertogenbosch door de gemeente een gebouw aan het Rijk afgestaan, dat na de noodige verbouwing allezins geschikt is bevonden; te Haarlem is eene woning gehuurd; te Groningen zijn de vertrekken der vroegere kweekschool van het Departement der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen in huur genomen. De directeurs werden gemagtigd tot aankoop der vereischte hulpmiddelen voor het onderwijs. Van de voormalige Rijkskweekschool te Haarlem was eene bibliotheek beschikbaar, die na eenige aanvulling allezins bruikbaar was. Te Groningen werd de bibliotheek der opgeheven departementskweekschool overgenomen. Te 's Hertogenbosch is eene boekverzameling aangelegd, die langzamerhand zou worden uitgebreid. In de laatste helft van 1861 is het onderwijzend personeel benoemd. Dit bestond te 's Hertogenbosch uit F. A. R. WOLTERING, J. N. HOUBA en M. LEOPOLD; te Haarlem uit J. J. C. DONCK en J. H. SLANGEN, en te Groningen uit D. DE GROOT en F. C. BRUGSMA. Tot tijdelijke vakonderwijzers werden benoemd: te 's Hertogenbosch voor het teekenen A. G. SCHULL, voor de zang- en toonkunst A. C. CHRISTIAANS, voor het schoonschrijven J. RITSCHIE en voor de gymnastiek C. H. ROELOFS; te Haarlem voor het teekenen A. J. VAN WILNGAERDT, voor de zang- en toonkunst B. VAN DER EYKEN; voor het onderwijs in de gymnastiek is met commissarissen der school, voor dat doel bestemd,

eene overeenkomst gesloten om er de Rijkskweekelingen toe te laten; te Groningen voor de natuurkunde T. HOFKAMP, voor de wiskunde dr. W. GLEUNS, voor de teekenkunst J. H. EGENBERGER, voor de zang- en toonkunst J. Worp en voor de gymnastiek J. BOERS.

Aan elke der drie kweekscholen werd een vergelijkend examen gehouden van die jongelieden, welke onder genot eener Rijkstoelage hunne opleiding tot hulponderwijzer aan deze inrigtingen wenschten te ontvangen. Om tot dat examen te worden toegelaten moest worden overlegd:

1°. eene geboortacte, ten blyke dat de jongeling op 1°. December 1861 zijn 15de jaar zou zijn ingetreden;

2°. eene verklaring van een geneesheer, dat de jongeling eene goede gezondheid genoot, en geene misvormende of andere ligchaamsgebreken had, die hem voor het onderwijsvak minder geschikt maakten;

3°. een getuigschrift van goed gedrag, afgegeven door het dagelijksch bestuur zijner inwoning, en ingeval hij reeds in eene school was werkzaam geweest, een getuigschrift van den districtsschoolopziener en den hoofdonderwijzer dier school.

Uit het examen moest blyken dat de jongelieden:

1°. naauwkeurig en vlug proza en poëzij konden lezen;

2°. regelmatig konden schrijven, zoowel groot als klein schrift;

3°. bekend waren met de hoofdregels der rekenkunde voor geheels en gebroken getallen, met de voornaamste eigenschappen der getallen, met den regel van drieën en met het Nederlandsch stelsel van maten en gewigten, en vooral in het praktische der rekenkunde eenige vlgheid bezaten;

4°. bekend waren met de eerste gronden der Nederlandsche taalkunde, voornamelijk met de kennis der rededeelen en hunne verandering, alsmede met de redkundige ontleding;

5°. eenige denkbeelden hadden van aardrijkskunde en geschiedenis, voornamelijk van het vaderland.

Het vorenstaande gold als minimum van kundigheden voor hen, die in het eerste studiejahr werden toegelaten; de omvang van het examen voor hogere studiejaren werd verder uitgebreid in verhouding tot het programma voor de acte van hulponderwijzer.

De gelegenheid tot plaatsing was opengesteld voor jongelieden uit het geheele Rijk: alleen aan hen wier ouders of voogden in de gemeente woonden, waar de Rijkskweekschool gevestigd was, zou geene toelage voor kost en inwoning worden verstrekt.

De examens werden afgenomen ten overstaan van commissie, bestaande uit den directeur der kweekschool en drie à vier daartoe aangewezen inspecteurs van het lager onderwijs; het onderzoek geschiedde door den directeur en sommige onderwijzers der kweekschool.

Tot eene plaatsing aan de Rijkskweekschool te 's Hertogenbosch boden zich 145 jongelieden aan; voor die te Haarlem 162 en voor die te Groningen 172; van dezen werden benoemd te 's Bosch 31, te Haarlem 27 en te Groningen 36. De lessen zijn te 's Hertogenbosch en te Groningen nog in het laatst van 1861 geopend, te Haarlem in Januarij 1862. Al hetgeen verder tot de kweekscholen, de daaraan verbonden leerscholen tot praktische vorming der jongelieden en den cursus tot opleiding van hoofdonderwijzers betrekking heeft, behoort tot volgende verslagen. Alleen is hier nog mede te deelen, dat de weinige kweekelingen der vorige kweekschool te Haarlem, wier opleiding bij het opheffen dier inrigting nog niet voltooid was, hunne studien op de wijze in het vorig verslag vermeld hebben voortgezet en geëindigd, nadat allen in staat waren gesteld in het voorjaar van 1861 de acte van hulponderwijzer te verkrijgen.

Betreffende de normaallessen is het volgende mede te deelen.

De normaallessen te Eindhoven hebben ook in 1861 goede uitkomsten opgeleverd. Bij het voorjaars-examen is aan een der kweekelingen eene acte van hulponderwijzer uitge-reikt; deze bekleedde eene eerste plaats onder de toegelatenen.

Het getal onderwijzers aan de normaallessen werd met twee vermeerderd, waarvan de eene voor het teekenen was bestemd en de andere met de kweekelingen der langste klasse de verschillende hoofdtrakken doorliep. Met de kweekelingen, die in October tot

de lessen zijn toegelaten, werd een nieuwe cursus geopend. Van de vroegere kweekelingen waren reeds vier met lof als hulponderwijzer werkzaam. Op het einde van 1861 bedroeg het getal kweekelingen 21, waarvan 6 eene jaarlijksche toelage van f 200 en 6 eene van f 30 genoten.

Evenmin als in het jaar 1860 heeft het ook in 1861 mogen gelukken te Breda normaallessen tot stand te brengen. Wel werden, zoo als reeds gemeld is, in 1861 twee nieuwe openbare scholen in die gemeente geopend, waarop kundige onderwijzers waren geplaatst, doch de gezondheidstoestand van een hunner deed slechts twee geschikte openbare onderwijzers overblijven; een getal te gering om daarmede met goed gevolg normaallessen te geven.

In de provincie Gelderland werden de gemeenten Arnhem en Zutphen in den loop van 1861 voor de vestiging van normaallessen aangewezen. In elke dier gemeenten is aan een hoofdonderwijzer eene jaarlijksche toelage van f 250 toegekend voor de leiding der lessen, de praktische vorming der kweekelingen en een gedeelte van het aan dezen te geven onderwijs. Voorts is aan twee onderwijzers te Arnhem en aan twee te Zutphen, elk met eene toelage van f 150 's jaars, benevens aan nog een te Zutphen met eene toelage van f 120, het theoretisch onderwijs der kweekelingen opgedragen. Ook zijn de noodige gelden ter beschikking van den inspecteur gesteld om toelagen van f 30 te verleenen aan 12 jongelieden uit Arnhem en Zutphen, die de normaallessen wenschten te volgen, alsmede gratificatie van f 25 aan 16 kweekelingen van naburige scholen, die met ijver van de lessen gebruik zouden maken. Verder is bepaald, dat bij elke dier normaalinrigtingen vijf jongelieden uit de provincie Gelderland kunnen worden geplaatst onder genot eener jaarlijksche Rijkstoelage van f 250.

De normaalinrigting te 's Gravenhage gaf voortdurend onderrigt aan een getal van 52 kweekelingen, die in 1861 voor het eerst in drie klassen werden verdeeld. Door eene voormesdering van het onderwijzend personeel met 4 docenten, kon deze zeer doelmatige splitsing gevoegelijk worden ingevoerd. Voor de oprigting eener klasse van hulponderwijzers werden voorbereidende maatregelen genomen, en tevens om de lessen ook toegankelijk te stellen voor kweekelingen van bijzondere scholen. Als gunstige uitkomst dezer inrigting is mede te deelen, dat in 1861 geen enkele harer kweekelingen bij het examen van hulponderwijzer werd afgewezen.

De normaalschool te Rotterdam had in 1861 het verlies te betreuren van haren waardigen directeur P. K. GÖRLITZ, den ontwerper der vroegere vormscholen, sedert 1859 aan het hoofd staande van deze op grooter schaal gewijzigde opleidingsschool. De lessen aan kweekelingen werden geregeld door 35 personen bijgewoond. In 1861 werd aan deze inrigting als derde klasse eene voorbereidende klasse van kweekelingen beneden 15 jaren toegevoegd, die gewoonlijk door 28 leerlingen werd bezocht. Nog werd aan de inrigting te Rotterdam onderrigt gegeven aan hulponderwijzers, waarvan in den regel 43 gebruik maakten.

De normaalschool te Gouda telde van 28 tot 34 leerlingen; vooral uit omliggende gemeenten kwamen meer kweekelingen.

In de provincie Noordholland werd een vijftigtal jongelieden aan de normaalscholen te Amsterdam, Hoorn en Helder op doeltreffende wijze door kundige onderwijzers opgeleid. Drie kweekelingen, een van de inrigting te Amsterdam en twee van die te Helder, die den gevorderden leeftijd hadden bereikt, hebben in 1861 met uitmuntend gevolg examen afgelegd als hulponderwijzer. Ook werd als een gunstig verschijnsel aangemerkt, dat te Amsterdam, waar de gelegenheid ruimschoots bestond om op voordeliger voet kweekeling te worden bij de openbare armen- en tusschenscholen, meer jongelieden dan vroeger zich hadden aangemeld om bij de normaallessen te worden toegelaten.

Het getal kweekelingen, die in 1861 de normaallessen te Middelburg gedurende korteren of langeren tijd bijwoonden, bedroeg 45. Daaronder waren er 5, die eene Rijkstoelage van f 225 en 8, die eene toelage van f 30 's jaars genoten, benevens 4, die zonder eenige toelage de lessen bijwoonden. Voorts werden de theoretische lessen dagelijks gevolgd door 13 jongelieden, die als kweekelingen aan de verschillende scholen in de gemeente Middelburg werkzaam waren, en twee malen 's weeks door 15 kweekelingen uit de omliggende gemeenten. Aan 9 dezer laatsten werden gratificatie van f 25 of minder toegekend. Zes kweekelingen legden met gunstig gevolg het examen als hulponderwijzer af en 4 gingen tot een ander beroep over. De lessen bij de oefenscholen te Zierikzee, Goes en Tholen werden in 1861 twee malen 's weeks, telkens gedurende 4 uren gegeven. Het aantal kweekelingen aan die inrigtingen bedroeg 38, namelijk te Zierikzee 18, te Goes 7 en te Tholen 13.

De inrigting der Rijksnormalessen te Utrecht bleef dezelfde. Zij werden gevolgd door 5 kweekelingen met toelagen van f 250, en 9 tot 10 kweekelingen met toelagen van f 50. Te Amersfoort werd de oprigting van normalessen in verband met de leerschool voor aankomende onderwijzers in 1861 voorbereid; de noodige voordragten zijn eerst in het begin van 1862 geschied.

In Friesland telden de normaalinrigtingen 97 kweekelingen, namelijk die te Leeuwarden 37, te Sneek 34 en te Franeker 26; sommige der lessen werden ook nog door hulponderwijzers bijgewoond: 12 kweekelingen legden met goed gevolg examen af als hulponderwijzer. Ter bevordering van eenheid en vooruitgang in de opleiding der jongelieden hebben de normaal-onderwijzers eenige bijeenkomsten deels zonder, deels met den inspecteur en de schoolopzieners gehouden en daarin onderscheidene mededeelingen en opmerkingen betrekkelijk de verschillende lessen besproken. 4 Kweekelingen te Leeuwarden, 7 te Sneek en 5 te Franeker genoten Rijksbeurzen van f 250 en f 200 's jaars; 9 te Leeuwarden, 10 te Sneek en 8 te Franeker toelagen van f 30; 6 te Leeuwarden, 6 te Sneek en 7 te Franeker ontvingen gratificatie van f 25.

Het getal kweekelingen aan de normalessen te Daventer bedroeg 34 bij het einde van 1861; in eene voorbereidende afdeling dier inrigting waren er bovendien nog 19 geplaatst. Voor het eerst werd aan 3 der kweekelingen bij het najaars-examen eene acte van hulponderwijzer verleend. De maandelijksche, bij het reglement van orde voorgeschreven, bijeenkomsten van onderwijzers aan deze school vonden geregeld plaats.

Te Zwolle en op eene kleinere schaal te Kampen kwamen eerst later normalessen tot stand, vermits in die plaatsen tot dusverre nog geene openbare scholen waren, geschikt om er normalessen aan te verbinden. De cursus in de natuurkunde te Zwolle, waarvan het vorig verslag melding maakte, werd door 7 hoofd- en 11 hulponderwijzers getrouw gevolgd; bovendien bezochten 16 hoofd- en 12 hulponderwijzers die lessen, hoewel op minder regelmatige wijze. Deze inrigting scheen bij den goeden staat harer hulpmiddelen en bij de deugdelijkheid van haar onderwijs allengs gunstigen invloed te zullen hebben op de beoefening der natuurkunde bij het onderwijzend personeel.

De normalessen te Beerta werden in 1861 bijgewoond door 5 kweekelingen, elk met eene Rijkstoeleg van f 200. Door twee hunner werd met goed gevolg in het najaar van 1861 het examen als hulponderwijzer afgelegd. De Zaturdagslessen werden gemiddeld bezocht door 14 hulponderwijzers en 16 kweekelingen.

Te Assen werden de normalessen dagelijks gevolgd door 16 kweekelingen; 4 namen alleen aan de avondlessen deel; 10 aan die des Zaturdags gegeven. Drie hunner werden tot hulponderwijzer bevorderd.

Te Meppel waren 12 kweekelingen tot de dagelijksche oefeningen der normalessen toegelaten en 4 tot de Zaturdagsche lessen; 2 verkregen in 1861 de acte van hulponderwijzer.

In Limburg is in 1861, bij gebrek aan daartoe geschikte openbare scholen, geene nieuwe normaalinrigting tot stand gekomen.

De normaalschool te Maastricht bleef voortdurend gunstig werken.

Uit het voorgaande blijkt, dat in 1861 in alle provincien en wel in 't geheel in 22 gemeenten normalessen gegeven werden.

De inspecteurs kenden allen den meesten lof toe aan het onderwijzend personeel der normaalscholen; aanleg, vlijt en gedrag der kweekelingen werden door hen over 't algemeen geprezen; deze instellingen droegen aanvankelijk tot den bloei van het onderwijs in niet geringe mate bij.

De opleiding van onderwijzers overeenkomstig art. 12, 2de lid, aan de lagere scholen zelf vond plaats in Noordbrabant: te 's Hertogenbosch met 14; te Tilburg met 18; te Berchem met 15; te Cuyk met 25; te Helmond met 11 en te Besoijen met 6; te zamen met 89 kweekelingen, 31 meer dan in 1860. Van deze jongelieden werden 7, naar aanleiding van het vergelijkend examen, op de Rijkskweekschool te 's Hertogenbosch geplaatst; 6 verkregen eene acte van bekwaamheid als hulponderwijzer en 1 als hoofdonderwijzer.

In Gelderland werden voor deze opleiding in 1861 aangewezen openbare lagere scholen te Harderwijk, Hattem, Sinderen, Druten en Beesd. Te Harderwijk zijn de lessen in het begin van de maand Julij met 12 kweekelingen begonnen; zij werden dagelijks gedurende 4 uren gegeven. Te Hattem boden zich aanvankelijk geen kweekelingen aan; de onderwijzer, die uitgenoodigd was zich met dat onderrigt te belasten, is dien ten gevolge daarvan voorloopig onthoven. Te Sinderen had de hoofdonderwijzer zich reeds in het laatst van 1860 met drie zijner ambtgenooten uit de naburige gemeenten vereenigd tot het geven van onderwijs aan kweekelingen. Onder zijne leiding werd het onderwijs des Zaturdags aan 8 kweekelingen beurtelings te Sinderen en in twee omliggende ge-

meenten gegeven. De lessen te Beesd zijn omstreeks de helft der maand Julij geopend; 8 kweekelingen namen aanvankelijk aan dat onderwijs deel, hetwelk twee maal 's weeks gedurende twee uren gegeven werd. Een hunner verkreeg bij het najaars-examen de acte als hulponderwijzer. De lessen te Druten werden sedert het begin van Julij door 20 jongelieden bijgewoond; een hunner verkreeg eene acte als hulponderwijzer, een ander werd kweekeling bij de normaallessen te Arnhem. De lessen werden des Zaturdags van 9—1 ure gegeven. Aan de onderwijzers te Harderwijk, Beesd en Druten is eene toelage van f 100 elk, en aan dien te Sinderen eene van f 75 toegekend. Bovendien ontvingen 6 kweekelingen eene gratificatie van f 10.

In Zuidholland waren in 1861 10 inrigtingen van dezen aard, waarvan in dat jaar drie te Gorinchem en te Brielle nieuw geopend werden. Het getal kweekelingen was steeds toenemend, het bedroeg gemiddeld te Voorburg 9, te 's Gravezande 8, te Noordwijk 6, te Oudshoorn 5, te Charlois 8, te Krimpen a/d Lek 16, te Oud Beijerland 6, te Stad aan 't Haringvliet 8, te Gorinchem 13 en te Brielle 14 leerlingen. Verscheidenen dezer legden in 1861 met goed gevolg examens als hulponderwijzer af; 2 werden afgewezen, 4 na vergelijkend examen op de kweekschool te Haarlem toegelaten en 2 op die te 's Hertogenbosch; bovendien vielen van de 5 in 1861 verleende Rijkstoelagen aan normaal-inrigtingen 4 ten deel aan jongelieden van bovenstaande inrigtingen. Te Gorinchem en Brielle werden de lessen in den zomer van 1861 geopend; aan den daarmede belaste onderwijzer in de eerste gemeente werd eene toelage van f 150, aan den anderen eene van f 100 verleend.

De lessen aan kweekelingen in Noordholland, reeds in 1860 geopend te Noordscharwoude, Enkhuizen, Medemblik, Oudendijk, Edam, Purmerend, Wormerveer en Koog aan de Zaan, werden in 1861 getrouw bijgewoond door ongeveer 70 kweekelingen, in genoemde of naburige gemeenten woonachtig. Zij werden alle door den inspecteur bezocht en gaven de overtuiging dat ook van deze inrigtingen in 't vervolg veel goeds voor den onderwijzerstand is te wachten. Te West-Terschelling had de hoofdonderwijzer reeds sedert eenige jaren kweekelingen opgeleid; hem werd over het jaar 1861 eene gratificatie verleend van f 150, met toezegging van gelijke belooning over 1862 indien hij met dat onderwijs bleef voortgaan.

In Zeeland vond de opleiding van kweekelingen even als in 1860 plaats te Oostburg en te Axel. Drie onderwijzers in die gemeenten gaven hunne lessen 's Zaturdags gedurende 4 uren; te Axel werd bovendien nog dagelijks eene buitengewone les aan enkele kweekelingen, aldaar woonachtig, gegeven. Het getal kweekelingen bedroeg te Oostburg 14 en te Axel 13.

In de provincie Utrecht werd onderrigt gegeven te Maarssen aan 7 en te Abcoude aan 10 kweekelingen.

In Friesland telden deze lessen te Heerenveen 16, te Buitenpost 15, te Dockum 13, te Joure 7 en te Bolsward 4 leerlingen.

In Overijssel werden in 1861 de gemeenten Almelo, Oldenzaal, Hardenbergh en Steenwijk tot dit doel aangewezen. De in het laatst van October of in het begin van November geopende inrigtingen telden toen gezamenlijk 33 leerlingen. De jaarlijksche toelage aan de daarbij behorende onderwijzers is bepaald voor Almelo en Oldenzaal op f 200 en voor Hardenbergh en Steenwijk op f 150.

In de provincie Groningen werd, behalve in de reeds vroeger bestaande inrigtingen te Grijpskerk en Ulrum, in 1861 onderrigt gegeven te Hoogezand en Wildervank. Uit Grijpskerk alléén werden 6 kweekelingen na vergelijkend examen op de Rijkskweekschool te Groningen geplaatst. Het getal kweekelingen te Grijpskerk was 12, dat te Ulrum 4, te Hoogezand 22 en te Wildervank 16. De toelagen van Rijkswege aan de onderwijzers te Hoogezand en te Wildervank verstrekt bedroegen f 250 en f 100.

In Drenthe werd onderrigt gegeven te Coevorden aan 9, te Zuidlaren aan 5, te Diever aan 2 en te Hoogeveen aan 11 kweekelingen; in de laatste gemeente werden de lessen in Januarij 1861 geopend; aan ieder der twee onderwijzers, daartoe aangewezen, werd eene toelage van f 75 toegekend.

In Limburg kwamen zoodanige lessen niet vóór 1862 tot stand.

Al de bovengenoemde lessen droegen ook in 1861 goede vruchten; bij den aanvang van 1862 is dan ook magtiging verleend om daarmede voort te gaan.

In sommige provincien bestonden nog andere dan de hiervóór vermelde inrigtingen tot opleiding van onderwijzers, waarvan kortelijk melding is te maken.

In Gelderland bleef de Christelijke normaalschool op den Klokkenberg te Nijmegen ijverig werkzaam. Het getal der jongelieden, aldaar opgeleid, beliep in 1861 27; van

dezen legden er 5 met goed gevolg het examen als hulponderwijzer af; 3 verkregen eene aantekening voor het Fransch, 2 voor het Hoogduitsch en 1 voor de beginselen der wiskunde.

In Zuidholland waren gemeente-inrigtingen voor de opleiding van onderwijzers te Delft en Leiden, elk met 16 en te Schiedam met 30 kweekelingen. Te Rotterdam bestond eene vormschool voor de kweekelingen der vijf diakoniescholen bij de Nederduitsch-Hervormde gemeente.

Te Amsterdam was bij de armen- en tusschenscholen eene inrigting »Kweekschool» genoemd, tot opleiding van onderwijzers voor die scholen. Het onderwijs, hoewel aan bekwame handen toevertrouwd, behoefde eene nadere regeling. Nog bestond te Amsterdam eene zoogenaamde kweekelingenles bij de Nederduitsch-Hervormde diakoniescholen. Te Haarlem hadden de kweekelingen der openbare scholen van gemeentewege eenige opleiding op eene zoogenaamde oefenschool. Het hulponderwijzgezelschap te Haarlem kreeg bij voortduring eenmaal 's maands onderwijs in de natuurkunde en eenmaal 's maands in de overige vakken van het lager onderwijs. Daar dit gebleken was niet voldoende te zijn en het vooruitzicht op deelneming aan de lessen aan 's Rijks kweekschool geopend was, heeft de vereeniging zich op het einde van 1861 ontbonden.

De opleidingsklasse aan de school der Hervormde diakonie te Utrecht was in bloeienden toestand.

Overigens hielden zich in alle provincien onderscheidene onderwijzers, behalve de daarvoor van Rijkswegen beloonde, bezig met het opleiden en vormen hunner kweekelingen en hulponderwijzers tot geschikte onderwijzers.

Aangaande de opleiding tot onderwijzeressen kan dit verslag alleen melding maken van de daartoe strekkende kweekscholen te Arnhem en te Rotterdam. Bij het einde van 1861 telde de eerste 20 leerlingen. Het onderwijs, zoowel voor toekomstige hulp- als voor hoofdonderwijzeressen, omvatte, behalve de vakken a—i van art. 1 der wet, ook de beginselen der levende talen, het teekenen en de handwerken. In 1860 opgericht door de afdeling van het Departement tot Nut van 't Algemeen, heeft zij in weerwil der geldelijke bezwaren, waarmede het bestuur dier inrigting te kampen had, zich goed staande gehouden. Hare uitkomsten mochten aanvankelijk zeer voldoende genoemd worden. Tegen het einde van 1861 had zich het uitzicht geopend dat de school, in verband met eene geheele hervorming, eene betere toekomst, ook uit een geldelijk oogpunt, zou te gemoet gaan.

De kweekschool voor onderwijzeressen te Rotterdam, door het Rijk en de gemeente gesubsidieerd, telde op het einde van 1861 39 leerlingen. Eene nieuwe regeling was in overweging.

Het aantal onderwijzergeselschappen in 1861 in iedere provincie aanwezig is in het volgende overzicht aangewezen.

PROVINCIE.	Aantal gezelschappen.	Aantal leden.
Noordbrabant	25	441
Gelderland	29	380
Zuidholland	35	689
Noordholland	34	402
Zeeland	22	222
Utrecht	7	98
Friesland	35	494
Overijssel	21	317
Groningen	25	360
Drenthe	10	119
Limburg	13	241
Totaal	256	3763

Even als vroeger werden ook in 1861 van Rijkswege toelagen verstrekt ten behoeve dezer gezelschappen, grootendeels bestemd voor aankoop van hulpmiddelen bij 'tonderwijs. Over 'talgemeen luiden de berigten omtrent de opkomst en werkzaamheden der leden gunstig. Gewoonlijk hadden de bijeenkomsten eens in de maand plaats. In sommige gezelschappen werd beurtelings door een der leden eene voorlezing gehouden over 'teen of ander vak van onderwijs, en werden opstellen over eenig onderwerp tegen de volgende vergadering ter bewerking opgegeven; in andere werd de algemeene ontwikkeling der onderwijzers bevorderd door het onderling bespreken van eenig wetenschappelijk onderwerp, een wedstrijd in de reken- of schrijfkunst en andere oefeningen.

Ten slotte volgt hier een tabellarisch overzicht van al de uitgaven in 1861 voor opleiding van onderwijzers door het Rijk, de provincien en de gemeenten. De aantekeningen in de kolom *aanmerkingen* wijzen aan, waartoe de opgegeven sommen zijn besteed, voor zoverre dit niet in het opschrift kon worden aangeduid. De uitgaven der gemeenten voor normaallessen waren te Amsterdam f 1328,325 voor tractement van de onderwijzers, en f 750 voor gratificatie aan kweekelingen; te Helder voor het laatste doel f 380; te Rotterdam een subsidie van f 1500 ten behoeve der vormschool aldaar; in de overige gemeenten waren de bijdragen veelal voor locaalhuur, verlichting en verwarming.

Bij de totale som van f 81 395,695 der uitgaven, door het Rijk ten behoeve der opleiding van onderwijzers gedaan, behoort nog te worden gevoegd de som van f 362,50 voor beurzen van onderwijzeressen, vóór het volledig in werking treden der nieuwe wet overeenkomstig de vroegere bepalingen verleend; namelijk eene heele beurs van f 300 over het eerste halfjaar 1861 à f 150, eene halve van f 150 van 1 Januarij tot 1 Augustus 1861 à f 87,50 en eene halve van 1 Januarij tot 1 November 1861 à f 125. Rekent men de subsidien voor de onderwijzersgezelschappen als voor hetzelfde doel besteed, dan hebben de uitgaven van het Rijk tot opleiding van onderwijzers in 1861 bedragen f 86 763,195 de totale som der uitgaven van het Rijk, de provincien en de gemeenten is alsdan te stellen op f 93 282,75.

UITGAVEN voor opleiding van het onderwijzend personeel.

PROVINCIE.	DOOR HET RIJK.					Door de provincien.	Door do gemeenten.	Door het Rijk, do provincien en de gemeenten te zamen.	Subsidien van het Rijk aan de onder- wijzers- gezel- schappen.	
	Rijks- kweek- scholen.	Normaal- lessen.	Aan de lagere scholen (art. 12, 2de lid).	Uitgaven van verschil- lenden aard.	Totaal.					
Noordbrabant . .	f 9 076,97	f 2 406,25	f 1300,00	"	f 12 783,22	"	"	f 12 783,22	f 715,00	(1) Vormschool voor onderwijzersessen te Rotterdam.
Gelderland . . .	"	2 088,80	435,00	"	2 523,80	"	"	2 523,80	550,00	(2) Delft f 180, Gouda f 67,90, 's Gra- venhage f 200, Rotterdam f 1500, Vlaardingen f 50.
Zuidholland . .	"	8 748,47	2000,00	f 200,00 (1)	10 948,47	"	f 2005,90 (2)	12 954,37	495,00	(3) Opleiding van overgebleven kweek- elingen der sedert opgeheven Haar- lemsche kweekschool.
Noordholland . .	4 238,80	9 400,00	1650,00	600,00 (2)	15 888,80	"	2752,32 (4)	18 641,12	650,00	(4) Amsterdam f 2078,32, Haarlem f 70, Helder, f 399,07, Hoorn f 204,93.
Zeeland	"	3 728,23	530,00	"	4 258,23	"	158,00 (5)	4 416,23	300,00	(5) Middelburg f 84,80, Oud-Vossemeer f 6, Scherpenisse f 4, St. Annaland f 8, St. Maartensdijk f 8, Stave- nisse f 8, Zierikzee f 39,30.
Utrecht	"	3 000,00	300,00	350,00 (2)	3 650,00	f 900,00 (3)	320,00 (6)	4 870,00	275,00	(6) Vormschool te Amersfoort later ver- anderd in normaalleszen.
Friesland	"	6 570,50	950,00	"	7 520,50	"	"	7 520,50	495,00	(7) Utrecht f 600, Amersfoort f 300, (8) Amersfoort f 100, Utrecht f 220.
Overijssel	"	2 742,22	280,00	"	3 022,22	"	"	3 022,22	385,00	(9) Departementale kweekschool.
Groningen	9 300,67	1 966,66	350,00	600,00 (1)	12 717,33	333,33 (10)	"	13 050,66	385,00	(10) Beurzen aan de departementale kweekschool.
Drenthe	"	4 208,11	650,00	"	4 858,11	"	"	4 858,11	275,00	
Limburg	"	3 225,00	"	"	3 225,00	"	"	3 225,00	440,00	
Totaal	f 22 616,44	f 48 034,25	f 8945,00	f 1750,00	f 81 395,69	f 1233,33	f 5236,22	f 87 865,25	f 5005,00	

A A N M E R K I N G E N.

(1) Vormschool voor onderwijzersessen te Rotterdam.
 (2) Delft f 180, Gouda f 67,90, 's Gra-
 venhage f 200, Rotterdam f 1500,
 Vlaardingen f 50.
 (3) Opleiding van overgebleven kweek-
 elingen der sedert opgeheven Haar-
 lemsche kweekschool.
 (4) Amsterdam f 2078,32, Haarlem f 70,
 Helder, f 399,07, Hoorn f 204,93.
 (5) Middelburg f 84,80, Oud-Vossemeer
 f 6, Scherpenisse f 4, St. Annaland
 f 8, St. Maartensdijk f 8, Stave-
 nisse f 8, Zierikzee f 39,30.
 (6) Vormschool te Amersfoort later ver-
 anderd in normaalleszen.
 (7) Utrecht f 600, Amersfoort f 300.
 (8) Amersfoort f 100, Utrecht f 220.
 (9) Departementale kweekschool.
 (10) Beurzen aan de departementale
 kweekschool.

§ 13. ACTEN VAN BEKWAAMHEID TOT HET GEVEN VAN LAGER ONDERWIJS.

Overeenkomstig het voorschrift der wet is in het jaar 1861 in elke provincie twee malen gelegenheid gegeven tot het afleggen van examens ter verkrijging van acten van bekwaamheid tot het geven van lager onderwijs. De tijdstippen, waarop die examens zouden aanvangen, werden door den Minister van Binnenlandsche Zaken vastgesteld op den 3den April en den 9den October.

Het getal der in 1861 afgegeven acten voor schoolonderwijs bedroeg 632, van die voor huisonderwijs 150; bovendien werden 644 aantekeningen geplaatst op reeds verkregen acten, zoowel van school- als van huisonderwijs. Hieronder zijn niet begrepen de acten, afgegeven krachtens art. 72 der wet voor verder voortgezet lager onderwijs; van deze zal in § 15 afzonderlijk melding worden gemaakt.

Het getal der verkregen acten, alsmede der examens met ongunstigen uitslag afgelegd, is opgegeven in het volgend tabellarisch overzicht.

SOORT DER ACTEN VAN BEKWAAMHEID OF VAN DE AANTEEKENINGEN OP REEDS VERKREGEN ACTEN.	NOORD- BRABANT.		GELDER- LAND.		ZUID- HOLLAND.		NOORD- HOLLAND.	
	Toegelaten.	Afgewezen.	Toegelaten.	Afgewezen.	Toegelaten.	Afgewezen.	Toegelaten.	Afgewezen.
I. Hoofdonderwijzers.	11	17	14	5	25	38	27	21
II. Hoofdonderwijzeressen	6	3	1	1	5	2	8	4
III. Hulponderwijzers	24	28	27	17	56	41	54	22
IV. Hulponderwijzeressen.	25	21	15	11	31	16	51	21
V. Huisonder- wijzers.	a. Een of meer vakken van het gewoon lager onderwijs . .	" "	1	"	"	"	1	"
	b. Fransche taal.	1	"	1	1	"	3	"
	c. Hoogduitsche taal	1	1	3	"	"	"	1
	d. Engelsche taal	1	1	3	"	"	"	1
	e. Wiskunde	"	"	"	1	"	"	"
	f. Gymnastiek	"	"	4	"	"	3	"
	g. Teekenen	"	"	3	"	"	"	"
	h. Landbouwkunde.	"	"	"	"	"	"	"
VI. Huisonder- wijzeressen.	a. Een of meer vakken van het gewoon lager onderwijs . .	3	2	2	"	"	"	"
	b. Fransche taal.	4	4	5	"	"	7	"
	c. Hoogduitsche taal	"	1	1	"	"	2	1
	d. Engelsche taal	2	1	5	"	"	3	"
	e. Handwerken voor meisjes. .	9	2	5	2	"	17	"
	f. Teekenen	"	"	"	"	"	"	"
VII. Aanteeke- ningen op reeds verkregen acten als onderwijzer.	a. Fransche taal.	8	14	11	29	20	40	16
	b. Hoogduitsche taal	3	3	11	4	8	12	11
	c. Engelsche taal	2	2	9	8	16	7	14
	d. Wiskunde	2	1	6	7	14	7	17
	e. Landbouwkunde.	"	"	"	"	"	"	"
	f. Gymnastiek	"	"	1	"	4	3	7
	g. Teekenen	1	"	5	1	4	4	5
VIII. Aanteeke- ningen op reeds verkregen acten als onderwijze- res.	a. Fransche taal.	10	10	18	2	31	18	33
	b. Hoogduitsche taal	6	1	7	"	5	6	7
	c. Engelsche taal	8	1	12	2	14	5	20
	d. Teekenen	"	"	1	"	"	"	"
	e. Handwerken voor meisjes. .	10	3	5	"	37	4	21
TOTAAL.	137	116	176	91	270	203	327	126

ZEELAND.		UTRECHT.		FRIESLAND.		OVERIJSEL.		GRONINGEN.		DRENTHE.		LIMBURG.		TOTAAL.	
Toegelaten.	Afgewezen.	Toegelaten.	Afgewezen.	Toegelaten.	Afgewezen.	Toegelaten.	Afgewezen.	Toegelaten.	Afgewezen.	Toegelaten.	Afgewezen.	Toegelaten.	Afgewezen.	Toegelaten.	Afgewezen.
6	1	7	12	17	2	7	16	14	2	5	2	14	2	147	118
"	"	10	4	2	"	2	"	1	"	"	"	3	"	38	14
12	5	24	9	26	6	15	11	15	"	9	3	14	10	276	152
2	1	27	"	5	1	5	2	4	2	3	"	3	"	171	75
"	"	"	"	"	"	1	"	"	"	"	"	"	"	3	"
"	"	1	1	1	"	1	"	"	"	"	"	1	1	9	3
"	"	2	"	1	"	"	"	"	"	"	"	2	"	9	2
"	"	"	"	1	"	1	"	"	"	"	"	1	"	7	2
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	"	2
1	"	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	9	"
"	"	"	"	"	"	"	"	1	"	"	"	"	"	4	"
"	"	"	"	"	"	"	"	1	"	"	"	"	"	1	"
"	"	"	"	"	"	3	"	"	"	"	"	1	"	9	2
1	"	2	2	1	"	3	"	"	"	"	"	2	"	25	6
"	"	1	"	"	"	2	"	"	"	"	"	1	"	8	2
"	"	1	2	1	"	2	"	1	"	"	"	1	"	16	3
2	"	5	"	2	"	3	"	7	"	"	"	"	"	50	4
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
4	4	3	8	8	7	5	5	2	10	"	1	3	7	75	147
1	"	3	2	"	"	"	3	4	"	3	"	1	"	44	34
"	1	"	"	2	2	2	2	1	1	"	1	3	"	49	31
6	3	4	"	3	"	2	"	9	"	4	"	1	"	68	21
"	"	"	"	"	1	"	"	1	"	"	"	"	"	1	1
1	"	"	"	"	"	"	1	4	"	"	"	"	"	17	4
"	"	4	1	16	4	"	"	"	"	3	"	1	"	39	10
1	"	14	12	4	"	7	"	2	2	3	"	4	"	127	50
"	"	3	1	3	"	1	"	"	"	2	"	1	"	35	12
1	"	10	1	2	"	5	1	2	"	4	"	3	"	81	13
"	"	"	"	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	2	"
2	"	10	"	5	"	8	"	2	"	3	"	3	"	106	7
40	15	132	55	96	23	75	41	71	17	39	7	63	21	1426	715

Eene vergelijking dezer opgaven met die in het vorig verslag geeft de volgende uitkomst. Het getal acten voor schoolonderwijs nam toe met 44, namelijk 13 voor de acten van hoofdonderwijzer, 8 voor die van hoofdonderwijzeres, 9 voor die van hulponderwijzer en 14 voor die van hulponderwijzeres. De uitslag dezer examens was gunstiger dan over 1860, aangezien tegenover de toename van 44 verkregen acten eene vermindering stond van het getal afgewezenen met 26. Deze gunstige uitslag vertoonde zich evenwel niet bij hen, die eene acte van hoofdonderwijzer verlangden, daar het getal afgewezenen 19 meer bedroeg dan in 1860; daarentegen wel bij de hoofdonderwijzeressen, van welke 2 minder, bij de hulponderwijzers, van welke 39 minder en bij de hulponderwijzeressen, van welke 4 minder werden afgewezen. De reden van hen, die eene acte voor schoolonderwijs verlangden, tot het getal toegelatenen was in 1858 van 100 tot 66, in 1859 van 100 tot 63, in 1860 van 100 tot 60 en in 1861 van 100 tot 64.

Voor huisonderwijs werden 9 acten meer verleend en 15 personen minder afgewezen. Het getal van hen, die aantekeningen op vroeger verkregen acten verlangden, bedroeg 974, dus 17 meer dan in 1860; het getal toegelatenen verminderde met 10, dat der afgewezenen nam toe met 27. De uitslag der examens in de vakken van meer uitgebreid lager onderwijs was dus minder gunstig dan in 1860. Vergelijkt men den uitslag dezer examens met die van hoofd- en hulponderwijzer en onderwijzeres dan is het cijfer der toegelatenen van deze laatste 2 ten honderd ongunstiger.

Het geheele getal afgelegde examens bedroeg 2141, waarvan 1426 met goeden uitslag. De reden bleef dus bijna dezelfde; in 1858 was zij 70, in 1859 bijna 67, in 1860 bijna 66, in 1861 bijna 67 ten honderd.

Indien men in 't oog houdt de toegevendheid, die in 1858 in acht werd genomen en de eenigzins grootere gestrengheid waarmede de examens sedert dien tijd allengs plaats hebben, dan kunnen deze cijfers niet ongunstig genoemd worden.

Vergelijkt men den uitslag der examens in de provincien onderling, dan wordt deze volgorde verkregen: het cijfer achter iedere provincie duidt het percentsgewijze getal afgewezenen aan: Drenthe 15, Groningen 19, Friesland 19, Limburg 25, Zeeland 27, Noordholland 28, Utrecht 29, Gelderland 34, Zuidholland 43, Noordbrabant 46.

Door 16 mannen en 12 vrouwen is van den Koning vergunning gevraagd en verkregen om hier te lande onderwijs te geven. Van de eerstgenoemden waren er 4 uit Pruisen, 5 uit Engeland, 1 uit Hannover, 3 uit Frankrijk, 1 uit Saksen, 1 uit Zwitserland, benevens 1 die zijn Nederlanderchap had verloren; van de onderwijzeressen waren er 3 uit Engeland, 2 uit Belgio, 4 uit Zwitserland, 2 uit Pruisen en 1 uit Waldeck.

De gelden voor de uitgereikte acten ontvangen zijn in Zuidholland, Zeeland, Overijssel en Limburg niet toereikend geweest tot bestrijding der kosten van de examens; in de overige provincien is eene som overgebleven.

Een en ander is in het volgend overzicht aangewezen.

PROVINCIE.	Examens in April.		Examens in October.		TOTAAL.	
	Voordeelig saldo.	Nadeelig saldo.	Voordeelig saldo.	Nadeelig saldo.	Voordeelig saldo.	Nadeelig saldo.
Noordbrabant . . .	f 108,95	"	f 85,75	"	f 194,70	"
Gelderland . . .	85,61 ⁵	"	9,12 ⁵	"	94,74	"
Zuidholland . . .	48,87 ⁵	"	"	f 82,12 ⁵	"	f 33,25
Noordholland . . .	275,47 ⁵	"	95,59 ⁵	"	371,07	"
Zeeland	"	f 59,77 ⁵	"	21,49 ⁵	"	81,27
Utrecht	284,07	"	28,52	"	312,59	"
Friesland	72,00	"	93,48	"	165,48	"
Overijssel	"	133,76	"	117,26	"	251,02
Groningen	54,73	"	39,99	"	94,72	"
Drenthe	67,31	"	10,58	"	77,89	"
Limburg	8,92	"	"	14,00	"	5,08
Totaal	f 1005,94 ⁵	f 193,53 ⁵	f 363,04	f 234,88	f 1311,19	f 370,62

Het te kort komende is bij Koninklijk besluit ten behoeve der belanghebbenden betaalbaar gesteld. De examens leverden eene bate van f 940,57 voor 's Rijks schatkist. Het verschil van f 100 tusschen deze opgave en die bij het overzigt der kosten van het lager onderwijs ontstaat daardoor, dat in eene der provincien laatstgenoemde som in kas gehouden is en alzoo over 1862 in ontvang moet worden gebragt.

Bij bovenstaande tabel valt op te merken, dat onder de ontvangsten ook begrepen zijn de gelden, ontvangen voor acten, die werden uitgereikt krachtens art. 72 der wet.

Alleen in Noordbrabant, en wel te Eindhoven, is aan een persoon door den Koning vergunning verleend tot het geven van lager onderwijs zonder in het bezit te zijn van de bij de wet gevorderde bewijzen van bekwaamheid en zodelijkheid: het onderwijs was uitsluitend bestemd voor eenige fabriekarbeiders. In de overige provincien had geen toepassing van art. 7 lit. c der wet plaats.

§ 14. TOEZIGT OP HET LAGER ONDERWIJS.

Het personeel der inspecteurs onderging in den loop van 1861 geene verandering. In het personeel der schoolopziensers hadden de volgende veranderingen plaats.

In Noordbrabant is bij Koninklijk besluit van 6 December 1861, n°. 60, op zijn verzoek een eervol ontslag verleend aan den heer H. E. VERSCHOOR, schoolopziener in het 3de district, die sedert 1818 deze betrekking met den meesten ijver op zeer lofwaaardige wijze had waargenomen. Te rekenen van 1 Januarij 1852 werd te zijner vervanging bij hetzelfde besluit benoemd de heer J. RINGELING, leernar aan het gymnasium te 's Hertogenbosch.

In Zuidholland werd bij Koninklijk besluit van 14 Augustus 1861, n°. 41, dr. A. L. GASTMANN, benoemd directeur der Rijkskweekschool te Haarlem, eervol ontslagen als schoolopziener in het 7de district, en in diens plaats bij Koninklijk besluit van 1 September 1861, n°. 21, aangesteld de heer J. BROEDELET, predikant te Gouda.

In Noordholland werd de vacature van schoolopziener in het 2de district, ontstaan door het overlijden van dr. D. J. VEEGENS, vervuld door de benoeming van den heer H. VAN CAPPELLE, med. doct. te Amsterdam, bij Koninklijk besluit van 29 Mei 1861, n°. 36; voor den op zijn verzoek eervol ontslagen schoolopziener in het 5de district G. H. GEERLIGS, werd bij Koninklijk besluit van 14 Augustus 1861, n°. 41, benoemd dr. A. L. GASTMANN.

In Friesland werd bij Koninklijk besluit van 20 September 1861, n°. 46, op zijn verzoek eervol ontslag verleend aan mr. J. J. BOLMAN als schoolopziener van het 3de district en in zijne plaats benoemd dr. R. KRUIZINGA HOMAN, rector der Latijnsche school te Dockum. Deze vroeg evenwel nog in hetzelfde jaar zijn eervol ontslag, dat hem verleend werd bij Koninklijk besluit van 21 December 1861, n°. 77, met aanstelling tevens in zijne plaats van mr. L. W. VAN KLEFFENS, advocaat te Leeuwarden.

In Overijssel werd bij Koninklijk besluit van 13 April 1861, n°. 82, op zijn verzoek aan mr. J. C. BIJSTERDOS, benoemd griffier der Staten van Overijssel, een eervol ontslag verleend als schoolopziener in het 2de district en in diens plaats benoemd mr. A. VAN NAAMEN VAN EEMNES, tot dusver schoolopziener in het 6de district. Het toezigt over dit laatste werd bij hetzelfde besluit opgedragen aan den heer G. D. SWANENBURG, notaris te Dalfsen. Ook deze vroeg nog in 1861 zijn eervol ontslag en werd bij Koninklijk besluit van 28 Julij, n°. 15, vervangen door mr. J. KALFF, president der arrondissements-regtbank te Almelo.

In Groningen werd bij Koninklijk besluit van 6 December 1861, n°. 63, met ingang van 1 Januarij 1862, op zijn verzoek, eervol ontslagen dr. P. HOFSTEDE DE GROOT als schoolopziener in het 3de district: in zijne plaats werd bij Koninklijk besluit van 17 December 1861, n°. 96, benoemd de heer J. WITKOP VAN ROIJEN, burgemeester der gemeenten Kantens en Middelstum. In Limburg is op het laatst van December overleden dr. P. VAN DE VEN, schoolopziener in het 2de district; in zijne vervanging was in 1861 nog niet voorzien.

De kosten van het schooltoezigt zijn vermeld in de tabel op bladz. 75. Het bedrag der jaarwedden van de inspecteurs bleef even als vroeger f 25 200, hunne reis- en verblijfskosten beliepen f 5076,05, zijnde f 1487 meer dan in 1860. In dat jaar werden nogtans, om de in het vorig verslag medegedeelde reden, geene reiskosten door den inspecteur van Gelderland in rekening gebragt. In verband met de definitieve regeling van het lager onderwijs, die in 1861 in de meeste plaatsen tot stand kwam, waren de administratieve werkzaamheden der inspecteurs enigszins verminderd en bleef hun alzoo meer tijd tot schoolbezoek over; van daar dat de reiskosten enigszins hooger waren.

De aan de schoolopzieners toegestane som als abonnement voor reis- en verblijfkosten heeft even als in 1860 f 37 675 bedragen; hunne buitengewone reiskosten bedroegen eene som van f 4676,50. De uitgaven der gemeenten ten behoeve der plaatselijke schoolcommissien beliepen f 14 661,15, dus f 2081 meer dan in 1860. De totale kosten van het schooltoezigt bedroegen derhalve: voor het Rijk f 72 627,84, voor de gemeenten f 14 661,15; en in het geheel f 87 288,99, dus f 3908 meer dan in 1860.

Bijzonderheden aangaande de plaatselijke schoolcommissien zijn niet mede te deelen.

De gunstige berigten der inspecteurs betreffende de schoolopzieners, waarvan vorige verslagen melding maakten, gelden ook over 1861. Over 't algemeen waren hun ijver en hunne belangstelling zeer lofwaardig. Hunne verslagen nemen toe in degelijkheid.

De jaarlijksche bijeenkomst der inspecteurs, bij art. 59 der wet voorgeschreven, heeft plaats gehad van 15 tot 28 Mei 1861, nadat onder dagteekening van 8 Maart van dat jaar eenige punten ter hunner kennis waren gebragt, waarover in die bijeenkomst van gedachten zou worden gewisseld. Van het daar verhandelde volgt hier eene beknopte opgave.

Als een uitvoeisel van het ten vorigen jare door eene commissie uit de vergadering der inspecteurs uitgebragt rapport betreffende eene nieuwe regeling der statistiek van het lager onderwijs, schijnt het niet zonder belang hier een kort overzicht te laten voorafgaan van de daaromtrent door de Regering gegeven voorschriften, na overweging van het door de Rijkscmissie voor Statistiek uitgebragt advies en nadat dit advies tot nadere uitvoerige beschouwingen en bedenkingen van de zijde der inspecteurs-vergadering in hunne bijeenkomst van 1861 aanleiding had gegeven. Bij de vroegere voorschriften was al hetgeen op de statistiek van het lager onderwijs betrekking had, opgedragen aan de plaatselijke schoolcommissien, schoolopzieners en inspecteurs. De opgaven der schoolopzieners lieten somtijds in juistheid te wenschen over; wel waren de inspecteurs in de gelegenheid het ontbrekende aan te vullen in de afschriften welke zij van de schoolopzieners ontvingen, maar deze verbeteringen konden geen invloed hebben op de *Verslagen van den toestand der provincien*, waartoe die afschriften eveneens de bouwstoffen leverden. Van daar meermalen verschil tusschen de provinciale verslagen, voor zoover het onderwijs aanging, en het Regeringsverslag. De zoo noodzakelijke overeenstemming heeft men trachten te bereiken door de plaatselijke schoolcommissien en de schoolopzieners zooveel mogelijk te ontlasten van die werkzaamheden, waarbij het vooral op getal-opgaven aankomt. Met dit laatste zijn meer bijzonder de provinciale bureaux van statistiek belast geworden. Te dien einde zendt iedere hoofdonderwijzer of hoofdonderwijzeres vier malen in het jaar eene behoorlijk ingevulde tabel, aanwijzende het getal leerlingen hunner school op 15 Januarij, 15 April, 15 Julij en 15 October aan het gemeentebestuur, 't welk deze tabellen vóór het einde der genoemde maanden aan de Gedeputeerde Staten doet toekomen. Aan het provinciaal bureau is een legger, waarop alle lagere scholen zijn aangewezen, met vermelding van haren aard en van den naam van den hoofdonderwijzer of de hoofdonderwijzeres. De bouwstoffen voor dien legger zijn gegeven door den inspecteur. De legger wordt gebruikt om na te gaan of wel iedere hoofdonderwijzer of hoofdonderwijzeres vier malen in het jaar de tabel inzendt. Alle veranderingen in het getal en den aard der scholen worden steeds op dien legger aangeteekend. Daartoe zenden de schoolopzieners aan het einde van elk kwartaal eene opgave van de veranderingen aan den inspecteur, die ze verzamelt en een overzicht daarvan aan Gedeputeerde Staten doet geworden.

Uit de gezamenlijke opgaven van de onderwijzers worden aan het bureau voor de statistiek vier andere tabellen vervaardigd: 1°. van het getal dagscholieren voor elke school afzonderlijk; 2°. van het getal dagscholieren in elke gemeente op de verschillende soorten van scholen afzonderlijk; 3°. van het getal der kosteloos onderwezenen en der avondscholieren voor iedere school afzonderlijk; en 4°. van het getal der kosteloos onderwezenen en der avondscholieren voor elke gemeente afzonderlijk. Bij het einde van het jaar wordt door Gedeputeerde Staten aan iederen schoolopziener een uitreksel dier tabellen gezonden voor zooveel zijn district aangaat, alsmede aan den inspecteur een afschrift dier tabellen voor de geheele provincie. Een gelijk afschrift wordt gezonden aan den Minister van Binnenlandsche Zaken.

Nog wordt aan het provinciaal bureau voor statistiek opgemaakt een gedeelte van een staat, voor ieder schooldistrict afzonderlijk, aanwijzende het getal lagere scholen benevens het getal onderwijzers en onderwijzeressen op die scholen werkzaam bij het einde van het jaar. Deze staat wordt daar evenwel alleen ingevuld voor zooveel betreft het getal lagere scholen en haren aard voor elke gemeente; het overige deel van dien staat,

namelijk het getal onderwijzers en onderwijzeressen, wordt door den schoolopziener ingevuld. Deze maakt daartoe gebruik van eene door hem te vervaardigen *algemeene tabel der lagere scholen* enz. voor zijn district, tot welker samenstelling hij wederom van elke plaatselijke schoolcommissie eene *algemeene tabel der lagere scholen* enz. van hare gemeente ontvangt. Tot vervaardiging dezer laatste tabel eindelijk levert iedere hoofdonderwijzer en hoofdonderwijzeres de noodige opgaven.

De door Gedeputeerde Staten en de schoolopzieners vervaardigde tabellen stellen den inspecteur in staat om voor zijn verslag aan den Minister te vervaardigen:

1°. *eene algemeene tabel der lagere scholen* enz., bevattende eene opgave van de gemeenten, den aard der scholen, de vakken in de school onderwezen, de namen, acten en inkomsten van het onderwijzend personeel, het bedrag van het schoolgeld voor iederen leerling, benevens het getal malen dat elke school door eenige afdeling van het schooltoezigt is bezocht geweest;

2°. een staat van het getal lagere scholen, benevens van het getal onderwijzers en onderwijzeressen daaraan verbonden. Deze staat wijst de totalen aan voor elk district afzonderlijk, benevens het algemeen totaal voor de provincie.

De schoolopzieners stellen, behalve de reeds vermelde, nog twee tabellen samen: 1°. van de scholen voor volwassenen; 2°. van de scholen voor verder voortgezet lager onderwijs in levende talen en wis- en natuurkunde. Ook de verzameling dezer twee staten tot algemeene staten is den inspecteur opgedragen.

Onder de door de inspecteurs in de bijeenkomst van 1861 behandelde punten behoort in de eerste plaats de wijze van aanstelling van huisonderwijzers en huisonderwijzeressen, die krachtens art. 51 in eene school onderrigt geven in een of meer der vakken vermeld onder *b*, *c*, en *i—p* van art. 1 der wet. Uit de mededeelingen der onderscheidene inspecteurs bleek dat hieromtrent onregelmatigheid heerschte. De Minister heeft als zijne zienswijze te kennen gegeven, dat het noodig was dat dergelijke personen eene aanstelling ontvingen van den gemeenteraad, op de wijze voorgeschreven voor de hulponderwijzers, ten ware bij plaatselijke verordening die aanstelling mogt zijn overgelaten aan burgemeester en wethouders na overleg met den hoofdonderwijzer en den schoolopziener. De bedoelde personen toch zijn, wat betreft het door hen te geven onderwijs, als hulponderwijzers te beschouwen. In dien geest is aan Gedeputeerde Staten der onderscheidene provincien eene aanschrijving gerigt. Daar overigens gebleken was, dat de toepassing van art. 51 en het daarmede in nauw verband staande art. 15, 1ste lid, der wet tot onzekerheid aanleiding bleef geven aangaande de wijze, waarop eerstgemeld artikel door de Regering werd opgevat, besloot de vergadering den Minister te verzoeken zijne zienswijze nader te verklaren. Hierop is door hem geantwoord dat de personen, die uitsluitend onderwijs geven in een der vakken *b*, *c*, *i* en *p* van art. 1, zoowel als de scholen voor het onderwijs in die vakken bestemd, beide buiten toepassing der wet van 13 Augustus 1857 liggen, niet alleen de onderwijzers, zoo als door sommigen werd ondersteld. In die meening was de Minister versterkt door het verhandelde tusschen de Tweede Kamer en de Regering. „In een algemeenen zin“, zoo luidt het Voorloopig Verslag van 6 April 1857, „behooren zang- en teekenmeesters niet aan de wet op het lager onderwijs onderworpen te worden. Nog veel minder zou dit met degenen, die onderwijs in handwerken geven, het geval kunnen zijn.“ De Regering, dit toestemmende, voegde er in haar antwoord van 16 Junij 1857 bij: „Doch niet alleen zij, die dit onderwijs geven, ook het onderwijs zelf en de scholen waarin het gegeven wordt, schijnen buiten toepassing der wet te moeten worden gesteld, daar zang-, teeken- en gymnastiekscholen, zoomede de scholen, waar uitsluitend onderrigt in handwerken gegeven wordt aan meisjes, niet met gewone lagere scholen op eene lijn kunnen worden gesteld. Dien ten gevolge is bij art. 15 zoodanige uitzondering gemaakt.“ De in art. 48 aangeboden gelegenheid tot het verkrijgen van eene acte in die vakken is opengesteld, omdat er personen kunnen zijn die, al zijn zij reeds krachtens art. 15, 1ste lid bevoegd, toch prijs stellen op het bezit van een door eene erkende autoriteit afgegeven bewijs, dat zij hun vak grondig verstaan. Bovendien was het voorschrift van art. 51 noodig omdat er huisonderwijzers kunnen zijn, die niet uitsluitend in een der vier genoemde vakken onderwijs wenschen te geven, en omdat in 't algemeen de bevoegdheid der huisonderwijzers om ook in scholen onderrigt te geven regeling behoeft.

Vervolgens werd het bevorderen van het schoolgaan der kinderen ter sprake gebragt en meer in 't bijzonder de vraag, of het wenschelijk is dat bij het begeven van kleine be-

trekkingen *bij voorkeur op hen gelet worde*, die een bewijs van getrouw schoolgaan kunnen overleggen.

Ofschoon door de vergadering zoowel als door den Minister erkend werd, dat deze zaak niet vrij van moeilijkheden scheen, is evenwel het gevoelen van de Gedeputeerde Staten in de onderscheidene provincien door den Minister hieromtrent gevraagd. Het oordeel dezer collegien was over 't algemeen niet gunstig. Het aannemen van dat beginsel werd als gewaagd beschouwd, daar het aanleiding zou kunnen geven om verwachtingen op te wekken, die op teleurstelling uitliepen, uit hoofde van het geringe getal dier betrekkingen, en omdat bij het begeven daarvan dient gelet te worden op de intellectuele of fysieke bekwaamheid, waarvoor een bewijs van getrouw schoolbezoek geen waarborg zijn kan.

Ook werd tot een punt van overweging gesteld de toekenning van vergoeding wegens huishuur aan den onderwijzer, daar waar deze vrije woning uit anderen hoofde geniet. In enkele provincien scheen bij de gemeentebesturen weinig geneigdheid die vergoeding te verleenen, zelfs dan niet, wanneer bij de vaststelling der jaarwedde eene zekere som van de onzuivere inkomsten des onderwijzers was afgetrokken, dewijl hij als zoodanig geene vrije woning had. De ongelijkmatige toepassing der wet te dezen opzichte is onder de aandacht van den Minister gebragt, die met de vergadering van oordeel was, dat den onderwijzer vrije woning of vergoeding daarvoor toekomt, onverschillig of hij al dan niet in eene andere betrekking vrije woning geniet. In dien geest is aan de Gedeputeerde Staten eene aanschrijving gerigt.

De vergadering was verder van oordeel dat de uitzondering bij art. 8, alin. 2, der wet ten opzichte van den hulponderwijzer, die tijdelijk aan het hoofd eener school geplaatst is, niet alleen ziet op de vakken van 't gewoon maar ook op die van 't meer uitgebreid lager onderwijs, al heeft hij daarvoor geene toelating. De Minister heeft hierop geantwoord dat, al moge de letter der wet ten gunste dier opvatting pleiten, de bedoeling van den wetgever zich daartegen scheen te verzetten. De wetgever kon, zijns inziens, redelijkerwijze wel aannemen, dat een docent tijdelijk eenigzins verder zou kunnen gaan in de vakken die hij dagelijks onderwijst, maar niet dat een docent tijdelijk onderrigt zou kunnen geven in vakken, waaromtrent alle waarborg voor zijne kennis ontbreekt.

Voorts is de opleiding van onderwijzeressen ter sprake gebragt. De vergadering heeft naar aanleiding van hetgeen in den beschrijvingsbrief aan hare overweging werd aanbevolen, het volgende als haar gevoelen te kennen gegeven. Op de enkele plaatsen, waar goede openbare meisjesscholen voor lager onderwijs bestaan met bekwame hoofdonderwijzeressen of hoofdonderwijzers, worde aan dezen, tegen eene behoorlijke vergoeding, opgedragen om vrouwelijke kweekelingen voor den onderwijzerstand op te leiden, zoo noodig met behulp van lessen in sommige leervakken, die door de onderwijzers der reeds bestaande normalessen in afzonderlijke uren en tegen eene afzonderlijke vergoeding te geven zijn; in eenige provincien worden op scholen van geschikte onderwijzers eenige meisjes onderwezen en opgeleid voor den onderwijzerstand; aan de vrouwelijke kweekelingen worden, even als aan de mannelijke, Rijksbeurzen of toelagen verleend, voor kost en inwoning of alleen tot aankoop van de benodigde leermiddelen; de opleiding der vrouwelijke kweekelingen worde zooveel doenlijk naar een bepaald leerplan ingerigt onder toezigt van de inspecteurs en schoolopzieners; op scholen voor jongens en meisjes worde het hulponderwijzend personeel zoo niet uitsluitend, dan toch grootendeels uit vrouwen zamengesteld.

Aanvankelijk werd reeds door den Minister geantwoord, dat hij zich met het laatste voorstel niet kon vereenigen. Het onderwerp is door de Regering in nadere overweging genomen, doch heeft over 1861 nog tot geene uitkomsten geleid.

Door een der inspecteurs was de opmerking gemaakt, dat soms door gemeentebesturen een gevraagd eervol ontslag van hoofd- of hulponderwijzer werd geweigard of uitgesteld op grond, dat in de aldus openvallende plaats niet kon worden voorzien. Hij stelde daarom de vraag voor, of het niet mogelijk zijn zou, dat zooveel mogelijk algemeen door de gemeentebesturen werd aangenomen, bij elke aanstelling tot hoofd- of hulponderwijzer een termijn van twee maanden van weerszijden toe te staan tot opzegging en ontslag. De vergadering, schoon dergelijke bepaling wenschelijk oordeelende, achtte het nemen van eenen algemeenen maatregel bedenkelijk, en meende dat door iederen inspecteur naar de omstandigheden zijner provincie behandeld moest worden. Reeds in den beschrijvingsbrief had de Minister aangemerkt, dat aangezien de wet geene bijzondere voorschriften op dit punt bevat, een gemeentebestuur niet kan gedwongen worden aan een onderwijzer het gevraagde eervol ontslag te verleenen op het tijdstip, door dezen verlangd; doch dat evenmin iets den onderwijzer behoefte te verhinderen in zoodanig geval zijn ontslag in te dienen en zijne betrekking neêr te leggen. De eenige zwaarigheid,

die daaruit zou kunnen voortvloeijen, was, dat welligt later, bij een eventueel te verleenen pensioen, de voortdurende diensttijd van den onderwijzer niet voldoende zou zijn bewezen; volgens 's Ministers oordeel kon hierin evenwel, zoo noodig, door eene verklaring van het Gedeputeerd Bestuur voldoende worden voorzien.

Door eene commissie uit de vergadering der inspecteurs is een rapport uitgebragt omtrent den toestand van het onderwijs in het rekenen. In hoofdtrekken komen hare beschouwingen op het volgende neêr. Ofschoon het ongetrouwe schoolbezoek en het ongenoegzame van den bijstand aan den onderwijzer als gronden van verschooning kunnen worden aangevoerd, is de onvoldoende toestand, waar hij bestaat, grootendeels aan dieper liggende oorzaken te wijten, die tot de twee volgende hoofdpunten kunnen worden gebragt:

1°. gemis aan genoegzame kennis der theorie van het rekenen bij de onderwijzers.

De behandeling der rekenkunde moet bij uitnemendheid populair en praktisch zijn, maar zoodanige behandeling is alleen te wachten van hem, die de theorie en hare moeilijkheden kent, die vertrouwd is met de groote beginselen, die de geheele zaak beheerschen. Gebrek aan genoegzame theoretische kennis heeft bij menig onderwijzer ten gevolge dat hij niet juist doorziet welke punten der theorie voor de praktijk het meeste belang hebben, en dat bij het onderwijs dat leidzame beginsel ontbreekt, waardoor alleen eenheid in de massa van vraagstukken kan gebragt worden, die zich in de praktijk kunnen opdoen:

2°. overhaasting bij het onderwijs en daarmede gepaard gaande onnaauwkeurigheid in de behandeling en uitdrukking, zoover die niet reeds uit gebrek aan helder inzicht voortvloeit.

Niet ieder onderwijzer bezit de gave om de aandacht der geheele klasse gevestigd te houden op de vragen door hem aan éénen leerling gedaan; niet ieder weet het juiste midden te treffen tusschen het opofferen van al den tijd en het behoorlijk tijd geven aan mingevoerden. Indien de hoofdoorzaken van het kwaad bij de onderwijzers zijn te zoeken, dan zullen de instellingen die van Rijkswegen tot opleiding van onderwijzers reeds zijn tot stand gebragt, een eerste middel kunnen zijn tot verbetering. Een tweede middel is, dat bij de rang-examens meer en meer gelet worde op het grondig inzicht in de zaak, 't welk bij den onderwijzer een vereischte is. Een derde middel ware een leerboek der rekenkunde, zoowel van theorie, als tevens een aanwijzer van de methode, langs welke de uitkomsten der theorie het bruikbaarst worden voor de school.

Met dit rapport heeft de vergadering zich met algemeene stemmen vereenigd.

Verder zijn in de inspecteurs-vergadering nog de volgende onderwerpen behandeld: de wenschelijkheid dat elk openbaar onderwijzer verplicht kan worden lid te zijn van de *provinciale fondsen voor weduwen en weezen van onderwijzers*; het beramen van maatregelen ten einde te voorkomen dat de toelage voor kweekelingen, volgens art. 19, 4de lid, der wet, aan de onderwijzers en niet aan de kweekelingen zelve worden uitbetaald; het geven van voorschriften aan de onderwijzersgezelschappen; de uiteenloopende eischen in de verschillende provincien bij het afnemen der examens tot verkrijging van acten van bekwaamheid; de vraag of een correspondentschap van een weduwenfonds als *beroep* dan wel als *bediening* te beschouwen zij; de *aanwag-* of *voorbereidingscholen*; het vaststellen van een algemeen of provinciaal reglement betreffende de vereischten van schoollocalen, schoolmeubelen, leermiddelen en den leeftijd van toelating der kinderen; de grens tusschen het *aanwankelijk* en het *verder voortgezet* onderwijs bedoeld bij art. 1 en art. 72 der wet; het stellen van een bepaalden tijd van verblijf op eene standplaats aan den onderwijzer alvorens tot eene verplaatsing in aanmerking te kunnen komen; het beoordeelen van een model van *schoolbanken met leuning*. De uitgebragte adviezen gaven geene aanleiding tot bepaalde maatregelen van Regeringswege, noch tot het mededeelen van het gevoelen des Ministers en zijn niet van genoegzaam belang te achten om daaromtrent hier in nader bijzonderheden te treden.

§ 15. VERDER VOORTGEZET ONDERWIJS IN LEVENDE TALEN, WIS- EN NATUURKUNDE.

Nog altijd bleef bij velen twijfel bestaan omtrent de classificatie dezer scholen; sommige van haar, gerangschikt in de tabellen onder die inrigtingen, waar behalve gewoon lager ook verder voortgezet onderwijs wordt gegeven, overschreden den omvang van het meer uitgebreid lager onderwijs slechts zeer weinig; eveneens lieten de inrigtingen, opgegeven als

uitsluitend bestemd voor verder voortgezet lager onderwijs, wel eens in de onzekerheid of zij eigenlijk niet in de eerste categorie vielen. Aan dezen toestand kan alleen een einde komen, ten gevolge der wettelijke regeling van het middelbaar onderwijs. Inmiddels moet het verslag zich bepalen tot eene mededeeling der tabellarische overzigten, opgemaakt naar de door de inspecteurs ingezonden tabellen. Het eerste bevat de scholen, waar, behalve lager, ook verder voortgezet onderwijs wordt gegeven, het tweede die waar uitsluitend verder voortgezet lager onderwijs gegeven wordt: het getal onderwijzers, onderwijzeressen en leerlingen is in beide overzigten eveneens vermeld.

PROVINCIE.	OPENBARE SCHOLEN VOOR LAGER EN VOOR VERDER VOORTGEZET LAGER ONDERWIJS ENZ.										BIZONDERE SCHOLEN VOOR LAGER EN VOOR VERDER VOORTGEZET LAGER ONDERWIJS ENZ.										T O T A A L.									
	Gemiddeld getal der leerlingen.					Getal der onderwijzers.	Getal der scholen.	Gemiddeld getal der leerlingen.					Getal der onderwijzers.	Getal der scholen.	Gemiddeld getal der leerlingen.					Getal der onderwijzers.	Getal der scholen.	Gemiddeld getal der leerlingen.								
	In Januarij.		In Julij.		In Januarij.			In Julij.		In Januarij.		In Julij.			In Januarij.		In Julij.													
	Mannelijk.	Vrouwelijk.	Totaal.	Mannelijk.	Vrouwelijk.	Totaal.	Mannelijk.	Vrouwelijk.	Totaal.	Mannelijk.	Vrouwelijk.	Totaal.	Mannelijk.	Vrouwelijk.	Totaal.	Mannelijk.	Vrouwelijk.	Totaal.	Mannelijk.	Vrouwelijk.	Totaal.	Mannelijk.	Vrouwelijk.	Totaal.	Mannelijk.	Vrouwelijk.	Totaal.			
	Noordbrabant	320	151	471	367	188	555	16	38	4	580	185	765	598	208	796	20	47	4	900	336	1236	960	391	1351	315	345	660		
Gelderland	"	"	"	"	"	"	5	21	"	355	"	355	345	"	345	5	21	"	355	"	355	345	"	345	315	345	660			
Zuidholland	"	"	"	"	"	"	19	64	16	797	823	1120	804	834	1138	19	64	16	797	823	1120	804	834	1138	345	345	690			
Noordholland	3	98	24	122	92	25	117	24	12	249	173	422	268	178	446	18	30	15	347	197	544	360	208	563	345	345	690			
Zeeland	"	72	72	70	"	70	1	3	"	52	"	52	51	"	51	3	7	"	124	"	124	121	"	121	315	345	660			
Utrecht	"	"	"	"	"	"	10	17	10	225	115	340	229	109	338	10	17	10	225	115	340	229	109	338	315	345	660			
Friesland	9	138	164	302	130	156	286	16	"	219	24	243	203	51	254	20	24	9	357	188	545	333	207	540	315	345	660			
Overijssel	4	79	79	72	"	72	3	5	"	154	3	157	150	3	153	4	9	"	233	3	236	222	3	225	315	345	660			
Groningen	"	"	"	"	"	"	15	15	13	331	137	468	238	124	362	15	15	13	331	137	468	238	124	362	315	345	660			
Drenthe	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	315	345	660			
Limburg	"	"	"	"	"	"	2	2	4	105	80	185	85	80	165	2	2	4	105	80	185	85	80	165	315	345	660			
TOTAAL	20	31	12	707	339	1046	731	369	1100	96	205	59	3067	1040	4107	2966	1082	4048	116	236	71	3774	1379	5153	3697	1451	5148			

PROVINCIE.	OPENBAAR SCHOLEN, UITSLUITEND VOOR VERDER VOORTGEZET LAGER ONDERWIJS ENZ.						BIJZONDERE SCHOLEN, UITSLUITEND VOOR VERDER VOORTGEZET LAGER ONDERWIJS ENZ.						TOTAAL.					
	Gemiddeld getal der leerlingen.						Gemiddeld getal der leerlingen.						Gemiddeld getal der leerlingen.					
	In Januarij.		In Juli.		Total.		In Januarij.		In Juli.		Total.		In Januarij.		In Juli.		Total.	
	Getal der onderwijzers.	Getal der scholen.	Getal der onderwijzers.	Getal der scholen.	Getal der onderwijzers.	Getal der scholen.	Getal der onderwijzers.	Getal der scholen.	Getal der onderwijzers.	Getal der scholen.	Getal der onderwijzers.	Getal der scholen.	Getal der onderwijzers.	Getal der scholen.	Getal der onderwijzers.	Getal der scholen.	Getal der onderwijzers.	Getal der scholen.
Noordbrabant	2	5	33	6	99	71	5	76	5	19	192	17	209	187	17	204	285	22
Gelderland	1	8	45	41	41	41	2	14	115	101	101	2	14	115	101	101	2	14
Zuidholland	1	8	45	41	41	41	2	14	115	101	101	2	14	115	101	101	2	14
Noordholland	1	8	45	41	41	41	2	14	115	101	101	2	14	115	101	101	2	14
Zeeland	1	8	45	41	41	41	2	14	115	101	101	2	14	115	101	101	2	14
Utrecht	1	8	45	41	41	41	2	14	115	101	101	2	14	115	101	101	2	14
Friesland	1	8	45	41	41	41	2	14	115	101	101	2	14	115	101	101	2	14
Overijssel	1	8	45	41	41	41	2	14	115	101	101	2	14	115	101	101	2	14
Groningen	1	8	45	41	41	41	2	14	115	101	101	2	14	115	101	101	2	14
Drentho	1	8	45	41	41	41	2	14	115	101	101	2	14	115	101	101	2	14
Limburg	1	8	45	41	41	41	2	14	115	101	101	2	14	115	101	101	2	14
TOTAAL	2	5	33	6	99	71	5	76	5	19	192	17	209	187	17	204	285	22

Eene vergelijking dezer opgaven met die van het vorig jaar kon misschien bij de onzekerheid van classificatie tot eenige onjuiste gevolgtrekkingen leiden. Zij behoort dus met omzigtigheid te geschieden. Het aantal openbare scholen op de eerste tabel is met 18 verminderd, dat der bijzondere daarentegen met 13 vermeerderd, zoodat de totale vermindering 5 bedroeg. De vermindering der openbare scholen was in Noordbrabant 2, in Gelderland 2, in Zuidholland 2, in Friesland 5, in Groningen 1 en in Limburg 6. De vermeerdering der bijzondere scholen was in Noordbrabant 2, in Zuidholland 1, in Friesland 3, in Overijssel 2 en in Groningen 7; daarentegen verminderden deze inrigtingen in Gelderland met 2. Het opgegeven getal openbare scholen voor uitsluitend verder voortgezet onderwijs is 1 minder dan in 1860, namelijk in de provincie Limburg; dat der bijzondere scholen is 12 minder, doordat het verslag over 1860 voor Noordbrabant 1, voor Noordholland 2, voor Zeeland 2 en voor Groningen 12 dezer inrigtingen vermeldde en het tegenwoordige alleen voor Noordholland 2 en voor Groningen 3 opgeeft.

Sommige dezer bijzondere scholen ontvingen een subsidie van de gemeente. Van de op de eerste tabel vermelde werden subsidien verleend aan 3 in Noordbrabant, 3 in Zuidholland, 1 in Utrecht, 5 in Friesland, 1 in Overijssel en 5 in Groningen. Van de op de tweede tabel voorkomende scholen wordt alleen 1 in de provincie Groningen als gesubsidieerde bijzondere vermeld.

Eene opgave van ambachts- of lagere industriescholen, zal om de in het vorig verslag opgegeven reden uitgesteld worden tot dat het Regeringsverslag den toestand van het middelbaar onderwijs zal kunnen doen kennen.

Het getal acten van bekwaamheid, krachtens het 2de lid van art. 72 verleend voor het verder voortgezet onderwijs in levende talen en wis- en natuurkunde, is in de volgende tabel aangewezen:

PROVINCIE.	ONDERWIJZERS.										ONDERWIJZERESSEN.				TOTAAL.	
	Fransche taal.				Hoogduitsche taal.				Engelsche taal.		Fransche taal.				Hoogduitsche taal.	
	Toeg.		Afg.		Toeg.		Afg.		Toeg.		Toeg.		Afg.		Toeg.	
	Toeg.	Afg.	Toeg.	Afg.	Toeg.	Afg.	Toeg.	Afg.	Toeg.	Afg.	Toeg.	Afg.	Toeg.	Afg.	Toeg.	Afg.
Noordbrabant	"	1	"	1	"	1	"	1	"	1	"	"	"	"	2	3
Gelderland	"	1	"	1	"	1	"	3	"	3	"	2	"	1	11	1
Zuidholland	1	"	1	3	"	4	"	1	1	1	"	"	"	"	10	4
Noordholland	"	1	"	1	"	1	"	"	"	"	1	"	"	"	3	1
Zeeland	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Utrecht	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	"	"	"	1	"
Friesland	"	"	"	"	"	2	1	1	"	"	1	"	"	1	4	1
Overijssel	"	"	"	"	"	"	1	1	2	3	"	"	"	"	1	3
Groningen	"	"	"	"	"	4	"	3	"	"	"	"	"	"	7	"
Drenthe	"	"	"	"	"	1	"	"	"	"	"	"	"	"	1	"
Limburg	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	"	"	"	2	"
TOTAAL	2	3	2	3	5	14	3	9	3	1	6	"	2	"	42	13

Het getal verkregen acten bedroeg dus 1 meer en het getal afgewezenen 12 meer dan in 1860.

ONDERWIJS IN DE GEVANGENISSEN.

Het onderwijs is gedurende het jaar 1861 gegeven in dezelfde 9 strafgevangenissen en 13 burgerlijke en militaire huizen van verzekering als in 1860; het werd, behalve in dezelfde huizen van arrest, ook nog gegeven in dat te Alkmaar, zoodat het thans in 18 dezer huizen heeft plaats gevonden.

Het getal der gevangenen, die in 1861 onderwijs hebben genoten of om eene of andere reden daarvan waren vrijgesteld, is opgegeven in het volgend overzicht:

	NIET TOEGELATEN		Tot het onderwijs toegelaten.	TOTAAL.
	wegens ziekte of onderdom.	als zijnde genoegzaam onderwezen.		
In de strafgevangenissen . .	602	1242	1160	3 004
In de huizen van verzekering	2687	4478	1542	8 707
In de huizen van arrest . .	2469	1674	1599	5 742
	5758	7394	4301	174 53

Uit deze cijfers volgt, dat van de 100 gevangenen er 33 waren, die wogens ziekte of ver gevorderden leeftijd niet tot het onderwijs konden worden toegelaten, 42 bij hunne komst in het gesticht genoegzaam onderwezen waren en 25 die van het onderwijs gebruik hebben gemaakt. Deze verhoudingscijfers bedragen voor de eerste 5 minder, voor de tweede 1 meer en voor de derde 4 meer dan in 1860; het geheele getal gevangenen bedroeg 354 meer dan het vorig jaar.

Het getal van hen, die in de strafgevangenissen onderrigt ontvingen, bedroeg 35 ten honderd, dus 7 minder dan in 1860. Voor de huizen van verzekering bedroeg dit getal 18 ten honderd, dus 2 meer, en voor de huizen van arrest 28 ten honderd, dus 8 meer.

Van de 4301 gevangenen die onderwijs ontvingen, waren er 1378, dat is 32 ten honderd, jonger dan 20 jaren; 1752, dat is 40 ten honderd, tusschen 20 en 30 jaren; 806, dat is 19 ten honderd, tusschen 30 en 40 jaren; en 365, dat is 8 ten honderd, ouder dan 40 jaren. Van dezen waren er 1979, dat is 46 ten honderd, die bij hun ontslag of bij het einde van het jaar goed konden lezen en schrijven; 1598, dat is 37 ten honderd, die dit gebrekkig konden en 724, dat is 17 ten honderd, bij wie het onderwijs geene vruchten had gedragen; de verhoudingscijfers zijn voor 1861 eenigzins ongunstiger dan het vorige jaar, toen zij voor de eerste 50, voor de tweede 34 en voor de derde categorie 14 bedroegen.

Bij de strafgevangenissen was de reden van hen, die goed konden lezen en schrijven, tot hen, die dit niet of slechts gebrekkig geleerd hadden gedurende hun verblijf in het gesticht, als 10 tot 9, voor de huizen van verzekering als 10 tot 12 en voor de huizen van arrest als 10 tot 13.

Het getal onderwijzers bedroeg 43, dus twee meer dan in 1860. Zij waren allen door het Rijk bezoldigd. Zij werden nog bijgestaan door 15 gevangenen als adjuvanten. In de strafgevangenissen waren 12 onderwijzers, in de huizen van verzekering 13 en in die van arrest 18; de 15 adjuvanten waren alleen in de strafgevangenissen aanwezig.

Van de bibliotheken, welke bij de meeste gevangenissen aanwezig zijn, werd ruim gebruik gemaakt; het getal lezers bedroeg 7098, dus 926 meer dan het vorig jaar. De strafgevangenissen telden 1137 lezers, de huizen van verzekering 3161 en die van arrest 2800.

GESTICHTEN VOOR DOOFSTOMMEN EN BLINDEN.

Het Reglement voor het Doofstommen-instituut te Groningen onderging in Mei 1861 eene niet onbelangrijke verandering betreffende de opname van kweekelingen. De ouderdom, vroeger bepaald van 9 tot 15 jaren, werd vastgesteld van 6 tot 15 jaren. Het aantal nieuwe kweekelingen bij het begin van het schooljaar 1861/62 bedroeg 29, allen van 6 tot ruim 9 jaren oud, van welke 3 reeds sedert eenigen tijd als dagscholieren het onderwijs hadden bijgewoond. Van dezen waren 1 uit Gelderland, 12 uit Noordholland, 3 uit Utrecht, 7 uit Friesland, 4 uit Groningen, 1 uit Overijssel en 1 uit Drenthe. Voor een dezer kweekelingen werd de volle toelage van van f 250 's jaars betaald, voor één f 100, voor 2 elk f 75, voor één f 50, voor één f 40 en voor één f 20; de overigen waren op kosten der inrigting gehuisvest, gevoed en verpleegd.

Het totaal der kweekelingen bedroeg 152, waarvan 79 jongens en 73 meisjes: van hen waren er 3 uit Noordbrabant, 22 uit Gelderland, 11 uit Zuidholland, 32 uit Noordholland, 4 uit Zeeland, 10 uit Utrecht, 19 uit Friesland, 13 uit Overijssel, 28 uit Groningen, 6 uit Drenthe, 3 uit Limburg en 1 van buiten 's lands. 19 Kweekelingen leerden geen handwerk, 13 het kleermaken, 13 het schoenmaken, 23 het schrijvenwerken, 8 het kuipen, 4 het letterzetten, 1 het verwen, 2 het koperslaan, 1 het zeilmaken, 50 naaijen, borduren enz., 18 het breijen.

De gezondheidstoestand der kweekelingen was zeer gunstig; het onderwijs werd met ijver gegeven en heeft zoowel bij de nieuwe als bij de oudere kweekelingen goede vruchten gedragen.

Met het einde van het schooljaar zijn 16 kweekelingen ontslagen als bekwaam, hoewel niet allen in dezelfde mate, om in de maatschappij te verkeeren. Van hen waren 1 uit Noordbrabant, 3 uit Gelderland, 3 uit Zuidholland, 1 uit Noordholland, 4 uit Friesland, 2 uit Overijssel en 2 uit Groningen. Bovendien is één kweekeling ontslagen, die zes schooljaren aan het instituut heeft doorgebracht, doch wegens bekrompen verstandelijke vermogens slechts tot een geringen graad van ontwikkeling is gekomen.

Nog twee kweekelingen verlieten het instituut; beiden waren eerst aangekomen na hun twintigste jaar. De eene is na een vijfjarig verblijf meer ontwikkeld in de maatschappij teruggekeerd. De andere, 22 jaren lang aan zich zelven overgelaten, kon door geen middel er toe gebracht worden zich eenigzins in te spannen. Het verblijf in het instituut heeft hem alleen minder ruw en meer menschelijk gemaakt, doch het onderwijs mogt overigens geene vruchten dragen.

Het verslag van het instituut maakt melding van een uitvoerig rapport uitgebracht door eene commissie uit het Instituut Impérial de France, getiteld: Rapport à Son Excellence mr. le Ministre de l'Intérieur sur divers ouvrages relatifs à l'instruction des sourds-muets par une commission de l'Institut. Paris 1861. Deze commissie heeft van iedere leerwijze de beginselen en de uitkomsten nagegaan en als haar gevoelen te kennen gegeven dat aan elk der vijf middelen van mededeeling, namelijk: de natuurlijke gebarentaal, de toonspraak met het afzien van den mond, het gewone letterschrift, het vingerschrift of handalfabet en het afbeelden, voordeelen moeten worden toegeschreven en men dus geen van alle mag verwaarloozen; ieder dezer middelen bevat in zich krachtige beginselen voor ontwikkeling. Het stelsel van onderwijs aan het Groninger instituut gevolgd voldoet geheel aan hetgeen de commissie meende te moeten aanbevelen, met uitzondering alleen dat daar te veel werk van de toonspraak wordt gemaakt.

Het instituut voor doofstommen te St. Michielsgestel telde op 1 Januarij 1861 51 jongens en 42 meisjes; 4 jongens en 4 meisjes werden in 1861 ontslagen, 2 jongens en 1 meisje zijn overleden en 9 jongens en 4 meisjes aangenomen, zoodat op 31 December 1861 54 jongens en 41 meisjes in het gesticht aanwezig waren. Door een dezer werd het volle kostgeld betaald, door 21 een gedeelte en 73 waren ten koste van 't gesticht. Andere bijzonderheden werden niet medegedeeld.

Met den aanvang van den nieuwen schoolcursus werden aan de school voor doofstommen te Rotterdam 14 nieuwe leerlingen aangenomen en 2 ontslagen, 2 leerlingen verlieten tusschentijds de school, zoodat op het einde van den cursus 80 leerlingen, namelijk 45 jongens en 35 meisjes, aanwezig waren. Van dezen waren 1 uit Noordbrabant, 2 uit Gelderland, 43 uit Zuidholland, 22 uit Noordholland, 2 uit Zeeland, 1 uit Utrecht, 1 uit Overijssel, 3 uit Friesland, 1 uit onze Oost-Indische bezittingen, 2 uit Engeland en 2 uit België; 54 kweekelingen genoten het onderwijs kosteloos, 18 betaalden het bepaalde leergeld van f 100, en 8 slechts de helft of minder; 40 leerlingen genoten bovendien eene tegemoetkoming uit de kas der inrigting, ten behoeve hunner verpleging. Het

gezamenlijk getal leerlingen behoorde tot 75 gezinnen. Zij werden ten opzichte van het zintuig des gehoors gerangschikt als volgt: 29 geheel doof geboren, 15 geheel doof geworden na de geboorte, 19 gedeeltelijk doof geboren, 17 gedeeltelijk doof geworden. Bij het openbaar examen in Julij 1862 werden 7 leerlingen ontslagen, omtrent welke de beste getuigenissen kunnen worden afgelegd. Aan deze inrigting werden proeven genomen met de toepassing der sthetoskopen als spreekbuizen. Het bestuur verwachtte daarvan goede uitkomsten, doch de methode was nog te kort ingevoerd om er met grond over te kunnen oordeelen.

Het gezamenlijk getal doofstommen, die aan deze drie inrigtingen in het schooljaar 1861/62 onderrigt genoten, was 327, namelijk 178 jongens en 149 meisjes, dus 28 meer dan in het vorig jaar.

Aan het Instituut voor Blinden te Amsterdam werd gedurende het schooljaar 1861/62 onderrigt gegeven aan 64 kweekelingen, namelijk 39 jongens en 25 meisjes; hun ouderdom liep van 6—20 jaren. In den loop van 1861/62 werden opgenomen 4 jongens en 3 meisjes en werd 1 meisje wegens onvatbaarheid verwijderd. 4 Kweekelingen, namelijk 3 jongens en 1 meisje, verlieten den 1sten Julij 1862 na volbragten leertijd het instituut. Onderrigt werd gegeven in de vakken van gewoon lager onderwijs, de muziek en de handwerken. Het onderwijs in de muziek bepaalde zich tot het zingen, de kennis van het notenschrift, het bespelen van de piano en het orgel, het pianostemmen, de theorie der muziek en de compositieleer. De deugdelijkheid van dit onderwijs bleek onder andere nog bij den wedstrijd naar de betrekking van organist te Broek in Waterland, alwaar twee kweekelingen dezer inrigting de overigen verre vooruit waren. De handwerken waren voor jongens: het mandenmaken, het stoelenmatten, het vlechten van koperdraad, riet- en veterband, het touwknopen, het mattenmaken enz.; voor meisjes: het breijen, het vlechten van beurzen, het maken van sluijers enz.

De gezondheidstoestand was voldoende.

Het gesticht voor volwassen blinden, tot dusverre aan het Instituut verbonden, telde 13 mannen en 25 vrouwen; 2 dezer laatsten zijn in den loop van het jaar overleden. De vrouwen konden over 't algemeen nuttig bezig gehouden worden; de mannen hadden nu en dan gebrek aan arbeid.

Steeds bestaat nog groot bezwaar om den ontslagen en wel onderwezen kweekeling eene behoorlijke plaats in de maatschappij te bezorgen.

BEWAARSCHOLEN.

Het getal der bewaarscholen, van het op die inrigtingen werkzame personeel en van de leerlingen bij het einde van 1861 is aangewezen in de volgende tabel.

PROVINCIEŉ.	OPENBARE BEWAARSCHOLEN.						BIJZONDERE BEWAARSCHOLEN.						BIJZONDERE KLEINE-KINDER-OF MATTRESSSCHOLEN.								
	ONDERWIJZENDE PERSONEEL.			GETAL DER LEERLINGEN.			ONDERWIJZENDE PERSONEEL.			GETAL DER LEERLINGEN.			ONDERWIJZENDE PERSONEEL.			GETAL DER LEERLINGEN.					
	Getal der scholen.	Onderwijzers.		Onderwijzeressen.		Helpsters.	Jongens.	Meisjes.	Total.	Getal der scholen.	Onderwijzers.		Onderwijzeressen.		Helpsters.	Jongens.	Meisjes.	Total.			
Noordbrabant . . .	1	"	4	6	151	162	313	96	1	95	45	1 959	2 871	4 890	17	"	17	4	261	414	675
Gelderland . . .	3	"	3	6	355	231	586	70	1	75	69	2 122	2 736	4 878	"	"	"	"	"	"	"
Zuidholland . . .	30	"	30	132	2836	2759	5595	80	1	80	288	4 749	4 965	9724	37	"	37	5	353	415	768
Noordholland . . .	3	"	3	2	108	88	196	24	"	26	55	1 116	1 310	2 456	12	"	12	"	189	223	412
Zeeland . . .	3	"	3	9	246	257	503	21	"	21	22	337	547	884	15	"	15	"	37	207	244
Utrecht . . .	1	"	1	"	204	174	378	32	"	32	26	1 609	1 810	3 419	7	"	7	"	54	76	130
Friesland . . .	14	1	13	8	645	639	1284	34	"	34	10	839	1 067	1 906	"	"	"	"	"	"	"
Overijssel . . .	4	1	3	11	308	288	596	20	"	20	20	756	764	1 520	"	"	"	"	"	"	"
Groningen . . .	3	2	3	16	347	375	722	11	"	13	9	208	232	440	"	"	"	"	"	"	"
Drenthe . . .	"	"	"	"	"	"	"	2	"	5	"	115	81	196	2	"	2	"	14	20	34
Limburg . . .	"	"	"	"	"	"	"	17	4	16	10	713	828	1 541	7	"	7	"	47	49	96
TOTAAL . .	62	4	63	190	5200	4973	10173	407	7	415	504	14 533	17 261	31 794	97	"	97	9	955	1404	2359

Eene vergelijking dezer opgaven met die van het vorig jaar geeft eene vermindering van het getal openbare bewaarscholen met 6. In Noordbrabant telde men één minder, in Zuidholland 2 meer, in Zeeland 1 meer, in Friesland en in Overijssel beide 4 minder.

Bij het getal bijzondere bewaarscholen in de tabel opgegeven moeten even als bij de maitressenscholen nog gevoegd worden de scholen van dien aard in Amsterdam. De toestand was daar zoo ongeregeld, dat geen nauwkeurige opgaven kunnen worden gedaan. In 1859 waren aldaar 29 bewaarscholen met 140 onderwijzeressen en helpsters en ongeveer 6000 schoolgaande kinderen; benevens 148 maitressenscholen met 214 onderwijzeressen en helpsters en 4489 schoolgaande kinderen. Bovendien waren er 76 onderwijzeressen zonder school. Sedert dien tijd werden drie acten van bijzondere admisie aan het gemeentebestuur overgelegd, doch ontbreken nadere opgaven betreffende de schoolbevolking of het getal scholen. Deze onregelmatige toestand heeft der Regering aanleiding gegeven tot het instellen van een nauwkeurig onderzoek, waarvan de uitslag later zal worden medegedeeld.

Elke openbare bewaarschool telde in 1861 gemiddeld 4 onderwijzeressen en 164 leerlingen, dat is nagenoeg eene onderwijzeres voor 40 leerlingen. Eene dergelijke reden voor de bijzondere bewaar- en maitressenscholen aan te geven is niet doenlijk door het gemis aan juiste opgaven voor Amsterdam.

Ten slotte volgt een overzicht van alle gemeenten waar omstreeks het einde van 1861 ééne of meer bewaarscholen of kleine-kinderscholen aanwezig waren. De gemeenten, waar zich ééne of meer openbare inrigtingen bevonden, zijn met cursieve letters gedrukt; daarbij valt echter op te merken, dat in de meeste der aldus vermelde gemeenten, behalve de openbare, ook bijzondere bewaarscholen aanwezig waren.

Noordbrabant; 34 gemeenten met bewaarscholen, namelijk: Bergen op Zoom, Berlicum, Bostel, Breda, Budel, Cuyk, Drunen, Eindhoven, Engelen, Eten en Leur, Geerttruidenberg, Ginneken, Grave, *Helmond*, 's Hertogenbosch, Heusden, Lith, Loon op Zand, Made, Megen, Oirschot, Oosterhout, Oss, Oudenbosch, Oudheusden, Ravestein, Roosendaal, Standaardbuiten, Tilburg, Vlijmen, Waalwijk, Wouw, Zevenbergen en Zundert; 9 gemeenten met kleine-kinderscholen, namelijk: Boxmeer, Dongen, Eten en Leur, Geldrop, Halsteren, Nieuwkuik, Princenhage, Veghel en Woensel.

Gelderland; 30 gemeenten met bewaarscholen, namelijk: Aalten, Apeldoorn, *Arnhem*, Barneveld, *Zaltbommel*, Calenberg, Doesburg, Stad Doetinchem, Driel, Elst, Gent, Groenlo, Groesbeek, Harderwijk, Hattem, Lochem, Millingen, Nijmegen, Renkum, Rhoden, Scherpenzeel, Tiel, Ubbergen, Wageningen, Wamel, Warnsveld, Wisch, Wijchen, Zevenaar en Zutphen; 7 gemeenten met kleine-kinderscholen, namelijk: Stad Doetinchem, Druten, Harderwijk, Millingen, Tiel, Winterswijk en Wisch.

Zuidholland; 37 gemeenten met bewaarscholen, namelijk: Alphen, Boskoop, Brielle, Delfshaven, Delft, *Dordrecht*, *Gorinchem*, 's Gravendeel, 's Gravenhage, 's Gravezande, *Hardinxveld*, Hillegersberg, Hillegom, *Katwijk*, *Kralingen*, *Leerdam*, *Leiden*, Loosduinen, *Maassluis*, Monster, Noordwijk, Oegstgeest, Oudewater, *Overschie*, Ridderkerk, *Rotterdam*, Rijswijk, Schiedam, Sommelsdijk, Vlaardingen, *Voorburg*, Wassenaar, Wateringen, Woerden, *IJsselmonde*, Zwammerdam en *Zwijndrecht*; 10 gemeenten met kleine-kinderscholen, namelijk: Aarlanderveen, Brielle, Dordrecht, Gorinchem, *Maassluis*, Ridderkerk, Rotterdam, Schiedam, Sommelsdijk en Vlaardingen.

Noordholland; 16 gemeenten met bewaarscholen, namelijk: Amsterdam, Alkmaar, Bennebroek, Edam, *Enkhuizen*, Haarlem, Heemstede, Hilversum, Medemblik, *Monnickendam*, Sloten, Velzen, Weesp, Zaandam, *Zaandijk* en Zandvoort; 7 gemeenten met kleine-kinderscholen, namelijk: Egmond aan Zee, Enkhuizen, Helder, Hilversum, Hoorn, Monnickendam en Schagen.

Zeeland; 10 gemeenten met bewaarscholen, namelijk: Aardenburg, *Goes*, Hulst, *Middelburg*, Sluis, *Tholen*, Vlissingen, Westcapelle, Wissekerke en Zierikzee; 6 gemeenten met kleine-kinderscholen, namelijk: Kattendijke, Middelburg, Sluis, Tholen, Vlissingen en Zierikzee.

Utrecht; 15 gemeenten met bewaarscholen, namelijk: Amersfoort, Baarn, de Bilt, Breukelen-Nijenrode, Breukelen-St. Pieters, Driebergen, Maarssen, Maarssenveen, Maar-

tensdijk, Montfoort, Renswoude, Rijsenburg, *Utrecht*, Veenendaal en Wijk bij Duurstede; ééne gemeente met eene kleine-kinderschool, namelijk Amersfoort.

Friesland; 18 gemeenten met bewaarscholen, namelijk: *het Bildt*, Bolsward, Dokkum, Ferwerderadeel, *Franeker*, Harlingen, Idaarderadeel, *Kollumerland en Nieuwkruisland*, Leeuwarden, Leeuwarderadeel, *Lemsterland*, Menaldumadeel, *Opsterland*, *Schoterland*, *Smallingerland*, *Sneek*, Westdongeradeel en *Wonseradeel*.

Overijssel; 10 gemeenten met bewaarscholen, namelijk: Almelo, *Deventer*, Enschede, *Genemuiden*, *Kampen*, Oldenzaal, Ootmarssum, Raalte, Stad Vollenhove en Zwolle.

Groningen; 4 gemeenten met bewaarscholen, namelijk: *Groningen*, Hoogezand, Oude Pekela en Sappemeer.

Drenthe; 2 gemeenten met bewaarscholen, namelijk: Hoogeveen en Meppel; in de laatste is tevens ééne kleine-kinderschool.

Limburg; 11 gemeenten met bewaarscholen, namelijk: Gennep, Heel, Heerlen, Maastricht, Mook, Roermond, Sittard, Vaals, Venlo, Venray en Weert; 3 gemeenten met kleine-kinderscholen, namelijk: Gronsveld, Heer en Maastricht.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

THORBECKE.

OVERZIGT

VAN DE

COLLEGIËN,

gedurende het jaar 1861—1862 bij de onderscheidene faculteiten der hoogeschole te
Leiden, Utrecht en Groningen gegeven.

FACULTEIT.	HOOGESCHOOL TE LEIDEN.			HOOGESCHOOL	TE
	NAAM VAN HET COLLEGIE.	NAAM van den HOOGLEERAAR.	Geta- 1 toehoorders.	NAAM VAN HET COLLEGIE.	
Godgeleerdheid.	a. Natuurlijke godgeleerdheid,	J. H. Scholten,	58	a. Natuurlijke godgeleerdheid,	J. J.
	b. Bijbelsche godgeleerdheid,	"	56	b. Inleiding tot de schriften des N. V.,	B. t.
	c. Encyclopaedie der godgeleerdheid,	L. W. E. Rauwenhoff,	53	c. Hermeneutiek van de boeken des N. V.,	J. J.
	d. Uitlegkunde van het N. V.,	J. J. Prins,	55	d. Exegese van de boeken des N. V.,	
	e. Geschiedenis der boeken des O. V. en van Israël,	A. Kuenen,	58	e. Kerkgeschiedenis,	B. t.
	f. Geschiedenis der Christelijke kerk,	L. W. E. Rauwenhoff,	55	f. Dogmatiek,	H. I.
	g. Christelijke zedekunde,	A. Kuenen,	58	g. Bijbelsche godgeleerdheid,	
	h. Praktische godgeleerdheid,	J. J. Prins,	37	h. Christelijke zedekunde,	B. t.
				i. Praktische godgeleerdheid (inzonder- heid Nederlandsch-Hervormd kerk- regt),	H. I.

TE UTRECHT.

HOOGESCHOOL TE GRONINGEN.

NAAM van den HOOGLEERAAR.	Getal toehoorders.	NAAM VAN HET COLLEGIE.	NAAM van den HOOGLEERAAR.	Getal toehoorders.
J. J. Doedes,	51	a. Natuurlijke godgeleerdheid,	P. Hofstede de Groot,	19
B. ter Haar,	70	b. Encyclopaedie der godgeleerdheid,	L. G. Pareau,	20
J. J. Doedes,	52	c. Geschiedenis en kritiek der boeken van het O. V.,	E. J. Diest Lorgion,	16
"	86	<u>d.</u> Bijbelsche hermeneutiek,	L. G. Pareau,	22
B. ter Haar,	55	e. Geschiedenis en kritiek der boeken van het N. V.,	E. J. Diest Lorgion,	17
H. E. Vinke,	78	f. Leven van Jezus Christus,	P. Hofstede de Groot,	15
"	56	g. Uitlegkunde van het N. V.,	W. Muurling,	27
B. ter Haar,	58	h. Geschiedenis der Christelijke kerk,	P. Hofstede de Groot,	20
H. E. Vinke,	59	i. Vaderlandsche kerkgeschiedenis,	E. J. Diest Lorgion,	11
		k. Dogmatiek,	P. Hofstede de Groot,	18
		l. Christelijke zedekunde,	L. G. Pareau,	27
		m. Praktische godgeleerdheid,	W. Muurling,	18

FACULTEIT.	HOOGESCHOOL TE LEIDEN.			HOOGESCHOOL
	NAAM VAN HET COLLEGIË.	NAAM van den HOOGLEERAAR.	Getal toehoorders.	NAAM VAN HET COLLEGIË.
Rechtsgeleerdheid.	a. Encyclopaedie van het regt,	J. de Wal,	62	a. Encyclopaedie van het regt,
	b. Instituten,	J. E. Goudsmit,	87	b. Instituten,
	c. Pandecten,	"	61	c. Pandecten,
	d. Geschiedenis van het romeinsche regt,	J. de Wal,	75	d. Geschiedenis van het romeinsche regt,
	e. Natuurregt,	H. Cock,	60	e. Natuurregt,
	f. Burgerlijk regt,	R. van Bonneval Faure,	62	f. Burgerlijk regt,
	g. Burgerlijke regtsvordering,	"	46	g. Burgerlijke regtsvordering,
	h. Handelsregt,	J. de Wal,	52	h. Handelsregt en zeeregt,
	i. Strafregt,	H. Cock,	21	i. Strafregt,
	k. Strafvordering,	"	10	k. Strafvordering,
	l. Staatsregt,	"	39	l. Administratief regt,
	m. Volkenregt,	"	45	m. Staatsregt,
	n. Statistiek des vaderlands,	S. Vissering,	41	n. Volkenregt,
	o. Staatshuishoudkunde,	"	48	o. Statistiek,
	p. Staatkundige geschiedenis van Europa.	"	49	p. Staatshuishoudkunde,
				q. Staatkundige geschiedenis van Europa,

TE

B. J.

G. V.

J. A.

G. V.

O. v.

TE UTRECHT.		HOOGESCHOOL TE GRONINGEN.			
NAAM van den HOOGLEERAAR.	Getal toehoorders.	NAAM VAN HET COLLEGIE.	NAAM van den HOOGLEERAAR.	Getal toehoorders.	
B. J. Lintelo de Geer,	49	a. Encyclopaedie van het regt,	J. H. Philipse,	16	
"	53	b. Instituten,	"	21	
"	47	c. Pandecten,	"	8	
"	53	d. Geschiedenis van het Romeinsche regt,	"	16	
G. W. Vreede,	51	e. Natuurregt,	B. J. Gratama,	28	
J. A. Fruin,	49	f. Burgerlijk regt,	G. Diephuis,	17	
"	44	g. Burgerlijke regtsvordering,	"	17	
"	51	h. Handelsregt,	"	16	
G. W. Vreede,	50	i. Strafregt,	B. J. Gratama,	18	
"	44	k. Strafvordering,	"	17	
"	8	l. Staatsregt,	B. D. H. Tellegen,	12	
"	44	m. Volkenregt,	"	11	
"	44	n. Statistiek,	"	22	
O. van Rees,	53	o. Staatshuishoudkunde,	"	13	
"	69				
"	49				

FACULTEIT.	HOOGESCHOOL TE LEIDEN.			HOOGESCHOOL	
	NAAM VAN HET COLLEGIE.	NAAM van den HOOGLEERAAR.	Getal toehoorders.	NAAM VAN HET COLLEGIE.	
Geneeskunde.	a. Ontleedkunde,	H. J. Halbertsma,	32	a. Ontleedkunde,	
	b. Mikroskopische ontleedkunde,	J. A. Boogaard,	11	b. Natuurkunde van den mensch,	
	c. Pathologische ontleedkunde,	"	31	" " " "	
	d. Weefselleer,	"	20	c. Algemeene ziekteleer,	
	e. Natuurkunde van den mensch,	H. J. Halbertsma,	31	d. Algemeene geneesleer,	
	f. Algemeene ziekteleer,	C. Pruys van der Hoeven,	19	e. Bijzondere ziekteleer,	
	g. Algemeene geneesleer,	G. C. B. Suringar,	19	f. Geneesmiddelleer,	
	h. Bijzondere geneesleer,	"	9	g. Praktijk,	
	i. Geschiedenis der geneeskunde,	C. Pruys van der Hoeven,	19	h. Geregtelijke geneeskunde,	
	k. Natuurlijke geschiedenis der genees- middelen,	G. C. B. Suringar,	20	i. Theoretische heilkunde,	
	l. Geneesmiddelleer,	"	8	k. Praktische heilkunde,	
	m. Praktijk,	"	30	l. Verbandleer,	
	n. Geregtelijke geneeskunde,	F. W. Krieger,	51	m. Oogheekunde,	
	o. Theoretische heilkunde,	"	17	n. Theoretische verloskunde,	
	p. Praktische heilkunde,	"	17	o. Praktische verloskunde,	
	q. Oogheekunde,	"	17	p. Ziekten van kraamvrouwen en kinderen.	
	r. Theoretische verloskunde,	A. E. Simon Tho- mas,	21	q. Geneeskundige, heilkundige en ver- loskundige kliniek,	
	s. Verloskundige operatieleer,	"	20		
	t. Ziekten van het vrouwelijk geslacht,	"	21		
	u. Geneeskundige, heilkundige en ver- loskundige kliniek,	"			

TE UTRECHT.

HOOGESCHOOL TE GRONINGEN.

NAAM van den HOOGLEERAAR.	Getal toehoorders.	NAAM VAN HET COLLEGIE.	NAAM van den HOOGLEERAAR.	Getal toehoorders.
J. L. C. Schroeder van der Kolk,	24	a. Ontleedkunde,	J. H. Jansen,	13
"	24	b. Ziektekundige ontleedkunde,	F. L. Ermerins,	10
F. C. Donders,	23	c. Weefselleer,	"	13
"	21	d. Algemeene natuurkunde van den mensch,	J. van Deen,	13
G. J. Loncq,	24	e. Bijzondere natuurkunde van den mensch,	"	13
"	25	f. Algemeene ziekteleer,	F. L. Ermerins,	13
"	24	g. Bijzondere geneesleer,	J. Baart de la Faille,	12
"	25	h. Ziekteleer der zenuwen,	J. van Deen,	11
F. C. Donders,	62	i. Geneesmiddelleer,	"	13
L. C. van Goudoever,	25	k. Praktijk,	J. Baart de la Faille,	14
"	25	l. Geregtelijke geneeskunde,	"	22
"	25	m. Geneeskundige politie,	J. van Deen,	11
F. C. Donders,	19	n. Heelkunde,	J. H. Jansen,	11
L. C. van Goudoever,	25	o. Oogheelkunde,	"	11
"	25	p. Verloskunde,	J. Baart de la Faille,	14
"	25	q. Geneeskundige, heelkundige en verloskun- dige kliniek,		

FACULTEIT.	HOOGESCHOOL TE LEIDEN.			HOOGESCHOOL	
	NAAM VAN HET COLLEGE.	NAAM van den HOOGLEERAAR.	Getal toehoorders.	NAAM VAN HET COLLEGE.	
Wis- en natuurkundige wetenschappen.	a. Beginselen der meetkunde,	G. J. Verdam,	57	a. Beginselen der wiskunde,	
	b. Algebra.	"	31	b. Stereometrie en bolvormige driehoeks- meting,	
	c. Stereometrie en bolvormige driehoeks- meting,	"	31	c. Analytische meetkunde,	
	d. Analytische meetkunde,	"	3	d. Krystallographie,	
	e. Beschrijvende meetkunde,	"	6	e. Differentiaal- en integraalrekening,	
	f. Differentiaal- en integraalrekening, en anal. mechanica,	"	2	f. Populaire sterrekunde,	
	g. Hoogere deelen der integraalrekening en mechanica,	"	1	g. Theoretische sterrekunde,	
	h. Populaire sterrekunde,	F. Kaiser,	23	h. Praktische sterrekunde,	
	i. Theoretische en praktische sterrekunde,	"	8	i. Proefondervindelijke natuurkunde,	
	k. Theoretische en praktische sterrekunde voor meer gevorderden,	"	3	k. Anorganische scheikunde,	
	l. Proefondervindelijke natuurkunde,	P. L. Rijke,	46	l. Organische scheikunde,	
	m. Uitvoeriger behandeling van sommige hoofdstukken der natuurkunde,	"	37	m. Physiologische scheikunde,	
	n. Meteorologie,	"	33	n. Pharmacie,	
	o. Wiskundige natuurkunde,	"	3	o. Zoölogie en vergelijkende ontleedkunde,	
	p. Anorganische scheikunde,	A. H. van der Boon Mesch,	27	p. Kruidkunde,	
	q. Organische scheikunde,	"	33	q. Plantenphysiologie,	
	r. Pharmacie,	"	23	r. Overzicht der medicinale planten,	
	s. Zoölogie en vergelijkende ontleedkunde,	J. van der Hoeven,	33	s. Geologie en mineralogie,	
	t. Mineralogie en geologie,	"	7		
	u. Anthropologie,	"	10		
	v. Kruidkunde,	W. F. R. Suringar,	34		
	w. Natuurlijke familien van het plantenrijk,	"	34		
	x. Landhuishoudkunde,	A. H. van der Boon Mesch,			

TE UTRECHT.

HOOGESCHOOL TE GRONINGEN.

NAAM van den HOOGLEERAAR.	Getal toehoorders.	NAAM VAN HET COLLEGIE.	NAAM van den HOOGLEERAAR.	Getal toehoorders.
C. H. D. Buys Ballot,	56	<i>a.</i> Beginselen der wiskunde,	J. W. Ermerins,	37
"	27	<i>b.</i> Stereometrie en bolvormige driehoeksmeting,	W. A. Enschedé,	31
"	2	<i>c.</i> Hoogere algebra en analytische meetkunde,	"	12
"	4	<i>d.</i> Differentiaal- en integraalrekening,	"	3
"	8	<i>e.</i> Analytische mechanica,	"	3
M. Hoek,	7	<i>f.</i> Populaire sterrekunde,	"	4
"	7	<i>g.</i> Sphaerische sterrekunde,	"	1
"	7	<i>h.</i> Proefondervindelijke natuurkunde,	"	32
R. van Rees,	41	<i>i.</i> Anorganische scheikunde,	P. J. van Kerckhoff,	30
G. J. Mulder,	35	<i>k.</i> Organische scheikunde,	"	12
"	35	<i>l.</i> Technische scheikunde,	"	23
"	35	<i>m.</i> Pharmacie,	"	23
"	35	<i>n.</i> Zoölogie,	Cl. Mulder,	30
P. Harting,	29	<i>o.</i> Vergelijkende ontloedkunde,	"	22
F. A. W. Miquel,	37	<i>p.</i> Kruidkunde,	H. C. van Hall,	30
"	37	<i>q.</i> Toegepaste kruidkunde,	"	30
"	37	<i>r.</i> Landhuishoudkunde,	"	
"	7			

FACULTEIT.	HOOGESCHOOL TE LEIDEN.			HOOGESCHOOL TE	
	NAAM VAN HET COLLEGIE.	NAAM van den HOOGLEERAAR.	Getal toehoorders.	NAAM VAN HET COLLEGIE.	
Bespiegelende wijsbegeerte en letteren.	a. Latijnsche taal- en letterkunde (Horatius, Cicero),	J. G. Hulleman,	128	a. Latijnsche taal en letterkunde (Cicero, Tacitus, Horatius, Catullus),	S. K.
	b. Latijnsche taal- en letterkunde (Tacitus),	"		b. Romeinsche oudheden,	J. A.
	c. Latijnsche taal- en letterkunde (Persius),	"		c. Grieksche taal en letterkunde (Demos- thenes),	S. K.
	d. Ars metrica,	C. G. Cobet,	10	d. Grieksche oudheden,	H. C.
	e. Romeinsche oudheden,	"	55	e. Hebreeuwsche taalkunde,	
	f. Grieksche taal- en letterkunde (Homerus, Herodotus, Sophokles),	"	118	f. Inleiding tot de schriften van het O. V.,	
	g. Grieksche oudheden,	J. G. Hulleman,	13	g. Uitlegkunde van het O. V.,	
	h. Palaeographie bij de Grieken,	C. G. Cobet,	4	h. Hebreeuwsche oudheden,	
	i. Hebreeuwsche taalkunde,	A. Rutgers,	37	i. Chaldeeusche en syrische letterkunde,	W. C.
	k. Uitlegkunde van het O. V.,	"	55	k. Maleische taal,	J. A.
	l. Cursorisch collegie over het O. V.,	"	32	l. Nederlandsche taal- en letterkunde,	W. C.
	m. Hebreeuwsche oudheden,	"	37	m. Algemeene geschiedenis,	S. K.
	n. Semitische dialecten,	R. P. A. Dozy,	33	n. Romeinsche historiographie,	W. C.
	o. Arabische taalkunde,	"	3	o. Vaderlandsche geschiedenis,	S. K.
	p. Sanskrit,	A. Rutgers,	2	p. Paedagogiek,	C. W.
	q. Nederlandsche taal- en letterkunde,	M. de Vries,	96	q. Logica,	
	r. Middelnederlandsche letterkunde,	"	27	r. Metaphysica,	S. K.
	s. Middelnederlandsche letterkunde voor meer gevorderden,	"	5	s. Geschiedenis der oude wijsbegeerte.	
	t. Angelsaksische taal,	"	4		
	u. Gothische taal,	"	5		
	v. Oude geschiedenis,	C. G. Cobet,	10		
	w. Algemeene geschiedenis,	R. P. A. Dozy,	67		
	x. Geschiedenis der Z. Eur. letterkunde in de middeleeuwen,	"	13		
	y. Vaderlandsche geschiedenis,	R. Fruin,	42		
	z. Geschiedenis van den patriottentijd,	"	12		
	aa. Paedagogiek,	C. G. Cobet,	10		
	bb. Logica,	J. H. Stufken,	80		
	cc. Metaphysica en geschiedenis der wijsbegeerte.	"	22		

STRECHT.		HOOGESCHOOL TE GRONINGEN.			
NAAM van den HOOGLEERAAR.	Getal toehoorders.	NAAM VAN HET COLLEGE.	NAAM van den HOOGLEERAAR.	Getal toehoorders.	
S. Karsten,	125	a. Latijnsche taal en letterkunde (Livius, Horatius, Persius),	C. M. Francken,	46	
J. A. C. Rovers,	59	b. Latijnsche taal en letterkunde (Plautus),	"	4	
S. Karsten,	124	c. Romeinsche oudheden,	W. Hecker,	10	
"	10	d. Grieksche taal en letterkunde (Plato, Sophokles),	C. M. Francken,	46	
H. C. Millies,	56	e. Grieksche taal en letterkunde (Aristophanes),	"	4	
"	58	f. Grieksche oudheden,	W. Hecker,	1	
"	88	g. Geschiedenis der grieksche letterkunde,	C. M. Francken,	4	
"	53	h. Hebreeuwsche taalkunde,	J. J. P. Valetton,	22	
"	38	i. Uitlegkunde van het O. V.,	"	16	
"	2	k. Verklaring van eenige psalmen,	"	4	
W. G. Brill,	79	l. Hebreeuwsche oudheden,	"	17	
J. A. C. Rovers,	111	m. Semitische talen,	"	10	
"	8	n. Nederlandsche taal en letterkunde,	W. J. A. Jonckbloet,	30	
W. G. Brill,	26	o. Uiterlijke welsprekendheid,	"	65	
S. Karsten,	12	p. Aestetica naar aanleiding van Shakespeare,	"	11	
C. W. Opzoomer,	82	q. Algemeene geschiedenis,	W. Hecker,	27	
"	43	r. Vaderlandsche geschiedenis,	W. J. A. Jonckbloet,	13	
S. Karsten,	10	s. Logica,	F. C. de Greuve,	39	
		t. Metaphysica,	"	12	
		u. Geschiedenis der oude wijsbegeerte,	"	2	
		v. Verklaring van Stattler's wijsgeurig stelsel.	"	2	

No. of the case		Name of the party		Date of the case	
No.	Case	No.	Case	No.	Case
1	...	1	...	1	...
2	...	2	...	2	...
3	...	3	...	3	...
4	...	4	...	4	...
5	...	5	...	5	...
6	...	6	...	6	...
7	...	7	...	7	...
8	...	8	...	8	...
9	...	9	...	9	...
10	...	10	...	10	...
11	...	11	...	11	...
12	...	12	...	12	...
13	...	13	...	13	...
14	...	14	...	14	...
15	...	15	...	15	...
16	...	16	...	16	...
17	...	17	...	17	...
18	...	18	...	18	...
19	...	19	...	19	...
20	...	20	...	20	...
21	...	21	...	21	...
22	...	22	...	22	...
23	...	23	...	23	...
24	...	24	...	24	...
25	...	25	...	25	...
26	...	26	...	26	...
27	...	27	...	27	...
28	...	28	...	28	...
29	...	29	...	29	...
30	...	30	...	30	...
31	...	31	...	31	...
32	...	32	...	32	...
33	...	33	...	33	...
34	...	34	...	34	...
35	...	35	...	35	...
36	...	36	...	36	...
37	...	37	...	37	...
38	...	38	...	38	...
39	...	39	...	39	...
40	...	40	...	40	...
41	...	41	...	41	...
42	...	42	...	42	...
43	...	43	...	43	...
44	...	44	...	44	...
45	...	45	...	45	...
46	...	46	...	46	...
47	...	47	...	47	...
48	...	48	...	48	...
49	...	49	...	49	...
50	...	50	...	50	...
51	...	51	...	51	...
52	...	52	...	52	...
53	...	53	...	53	...
54	...	54	...	54	...
55	...	55	...	55	...
56	...	56	...	56	...
57	...	57	...	57	...
58	...	58	...	58	...
59	...	59	...	59	...
60	...	60	...	60	...
61	...	61	...	61	...
62	...	62	...	62	...
63	...	63	...	63	...
64	...	64	...	64	...
65	...	65	...	65	...
66	...	66	...	66	...
67	...	67	...	67	...
68	...	68	...	68	...
69	...	69	...	69	...
70	...	70	...	70	...
71	...	71	...	71	...
72	...	72	...	72	...
73	...	73	...	73	...
74	...	74	...	74	...
75	...	75	...	75	...
76	...	76	...	76	...
77	...	77	...	77	...
78	...	78	...	78	...
79	...	79	...	79	...
80	...	80	...	80	...
81	...	81	...	81	...
82	...	82	...	82	...
83	...	83	...	83	...
84	...	84	...	84	...
85	...	85	...	85	...
86	...	86	...	86	...
87	...	87	...	87	...
88	...	88	...	88	...
89	...	89	...	89	...
90	...	90	...	90	...
91	...	91	...	91	...
92	...	92	...	92	...
93	...	93	...	93	...
94	...	94	...	94	...
95	...	95	...	95	...
96	...	96	...	96	...
97	...	97	...	97	...
98	...	98	...	98	...
99	...	99	...	99	...
100	...	100	...	100	...

WIJ WILLEM III, ENZ.

Overwegende, dat bij Ons besluit van 2 Mei 1859, n°. 33, ten einde, in afwachting van eene definitieve herziening van de bestaande bepalingen betreffende de opleiding van en de benoembaarheid tot ambtenaren voor de burgerlijke dienst in Nederlandsch Indie, te voorzien in middelen tot het verkrijgen van een toereikend getal ambtenaren, onder andere regelen zijn gesteld naar welke aanspraak wordt verkregen, eensdeels op eene benoeming tot candidaat-ambtenaar door kweekelingen aan de Koninklijke Akademie te Delft, met vrijstelling van de bij art. 9 van het Koninklijk besluit van 20 October 1842, n°. 55, bevolen jaarlijksche storting van f 200, welke alsdan ten laste komt der koloniale geldmiddelen (thans van het XIde hoofdstuk der Staatsbegrooting); en ten andere op eene benoeming tot ambtenaar voor de burgerlijke dienst in Nederlandsch Indie, na het verwerven van het diploma van het aan de voormelde akademie afgelegd eind-examen voor ambtenaar van de 1ste of 2de klasse;

Overwegende, dat reeds in 1861 in Nederlandsch Indie een overcompleet bestond van ambtenaren der 1ste en 2de klasse, herkomstig van de Koninklijke Akademie te Delft; dat, ten gevolge van de voormelde regelen, in 1861 daarenboven hier te lande nog 3 ambtenaren boven de geschatte behoefte zijn moeten worden benoemd; en dat, worden die regelen gehandhaafd, met het oog op het aantal ter opleiding voor de burgerlijke dienst in Nederlandsch Indie ingeschreven kweekelingen van de genoemde akademie, meer dan de ruim geschatte gemiddelde jaarlijksche behoefte zullen moeten worden benoemd in de jaren:

1862	12
1863	4
1864	18
1865	12
te zamen	46

zoodat op het einde van 1865 minstens een aantal van 49 ambtenaren der 1ste en 2de klasse zouden zijn benoemd boven de waarschijnlijke behoefte;

Overwegende dat dusdanige aanmerkelijke overschrijding der behoefte, welke bij de handhaving der voormelde regelen niet alleen niet is te keeren, maar vatbaar is voor onbeperkte uitbreiding, hoogst schadelijk is zoowel voor 's lands dienst en geldmiddelen, als voor de belanghebbenden zelve, en onbillijk jegens allen die bevoegd zijn te dingen naar betrekkingen, voor welke het bezit van het radicaal der 1ste of 2de klasse geen vereischte is, vermits:

door het doen vervallen van de mededinging, welke vroeger bestond, minder waarborgen bestaan voor het verkrijgen van slechts de bekwaamste der aan het eind-examen voldaan hebbende kweekelingen;

door het gedurende onbepaalden tijd op non-activiteit blijven in Indie der overcompleet

benoemde ambtenaren der 1ste en 2de klasse aan hen niet alleen teleurstelling wordt bereid in het erlangen eener betrekking, waarvan de bezoldiging aan redelijke verwachtingen voldoet, maar ook ontmoediging en weerzin in 's lands dienst, nadeelig terugwerkende zoowel op het fysiek, als meer algemeen op latere bruikbaarheid, wanneer hun eindelijk eene plaatsing kan te beurt vallen in een der dienstvakken tot opleiding waarvoor hunne studie aan de Koninklijke Akademie te Delft heeft moeten strekken;

door hun aanmerkelijk aantal hoogst aanmerkelijke sommen tegen het belang van 's lands dienst en der benoemde ambtenaren zelve, en dus zonder eenig nut, worden verzwolgen, in die mate, dat, bij voortduring van den tegenwoordigen staat van zaken, ongerekend latere verhooging, ten gevolge van steeds voort te gane overcomplete benoeringen, jaarlijks gemiddeld eene som van ruim f 62 000, en zulks gerekend over 7 achtereenvolgende jaren, zou moeten worden uitgegoven alleen aan onvruchtbare non-activiteits-tractementen van overcomplete ambtenaren, herkomstig van de voormelde akademie;

Overwegende, dat al de voormelde nadeelen, bij handhaving der bij Ons besluit van 2 Mei 1859, n°. 33, gestelde regelen, slechts zouden zijn voor te komen door die overcomplete ambtenaren te doen innemen betrekkingen, waarvoor het bezit van het radicaal der 1ste en 2de klasse niet is een vereischte; maar dat zich daartegen verzetten zoowel de belangen van de Indische ambtenaren der 3de klasse, als van de in 's lands dienst in Indie geplaatste personen, niet bezittende eenig radicaal, doch werkzaam in betrekkingen waarvoor dusdanig bezit niet is een vereischte, en de onmiskenbare strekking van een stelsel van monopolie, welke Ons besluit van 2 Mei 1859, n°. 33, tegen deszelfs erkende bedoeling, door dusdanige uitkomsten zou verkrijgen ten behoeve der van de Delftsche Akademie herkomstige ambtenaren, strijdig met de milde beginselen Onzer Regering en leidende tot regtmatig bezwaar dergenen, die daardoor in hunne uitzigten op plaatsing of bevordering in 's lands burgerlijke dienst in Indie, zonder de Delftsche Akademie te hebben bezocht, zouden worden verkort;

Overwegende, dat aldus zoowel de hoogere belangen van 's lands burgerlijke dienst in Nederlandsch Indie, als het welbegrepen belang van alle belanghebbende partijen vorderen, dat tot het afweren van de veelzijdige nadeelen, verbonden aan de werking der voormelde regelen, gesteld bij Ons besluit van 2 Mei 1859, n°. 33, die regelen van stonden aan worden ingetrokken en buiten werking gesteld, voor zoover daaruit niet reeds zijn geboren verkregen regten, al worden daardoor voor het oogenblik verwachtingen vernietigd, ontleend aan de voorwaarden, welke gelden tijdens de inschrijving der thans ter opleiding voor de burgerlijke dienst in Nederlandsch Indie aan de Koninklijke Akademie te Delft in studie zijnde kweekelingen;

Op de voordragt van Onzen Minister van Kolonien van den 7den Maart 1862, lit. Apr., n°. 30a,

Hebben besloten en besluiten:

Handhavende de vrijstelling van de bij art. 9 van het Koninklijk besluit van 20 October 1842, n°. 55, bevolen jaarlijkse storting van f 200, voor de aan de Koninklijke Akademie te Delft voor de burgerlijke dienst in Nederlandsch Indie opgeleid wordende candidaat-ambtenaren, op den voet waarop die vrijstelling is verleend bij art. 1 van Ons besluit van 2 Mei 1859, n°. 33, en de bij art. 4, 2de lid, van hetzelfde verbonden voordeelen aan eene benoeming tot Indisch ambtenaar der 1ste of 2de klasse, ten gevolge van het bezit van het diploma van het aan de voormelde akademie afgelegd eind-examen als zodanig, worden van stonden aan ingetrokken en buiten werking gesteld de navolgende bepalingen van Ons besluit van den 2den Mei 1859, n°. 33, te weten de artt. 1 en 2, en het 1ste lid van art. 4 (1).

(1) De aangehaalde artt. 1 en 2 en het 1ste lid van art. 4 van 's Konings besluit van 2 Mei 1859, n°. 33, luiden als volgt:

Art. 1. De kweekelingen aan de Koninklijke Akademie te Delft, bestemd voor de burgerlijke dienst in Nederlandsch Indie, die na een voldoende overgangs-examen tot den cursus van het derde studiejaar zijn toegelaten, en daarbij ten genoegen van het bestuur der akademie bewijzen leveren van goed gedrag en van een gezond lichaamsgestel, zonder voor gemelde dienst hinderlijke gebreken, worden door Onzen Minister van Kolonien, op voordragt van het voormeld bestuur, aangesteld tot candidaat-ambtenaren voor de burgerlijke dienst in Nederlandsch Indie, en zijn daardoor vrijgesteld van de bij art. 9 van het Koninklijk besluit van 20 October 1842, n°. 55, bevolen jaarlijkse storting van f 200, welke alsdan ten laste komt der koloniale geldmiddelen.

Deze vrijstelling wordt voor niet langer dan voor twee jaren verleend, tenzij bijzondere omstandigheden, ter beoordeeling van Onzen Minister van Kolonien, voor verlenging mogten pleiten.

Onze Minister van Kolonien is belast met de uitvoering dezes, waarvan, tot kennisneming, afschrift zal worden gezonden aan Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken en aan den Raad van State.

's Gravenhage, den 12den Maart 1862.

W I L L E M.

De Minister van Kolonien,
G. H. UHLENBECK.

Hij die twee malen aan het overgangs-examen tot den cursus van het derde studiejaar niet heeft voldaan, kan den titel van *candidaat-ambtenaar voor de burgerlijke dienst in Nederlandsch Indie* niet meer erlangen.

Die titel wordt verbeurd door hem, die twee malen aan het overgangs-examen van het derde tot het vierde studiejaar niet heeft voldaan; die twee malen vruchteloos het eind-examen beproeft heeft, en eindelijk door hem die zich dien titel door een berispelijk gedrag, ter beoordeeling van het bestuur der akademie, onwaardig gemaakt heeft.

Art. 2. Aan Onzen Minister van Kolonien kunnen door het bestuur der akademie te Delft als *candidaat-ambtenaar voor de burgerlijke dienst in Nederlandsch Indie* worden voorgedragen zij, die aan eene van 's Rijks hoogeschoolen den rang van doctor of van *candidaat* met den eersten of tweeden graad in eenig vak van wetenschap hebben verkregen, en zij die aan de landbouwkundige school te Groningen, na een volledigen cursus, een eind-examen hebben afgelegd, met de verklaring dat zij *uitstekend* voldaan hebben.

De in dit artikel bedoelde personen zullen eenen tweejarigen cursus aan de Koninklijke Akademie te Delft moeten doorloopen om, na een voldoende eind-examen te hebben afgelegd, het radicaal van ambtenaar der tweede klasse te kunnen erlangen.

Zij zullen zich onder overlegging van de noodige diplomata van afgelegd examen, getuigschriften en geneeskundige verklaringen, waaruit ten genoegen van het bestuur der akademie blijkt dat zij van een goed gedrag en van een gezond lichaamsagrestel, zonder voor de Indische dienst hinderlijke gebreken zijn, tot dat bestuur wenden ter erlanging van den titel van *candidaat-ambtenaar voor de burgerlijke dienst in Nederlandsch Indie* onder de daaraan verbonden voorregten, omschreven in het eerste lid, en voorwaarden, omschreven in het tweede en vierde lid van het voorgaande artikel, met dien verstande dat de strafbepaling, in het eerste gedeelte van dat vierde lid omschreven, wordt toegepast op hem die twee malen aan het overgangs-examen van het eerste tot het tweede studiejaar niet voldaan heeft.

Art. 4 (1ste lid.) Het diploma in het voorgaand artikel (art. 3) genoemd geeft aanspraak op benoeming tot ambtenaar voor de burgerlijke dienst in Nederlandsch Indie.

Handwritten text at the top of the page, possibly a title or header.

Handwritten text block, likely the beginning of a paragraph.

Handwritten text block, continuing the narrative or list.

Handwritten text block, continuing the narrative or list.

Handwritten text block, continuing the narrative or list.

Handwritten text block, continuing the narrative or list.

Handwritten text block, continuing the narrative or list.

Handwritten text block, continuing the narrative or list.

Handwritten text block, continuing the narrative or list.

Handwritten text block, continuing the narrative or list.

Handwritten text block, continuing the narrative or list.

Handwritten text block, continuing the narrative or list.

Handwritten text block, continuing the narrative or list.

Handwritten text block, continuing the narrative or list.

Handwritten text block, continuing the narrative or list.

Handwritten text block, continuing the narrative or list.

Handwritten text block, continuing the narrative or list.

Handwritten text block, continuing the narrative or list.

Handwritten text block, continuing the narrative or list.

Handwritten text block, continuing the narrative or list.

Handwritten text block, continuing the narrative or list.

Handwritten text block, continuing the narrative or list.

INHOUD.

	Bladz.
Inleiding	1
Hoogescholen te Leiden, Utrecht en Groningen.	
§ 1. Collegien van curatoren.	1
§ 2. Personeel der hoogleeraren	1
§ 3. Beschouwingen over het onderwijs.	2
a. Faculteit der godgeleerdheid	2
b. Faculteit der regtsgeleerdheid	3
c. Faculteit der geneeskunde	3
d. Faculteit der wis- en natuurkundige wetenschappen	4
e. Faculteit der wijsbegeerte en letteren	5
§ 4. Studenten	6
§ 5. Hulpmiddelen van het onderwijs	8
Athenaeum te Amsterdam	11
Athenaeum te Deventer	12
Latijnsche scholen en gymnasien.	
§ 1. Algemeen overzicht	12
§ 2. Latijnsche scholen	16
§ 3. Voorloopig erkende gymnasien	17
§ 4. Definitief erkende gymnasien	18
Koninklijke Akademie te Delft	21
Onderwijs bij de land- en zeemagt.	
§ 1. Koninklijke Militaire Akademie	24
§ 2. Instructie-bataillon	25
§ 3. Wetenschappelijke cursus bij de corpsen	26
§ 4. Scholen bij de corpsen	27

§ 5. Koninklijk Instituut voor de marine te Willemsoord.	
a. personeel	30
b. onderwijs	30
§ 6. Opleiding van bootmansleerlingen aan het wachtschip te Vlissingen . . .	31
§ 7. Opleiding van stuurmansleerlingen en jongens aan boord van het wachtschip te Amsterdam	33
§ 8. Opleiding van machinistleerlingen aan boord van het wachtschip te Hellevoetsluis	33
§ 9. Rijkskweekschool voor militaire geneeskundigen te Utrecht	34
§ 10. Opleiding van militaire apothekers voor het leger in Oost-Indie	35
Klinische scholen	35
's Rijks kweekschool voor vroedvrouwen	37
's Rijks veeartsenijsschool	38
Landhuishoudkundige school te Groningen	39
Inrigting voor onderwijs in koophandel en nijverheid te Amsterdam	39
Scholen voor de zeevaart	39
Lager onderwijs.	
§ 1. Getal en aard der scholen	41
§ 2. Onderwyzend personeel	44
§ 3. Getal der leerlingen	50
§ 4. Omvang en toestand van het lager onderwijs	68
§ 5. Kosten van het openbaar lager onderwijs	74
§ 6. Schoolgelden	85
§ 7. Subsidiën door het Rijk en de provincien verleend, krachtens art. 36 der wet	90
§ 8. Inkomsten van onderwijzers	100
§ 9. Pensioenen verleend aan oevol ontslagen onderwijzers	109
§ 10. Schoollocalen, schoolmeubelen enz.	111
§ 11. Benoeming, schorsing en ontslag van openbare onderwijzers	112
§ 12. Opleiding van onderwijzers	113
§ 13. Acten van bekwaamheid tot het geven van lager onderwijs	121
§ 14. Toezigt op het lager onderwijs	125
§ 15. Verder voortgezet onderwijs in levende talen, wis- en natuurkunde . . .	129

	Bladz.
Onderwijs in de gevangenissen	135
Gestichten voor doofstommen en blinden	136
Bewaarscholen.	137

BIJLAGEN.

- A. Overzicht der collegien gedurende het jaar 1861/62 aan de drie hoogescholeu gegeven.
 - B. Koninklijk besluit van den 12den Maart 1862, n°. 43, betreffende de opleiding van ambtenaren voor de dienst in Oost-Indie.
-

